

Izdavač:

Nemačka organizacija za tehničku saradnju (GTZ) GmbH
Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH
Župana Vlastimira 6
11000 Beograd, Srbija

Im Auftrag des Bundesministeriums für wirtschaftliche Zusammenarbeit
und Entwicklung (BMZ) der Bundesrepublik Deutschland

Za izdavača:

Nemačka organizacija za tehničku saradnju (GTZ) GmbH
Projekat "Transformacija sukoba i osnaživanje mladih"
Birgit Stanzel
Stanislava Vidović
Marija Radovanović

Uredila:

Stanislava Vidović

Saradnik priređivač:

Marija Radovanović

Autori:

Zorica Trikić
Dragana Koruga
Jelena Vranješević
Vesna Dejanović
Stanislava Vidović

Lektor:

Ljubica Bojić

Dizajn i priprema:

O.m.a., Beograd

Štampa:

Dedraplast, Beograd

Tiraž:

500

ISBN

86-904125-0-6

86-904135-0-2

PRIRUČNIK
Za voditelje radionica iz oblasti obrazovanja
za veštine medijacije

VRŠNJAČKA MEDIJACIJA
Od svađe slađe

Autori:

Zorica Trikić
Dragana Koruga
Jelena Vranješević
Vesna Dejanović
Stanislava Vidović

Uredila:

Stanislava Vidović

Saradnik priređivač:

Marija Radovanović

Projekat
"Transformacija sukoba i osnaživanje mladih", Srbija.

Ovaj priručnik predstavlja drugo izdanje.

Sadržaj

Uvodni deo	9 - 14
Uvod	9
Nešto više o priručniku	10
Najčešće zablude o medijaciji ili neophodno štivo za medijatora "novajliju"	13
O adolescenciji	15 - 54
Teorijski uvod	15 - 32
Radioničarski deo	33 - 54
I radionica: Upoznavanje	33
II radionica: Ko sam sve ja?	35
III radionica: Kako me drugi vide?	37
IV radionica: Šta mi je bitno?	39
V radionica: Pritisak vršnjaka	43
VI radionica: Promene	47
VII radionica: Hronosinklastički infundibulum	51
O komunikaciji, konfliktima i medijaciji	55 - 242
Teorijski uvod	55 - 146
O komunikaciji	55
O konfliktu	81
O medijaciji	117
Radioničarski deo	147 - 242
I radionica: Konflikt i mir	147
II radionica: Marame ili faze i ishodi konflikta	157
III radionica: U tuđim cipelama	165
IV radionica: Kako da ti kažem?	171
V radionica: Slušam te, slušaš me	179
VI radionica: Bes	187
VII radionica: Da sam ja neko	191
VIII radionica: Slušanje u "Oblacima"	195
IX radionica: Jezik pozitivne akcije	205
X radionica: Medijator u ogledalu	207
XI radionica: Koraci u medijaciji I	213
XII radionica: Koraci u medijaciji II	221
XIII radionica: Medijator na delu	223
XIV radionica: Šta me brine, a šta me raduje	233
XV radionica: Supervizija, ili šta dalje / specijalni dodatak	237
Prava mladih	243 - 330
Teorijski uvod	243 - 252
Konvencija o pravima deteta	243
Radioničarski deo	253 - 308
I radionica: Konvencija o pravima deteta	253
II radionica: Vrste prava	261
III radionica: Sukob prava	273

IV radionica: Participacija na delu	279
V radionica: Uloge i odgovornosti	287
VI radionica: Put ka participaciji u školi	293
VII radionica: Planiranje akcija	297
VIII radionica: Finalizacija plana akcije	305
Tekst Konvencije o pravima deteta	309
Završetak.....	331 - 346
Rečnik pojmova	331
Korisne veb-sajt adrese	339
Literatura	343

Dodatak

Kartice "Pitam se, pitam"	prilog
Igra za proveru znanja "Konfuskator".....	prilog

UVOD

Priručnik *"Vršnjačka medijacija – od svađe slađe"* predstavlja celovit obrazovni paket namenjen nastavnicima u srednjim školama i profesionalcima (ljudima iz nevladinih organizacija, institucija i dr.) koji rade sa mladima, nastao sa idejom upoznavanja sa pojmom sukoba, kao i veštinama posredovanja u sukobima.

Priručnik *"Vršnjačka medijacija – od svađe slađe"* je nastao u okviru projekta koji je realizovala Nemačka vladina agencija za tehničku saradnju (GTZ) i organizacija Kinderberg International s kojim se započelo 2002. godine. Projekat »Podrška omladinskim inicijativama i vršnjačka medijacija« rezultirao je iz potrebe za smanjenjem nasilnog ponašanja u školama i razvijanjem »zdravih« obrazaca komunikacije u njima.

Prepoznavanje potrebe za uvođenjem vremenski dugotrajnijeg programa u škole, za razliku od programa koji su se često dosada primenjivali, naveo nas je na ideju da pored osmišljavanja samog projekta pristupimo i izradi ovog priručnika. Naime, ideja nam je bila da se nastavnici i učenici srednjih škola upoznaju sa pojmom konflikta, načinima za njihovo prevazilaženje, ali i da se mladi podstaknu da samostalno rešavaju probleme sa kojima se suočavaju u svom svakodnevnom okruženju.

Upravo zbog ovoga, kancelarije GTZa i Kinderberga akcenat svoga rada stavile su na vršnjačku medijaciju, odnosno, takav vid posredovanja u sukobima u kojima mladi imaju aktivnu i glavnu ulogu.

Međutim, pored gore navedenih sadržaja, uvideli smo i potrebu za uvođenjem još nekih tema u priručnik koji je pred vama. Tako se prvi deo ovoga priručnika bavi pitanjima adolescentskog perioda, dok se poslednji deo priručnika bavi pitanjima ostvarivanja i upoznavanja sa pravima koje mladi imaju, odnosno, upoznavanja sa Konvencijom o pravima deteta.

Poglavlje o adolescenciji predstavlja kratak uvod u period adolescencije. Naša namera je bila da osobe koje će raditi sa adolescentima upoznamo sa nekim osnovnim karakteristikama tog perioda i važnim promenama koje se u njemu dešavaju. Neke od promena su u direktnoj vezi sa osnovnom temom ovog priručnika, tj. sa sposobnošću komunikacije, rešavanja problema i/ili posredovanja u njihovom rešavanju. Druge promene nisu direktno vezane za oblast komunikacije i konflikata, ali utiču na način na koji adolescenti doživljavaju sebe i svet oko sebe i zbog toga su važne odraslima koji sa njima rade. Nadamo se da će ovo poglavlje pomoći odraslima da bolje razumeju adolescente i da će im olakšati kontakt i druženje sa njima.

Poglavlje o Konvenciji o pravima deteta bavi se upravo ovim međunarodnim dokumentom, kao i pravima koja iz njega proizilaze. Međutim, zbog potrebe ovog

priručnika akcentat je stavljen na upoznavanje sa ovim dokumentom, prepoznavanje značaja njegovog uvođenja, upoznavanje sa nekim posebnim pravima, kao što su participativna prava, ali i na upoznavanje sa praktičnom primenom Konvencije o pravima deteta i teškoćama na koje mlade osobe mogu da naiđu tom prilikom. Zbog ovoga se u priručniku nalaze i delovi posvećeni pitanju prava i odgovornosti, kao i deo koji se bavi sukobima prava.

Razlog uvođenja nekih tema, koje na prvi pogled nisu u direktnoj vezi sa ovim priručnikom, leži u našoj potrebi za širim razvojem sistema obrazovanja i promocije participativnih socijalnih relacija u školama, tj. odnosa koji bi trebalo da se razvija između dve, tj. tri najvažnije strane u školskoj sredini – učenika, nastavnika i roditelja.

Naime, kako je naglašeno u okviru publikacije »Kvalitetno obrazovanje za sve – put ka razvijenom društvu« koju je izdalo Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, osnovni cilj i strateški pravac reforme obrazovanja leži u demokratizaciji vaspitnih i obrazovnih institucija, a kroz takav oblik zajedničkog života u kome važe principi jednakosti prava.

Ovo znači da ukoliko želimo da smanjimo sukobe i razvijamo tolerantnije odnose u obrazovnim institucijama moramo, ne samo da razvijamo ideje poštovanja različitosti, već i da razvijamo modele u kome će sami učenici biti ravnopravni članovi u kolektivu, a kroz slobodu učešća, odlučivanja, izražavanja mišljenja i prihvatanje odgovornosti.

Ideja nam je bila da, pored osnovnih informacija o komunikaciji, konfliktima i medijaciji, izložimo i saznanja o mogućnostima samoorganizovanja, udruživanja, definisanju akcija, i dr. koja će omogućiti mladima da samostalno razvijaju svoje potencijale i realizuju sva svoja interesovanja i potrebe.

Nešto više o priručniku

Priručnik "*Vršnjačka medijacija – od svađe slađe*" sačinjen je od tri obrazovna poglavlja, koja pokrivaju različite teme. Nazivi ovih poglavlja su: *Adolescencija, Komunikacija, konflikti i medijacija i Prava mladih*. Svako poglavlje sadrži dva dela. Prvi deo, u kojem se teorijski pokriva osnovna tema i koji služi kao pomoć voditeljima radionica, odnosno omogućava im uvod u temu, i drugi deo koga čine radionice, namenjene radu sa mladima, odnosno osposobljavanju mladih za medijacione veštine.

Neke od radionica u ovom priručniku preuzete su od drugih autora ili izdanja. Tako su, na primer, neke radionice iz dela »Prava mladih« preuzete iz priručnika u izdanju Centra za prava deteta – Beograd, grupe autora i to »Sada znam – zato mogu« i »Kako možemo zajedno«.

Prosečno vreme trajanja jedne radionice je između 90 i 120 minuta, s tim da se u nekim radionicama zbog veličine i obima sadržaja ovo vreme moralo promeniti. Radionice mogu da se izvode ili u okviru školskih časova, ili u okviru vannastavnog rada, kao što su kampovi za mlade, radionice organizovane u vreme vikenda, posebne sekcije i dr.

Struktura radionica je uglavnom ista u okviru celog priručnika, osim u nekim slučajevima kada se zbog raspoloživog vremena ili samog sadržaja moralo odustati od ovakve koncepcije.

Svaka radionica je sačinjena iz uvodne aktivnosti, kao prvog koraka u uvođenju samih učesnika u temu kojom ćemo se baviti tokom radionice, ili kao pokušaja animiranja i opuštanja učesnika; zatim centralne aktivnosti, kao mestom gde se detaljno bavimo problemom, tj. sadržajem date radionice; i završnom aktivnosti koja omogućava da se da celina i da se uokviri rad tokom te radionice, odnosno, da se da rezime i eventualno konkretna primena tema iz centralne aktivnosti.

Priručnik je namenjen nastavnicima srednjih škola, kao i profesionalcima koji rade sa mladima - uzrasta od 15 do 19 godina i predviđeno je da se pre korišćenja priručnika prođe obuka za njegovu primenu. Obuka može da se prođe ili u organizaciji GTZ kancelarije, ili u izvođenju nekih drugih organizacija koje su akreditovane za edukaciju na polju nenasilne komunikacije i prevencije sukoba.

Prvi deo priručnika posvećen je upoznavanju sa periodom adolescencije i sadrži 7 radionica.

Drugi deo priručnika nosi njegov najveći deo, a bavi se pitanjima nenasilne komunikacije, konflikata i medijacionih veština i sadrži 15 radionica. Voditelji radionica će primetiti da su neki od priloga koji se nalaze u teorijskom delu ovog bloka, identični sa priložima koji se nalaze u okviru radionica. Izuzetak je primer "Scenarij medijacije" koji se nalazi u okviru poslednje radionice. Prilikom izvođenja ove, 14. radionice, voditelji mogu da kopiraju za učesnike i ovaj primer, ali i primer koji se nalazi u teorijskom delu. Razlog zbog kojeg se neki prilozima ponavljaju je taj što je priručnik namenjen isključivo voditeljima radionica, a naša ideja je bila da i sami učesnici dobiju neke od priloga koji im mogu koristiti u njihovom budućem radu.

Treći deo priručnika bavi se upoznavanjem sa Konvencijom o pravima deteta i sadrži 8 radionica.

Pored teorijskog uvoda u svaku temu i konkretnih radionica, kao prilog priručniku nalaze se kartice pod nazivom "Pitam se, pitam", i igra za proveru znanja pod nazivom "Konfuskator".

Kartice "*Pitam se, pitam*" predstavljaju tzv. lateralni pristup problemu na koji učesnici radionica mogu da naiđu, tj. pomažu i njima i voditeljima radionica da se problem sagleda iz drugog ugla, da se promene ustaljeni načini gledanja na stvari i ustaljene direkcije za rešavanje problema. Komplet kartica koji se nalazi u priručniku može da se koristi na različite načine, samostalno, ili kao dodatak radionicama. Preporučujemo da se koristi na kraju programa, kada učesnici ovladaju tehnikama komunikacije i medijacije.

Igra za proveru znanja "*Konfuskator*" predstavlja jedan od ponuđenih načina voditeljima radionica da na praktičan i zanimljiv način obnove sa učesnicima neke od tema koje su prošli tokom radionica. Zbog ovoga, Konfuskator bi trebalo da se igra na samom kraju edukativnog bloka, kada su učesnici već upoznati sa sadržajem priručnika. Kao što je napomenuto, ovo je samo jedan od predloga koji se nudi radioničarima, a na njima ostaje da osmisle i neke druge igre ili eventualno da promene sama pitanja u Konfuskatoru na način koji je najprihvatljiviji njihovim učesnicima.

Takođe, kao integralni deo priručnika može da se pronade i deo posvećen korisnim veb-sajt adresama. Ove adrese omogućavaju voditeljima radionica da, ukoliko su zainteresovani, prošire svoja znanja iz nekih oblasti i da eventualno pronađu još neke priloge koji mogu biti interesantni učesnicima. Adrese koje su spomenute u priručniku pokrivaju sve tri teme, tj. i pitanje adolescentskog perioda, i pitanje sukoba i medijacije, kao i adrese koje se bave pravima mladih i Konvencijom o pravima deteta.

Zbog sadržaja i obimnosti priručnika, autori su odlučili da se neke osnovne teme, vezane za način organizovanja i rada u radionicama, ne stave kao deo ovog izdanja. Smatramo da u našoj zemlji postoji priličan broj drugih izdanja koja se bave ovim temama i koja mogu da eventualno daju odgovore na pitanja koje voditelji radionica mogu da imaju. Zbog ovoga preporučujemo neke priručnike, kao što su oni u izdanju grupe "Most" iz Beograda ili NVO "Centar za prava deteta" takođe iz Beograda. Nazivi ovih izdanja, ali i drugih, nabrojani su u literaturi, na kraju ovog priručnika.

Idealan broj učesnika u grupi prilikom izvođenja radionica iznosi između 20 i 25. Bilo bi dobro da voditelji radionica, prilikom izbora učesnika, odnosno budućih medijatora u školi, vode računa da osnovni kriterijum za izbor ne budu uspeh i ocene, već pre svega zainteresovanost i želja učenika da budu deo jednog ovakvog programa. Iskustva u zemljama u kojima se ovakav program primenjuje već više godina, pokazala su upravo ovo. Uostalom, o nekim podacima koje bi budući medijator trebalo da ima, više informacija može da se pronade u samom tekstu ovog priručnika.

Najčešće zablude o vršnjačkoj medijaciji ili neophodno štivo za medijatora “novajliju”

Učenici srednjih škola ne mogu da budu medijatori jer su suviše mladi.

Zabluda Uzrast nije presudan faktor u procesu medijacije. Dobra medijacija je rezultat decentracije, veštine slušanja i zainteresovanosti da se problem reši, tako da u tome mogu da budu podjednako uspešni i srednjoškolci i nastavnici.

Nastavnici su bolji medijatori od učenika zato što imaju više iskustva.

Zabluda Prethodno iskustvo često odmaže u procesu medijacije zato što ono može da nas ograničava kroz unapred definisane slike problema i mogućih rešenja, tako da nismo dovoljno otvoreni za “sada” i “ovde”. S druge strane, srednjoškolci imaju sasvim dovoljno iskustva vezana za svoje vršnjake i odnose među njima, a to im omogućava da razumeju njihove potrebe i očekivanja i budu uspešni u procesu medijacije.

Medijacija treba uvek da se završi rešavanjem problema.

Zabluda Iako je rešenje problema poželjni cilj medijacije, to nije jedini način da se medijacija završi. Ideja medijacije je da se strane u sukobu podstaknu da čuju jedna drugu, da razgovaraju o potrebama i očekivanjima koje imaju od druge strane, tako da je ponekad dovoljno da se ovaj cilj tokom medijacije ostvari, pa da možemo da kažemo da je medijacija bila uspešna.

Ako medijacija ne uspe, odgovoran je medijator.

Zabluda Uloga medijatora je da *pomogne* stranama u sukobu da čuju jedni druge i da ih *podstakne* da tragaju za adekvatnim rešenjima, a da li će uspeti zavisi i od samih osoba u sukobu i od njihove spremnosti da takva rešenja nađu.

Najbolji medijatori su učenici sa odličnim uspehom.

Zabluda Za uspešnu medijaciju su veoma bitne neke osobine ličnosti, kao što su: otvorenost, sigurnost u sebe, spremnost da se prihvati različitost, mogućnost samokontrole, sposobnost decentracije, empatičnost i dr. To što neko ima odličan uspeh ne mora da znači da će biti i uspešan medijator.

Medijacijom može da se nazove svako pronalaženje rešenja.

Zabluda Medijacija nije nuđenje ili nametanje gotovih rešenja čak iako to rešenje zadovoljava obe strane. Medijacija je proces tokom kojeg se obe strane čuju i pružena im je prilika da zajednički tragaju za rešenjem. Medijator može da nudi i svoje viđenje potencijalnih rešenja, ali ih ne nameće kao jedine i proverava sa stranama u sukobu koliko je to rešenje prihvatljivo za njih.

Medijacija je brz i efikasan način da se u školama poboljšaju odnosi i stvori pozitivna klima u kojoj nema sukoba.

Zabluda Medijacija nije čarobni štapić kojim ćemo rešiti sve sukobe i ostvariti apsolutnu harmoniju. Uspešna medijacija može da bude efikasan način za poboljšanje međuljudskih odnosa, ali je ona proces koji nije brz, koji zahteva vreme, strpljenje i koji ne mora da odmah vidljive rezultate. Proces medijacije može da bude otežan činjenicom da nisu sve osobe podjednako zainteresovane za učešće u medijaciji, mnoge od njih ne veruju da medijacija može da reši njihov problem i biraju da problem rešavaju na druge načine. Čak i najuspešnija medijacija ne znači da je sukob zauvek otklonjen, budući da su sukobi sastavni deo odnosa među ljudima.

Vršnjačka medijacija je projekat čija primena u školi zahteva mnogo materijalnih/finansijskih sredstava.

Zabluda Za realizaciju programa vršnjačke medijacije u školama potrebna je pre svega dobra volja, timski rad, saradnja i podrška ostalih kolega i učenika. Materijalna sredstva nisu presudna, potrebna su eventualno za obuku trenera.

Vršnjačka medijacija može da reši sve probleme i sukobe koji postoje u školi.

Zabluda Neki problemi prevazilaze okvire vršnjačke medijacije. U nekim situacijama, kao što su fizičko nasilje, upotreba vatrenog oružja, korišćenje droge, grubo kršenje prava deteta, i dr. potrebno je obratiti se nastavniku, stručnom saradniku, direktoru ili nekom drugom nadležnom organu.

Ukoliko pristanu na medijaciju, nastavnici gube svoj autoritet, a učenicima se daje sloboda da rade šta hoće bez prihvatanja sopstvene odgovornosti.

Zabluda Ukoliko se učenicima da mogućnost da budu medijatori to neće dovesti do gubitka autoriteta koji nastavnici imaju. Naprotiv, učenici postaju aktivni i na taj način zainteresovani za uređenje života u školi. Oni postaju partneri nastavnicima u organizovanju zajedničkog života u školi i preuzimaju svoj deo odgovornosti za to.

O ADOLESCENCIJI

Autori koji se bave periodom adolescencije ovaj period posmatraju kao razvojno - prelazni period (period tranzicije) iz detinjstva u zrelost. Levinov izraz "osoba na margini" (Lewin, 1939), kojim opisuje adolescenta, dobra je ilustracija pozicije koja se adolescentima pripisuje u ovom periodu, pošto ukazuje na stalno kolebanje između uloge deteta i uloge odraslih.

Ono što je zanimljivo, kada je o ovom razvojnom periodu reč, jeste da je on uglavnom definisan onim što on nije: adolescent nije više dete, ali nije još ni odrasla osoba, nezrelost detinjstva je prevaziđena, a izazovi i mogućnosti odraslog doba još nisu ostvareni.

Dodatnu teškoću predstavlja i nepostojanje jasno ekspliciranih pokazatelja kraja detinjstva i početka odraslog doba. U nekim kulturama postoji *obred inicijacije* kojim se javno obeležava prelazak iz perioda detinjstva u period odrasle osobe. U kulturama kod kojih postoji ovaj obred, period adolescencije je veoma kratak, ponegde traje samo onoliko koliko traje priprema za obred i sam obred inicijacije. S obzirom na to da u zapadnoj kulturi ne postoji obred inicijacije, čime je znatno otežano određivanje početka

i kraja adolescencije, neki autori (prema: Kimmel & Weiner, 1995) predlažu dva moguća pokazatelja za određivanje trajanja adolescencije: *biološki uzrast*, za određivanje početka i *socijalni uzrast*, za određivanje kraja adolescencije. Pod biološkim uzrastom ovi autori podrazumevaju promene do kojih dolazi u biološkom razvoju organizma i koje su rezultat promene hormonskog statusa organizma, kao što su razvoj skeleta, pojava menstruacije kod devojčica, pojava sekundarnih polnih odlika, itd. Pod socijalnim uzrastom se podrazumeva socijalna zrelost pojedinca koja se razlikuje u različitim društvima i kulturama. Negde je to promena dotadašnje uloge u društvu (od deteta do partnera i roditelja, ili od studenta do zaposlene osobe), a negde je to *formalni uzrast* i očekivanja koje društvo ima od ljudi određenog uzrasta, tako da kada neko preuzme uloge odraslog, kada ga drugi vide kao odraslog i kada on sebe doživljava tako, možemo da kažemo da ta osoba nije više adolescent već odrasla osoba.

Autori koji se bave adolescencijom govore o tri perioda: rana adolescencija (od 12 do 15 godina), srednja adolescencija (od 15 do 17 godina) i pozna adolescencija (posle 17 godina), naglašavajući, međutim, da je svaka podela arbitrarna.

Bez obzira na neslaganja kada je u pitanju određivanje početka i kraja adolescencije, većina autora koji se bave ovim periodom slaže se u tome da je ovo period tranzicije, tj. period promena, neravnoteže i razvoja koji služi kao most između detinjstva i zrelosti. Ukoliko su te tranzicije očekivane u nekoj kulturi sa određenim uzrastom, i dešavaju se

na vreme, onda one obično vode ostvarivanju važnih razvojnih zadataka u adolescenciji, kao što su: razvijanje novih i zrelijih odnosa sa vršnjacima oba pola, prihvatanje muške / ženske socijalne uloge, postizanje veće emocionalne nezavisnosti od roditelja i odraslih, priprema za bračni i porodični život i karijeru, usvajanje sistema vrednosti, ideologije i stavova i usvajanje socijalno - odgovornog ponašanja (Havighurst, 1972). Promene koje se u adolescenciji dešavaju, izuzetno su značajne za dalji razvoj, i od načina ostvarivanja razvojnih zadataka u tom periodu u velikoj meri zavisi uspešno prilagođavanje i dalji razvoj odrasle osobe.

Promene u adolescenciji

PROMENE FIZIČKOG IZGLEDA

U periodu rane adolescencije dolazi do brojnih promena u telesnom funkcionisanju i fizičkom izgledu, među kojima su najznačajnije:

- promena hormonskog statusa organizma (pojačano lučenje polnih hormona: testosterona i estrogena koji utiču na razvoj jajne ćelije i spermatozoida i ubrzavaju metaboličke procese);
- pojava sekundarnih polnih karakteristika kao rezultat promene hormonskog statusa;
- razvoj skeleta, nagli porast visine i težine.

Ove promene su veoma značajne pošto utiču na način na koji adolescenti opažaju sebe u ovom periodu, tj. na sliku koju o sebi imaju. Budući da je za identitet u adolescenciji i za sliku o sebi važan kontinuitet, adolescenti su suočeni sa problemom kako da novonastale promene uklope u postojeću sliku o sebi, tako da bi se osećali adekvatno. Najupadljiviji je nagli rast visine i težine koji često dovodi do

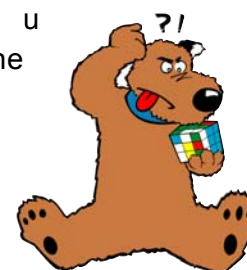
toga da se adolescent oseća nezgrapno i nespretno u pokušajima da se prilagodi novonastalim promenama. Brojna istraživanja pokazuju da su adolescenti veoma osetljivi na promenu *telesnog Ja*, pogotovo ako se ta promena ne poklapa sa onim što se u datoj kulturi smatra poželjnim izgledom (Lerner & Karabenick, 1974). O značaju koji *telesno Ja* ima za sliku o sebi, govore i podaci da adolescenti u periodu rane adolescencije (13 do 15 godina) koriste gotovo isključivo telesne karakteristike da bi opisali sebe, i to obično karakteristike koje smatraju nepoželjnim (debeo, krupan, nizak, i sl.). Tek kasnije, u periodu pozne adolescencije, adolescenti opisuju sebe kroz neke intelektualne, socijalne i emocionalne kategorije, obično poželjne (društven, iskren, pametan, i sl.) (Simmons & Rosenberg, 1975).

Uvremenjenost telesnih promena je još jedan važan faktor koji utiče na način na koji se

slika o sebi formira u ovom periodu. Istraživanja pokazuju da su dečaci koji se kasnije razvijaju, manje popularni među vršnjacima, manje privlačni suprotnom polu i manje sigurni u sebe od onih koji su se razvili ranije. Za razliku od njih, devojčice, koje se razvijaju prerano imaju problema u adaptaciji i često su nesigurne i povučene, iako ih sredina prihvata. Neuvremenjenost ima više negativnih implikacija za dečake nego za devojčice (Blyth & Simmons, 1985), budući da dečaci koji se kasnije razvijaju odstupaju u većoj meri od stereotipa o snažnom muškarcu koji je dominantan u većini kultura. Za razliku od njih, devojčice koje se kasnije razvijaju, uklapaju se u stereotip o nežnim i slabim ženama i zbog toga imaju manje problema u prilagođavanju.

PROMENE U KOGNITIVNOM FUNKCIONISANJU

U periodu adolescencije dolazi do kvalitativnog skoka u intelektualnom razvoju: prelazak sa konkretnih na formalne operacije. Karakteristike formalnog mišljenja su:

- sposobnost apstraktnog mišljenja – mišljenje se oslobađa dominacije konkretnog, javlja se hipotetičko deduktivno mišljenje, adolescent je u stanju da misaono eksperimentiše, da formuliše hipoteze, koje onda misaono proverava. Na taj način adolescenti stvaraju svoje teorije o uzrocima pojava, njihovoj povezanosti i implikacijama, kao i o različitim ishodima jednog procesa. Zahvaljujući apstraktnom mišljenju adolescenti su u stanju da razumeju metafore, poslovice i analogije svih vrsta, kao i da uživaju u ironiji i satiri;
- veća fleksibilnost u mišljenju – u periodu rane adolescencije (12 i 13 godina), osoba ne može da razume da problem može da ima više od jednog rešenja, ona razmišlja isključivo u ekstremima (ili crno, ili belo, ili dobro ili loše) i ne razume da postoje i prelazi između ekstrema (nijanse sivog). Već sa 14 i 15 godina, mlada osoba postaje svesna da postoje različiti pogledi na stvar, svesna je različitih aspekata argumenata i u stanju je da zauzme relativističko gledište. Mišljenje postaje pokretljivije, kritično i pragmatičnije (Adelson, 1971);
- pojavljuje se dimenzija budućnosti – za razliku od dece koja razmišljaju u terminima sadašnjosti, u adolescenciji se vremenska dimenzija proširuje tako da obuhvata i blisku i daleku budućnost. Adolescenti postaju zaokupljeni budućnošću, planiranjem i predviđanju, što sve pomaže njihovom uključivanju u uloge odraslih i preuzimanju odgovornosti koja se očekuje iz tih uloga;
- pojavljuje se dimenzija mogućeg – ovo je jedna od najznačajnijih karakteristika mišljenja u adolescenciji. Za razliku od mlađeg deteta koje polazi od stvarnih, konkretnih, opazajnih podataka u procesu zaključivanja, adolescent polazi od onog što je *moguće* i to onda proverava upoređujući sa prethodnim iskustvom, ili sa

podacima koje ima u okruženju. Formalno mišljenje polazi od onoga što je moguće da bi se stiglo do onoga što stvarno jeste.

Sve ove promene u kognitivnom funkcionisanju, imaju veliki uticaj na ponašanje, stavove i način na koji adolescenti doživljavaju svet oko sebe. Dimenzije mogućeg i budućnosti, omogućavaju adolescentima da razumeju i da formulisu društvene teorije i da "aktivno učestvuju u ideologijama odraslih, što je obično udruženo sa željom da menjaju društvo, čak i da ga (u mašti) unište da bi napravili bolje" (Piaget, 1980) . Ukoliko je stvarnost nešto što se doživljava kao negativno, a već postoji dimenzija mogućeg, onda nije čudo što adolescenti ispoljavaju želju za promenom svega postojećeg što se od strane odraslih tumači kao bunt.

SOCIJALNA KOGNICIJA – RAZUMEVANJE SOCIJALNIH ODNOSA

Socijalna kognicija predstavlja način na koji razmišljamo o drugima i o sebi, tj. način na koji saznajemo svet oko sebe. Ovaj pojam u osnovi sadrži pretpostavku da sa uzrastom deca i adolescenti stiču sve složenije kognitivne veštine i socijalne strategije da bi razumeli međuljudske odnose i probleme koji se u tim odnosima pojavljuju.

Socijalna kognicija se odnosi i na sposobnost procene i predviđanja načina na koji će se osoba ponašati u određenoj situaciji i kako će se pri tom osećati i zahteva sposobnost decentracije, tj. sagledavanja tačke gledišta druge osobe.

Šancova pominje pet pitanja koja se odnose na ključne aspekte socijalne kognicije (prema: Muuss, 1996):

1. *Šta druga osoba vidi?* Sposobnost zaključivanja o tome šta je osoba u stanju da vidi sa svoje tačke gledišta;
2. *Šta druga osoba oseća?* Fokus je na razumevanju emocionalnih stanja osobe – empatija;
3. *Šta druga osoba misli?* Sposobnost da zaključujemo o misaonim procesima druge osobe i da ih razlikujemo od sopstvenih;
4. *Šta druga osoba namerava?* Zaključivanje o motivaciji druge osobe;
5. *Kako druga osoba izgleda?* Percepcija druge osobe i to ne samo kroz uočavanje vidljivih karakteristika (visina, građa, snaga, i sl.) već i izvesnih crta ličnosti (otvorena, zainteresovana, iskrena, i sl).

Robert Selman, autor jedne od kognicije, smatra da je ovo složeni empatiju, moralno mišljenje, problema u interpersonalnim o sebi i drugima (igranje uloga) i promenu tačke gledišta razlikuje pet faza u razvoju socijalne poslednje dva vezane za period 1980). Razvoj socijalne kognicije

najpotpunijih teorija socijalne pojam koji uključuje sposobnost rešavanja odnosima, razvoj svesti (decentracija). On kognicije od kojih su adolescencije (Selman,

Selman posmatra kroz četiri oblasti: *svest o sebi, prijateljstvo i konflikti, odnosi između vršnjaka i odnos roditelji – dete* (koncept kažnjavanja).

Faza 0. Egocentrična faza (od 3 do 6 godina), u kojoj dete nije u stanju da razdvoji ono što ono misli od onoga što misle drugi ljudi. Dete smatra da je njegova tačka gledišta jedina i nije u stanju da se stavi na tačku gledišta druge osobe. U ovom periodu, konflikt se shvata kao situacija u kojoj jedna strana ne dobija ono što želi, zbog ponašanja druge strane, i strategije rešavanja konflikta su ili povlačenje i poslušnost, ili nasilno ostvarivanje svog cilja (npr. dete grabi igračku i odlazi).

Faza 1. Početak decentracije (od 5 do 9 godina) – u ovom periodu deca počinju da shvataju da druga osoba može da ima pogled na svet koji je drugačiji od njihovog. U ovoj fazi dete počinje da razumeva ulogu subjektivnih, tj. psiholoških faktora u konfliktu (neslaganje), ali je rešavanje konflikta u ovoj fazi i dalje jednostrano (jedna strana gubi, druga dobija). Obično se traži arbitraža onih koji se percipiraju kao moćniji (odrasli), dete često koristi pretnje ili silu da bi dobilo ono što želi, ili se posle neuspešnih pokušaja da dobije ono što želi, povlači i ponaša kao žrtva tražeći utehu i odobravanje odraslih.

Faza 2. Reciprocitet (od 7 do 12 godina) – u ovom periodu deca ne samo da razumeju da drugi ljudi imaju svoj pogled na svet, nego su u stanju i da se stave na tačku gledišta drugih.

Svest o sebi – u ovom periodu dete pravi razliku između unutrašnje i spoljašnje realnosti i često krije svoje *unutrašnje Ja* da bi izbeglo neodobravanje ili osećanje stida. Pošto je dete sada u stanju da sagleda kako ga drugi opažaju, *unutrašnje, privatno Ja* postaje značajnije od onoga što je vidljivo i što se javno prezentuje drugima.

Konflikti i prijateljstva – dete postaje svesno da obe strane doprinose konfliktu, tako da zbog toga obe strane moraju da sarađuju da bi se konflikt rešio. Međutim, u ovoj fazi i dalje dominira sopstveni interes i želja da se cilj ostvari po svaku cenu. U ovoj fazi dete ne naređuje, već koristi razne forme prijateljskog ubeđivanja i manipulacije: pozivanje na ono što je *fer* (“hajde da bacamo kocku”), na prošla iskustva (“prošli put sam ja tebe pustio...”), na zajednički interes (“to će i tebi doneti korist...”), pronalazi saveznike koji će zastupati njegove interese. Često se manipuliše osećanjem krivice, kao i pozivanjem na ono što grupa očekuje (konformizam).

Faza 3. Uzajamnost (10 do 15 godina) - karakteristična za period rane adolescencije u kojoj adolescent ne samo da može da se stavi na tačku gledišta druge osobe, već je u stanju da sagleda i sebe i drugu osobu sa opštijeg stanovišta, tj. sa stanovišta neke treće osobe. Pogled iz “trećeg ugla” pruža adolescentu mogućnost da bude posmatrač svojih odnosa sa drugima i da istovremeno može da koordiniše i uzima u obzir i svoju i tuđu tačku gledišta. Adolescent je sada sposoban da razgraniči sopstveno gledište od onoga što se može smatrati gledištem “prosečnog pripadnika” grupe.

Svest o sebi –adolescent je u stanju da jasnije sagledava sebe i svoje karakteristike.

Prijateljstva i konflikti – u ovoj fazi prijateljstvo se veoma vrednuje, ono ne predstavlja samo puko provođenje vremena u grupi, već uključuje uzajamnost, razmenu osećanja i međusobnu podršku. Konflikti se u ovom periodu vide kao prirodni, skoro neophodni deo prijateljskih odnosa, budući da je svaka osoba jedinstvena sa svojim potrebama i vrednostima. U ovoj fazi, na konflikt se gleda kao na nešto što će pomoći da se odnos produbi i poboljša i adolescenti tragaju za rešenjem kojim će obe strane biti zadovoljne, uzimajući u obzir potrebe svih strana u sukobu. U stanju su da sagledaju kako se svaka strana oseća u vezi sa predlogom druge strane i poštuju se osećanja i potrebe drugih. Konflikti se rešavaju kroz uzajamno pregovaranje: “Dam - daš”. U ovoj fazi, primarni cilj nije više interes pojedinca, već zadržavanje bliskosti, prijateljstva, što dovodi do prihvaćenosti od strane grupe i osećanja pripadnosti.

Odnosi između vršnjaka – razvija se lojalnost prema grupi i spremnost da se doprinosi dobrobiti grupe (lojalnost po tipu: *svi za jednog*). Grupna solidarnost postaje veoma važna.

Odnos: roditelj - dete – u ovoj fazi adolescenti posmatraju kaznu kao nešto što je više primenjivo na mlađu decu nego na njih. U stanju su da razumeju da kazna za roditelje znači sigurnost, ostvarivanje autoriteta i kontrole, ali misle da postoje i drugi metodi za poslušnost i kontrolu osim kazne.

Faza 4. Produbljena društvena perspektiva (15 godina i više) – tokom ove faze, adolescent dolazi do viših i apstraktnijih nivoa kognicije koji uključuju koordinaciju društvene perspektive i perspektive pojedinca i grupe kojoj pripada. Adolescenti postaju svesni relativnosti svojih i tuđih gledišta i razumeju da nečije stanovište zavisi od usvojenog sistema vrednosti, grupe kojoj pripada, i sl. Postaju svesni uloge psiholoških faktora, kao što su motivacija, osećanja, vrednosti, kao i uloge nesvesnih procesa. Postaje im bliska ideja da su ljudi osoben sklop crta ličnosti, vrednosti, uverenja, stavova i da imaju jedinstvenu istoriju razvoja.

Svest o sebi – u ovom periodu ideja nesvesnog postaje značajna, tj. uverenje da u osnovi našeg unutrašnjeg sveta postoji još dublja realnost koje nismo svesni, ali koja utiče na naše celokupno doživljavanje i ponašanje.

Prijateljstvo i konflikti – u ovoj fazi se ideja o uzajamnosti i bliskosti koja je bila ključna u prethodnoj fazi, odbacuje, ukoliko se kosi sa individualnim razvojem. Individualnost je značajnija od povezivanja i oslanjanja na grupu. Ova faza je obeležena sukobom dve potrebe: za autonomijom i bliskošću, tako da mlada osoba pokušava da pronađe balans između nezavisnosti, s jedne, i pripadanja grupi, s druge strane, i to kroz spremnost na komunikaciju i razmenu. Adolescenti su u ovoj fazi svesni da često konflikt unutar jedne osobe prouzrokuje konflikte između nje i okoline. Uspešno rešavanje konflikta znači produblјivanje odnosa, razmenu intimnih osećanja i potreba.

Odnosi između vršnjaka – na lojalnost grupi gleda se kao na očuvanje jedinstvenosti grupe, tako da je mlada osoba spremna da se žrtvuje za dobrobit grupe odustajanjem od sopstvenih ciljeva u ime ciljeva grupe.

Odnos roditelj – dete – u ovoj fazi adolescenti opažaju kaznu kao nesvesni napor roditelja da uspostave kontrolu nad njima i da se tako osete sigurni.

Selmanova istraživanja pokazuju da adolescenti pokazuju više nivoa razumevanja drugih kada su u pitanju njihovi vršnjaci, nego kada su u pitanju roditelji, što on objašnjava doživljajem ravnopravnosti/neravnopravnosti u odnosima. Rezultati pokazuju da su devojčice uspešnije u rešavanju konflikata, što može da bude zbog uloge žene u određenom društvu, jer se od te uloge očekuje brižnost, vođenje računa o drugima i o njihovim odnosima.

Kada je u pitanju korišćenje strategija u konfliktima (popuštanje, povlačenje, ili briga o sebi i svojim potrebama), Selmanova istraživanja govore o tome da je fleksibilnost strategija osnova zdravog prilagođavanja adolescenata i da oni adolescenti koji pokazuju probleme u prilagođavanju funkcionišu uglavnom primenjujući samo jednu od strategija (ili se stalno povlače, ili brinu isključivo o sebi i svojim potrebama).

EGOCENTRIZAM U ADOLESCENCIJI

Jedna od bitnih karakteristika socijalne kognicije u adolescenciji je sposobnost decentracije, tj. uzimanje u obzir različitih tačaka gledišta. Izgleda da upravo ova sposobnost uzimanja u obzir mišljenja drugih ljudi, predstavlja osnovu za novu vrstu egocentrizma koji je karakterističan za ovaj period. Adolescentni egocentrizam se ispoljava na dva načina (Elkind, 1967):

- Nemogućnost da se napravi razlika između onoga što drugi misle od sopstvenih preokupacija. Adolescenti podrazumevaju da su i drugi ljudi preokupirani i da se bave onim čime se i oni bave, kao i da je ono što je za njih (adolescente) važno, važno i drugim ljudima. Budući da je u adolescenciji bitan utisak koji će da se ostavi na druge i budući da su adolescenti zbog toga veoma kritični prema sebi, oni onda podrazumevaju da su i drugi kritični prema njima, da ih procenjuju i da su preokupirani njima i njihovim celokupnim imidžom. Elkind koristi termin **izmišljena publika** da bi objasnio činjenicu da adolescenti misle da su svi ostali zaokupljeni njima, kao što su oni zaokupljeni sobom.
- Uverenje o sopstvenoj neuništivosti i svemoćnosti – upravo zbog toga što veruju da su značajni za većinu ljudi koji se bave njima i razmišljaju o njima, adolescenti počinju da gledaju na sebe, svoja osećanja i uverenja kao na nešto specijalno i jedinstveno. Adolescent je uveren da niko ne proživljava stvari kao on sam, da je to što se njemu događa nešto jedinstveno i nikada ranije doživljeno. Ovaj **lični mit** kako ga Elkind zove, često uključuje i mitove o adolescentnoj svemoćnosti i

neuništivosti, što može da objasni često veoma riskantna ponašanja adolescenata (eksperimentisanje sa drogama, promiskuitet, opasne avanture, i sl), upravo zbog uverenja da se njima ništa loše ne može desiti.

PROMENA SLIKE O SEBI

Što se tiče slike o sebi u ovom periodu, adolescencija je shvaćena i kao period promene i kao period konsolidacije (Coleman & Hendry, 1996). Za ovaj period su vezane brojne promene: fizički rast i razvoj, intelektualni razvoj, socijalni razvoj (životni prostor se širi i diferencira, povećava se broj uloga koje su adolescentima dostupne, postoji mogućnost aktivnog eksperimentisanja sa različitim ulogama), emocionalni razvoj (povećanje autonomije u odnosu na roditelje, traženje emocionalnih izvora van porodice), koje utiču i na promenu slike o sebi.

Jedna od promena u ovom periodu je **način na koji adolescenti opisuju sebe**. U ranom detinjstvu, sliku o sebi čine jednostavni opisi ponašanja i preferencija (šta se voli, ili ne voli), u srednjem detinjstvu slika o sebi se uglavnom sastoji iz poređenja sa drugima, dok u ranoj adolescenciji sliku o sebi čine psihološki i socijalni pojmovi koji se tiču odnosa sa drugima i razne socijalne veštine koje su važne za te odnose i načine na koje će se neko predstaviti. U poznoj adolescenciji, sliku o sebi čine lična uverenja i verovanja, vrednosti, planovi i razmišljanja, shvatanje sebe kao aktivnog delatnika (Damon & Hart, 1988).

Prema mnogim autorima (Harter, 1990; Damon & Hart, 1988), slika o sebi u adolescenciji postaje sa jedne strane apstraktnija, bolje organizovana, strukturisanija i koherentnija, a s druge strane, diferenciranija u odnosu na različite socijalne kontekste. Važan zadatak u adolescenciji postaje integracija različitih vidova slike o sebi u jednu koherentnu sliku o sebi:

- integracija *javnog* i *privatnog Ja* – adolescencija je period u kojem je razlikovanje ova dva Ja uočljivo i za adolescente veoma važno. Oni počinju da razlikuju ono što oni konstruišu kao "*pravo Ja*", koje je samo njihovo, osobeno i skriveno od drugih, i ono što predstavlja način na koji sebe prezentuju raznim važnim drugim osobama. Istraživanja pokazuju da su motivi za prikazivanje *javnog Ja*: želja da se zadive ili zadovolje drugi, eksperimentisanje sa različitim ulogama i njihovim društvenim efektima, ili pak zaštita *privatnog Ja* iz straha da neće naići na odobravanje ili podršku (Harter, 1990).
- Integracija *sadašnjeg* i *budućeg Ja* – dimenzija budućnosti je u adolescenciji veoma važna. "Adolescent ima dve koncepcije o sebi - onu koja mu govori šta sada jeste i onu koja mu govori šta će biti - i način na koji integriše sliku budućnosti u sliku

sadašnjosti određuje u velikoj meri stepen njegove trenutne integrisanosti" (Douvan & Adelson, 1966, str. 23). Na pitanje šta se sve promenilo u načinu na koji opažaju sebe, adolescenti najčešće navode promene koje se odnose na očekivanja koja oni imaju od uloga odraslih, a to su: zrelost; ozbiljnost, odgovornost; razmišljanje o budućnosti, planiranje; povećanje životnog iskustva, kao i više obaveza i briga. Oni naročito ističu dimenziju budućnosti i svoj proaktivni stav, govoreći da im je važna promena to što sada razmišljaju o budućnosti, imaju i neke planove vezane za budućnost i ne žive kao ranije samo u sadašnjem trenutku (Vranješević, 2000).

- Integrisanje *idealnog* i *realnog* Ja – iako je razlikovanje *idealnog* i *realnog* Ja, normalan razvojni fenomen u periodu adolescencije, koji neki autori povezuju sa razvojem mišljenja u tom periodu, suviše veliki raskorak između ova dva Ja, povećava verovatnoću javljanja problema u prilagođavanju i prihvatanju sebe. Teškoću predstavlja i ukoliko se *nepoželjno* Ja suviše približi *realnom* Ja, tj. ako se formira negativni identitet.
- Integrisanje rodne uloge u sliku o sebi, razvoj rodnog identiteta¹ – rodna uloga predstavlja skup ponašanja i normi koje se u određenom društvu očekuju od pripadnika muškog i ženskog pola. Rodni identitet predstavlja stepen u kojem osoba opaža slaganje između svog ponašanja i očekivanja i onoga što je u društvu unapred definisano kao muška i ženska rodna uloga. Razvoj rodnog identiteta, započet još u ranom detinjstvu, reformuliše se i preispituje u periodu adolescencije. U periodu detinjstva, rodne uloge su jasno definisane i opažene kao sasvim razgraničene i odvojene, u periodu rane adolescencije, granice rodnih uloga se gube (faza preispitivanja, nejasnoće, eksperimentisanja sa ulogama i ciljevima), da bi se na kraju u poznoj adolescenciji ponovo uspostavila jasna razlika između rodnih uloga. Tokom adolescencije postoji veliki pritisak i roditelja i vršnjaka da se usvoje ponašanja koja društvo očekuje od određenih uloga, što može da oteža proces prilagođavanja, pogotovo kada adolescent opaža da odstupa od standarda propisane uloge. Neka istraživanja pokazuju da je usvajanje rodnog identiteta u adolescenciji posebno problematično za devojke, pošto se od njih zahteva da posle perioda aktivnosti i orijentacije na uspešnost postanu pasivne i zavisne da bi ispunile svoju rodnu ulogu žene i majke, što one doživljavaju kao veliki diskontinuitet i teško se prilagođavaju (prema: Coleman and Hendry, 1996).

Harterova govori o tri faze u razvoju koherentne slike o sebi (Harter, 1990):

1 - Adolescenti u periodu rane adolescencije uviđaju izvesne kontradiktornosti u okviru slike o sebi, ali im ne pridaju važnost, tj. te kontradiktornosti ne opažaju kao potencijalno konfliktne.

¹ Iako se u literaturi polni i rodni identitet često koriste kao sinonimi, rodni identitet treba razlikovati od tzv. polnog identiteta koji predstavlja biološku datost (muški i ženski pol).

2 - U periodu srednje adolescencije, adolescenti opažaju konflikt između različitih uloga koje imaju i ponašanja koja te uloge određuju, ali ne umeju da integrišu te razlike u jednu jedinstvenu sliku o sebi i zato taj konflikt doživljavaju kao stresan.

3 - U periodu pozne adolescencije, iako te suprotnosti postoje i dalje, one ne prouzrokuju zabrinutost, konflikt i stres, pošto su adolescenti u stanju da te suprotnosti integrišu u koherentnu sliku o sebi. U okviru tako integrisane slike o sebi, te suprotnosti su viđene kao nešto normalno i poželjno.

IDENTITET U ADOLESCENCIJI

Doprinos E. Eriksona teorijama o razvoju identiteta u adolescenciji je dvojak. Prvo, za razliku od onih teoretičara koji se prvenstveno usmeravaju na rano detinjstvo do puberteta, smatrajući taj period najznačajnijim za razvoj ličnosti, Erikson posebnu pažnju poklanja periodu preadolescencije i adolescencije koje smatra jako značajnim za dalji razvoj, zbog važnih razvojnih zadataka pred kojima se nalazi mlada osoba. Drugo, Erikson ponovo uvodi pojam identiteta u psihoanalitičku teoriju i praksu i problem identiteta smešta u centar adolescentne dinamike.

Prema Eriksonu, razvoj ličnosti i proces formiranja identiteta odvija se kroz osam sukcesivnih etapa, od kojih je svaka od velike važnosti za formiranje zrele ličnosti. U svakoj od njih dolazi do javljanja razvojnih kriza, koje su rezultat privremenog nesklada između razvojnih mogućnosti pojedinca i zahteva socijalne sredine.

Erikson naglašava razvojni aspekt krize, pošto je ona podstaknuta samim razvojem i kroz nju se ostvaruje rast i dalje napredovanje, uspostavljanje ravnoteže na višem nivou od prethodne. Razvojne krize u svim stadijumima Erikson tumači kao pokušaj postizanja osećanja celovitosti. Celovitost koju treba postići u stadijumu puberteta i adolescencije, jeste osećanje **unutrašnjeg identiteta**. To je osećanje unutrašnjeg kontinuiteta između onoga što mlada osoba jeste i što će tek biti, između onoga što ona misli da jeste i onoga što opaža da drugi o njoj misle i od nje očekuju.

Proces formiranja identiteta je krupan razvojni korak, koji zavisi i od načina na koji je osoba rešila sve prethodne razvojne zadatke i koji se odvija postepeno, kroz mnogobrojne uspone i padove. Odnos ranih i novih poistovećenja je posebno značajan za formiranje identiteta, pošto identitet sadrži sva poistovećenja iz detinjstva, ali ih istovremeno i prerasta, stvarajući jedan novi kvalitet sa novim identifikacijama, ulogama, potrebama, očekivanjima i ciljevima. Poistovećenja iz detinjstva su asimilovana i apsorbovana u tu novu konfiguraciju (identitet), koju karakteriše osećanje celovitosti, istovetnosti i kontinuiteta.

Adolescencija je vreme veoma burnih fizičkih i psiholoških promena, vreme lutanja u potrazi za novim ljudima i idejama u koje mlada osoba može da veruje. Ona mora da integriše nova poistovećenja, nove elemente identiteta (među kojima najvažniji postaje

polni identitet), sa poistovećenjima ranog detinjstva. Ovo predstavlja krupan razvojni zadatak, ali neophodan za postizanje osećanja celovitosti. Adolescentu je potrebno vreme, tokom kojeg će eksperimentisati sa različitim ranim poistovećenjima, ulogama i ciljevima, pokušavajući da u nekoj od njih pronađe sebe. Za vreme tog "psihološkog moratorijuma" (Erikson, 1976), adolescent se udaljuje od roditelja i eksperimentiše sa drugim osobama i ulogama.

U tom periodu je naročito važna društvena podrška, pošto postepeno uz nju adolescent pravi konačan izbor, opredeljuje se i postepeno preuzima obaveze koje od njega društvo očekuje.

Međutim, ukoliko osoba nije razrešila neke od zadataka iz prethodnih razvojnih faza, ona se u traganju za celovitošću vraća na te nerazrešene zadatke, što onda zaustavlja dalji razvoj. U pokušaju formiranja osećaja identiteta, ona može da prođe kroz faze izbora *negativnog identiteta*, ili potpune *konfuzije identiteta*. U tim situacijama psihološki moratorijum se produžava, konačna odluka se odlaže i to može da se manifestuje čestim menjanjem opredeljenja i uloga, različitim neurotičnim reakcijama, delinkventnim ponašanjem, i sl.

Prema Eriksonu, postignut identitet i konfuzija identiteta se odnose na različite ishode psihosocijalne krize koja se odvija u adolescenciji i predstavljaju suprotne polove jednog kontinuuma. Marsija (Marcia, 1966; 1967) je jedan od prvih autora koji je pokušao da da empirijsku potvrdu tog kontinuuma i on razlikuje četiri statusa identiteta koji predstavljaju "individualne stilove koje osoba koristi da bi izašla na kraj sa krizom identiteta" (Marcia, 1966; 1967).

Osnovno merilo za njihovo razlikovanje je stepen opredeljenja i prisustvo, ili odsustvo krize.

Postignut identitet

Osobe sa postignutim identitetom su prošle kroz krizu i iz nje izašle sa jasnim opredeljenjima, definisanim ulogama i ciljevima.

Difuzni status

Bez obzira na to da li su osobe sa difuznim identitetom iskusile krizu, ili nisu, njihovo glavno obeležje je nedostatak želje i borbe da se opredele. One nisu mnogo zainteresovane za bilo kakvo trajnije opredeljenje. Svaka, makar i najslabija preferencija nekog izbora može da bude brzo odbačena, pošto se različite mogućnosti stalno javljaju, a pošto su sve podjednako primamljive, osoba nije sklona da posebno razmatra svaku od njih. Ona jednostavno ostaje neopredeljena.

Moratorijum

U moratorijumu, kao i kod difuznog statusa, postoji veliki broj alternativa i mogućih izbora. To je period u kojem se mešaju različite vrednosti, uloge i ciljevi, adolescent je

zaokupljen naizgled nerešivim pitanjima. Međutim, ono što odvaja moratorijum od difuznog statusa, jeste želja i borba adolescenta da se opredeli. Iako su želje i vrednosti njegovih roditelja još uvek važne, on pokušava da nađe kompromis između njih, socijalnih zahteva i svojih sopstvenih mogućnosti.

Isključiv status

Osobe sa isključivim statusom nisu nikada iskusile krizu identiteta. One su opredeljene, ali su ta opredeljenja uslovljena željama i vrednostima njihovih roditelja. Takve osobe postaju ono što drugi (roditelji) od njih žele. Karakteriše ih rigidnost i kada se suoče sa situacijama u kojima roditeljske vrednosti više nisu primenljive, postaju zastrašene.

U osnovi ovih statusa leži kontinuum koji je zasnovan na blizini, tj. udaljenosti od postignutog identiteta, koji je po Eriksonu osnovni zadatak koji treba postići u adolescenciji. U Eriksonovom shvatanju adolescencije, naglasak je na traganju za identitetom, kao glavnim i univerzalnim problemom čitavog adolescentnog perioda. Naglasak je, takođe, na svesnoj borbi adolescenta da se usaglasa sa normama svoje socijalne sredine i da prihvati uloge koje se od njega očekuju. Upravo zbog velike uloge koju društvo ima u procesu formiranja identiteta, Erikson smatra da je jako važno da društvo dozvoli slobodu "eksperimentisanja" mlade osobe sa različitim ulogama i na taj način omogući javljanje moratorijuma kroz koji će proces formiranja identiteta biti ubrzan. Važno je omogućiti adolescentima da prođu kroz moratorijum, bez etiketiranja te faze kao "poremećaja identiteta" i u tom smislu uloga društva je presudna.

EMOCIONALNI RAZVOJ U ADOLESCENCIJI

Emocionalni razvoj u adolescenciji obeležava traganje za emocionalnom podrškom van porodičnih okvira. Roditelji u ovom periodu prestaju da budu jedini izvor sigurnosti i emocionalne razmene, adolescent započinje proces psihološkog odvajanja od roditelja i postizanja autonomije i van porodice traži emocionalnu podršku i prihvatanje: među vršnjacima i partnerima.

ODNOS SA RODITELJIMA

Jedan od najvažnijih zadataka u adolescenciji, neophodan da bi se prešlo iz perioda detinjstva u period zrelosti, jeste psihološko odvajanje od roditelja.

Osnovna tema u periodu adolescencije je sticanje autonomije i nezavisnosti. Bez obzira da li taj proces sticanja autonomije predstavlja raskidanje ranih infantilnih zavisnosti od roditelja da bi se uspostavile nove zrele heteroseksualne veze, kao što to tvrde psihoanalitičari, ili je taj proces obeležen promenom i redefinisanjem socijalnih uloga, kao što to tvrde socijalni psiholozi, on ipak predstavlja jedan od najznačajnijih razvojnih zadataka u ovom periodu.

Prema nekim autorima (Erikson, 1976; Marcia, 1966, 1967), postojanje konflikta između adolescenata i njihovih roditelja je ne samo poželjno, već i neophodno u cilju postizanja jasnog identiteta. Potrebno je i poželjno da adolescent počne da preispituje sistem verovanja i vrednosti koji je usvojio od roditelja i da ga podvrgne testu i kritici. Ono što se podrazumeva pod adolescentnom krizom, zapravo je proces u kojem se roditeljske vrednosti i rana poistovećenja kritički preispituju, u cilju formiranja identiteta koji neće biti "preuzet" od roditelja, kao što je slučaj kod osoba koje imaju tzv. isključiv status (Marcia, 1966, 1967) i koje nikada nisu ni prošle kroz krizu identiteta, pošto su sve vrednosti bez preispitivanja preuzele od roditelja. Da bi autonomija uopšte bila moguća potreban je konflikt. Pitanje je, samo, da li nužno taj konflikt mora da bude toliki da uzrokuje veliki jaz i neslaganje između dve generacije i da prouzrokuje trajne i duboke probleme u prilagođavanju.

U istraživanju rađenom na populaciji beogradskih adolescenata, u kojem je od njih traženo da navedu najznačajnije promene u načinu na koji opažaju sebe u periodu adolescencije, kao i šta je to što je važno, a što se nije promenilo, dobijen je podatak da je najznačajnija promena doživljaj autonomije u odnosu na roditelje, a da je ono što se nije promenilo a što im je važno, to što i dalje imaju dobar odnos sa roditeljima. O tome koliko im je očuvanje dobrog odnosa sa roditeljima važno govori i podatak da bi se većina adolescenata pre odrekla autonomije nego dobrog odnosa sa roditeljima (Vranješević, 2001).

Ovaj nalaz je naizgled kontradiktoran sa podatkom o značaju koji postizanje autonomije od roditelja ima za adolescente: s jedne strane, izgleda da je adolescentima važno to što postaju nezavisniji od roditelja, a s druge strane, isto toliko im je važno to što i dalje imaju dobar odnos sa njima i njihovu podršku tokom odrastanja. Ovu ambivalenciju adolescenata prema autonomiji, roditelji prepoznaju u svakodnevnom ponašanju svojih adolescenata: u jednom trenutku se bune što roditelji suviše kontrolišu i što se mešaju u sve, da bi već u sledećem trenutku počeli da se žale da su zanemareni i ostavljeni.

Izgleda da su roditelji u ovom periodu jako važni kao adekvatan model koji adolescentu pomaže da se uspešnije snađe u novim ulogama i očekivanjima koja idu iz njih, kao i zbog mogućnosti pružanja podrške i oslonca. Proces autonomije, ma koliko bio poželjan, istovremeno predstavlja i pretnju za adolescente, pošto su suočeni sa novim ulogama i očekivanjima i stupaju na tlo za koje "još uvek nemaju razvijene mape".

Adolescenti se nalaze pred velikom implikativnom dilemom, koja bi mogla da se iskaže ovako: ako postanem samostalan mogu da izgubim podršku i pomoć roditelja, a u isto vreme mi je jako važno da postanem samostalan i da se odvojim od njih pošto to znači da odrastam. Kao moguće rešenje te implikativne dileme, adolescenti biraju da postaju samostalni, ali uz očuvanje dobrog odnosa sa roditeljima.

Nasuprot uobičajenom shvatanju da su roditelji značajniji kao model u detinjstvu nego

u adolescenciji, neka istraživanja pokazuju da su roditelji upravo u ovom periodu najznačajniji modeli i uzori koji utiču na mnoge izbore koji adolescenti prave (prema: Coleman & Hendry, 1996).

Roditelji u ovom periodu imaju ulogu nekoga ko validira promene koje nastaju i ukazuju adolescentu na moguće pravce razvoja. Samo u atmosferi prihvatanja od strane roditelja, adolescenti mogu da eksperimentišu sa novim ulogama i vrednostima, da donose važne odluke i na taj način postepeno postaju autonomni u odnosu na roditelje. U prilog ovom shvatanju su i rezultati nekih istraživanja, koja pokazuju da je očuvanje afektivnih veza sa roditeljima u funkciji zaštite adolescentovog osećanja sigurnosti i ravnoteže (Greenwald, 1980), kao i to da u periodu pozne adolescencije, više nego u bilo kom drugom periodu, adolescenti opažaju vezu sa roditeljima kao vezu sa najviše ljubavi (Pipp, Jennings, Shaver, Lamborn & Fisher, 1985).

ODNOS SA VRŠNJACIMA

Prelaz od detinjstva do adolescencije obeležen je važnim promenama u društvenom životu: životni prostor se širi, adolescentu je sada dostupno više uloga nego ranije, on ulazi u neke oblasti života koje mu nisu bile poznate ranije, porodica prestaje da bude jedini referentni okvir.

U periodu adolescencije, mlade osobe su suočene sa novim ulogama, odnosima i društvenim situacijama koje zahtevaju drugačije socijalne veštine od onih koje su im bile potrebne na ranijim uzrastima. U usvajanju i ovladavanju tim sposobnostima ključnu ulogu ima grupa vršnjaka kao novi referentni okvir, koji je podjednako važan, često i važniji od roditeljskog. U okviru grupe vršnjaka adolescent može da eksperimentiše sa raznim ulogama i da ne oseća anksioznost i pretnju zbog toga. Vršnjačka grupa je važna kao referentna grupa, tj. oslonac za adolescenta u njegovom traganju za identitetom i kao uvod u heteroseksualno ponašanje (Dunphy, 1972).

Vršnjaci takođe služe kao izvor validacije za neka važna, ali u isto vreme i probna verovanja i vrednosti (Duck, 1973). Vršnjačka grupa u početku služi prevazilaženju osećanja usamljenosti i pruža mogućnost upoznavanja novih prijatelja i proširivanja kruga poznanstava, a kasnije postaje važna i zato što pruža adolescentima osećanje pripadnosti, poverenja i podrške, emocionalne sigurnosti, samopouzdanja, mogućnost da se bude popularan i priznat. Vršnjaci takođe utiču na formiranje slike o sebi i pomažu adolescentu da definiše svoja uverenja, vrednosti i ciljeve.

Ono što se u periodu adolescencije menja je značaj vršnjačke grupe, kao i njena struktura: od vezanosti za gomilu, postepeno se prelazi na vezanost za manji broj

prijatelja sa kojima su sada odnosi više intimni i bliski (Brown, Eicher & Petrie, 1986). Promena strukture grupe znači i promenu kvaliteta prijateljstava u adolescenciji. Adolescenti navode da se u ovom periodu kod njih menja kvalitet odnosa sa vršnjacima, tj. prijateljstva u ovom periodu postaju iskrenija i čvršća. Mnogi adolescenti navode da sada imaju čak i manje prijatelja nego ranije, ali da je kvalitet prijateljstava bolji (Vranješević, 2001). Zanimljivo je da mladići u većoj meri nego devojke navode promenu u kvalitetu prijateljstava i smatraju da su sada društveniji nego ranije, imaju veći krug prijatelja i iskrenija prijateljstva, dok devojke u znatno većoj meri nego mladići smatraju da se u ovoj oblasti druženja i kontakata sa vršnjacima ništa nije promenilo, tj. i dalje se druže kao i ranije, što takođe ide u prilog pretpostavki teoretičara i istraživača o različitom značaju koje vršnjaci imaju za devojke i mladiće. Neka istraživanja pokazuju da se mladići u većoj meri nego devojke identifikuju sa grupom i da su podložniji grupnom pritisku (prema: Coleman & Hendry, 1996).

Uticaj i značaj grupe vršnjaka opada tokom adolescencije, pošto se tokom odrastanja pojavljuje potreba za samostalnošću, identitet postaje sve stabilniji, osoba postaje sigurna u sebe i nije joj više neophodno odobravanje i sigurnost koju vršnjaci pružaju. Takođe, pri kraju adolescencije, pojavljuje se i potreba za intimnošću i intimnom razmenom sa malim brojem ljudi, tako da je i to razlog što vršnjačka grupa gubi svoj uticaj.

Značaj vršnjačke grupe u periodu adolescencije (pogotovo u periodu rane i srednje adolescencije), nipošto ne znači da su roditelji prestali da budu važan referentni okvir. Mnoga istraživanja pokazuju da su u ovom periodu roditelji često podjednako važni ako ne i važniji od vršnjaka i da se često saveti roditelja vrednuju više od saveta vršnjaka, pogotovo kada su u pitanju neke važne odluke i izbori. Pokazano je takođe, da to što se adolescenti često radije obraćaju vršnjacima za pomoć i podršku, ne znači da im nije važan dobar odnos sa roditeljima, pošto je zadovoljstvo u odnosu sa roditeljima više povezano sa dobrim prilagođavanjem i mentalnim zdravljem u adolescenciji nego zadovoljstvo u odnosima sa vršnjacima (prema: Coleman & Hendry, 1996).

Adolescencija – kontinuitet ili diskontinuitet

Mada postoji mnogo teorija koje govore o adolescenciji i promenama do kojih u ovom periodu dolazi, one se mogu grubo podeliti u dve grupe: s jedne strane, to su one teorije koje naglašavaju koncept "bure i stresa", tj. adolescenciju posmatraju kao period diskontinuiteta, velikih i burnih promena i smatraju da je adolescencija prekid dotada mirnog razvoja koji otvara mogućnost mnogobrojnim poremećajima. S druge strane, to su teorije koje govore o adolescenciji kao o periodu kontinuiranog razvoja, suprotstavljaju se shvatanju adolescencije kao nužno burnog i problematičnog perioda. Autori koji zastupaju koncept bure i stresa, posmatraju adolescenciju kao biološki uslovljen fenomen, dok autori koji se tom konceptu suprotstavljaju smatraju da su problemi koji se pripisuju adolescenciji reakcija na društvene i kulturne uslove i da je

pod drugačijim uslovima (društvenim i kulturnim) moguća i drugačija slika adolescencije, kao jednog mirnog razvojnog perioda u kojem nema burnih i traumatičnih promena.

Rut Benedikt (Ruth Benedict) je jedna od autora koja smatra da je adolescencija pre kulturni nego biološki fenomen i u svom članku : "Kontinuitet i diskontinuitet u kulturnom uslovljavanju" (1976) predlaže dimenziju značenja: *kontinuitet* - *diskontinuitet* pomoću koje objašnjava uticaj društva i kulture na razvoj pojedinca.

Diskontinuitet u razvoju nastaje zbog različitih zahteva, ograničenja i očekivanja koje ima društvo u odnosu na pojedinca. Različite uloge su vezane za različita ponašanja i očekivanja koje društvo ima od tih uloga i diskontinuitet u razvoju nastaje kada osoba, da bi postala odrasla, treba da se odrekne od stavova, vrednosti i veština koje je naučila u detinjstvu. To znači da su uloge odraslog i deteta i očekivanja koja uz njih idu, u suprotnosti.

Tokom adolescencije postoje tri važne promene koje treba da se dese da bi se preuzela uloga odraslog. To su: *odgovornost* naspram *neodgovornosti*, *dominantnost* naspram *submisivnosti* i *usvajanje seksualne uloge*. To sve stvara diskontinuitet u razvoju, jer se od adolescenta očekuje da odjednom usvoji obrasce ponašanja potpuno različite od onih koji su učeni u detinjstvu.

Na osnovu toga, R. Benedikt izvodi zaključak da je adolescentna kriza, pre svega, proizvod društva i kulture i da od društvenih očekivanja i jaza koji postoji između različitih uloga zavisi i to hoće li adolescencija biti buran, ili relativno miran i postepen prelaz između deteta i odraslog.

Sledeće pitanje kada je o adolescenciji reč je pitanje univerzalnosti tog perioda: da li je adolescencija proizvod modernog industrijskog društva, kao što neki autori smatraju, ili je to univerzalan, ili skoro univerzalan razvojni period u svim društvima i kulturama.

Autori koji zastupaju prvi stav (Fasick, 1994), to obrazlažu time da adolescencije (kao posebnog prelaznog razvojnog perioda) nema u preindustrijskim društvima i tokom ranijih istorijskih perioda, što znači da je ona proizvod modernog društva. Industrijska revolucija, koja donosi veću različitost i specijalizaciju u okviru profesija, produženo obrazovanje, veliki broj mogućnosti koje adolescentima stoje na raspolaganju, značajno produžava period prelaska iz detinjstva u svet odraslih.

S druge strane, teoretičari koji zastupaju tezu da je adolescencija univerzalan fenomen (Schlegel & Barry, 1991), na osnovu svojih istraživanja govore o tome da je adolescencija u svim društvima priznata kao poseban period razvoja i da bez obzira što se kriterijumi za određivanje tog perioda razlikuju od društva do društva, kao što se razlikuje i dužina tog perioda, sama činjenica da je adolescencija u svim društvima identifikovana kao poseban period prelaska iz detinjstva u svet odraslih, govori u prilog

pretpostavke o njenoj univerzalnosti.

Neki autori smatraju da većina dilema oko kontinuiteta/diskontinuiteta u adolescenciji, nastaju zbog tzv. "centriranog pogleda na adolescenciju" od strane odraslih (Valsiner, 1989, str. 343), koji nameću svoja značenja i osmišljavaju sa svoje tačke gledišta promene do kojih dolazi u adolescenciji. Umesto da se stave na tačku gledišta adolescenata, tj. da pokušaju da konstruišu njihov način opažanja sebe i sveta oko sebe, odrasli ih često ukalupljaju u unapred utvrđene i definisane uloge problematičnih, buntovnih, neopredeljenih, zbunjenih adolescenata. Ono što je sa tačke gledišta adolescenata traganje za smislom i novim vrednostima, eksperimentisanje sa novim ulogama i ciljevima, pokušaj postizanja autonomije, i sl. sa tačke gledišta odraslih je bunt, bes i problematično ponašanje. Sve više autora zbog toga pokušava da problem adolescencije posmatra sa stanovišta samih adolescenata i njihovih napora da osmisle sopstvene promene.

I Radionica: Upoznavanje (90 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici međusobno upoznaju, i da se polako uvedu u radionice koje slede.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- da se učesnici povežu i upoznaju,
- stvaranje opuštene grupne dinamike.

MATERIJAL za rad:

- parovi istih sličica, koliko ima učesnika,
- olovke.

CENTRALNA AKTIVNOST: KO SAM JA? (80')

A (15') PRIČA O IMENU

Svako kaže kako se zove i nešto o svom imenu: šta znači ime, kako ga je dobio/la, da li mu se/joj sviđa, da li bi ga menjao/la, i sl.

B (15') RAZMENA U PARU

Svaki učesnik iz kutije izvadi po jednu sličicu i traži osobu koja ima istu sličicu. Kada se nađu, upoznaju se, pričaju o sebi, postavljaju jedno drugom pitanja, i sl.

Posle deset minuta razmene, svako na poleđini svoje sličice napiše svom paru neku lepu poruku za uspomenu i razmenjuju sličice.

C (20') ŠTA NAM JE ZAJEDNIČKO?

Učesnici se podele u parove (mogu da budu isti kao i u prethodnoj aktivnosti) i imaju zadatak da pronađu tri stvari (osobine, sposobnosti, nešto što vole, ne vole, nešto što znaju/ne znaju, želje, i sl.) koje su im zajedničke, a koje ih u isto vreme čine jedinstvenim u odnosu na grupu, tj. za koje pretpostavljaju da ih ostali u grupi ne poseduju. Te zajedničke osobine razmenjuju posle u velikoj grupi.

D (10') GRUPNO POVEZIVANJE

Učesnici dobiju zadatak da se poređaju po redu rođenja (mesec i datum) i to tako što voditelj odredi liniju po kojoj će se raspoređivati (na jednom kraju stoje oni koji su rođeni početkom godine, a na suprotnom kraju oni koji su rođeni krajem godine). Ostali učesnici se raspoređuju između ta dva kraja u skladu sa datumom svog rođenja. Tokom ove aktivnosti učesnicima nije dozvoljeno da verbalno komuniciraju, čitava aktivnost mora da se odvija u tišini, bez reči. Kada se poređaju, voditelj traži da se predstave i da kažu kada su rođeni da bi se videlo da li su napravljene greške u rasporedu.

E (20') ČETIRI GODIŠNJA DOBA

Na osnovu prethodne aktivnosti, učesnici se dele u četiri grupe i to prema godišnjem dobu u kojem su rođeni. Svaka grupa ima zadatak da se predstavi ostalima kroz pokret i zvuk koji je karakterističan za to godišnje doba. Imaju 10 minuta da smisle način na koji će se predstaviti. Nakon ovoga sledi razmena u velikoj grupi: svaka grupa predstavlja ostalima svoj pokret i zvuk.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: PLES DLANOVIMA

A (10')

Učesnici u parovima stoje jedan naspram drugog, ispruženih ruku u visini ramena, tako da im se dlanovi dodiruju. Pomeraju ruke u svim mogućim pravcima trudeći se da dlanovima ostanu u kontaktu. Posle izvesnog vremena, naprave četvorku i ponavljaju igru. Igra se završava kada se cela grupa poveže dlanovima.

II RADIONICA: KO SAM SVE JA? (90 MINUTA)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa razlikama i sličnostima koje imamo sa drugim ljudima.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- podsticanje učesnika da razmišljaju o tome šta sve čini njihov identitet,
- podsticanje učesnika da razmišljaju o sličnostima i razlikama sa drugima,
- sagledavanje odnosa između opšteg, posebnog i pojedinačnog identiteta.

MATERIJAL za rad:

- papiri sa koncentričnim krugovima,
- papiri za crtanje,
- flomasteri, bojice,
- makaze, lepak, samolepljiva traka.

UVODNA AKTIVNOST: PREDMET KOJI NAS PREDSTAVLJA

A (20')

Voditelj traži od učesnika da pronađu i donesu neki predmet koji ih na neki način predstavlja (mogu da izađu napolje i da ga potraže u prirodi, ili u prostoriji u kojoj rade, u svojoj torbu, ili džepovima). U krugu, svaki učesnik predstavlja predmet koji je doneo i objašnjava zašto je odabrao taj predmet i na koji način je taj predmet povezan sa njim/njom.

CENTRALNA AKTIVNOST: JA KAO SVI, JA KAO NEKI, JA KAO NIKO (70')

A (50') KONCENTRIČNI KRUGOVI

Voditelj daje svakom učesniku papir na kojem su nacrtana tri koncentrična kruga. Učesnici imaju zadatak da razmisle malo o tome kako bi opisali sebe. U spoljašnji krug upisuju sve ono po čemu su isti kao i *svi* drugi ljudi, u srednji krug upisuju ono po čemu su slični sa *nekim* ljudima i u unutrašnji krug upisuju ono po čemu su *jedinstveni*, osobeni.

Kada završe, potpisuju se na crtež i na znak voditelja šalju crteže u krug (prvo osobi sa desne strane i tako redom, dok ne prođu ceo krug). Voditelj im kaže da pažljivo pogledaju crteže koji im stignu i da ih uporede sa svojim.

Voditelj usmerava diskusiju sledećim pitanjima:

- *Da li su primetili neke sličnosti između različitih crteža?*
- *Koje su karakteristike koje se uglavnom pojavljuju u unutrašnjem*

/srednjem/spoljašnjem krugu?

- *U kojem krugu ima najviše karakteristika, a u kom najmanje i zbog čega?*
- *Šta im je bilo teže – da napišu ono po čemu su isti sa ostalima, ili ono po čemu se razlikuju od svih, po čemu su jedinstveni? Zbog čega?*
- *Zašto je važno da budemo isti/različiti od drugih?*

! Napomena: U ovoj aktivnosti je važno da voditelj prati koje kategorije se pojavljuju u opisima, da li su to neke fizičke osobine, osobine ličnosti, različite uloge (učenik/ca, sestra/brat, sportista, i sl.), sposobnosti, vrednosti, i sl. Važno je i da prati i način na koji učesnici opisuju sebe: pozitivno, tj. kroz ono šta jesu, ili negativno, kroz ono šta nisu. Takođe, može da se desi da unutrašnji krug ostane prazan, u tom slučaju voditelj objašnjava da i pored toga što imamo iste karakteristike kao i drugi, ono po čemu smo jedinstveni je način na koji su te karakteristike uklopljene, tj. osoben sklop ličnosti.

B (20') LIČNA KARTA

Na osnovu onoga što su o sebi pisali, učesnici crtaju svoju ličnu kartu, koja govori o njima, o tome kakvi su oni (voditelj ih podstiče da budu što maštovitiji, mogu da koriste različite boje, oblike, materijale, da seckaju, lepe, i sl).

Kada završe crtež potpišu se i zalepe ga na zid, tako da se napravi izložba svih crteža.

III Radionica: Kako me drugi vide? (90 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa načinima na koje se formira slika o sopstvenoj ličnosti u periodu adolescencije.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- upoređivanje slike koju imamo o sebi sa slikom koju o nama imaju nama važne druge osobe,
- osveščivanje značaja koji sklad/nesklad te dve slike ima za doživljaj sopstvene vrednosti,
- razlikovanje tzv. *javnog* i *privatnog* Ja, tj. načina na koji se predstavljamo drugima i onoga što jesmo (što često ne pokazujemo javno).

MATERIJAL za rad:

- kutija za skriveno blago,
- papiri za crtanje,
- flomasteri, bojice,
- makaze, lepak, samolepljiva traka.

UVODNA AKTIVNOST: SKRIVENO BLAGO

A (10')

Voditelj donosi jednu kutiju i objašnjava da je to kutija sa skrivenim blagom. Svaki od učesnika treba da se seti jedne svoje osobine koju voli, a koju drugi retko primećuju, da je napiše na parčetu papira i da ubaci u kutiju. Ove ceduljice voditelj čuva, jer će trebati u završnoj aktivnosti.

Voditelj daje komentar o tome kako smo često skloni da svoje pozitivne osobine ne ističemo preterano, da drugi ne bi mislili da se hvalimo. Važno je da naučimo da uživamo u sebi i da volimo sebe zbog raznih osobina koje nas krasi.

CENTRALNA AKTIVNOST: JA U OČIMA DRUGIH (70')

A (30')

Svaki učesnik treba da se seti dve važne osobe u svom životu i da napiše u nekoliko reči kako ga svaka od njih vidi, tj. kako bi ga opisale. Kada to završe, voditelj ih podeli u male grupe koje imaju zadatak da prodiskutuju i odgovore na sledeća pitanja:

- *Da li se slike koje imaju o sebi i koje druge osobe o njima imaju poklapaju, ili ne?*
- *Koji su sve mogući uzroci nepoklapanja tih slika?*
- *Kako se osećaju u situaciji u kojoj se slike poklapaju/ne poklapaju?*

-
- Šta rade u situacijama kada se te slike poklapaju/nepoklapaju?
 - Koje strategije koriste da bi prevazišli nesklad između slike o sebi i slike koju drugi o njima imaju?

B (20')

Nakon ovoga sledi razmena u velikoj grupi.

Svaka grupa na osnovu ovih pitanja pravi mali izveštaj i razmenjuje ga sa ostalima.

Voditelj usmerava diskusiju na *osećanja* u situaciji u kojoj se slike ne poklapaju i na moguća *ponašanja* u tim situacijama (pokušaj da se zadovolje očekivanja drugih, povlačenje, osećanje niže vrednosti, i sl.), kao i na *strategije* koje koriste za prevazilaženje nesklada.

! Napomena: Voditelj komentariše izveštaje grupa, ukazuje učesnicima na činjenicu da često sumnjamo u sebe i osećamo se manje vrednim onda kada se predstava koju drugi o nama imaju ne poklapa sa predstavom koju mi o sebi imamo. U tim situacijama često biramo da se ponašamo u skladu sa onim što mislimo da su očekivanja drugih i pokušavamo po svaku cenu da zadovoljimo njihova očekivanja.

Mogući uzrok nesklada je to što isto ponašanje tumačimo na dva načina (npr. to što neko ne uči može da znači da mu/joj je dosadno, a njegovi/njeni roditelji tumače to kao lenjost, ili to što neko stalno postavlja pitanja roditelji tumače kao buntovništvo, a u stvari znači da je detetu dosta pravila koja se postavljaju bez objašnjenja).

Voditelj takođe komentariše razliku između tzv. javnog i privatnog Ja, tj. načina na koji se predstavljamo drugima i onoga kakvi smo u stvari (što je često skriveno od drugih, tj. to unutrašnje Ja ne prezentujemo drugima).

C (20') PRIVATNO I JAVNO JA

Učesnici crtežom predstavljaju svoje *privatno Ja*, tj. ono kakvi su u stvari i svoje *javno Ja*, tj. ono što pokazuju drugima u skladu sa čime ih drugi opažaju.

Kada završe crtanje, ustanu i šetaju se po prostoriju, razmenjujući sa ostalima svoje crteže.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: OTVARANJE KUTIJE SA BLAGOM

A (10')

Svako od učesnika prilazi kutiji, uzima jednu ceduljicu i pokuša da pantomimom predstavi šta je izvukao, ostali pogađaju.

IV Radionica: Šta mi je bitno? (90 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa temama vrednosti i uverenja.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- učesnici se podstiču da razmišljaju o sopstvenim vrednostima i uverenjima i njihovoj hijerarhiji,
- učesnici osvešćuju činjenicu da se hijerarhija vrednosti menja u zavisnosti od različitih faktora,
- učesnici osvešćuju činjenicu da se vrednosni sistemi razlikuju.

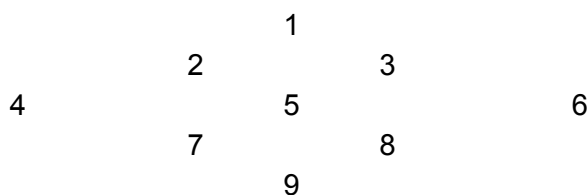
MATERIJAL za rad:

- lista vrednosti,
- papiri,
- flomasteri,
- prilog "lista vrednosti" – za svakog učesnika.

CENTRALNA AKTIVNOST: ŠTA TO VREDI! (90')

A (40') DIJAMANT

Voditelj da svakom učesniku listu vrednosti i traži od njih da je dopune onim što im je važno u životu, a ne nalazi se na listi. Kada učesnici dopune spisak, voditelj od njih traži da sa te liste izdvoje devet za njih najvažnijih vrednosti i da ih poređaju u odgovarajuće kockice koje imaju strukturu dijamanta:

Kada učesnici završe zadatak, sledi razmena u grupi. Učesnici govore o tome čega su se najlakše odrekli, oko čega su se dvoumili, koje su to vrednosti koje su najteže odbacili, šta je to čega se ne bi odrekli ni po koju cenu.

Voditelj usmerava diskusiju sledećim pitanjima:

- *Da li uočavaju sličnosti između različitih dijamanta? Da li postoje neke vrednosti koje su za većinu u grupi značajne? Šta je najčešće odabrano kao najvažnija vrednost?*
- *Od čega sve zavisi hijerarhija vrednosti?*

-
- *Da li se hijerarhija menja sa vremenom i od čega to zavisi? Da li će te vrednosti imati isti značaj za njih i za pet, ili deset godina?*
 - *Da li se vrednosni sistem lako/teško menja?*
 - *Šta radimo u situacijama sukoba vrednosti?*

! Napomena: Voditelj objašnjava da nekada može da dođe do sukoba vrednosti unutar osobe, npr, kada su osobi u isto vreme važne dve suprotstavljene vrednosti (npr. biti samostalan i biti prihvaćen, biti deo grupe), a postoji i sukob vrednosti dve ili više osoba (kada osobe ne dele iste vrednosti, ili imaju različite hijerarhije vrednosti).

B (20') ČAROBNJAK REČI

Učesnici biraju jednu vrednost koja im je najvažnija i koje se ne bi odrekli ni po koju cenu i na papir zapisuju reč koja ih asocira na tu vrednost (npr. asocijacije na prijateljstvo kao vrednost, mogu da budu: odanost, podrška, provod, i sl).

Voditelj ispriča priču o čarobnjaku reči, koji im oduzima moć govora tako da imaju na raspolaganju samo jednu reč kojom mogu da komuniciraju. Međutim, postoji mogućnost razmene sa drugima i to tako što svakoj osobi koju sretnu kažu svoju reč i od nje uzmu njenu reč (reči zapisuju na papir). Učesnici imaju zadatak da sretnu osam osoba i da sa njima razmene reči.

C (30')

Nakon ovoga učesnici se podele u male grupe: jedna grupa dobije zadatak da od tih reči napravi pesmu, druga krimi priču, treća novinsku vest, četvrta telenovelu.

Nakon završene aktivnosti svaka grupa predstavlja šta je uradila.

Materijal za rad za učesnike – "ŠTA MI JE VAŽNO – MOJE VREDNOSTI"

Imati slobodu da radim šta želim

Biti deo grupe

Biti dobra/dobar u školi

Biti popularan/popularna

Imati dobar odnos sa roditeljima

Imati prijatelje

Imati devojku/mladića

Moj ugled/reputacija

Biti dobar u sportu, muzici, glumi.....

Novac

Biti nenasilan

Rasna i nacionalna jednakost

V Radionica: Pritisak vršnjaka (110 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa odnosom koji adolescent može da ima prema grupi vršnjaka.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- identifikovanje pozitivnog i negativnog uticaja grupe vršnjaka,
- identifikovanje posledica odolevanja pritisku vršnjaka,
- osveščivanje potreba koje stoje u osnovi prihvatanja/neprihvatanja grupnog pritiska.

MATERIJAL za rad:

- papiri,
- flomasteri, bojice,
- stikeri,
- makaze, lepak, samolepljiva traka,
- prilog "Jedan model tehnike oblaka" – za voditelja.

UVODNA AKTIVNOSTI: "DA – NE"

A (10')

Učesnici se podele u parove i odrede ko je osoba A, a ko osoba B. Osoba A govori DA, a osoba B govori NE (u igri mogu samo da se koriste ove dve reči). A osobe imaju zadatak da ubede raznim strategijama osobe B da popuste i kažu DA, a osobe B se trude da odole pritiscima. Posle par minuta, menjaju uloge. Na kraju igre, učesnici kratko opišu kako su se osećali u obe uloge, koja uloga im je bila lakša/teža, koje strategije su koristili da bi naveli svog para da promeni mišljenje, koje strategije je koristio njihov par, u kojim situacijama im je bilo najteže da odbiju molbu svoga para, i sl.

CENTRALNA AKTIVNOST: PRIJATELJI, DRUGOVI I JA (90')

A (15') PRITISAK VRŠNJAKA

Učesnici imaju zadatak da se sete dve situacije u kojima su njihovi drugovi vršili pritisak na njih da urade/kažu nešto što nisu želeli i da ih zapišu.

Dele se u male grupe, svaki učesnik ispriča svoje primere ostalima i u grupi odaberu dva primera kojima će se dalje baviti (to mogu da budu primeri koji su zajednički za više članova grupe, ili primeri koji su članovima grupe interesantni bez obzira na to da li su tipični za grupu).

B (25')

Svaka grupa pravi svoj *Pano uticaja* i to tako što podeli veliki papir na tri dela i u prvoj koloni piše sve strategije koje su njihovi vršnjaci koristili u navedenim primerima da ih

ubede da urade nešto što nisu nameravali, u srednjoj koloni piše sve razloge za prihvatanje mišljenja vršnjaka, a u poslednjoj koloni piše razloge za odupiranje pritisku. Svaka grupa izlaže svoj pano i objašnjava ga, ostali učesnici postavljaju pitanja i komentarišu.

C (30') ŠTA SU NAM POTREBE?

Voditelj traži od svake grupe da na osnovu svog *Panoa uticaja*, probaju da identifikuju potrebe koje stoje u osnovi tih razloga, tj. koje potrebe stoje iza razloga za prihvatanje/neprihvatanje grupnog pritiska.

Svaka grupa pravi svoju listu potreba, u velikoj grupi razmenjuju, voditelj na tabli zapisuje potrebe do kojih su grupe došle i interveniše u situaciji kada neka potreba nije jasno identifikovana (pomaže grupi da jasnije izrazi potrebu).

Voditelj rezimira navedene potrebe koristeći *tehniku oblaka*.

! Napomena – voditelj za ovu aktivnost može da koristi materijal "Jedan primer tehnike oblaka".

Nacrta na tabli oblak i komentariše da je naš cilj da budemo zadovoljni sobom i da se dobro osećamo. Da bismo to ostvarili potrebno je, s jedne strane, da budemo prihvaćeni od strane drugih koji su nam bitni (potreba za prihvatanjem i podrškom), a s druge strane, važno nam je da budemo samostalni i svoji (potreba za autonomijom). Da bismo zadovoljili potrebu za prihvatanjem i podrškom, biramo da se ponašamo onako kako grupa to zahteva, a da bismo zadovoljili potrebu za autonomijom biramo da se odupremo grupnom pritisku, po cenu odbacivanja. Važno je da budemo svesni da se u oba slučaja ponašamo u skladu sa svojim potrebama i da prihvatimo odgovornost za ono što radimo: kada postupamo onako kako to grupa zahteva, zadovoljavamo *svoju* potrebu za prihvatanjem, dakle nismo naterani, nego smo svesno napravili prioritet potreba (u tom konkretnom slučaju potreba za prihvatanjem nam je bila važnija od potrebe za autonomijom).

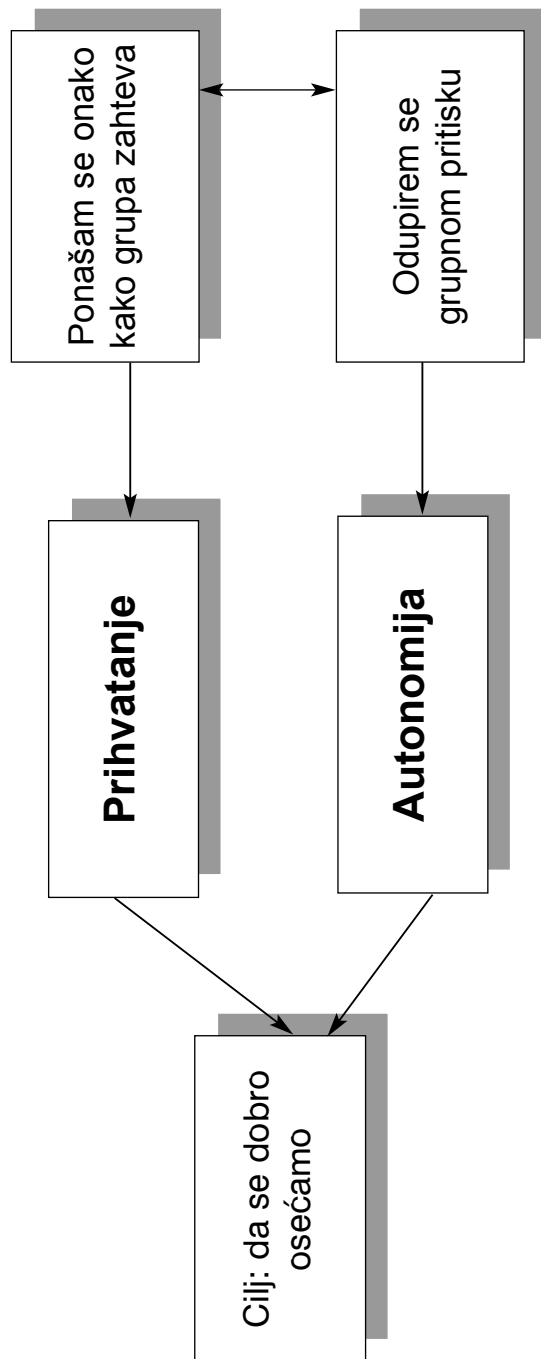
D (20') POZITIVNE IMPLIKACIJE UTICAJA GRUPE

Voditelj pita učesnike da li mogu da se sete nekog primera pozitivnog pritiska vršnjaka, tj. situacije u kojoj su im vršnjaci svojim pritiskom pomogli. To se razmenjuje u grupi, ko želi. Voditelj komentariše da pritisak ne mora da bude uvek negativan, već da može ponekad da nam pomogne da neke stvari uvidimo, promenimo i da nam bude bolje.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: JA SAM SVOJ

A (10')

Učesnici crtaju bedž na temu: Ja sam svoj! Kada završe, zakače ga i šetaju se, razgledajući i komentarišući bedževe ostalih.

Prilog za voditelja – "JEDAN MODEL TEHNIKE OBLAKA"

VI Radionica: Promene (95 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa promenama koje se dešavaju tokom adolescentskog uzrasta.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- upoznavanje sa promenama koje se dešavaju,
- upoznavanje sa pojmovima kontinuitet i diskontinuitet u razvoju.

MATERIJAL za rad:

- papiri,
- flomasteri, bojice, markeri,
- makaze, lepak, samolepljiva traka,
- prilog "Oblak promena" – za svakog učesnika.

UVODNA AKTIVNOST: CVETANJE

A (15')

Učesnici se podele u parove. Osoba A čučne i sklopča se kao čaura, a osoba B ima zadatak da je mazi, miluje, tepa, da bi se čaura rascvetala. Osoba A reaguje na ono što radi osoba B tako što se sve više i više otvara, podiže i rascvetava. Igra je završena kada se osoba A "rascveta". Posle toga menjaju uloge i igra se ponavlja.

Razmena u grupi: učesnici komentarišu da li im je igra prijala, kako su se osećali.

Komentar voditelja: ova igra je nalik stvarnom životu: kada dobijamo ono što nam treba - podršku i nežnost, rastemo.

CENTRALNA AKTIVNOST: PROMENE (70')

A (30') JA NEKADA, JA SADA I JA U BUDUĆNOSTI

Učesnicima se kaže da razmisle o tome kakvi su bili nekada (Ja nekada), kakvi su sada (Ja sada) i kakvi će biti za pet godina (Ja u budućnosti). Imaju zadatak da ta različita Ja predstave crtežom, koristeći boje, oblike, simbole.

Nakon ovoga sledi razmena u krugu gde svaki učesnik predstavlja svoj crtež i objašnjava ga.

Voditelj podstiče grupnu diskusiju pitanjima:

- Šta se sve promenilo u načinu na koji opažaju sebe?
- Koje promene su za njih najvažnije?

-
- Da li ima nešto, što se nije promenilo, što ostaje isto uprkos vremenu?
 - Da li su te promene nagle i burne, ili spore i postupene?
 - Da li okolina primećuje te promene?

B (40') ŠTA MI POMAŽE/SPREČAVA ME DA SE MENJAM?

Voditelj vertikalnom linijom podeli tablu na dva dela, iznad jednog dela napiše: *Šta mi pomaže da se menjam?*, a iznad drugog dela: *Šta me sprečava da se menjam?*

Učesnici se dele u male grupe i imaju zadatak da razmisle o tome šta im sve pomaže u procesu promene, a šta je to što može da ih uspori, ili sputa.

Dobiju stikere u dve boje, na jednim ispisuju šta ih sve sputava, a na drugima šta im pomaže u procesu promene.

Nakon ovoga sledi razmena u velikoj grupi gde predstavnici grupe izlaze, pročitaju podržavajuće/otežavajuće faktore i zalepe ih na tablu.

Voditelj podstiče diskusiju pitanjima:

- *Koji su najčešći podržavajući/otežavajući faktori?*
- *Zašto je promena važna?*
- *Da li je lako menjati se, zašto neko ne želi da se menja?*
- *Da li se plašimo promena?*

Komentar voditelja: voditelj crta na tabli oblak i komentariše strategije suočavanja sa promenama. Pri tome koristi materijal za učesnike "Oblak promena".

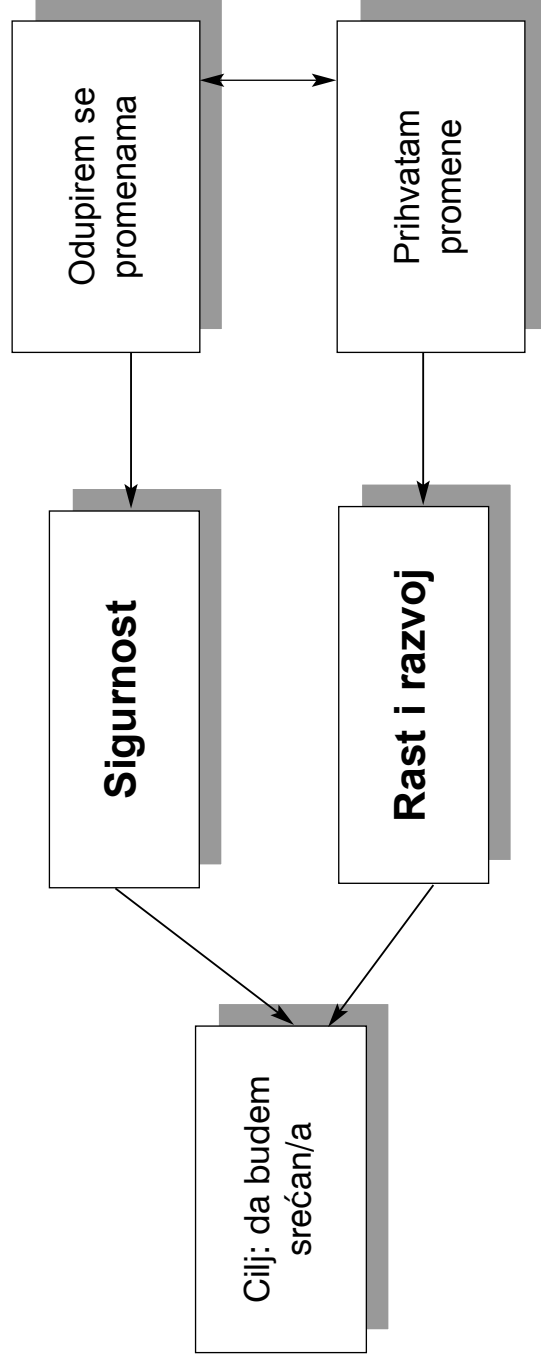
Da bismo bili zadovoljni i srećni, potrebno nam je da napredujemo (potreba za rastom i razvojem), ali i da se osećamo sigurno i zaštićeno (potreba za sigurnošću). Ukoliko izaberemo da zadovoljavamo potrebu za razvojem, onda prihvatamo promene i menjamo se, a ukoliko nam je važnija potreba za sigurnošću, biramo da se ne menjamo, odupiremo se promenama. Proces odrastanja predstavlja učenje o tome kako da te dve potrebe dovedemo u ravnotežu, tj. da u isto vreme i napredujemo i da se osećamo sigurnim.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: TALAS OD RUKU

A (10')

Učesnici dobijaju instrukciju da stanu u dve kolone i naprave špalir. Podignu ruke u visini ramena tako da se blago dodiruju vrhovima prstiju. Osoba na početku špalira, protrčava kroz njega (važno je da ruke koje čine špalir budu opuštene kako bi osoba mogla da protrči kroz njih kao kroz talas). Kada završi, staje na kraj špalira sa ispruženim rukama i čeka sledećeg ko će proleteti kroz špalir. Igra traje dok svi učesnici ne protrče kroz špalir.

Učesnici komentarišu kako im se dopala aktivnost, da li su primetili različite strategije protrčavanja kroz špalir (oprezno, stidljivo, uplašeno, opušteno, hrabro, itd.)

VII Radionica: Hronosinklastički infundibulum (100 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa načinima za gledanje iz drugog ugla, odnosno očima druge osobe.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- podsticanje sposobnosti decentracije,
- uviđanje da postoje različite "istine", u zavisnosti od ugla gledanja,
- podsticanje pronalaženja rešenja u kojem će se različite "istine" složiti.

MATERIJAL za rad:

- kutija,
- flomasteri, bojice (razni materijali za pravljenje infundibuluma),
- papiri,
- makaze, lepak, samolepljiva traka,
- prilog "Hronosinklastički infundibulum" – za voditelja.

UVODNA AKTIVNOST: KUTIJA "APSOLUTNIH ISTINA"

A (15')

Učesnici treba da se sete jedne stvari u vezi sa kojom su sigurni da su u pravu, nešto što smatraju da je činjenica i da je zapišu. Počinju sa: JA MISLIM DA i završavaju rečenicu izražavajući svoje uverenje, činjenicu.

Ubacuju papiriće u kutiju ne komentarišući ih. Kutiju treba čuvati za sledeće aktivnosti.

CENTRALNA AKTIVNOST: HRONOSINKLASTIČKI INFUNDIBULUM (75')

A (15')

Učesnici zauzimaju udoban položaj za slušanje priče. Voditelj čita priču hronosinklastički infundibulum, odlomak iz romana Kurta Vonegata: *Sirene sa Titana*.

B (20')

Po završetku priče, svaki učesnik zamišlja kako izgleda hronosinklastički infundibulum i predstavlja ga crtežom (ukoliko postoji mogućnost, hronosinklastički infundibulum može da se pravi od raznih materijala: papira, vaticice, slamčica, perlica, plastelina, peska, perja, žičica, staklića, dugmića, i sl.)

Nakon ovoga sledi razmena u krug: svako predstavlja svoj crtež i komentariše ga.

C (25')

Voditelj traži od učesnika da izvuku jedan papirić iz kutije (papiri iz uvodne aktivnosti), da pročitaju šta na njemu piše, zatim da smisle rečenicu koja bi bila sasvim suprotna rečenici koju su izvukli i da je zapišu na drugi papir.

Postave oba papira na svoj crtež i pokušavaju da zamisle šta bi se desilo sa te dve rečenice u hronosinklastičkom infundibulumu, da li bi se i na koji način složile i uklopile jedna sa drugom. Pišu kako izgleda nova rečenica koja predstavlja rezultat slaganja dve oprečne.

Nakon ovoga sledi razmena u grupi. Svako kaže rečenice od kojih je pošao, proces razmišljanja kojim je pokušao da ih nekako uskladi i pročita rečenicu onako kako ona izgleda kada se nađe u hronosinklastičkom infundibulumu. Osoba o čijoj rečenici se govori može da komentariše kako se oseća sada kada čuje svoju "izfundibulovanu" rečenicu.

D (15')

Nakon ovoga sledi grupna diskusija. Voditelj podstiče diskusiju pitanjima:

- *Kako vam se dopala ova aktivnost?*
- *Da li je bilo teško uklopiti različita mišljenja?*
- *Da li je i u stvarnom životu moguće doći do infundibuluma i na koji način?*

ZAVRŠNA AKTIVNOST: GRUPNA SKULPTURA

A (10')

Učesnici imaju zadatak da od svojih tela naprave grupni hronosinklastički infundibulum i to tako što jedna osoba uđe u centar kruga i zauzme određeni položaj, za njom se jedan po jedan ređaju ostali, zauzimaju položaj koji žele, raspoređuju se u prostoru, dok svi zajedno ne naprave grupnu skulpturu.

Materijal za rad za učesnike – "HRONO- SINKLASTIČNI INFUNDIBULUM"

("Sirene sa Titana" - dečja enciklopedija čuda i stvari koje se mogu činiti - Kurt Vonegat)

Zamisli da je tvoj tata najpametniji čovek koji je ikad živeo na planeti Zemlji i da on zna sve što može da se zna i da je potpuno u pravu u vezi sa svim stvarima oko njega. Sada zamisli neko drugo, malo dete na nekom lepom svetu koji je na milion svetlosnih godina odavde i zamisli da je tata tog malog deteta najpametniji čovek koji je živeo na tom lepom, tako dalekom svetu, da je on isto tako pametan i isto tako u pravu kao tvoj tata: obojica su pametni i obojica su u pravu. Samo, kada bi se oni sreli došlo bi do strašne svađe, jer se ne bi složili ni oko čega. Ti naravno, možeš da kažeš da je tvoj tata u pravu, a da tata drugog malog deteta greši, ali svemir je jedan ogroman prostor. U njemu ima mesta za puno ljudi i za to da oni svi budu u pravu u vezi sa mnogim stvarima.

Razlog zbog kojeg i jedan i drugi tata mogu istovremeno da budu u pravu i da upadnu u strašnu svađu, je to što postoji mnogo različitih načina da se bude u pravu. Postoje, međutim, mesta u svemiru na kojima svaki tata na kraju može da shvati o čemu drugi tata priča. To su mesta na kojima se sve različite vrste istina slažu tako lepo, kao što se slažu deliće u sunčanom satu tvoga tate. Ta mesta se zovu hrono - sinklastički infundibulumi.

Izgleda da je Sunčev sistem pun hrono-sinklastičkih infundibuluma. Sigurni smo da se jednom velikom sviđa da stoji između Zemlje i Marsa. Za njega znamo, jer su jedan čovek sa Zemlje i njegov zemaljski pas uleteli pravo u njega.

Možda ćeš pomisliti da bi bilo lepo otići u neki hrono - sinklastički infundibulum i videti sve različite načine na koje se može biti apsolutno u pravu, ali to je vrlo opasno. Taj siroti čovek i njegov pas raspršili su se naširoko i nadaleko ne samo kroz prostor, već i kroz vreme.

Hrono znači vreme. *Sinklastično* znači savijeno na istu stranu u svim pravcima, poput kore pomorandže. *Infundibulum* je ono što su stari Rimljani, poput Julija Cezara i Nerona, nazivali levkom. Ako ne znaš šta je levak, zamoli mamu da ti pokaže...

O KOMUNIKACIJI

Iz ličnog ugla

Razmislite o ovome:

1. Da li je lako reći ono što želimo? I da to bude kratko i jasno - a iscrpno, dovoljno razumljivo i razumno - a zanimljivo, efikasno - a efektno, sadržajno - a uočljivo i privlačno.
2. Kakav je kvalitet Vaše svakodnevne komunikacije?
3. Koliko promišljate kada se obraćate sebi i drugima?
4. Kada započinjete kontakt, da li zaista želite da se povežete sa drugom osobom, da Vam kontakt donese prijatnost, da Vas obogati, ispuni? Da iz njega izađete sa željom da se ponovi.
5. Da li i koliko često posle kontakta sa nekim razmišljate o lepoti, sadržajnosti i prijatnosti tog kontakta? Ili se okrenete ravnodušno, i zaboravite šta se desilo? Da li se trudite da ulepšate taj trenutak, da ga produžite?
6. Koliko je često komunikacija koju ostvarujete spontana i neposredna?
7. Da li Vam je potreban i važan pogled, dodir, osmeh?
8. Šta vam prija u komunikaciji sa drugima? A šta ne?
9. Da li promišljate pre nego što kažete bilo prijatne, bilo neprijatne stvari?
10. Koliko želite da doprinosite razumevanju?
11. Imate li želje i hrabrosti da svoju veštinu komunikacije ponudite »manje veštima« da je koriste?
12. Može li to da nam pomogne u zajedničkom življenju?
13. Šta sve treba da znamo i umemo da bi se sve ovo desilo?

KOMENTAR: I naravno nema tačnih i pogrešnih odgovora na ova pitanja. Postoji samo mogućnost razmišljanja o tome kako sebi i drugima možemo život učiniti kvalitetnijim, poštujući sebe i druge i koristeći moć komunikacije da se sa drugima povežemo i dođemo do zajedničkih ciljeva koji će biti odraz zadovoljenih potreba.

Komunikacija, o čemu je reč?

Komunikacija se definiše kao proces razmene poruka (verbalnih ili neverbalnih), između najmanje dve osobe, koji se odvija sa određenim ciljem i namerom. Svaka razmena se odvija u okviru neke situacije - konteksta komunikacije.

Kontekst komunikacije je sama situacija u kojoj se komunikacija odvija. Određuju ga brojni i različiti faktori kao što su: broj učesnika, vreme odigravanja, karakteristike prostora, uzrast, pol, uloge učesnika, prethodno iskustvo, predmet razmene, iskustvo učesnika, itd.

Komunikativna sposobnost

Komunikativna sposobnost se definiše kao sposobnost prilagođavanja raznovrsnim situacijama komunikacije.

Da bi komunikacija bila *uspešna* neophodno je da postoji prilagođavanje svih učesnika u njoj, zato što se u komunikaciji dešava proces razmene, uzajamnog delovanja i formiranja odnosa među učesnicima tako da svaki učesnik dobija svoje mesto i značaj.

Adekvatno prilagođavanje je moguće samo u situacijama aktivne razmene, pa zato kažemo da učimo da komuniciramo u okviru same komunikacije. To znači da se na osnovu razmene koja se događa između sagovornika, kako afektivnih (osećanja, uverenja, vrednosti, stavovi), tako i kognitivnih sadržaja (misli, znanja, umeća, veštine), menjaju:

- jezik i jezička sredstva (leksička i sintaksička prilagođavanja),
- sadržaj onoga što se govori (količina informacija, relacije) i
- način na koji se govori (fraze, intonacija i sl.).

Decentracija je sposobnost da se stavimo u poziciju druge osobe, i često je najvažniji činilac u procesu komunikacije. Decentriranje nam pomaže:

- da razumemo druge i
- da bolje razumemo sami sebe.

Samo onaj ko razume sebe može da razume i drugoga, a ko razume drugoga može da teži valjanjoj i sadržajnoj razmeni koja poboljšava kvalitet življenja u svakoj zajednici.

Kada se govori o kontekstu škole, nema važnijeg cilja za učesnike u komunikaciji od uzajamnog razumevanja i razmene koja ih povezuje. To je jedno od retkih polja na kome

padaju barijere uzrasta, pozicije, zvanja. To je polje na kome su svi ravnopravni i jednaki, jer bez obzira na to ko su učesnici u komunikaciji, deca, odrasli, roditelji, nastavnici, direktori..., oni su samo sagovornici.

Ravnopravan i partnerski odnos između učesnika u komunikaciji je onaj koji najviše doprinosi kvalitetu razmene i njemu težimo, a ogleda se u međusobnom poštovanju i prihvatanju.

Proces komunikacije je dvosmeran i sastoji se od:

- izražavanja sebe,
- slušanja drugih.

Načini na koje to radimo određuju da li će doći do povezivanja sa sobom i drugima ili do prekida komunikacije i gubljenja kontakta.

Šta otežava komunikaciju?

Jezik neslušanja i neprihvatanja

Dvanaest zamki

1. NAREĐIVANJE, KOMANDOVANJE
Na primer, prestani da se žališ, to mora tako da se uradi i gotovo.
2. UPOZORAVANJE, PRETNJA
Na primer, bolje bi ti bilo da slušaš šta ti se kaže.
3. MORALISANJE, PROPOVEDANJE, NAVOĐENJE RAZNIH "TREBALO BI"
Na primer, ti znaš da kada dođeš u školu, svoje lične probleme treba da ostaviš kod kuće, gde im je i mesto.
4. SAVETOVANJE, NUĐENJE REŠENJA
Na primer, bolje rasporedi vreme, pa ćeš onda moći da završiš sve obaveze.
5. ARGUMENTISANJE
Na primer, pogledajmo činjenice. Ostalo ti je još samo mesec dana do kraja godine.
6. OSUĐIVANJE, KRITIKOVANJE
Na primer, zašto si čekao toliko dugo da se gradivo nagomila?
7. ETIKETIRANJE
Na primer, ti si ili velika lenčuga, ili veoma nesiguran.

8. INTERPRETIRANJE, DIJAGNOSTIKOVANJE, ANALIZA

Na primer, ti, u stvari, samo hoćeš da se izvučeš i da ništa ne radiš.

9. HVALJENJE, SAGLAŠAVANJE

Na primer, ti si veoma sposoban, sigurno ćeš naći načina da rešiš problem.

10. TEŠENJE

Na primer, proći će to. I ja sam se tako osećala, pa je prošlo.

11. ISPITIVANJE, SASLUŠAVANJE

Na primer, misliš li da je zadatak bio toliko težak? Koliko ti je vremena bilo potrebno da ga uradiš? Zašto si odustao? Zašto me nisi ranije pitao da ti pomognem?

12. POVLAČENJE

Na primer, hajde da pričamo o nečem prijatnijem!

Šta olakšava komunikaciju?

Jezik slušanja il prihvatanja

- PASIVNO SLUŠANJE (ĆUTANJE) – ohrabruje na razgovor, ali ne zadovoljava potrebu za dvosmernom komunikacijom.
- POTVRĐIVANJE – u izvesnoj meri olakšava komunikaciju i izražava prihvatanje, mada ne pruža potvrdu da postoji stvarno razumevanje.
- TEHNIKA "OTVARANJA VRATA", POZIVI NA RAZGOVOR – efikasna u pokazivanju da želimo da slušamo i da za to ima dovoljno vremena. Nije efikasna u iskazivanju prihvatanja, razumevanja i topline.
- AKTIVNO SLUŠANJE - SLUŠANJE SA EMPATIJOM - razumevanje osećanja, potreba i zahteva druge strane. Utiče da učesnici u komunikaciji imaju doživljaj da su njihove ideje, osećanja i potrebe shvaćene i prihvaćene.

Kako to može da izgleda, na primer:

JEZIK NESLUŠANJA	JEZIK SLUŠANJA
<p>SUĐENJE</p> <p>Da li je to stvarno važno? Dobra ideja! Šta hoćeš time da kažeš? Mislim da je to neizvodljivo.</p>	<p>BEZ SUĐENJA</p> <p>Čini mi se da je za tebe važno. Reci mi više o tome. Da li bi objasnio/la? Da li je to izvodljivo?</p>
<p>KONTROLA</p> <p>Ne želim da slušam o tome. O ovome ću razgovarati samo ako budemo razgovarali i o... Ako nastaviš da podižeš glas, neću te slušati.</p>	<p>BEZ KONTROLE</p> <p>Teško mi je da pričam o tome, saslušaću jer mi je važan naš odnos. Želim da čujem o tome, a volela bih da pričamo i o... Stvarno te ne razumem kada govoriš povišenim glasom.</p>
<p>ODBRANA</p> <p>Ali, ti ne razumeš. Nisam ja takav/a. Zašto od ovoga praviš toliku gužvu?</p>	<p>BEZ ODBRANE</p> <p>Važno mi je da razjasnimo... Da li bi mi rekao/la šta ja radim pa misliš da sam takva? Čini mi se da je ovo nešto važno za tebe.</p>

VAŽNO!!! Ton, stav, govor tela

Veštine slušanja

POSEDUJETE LI SPOSOBNOST SLUŠANJA?

-ček lista-

Ova *ček lista* vam pomaže da vidite da li imate sposobnost slušanja.

Odgovorite na sledeća pitanja i saberite poene koje ste dobili odgovarajući na njih. Zatim razmislite da li bi neki deo sposobnosti slušanja, mogli poboljšati.

1. Da li volite da slušate kada drugi ljudi pričaju?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
2. Da li podstičete druge na razgovor?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
3. Da li slušate i one osobe koje vam se ne sviđaju?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
4. Da li podjednako pažljivo slušate i mlade i stare, muškarce i žene?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
5. Da li na vaše slušanje utiče to da li vam je sagovornik prijatelj, poznanik ili stranac?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
6. Da li u sagovornika direktno gledate, povremeno se smešite i klimate glavom?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
7. Da li puštate da vaš sagovornik završi rečenicu, pre nego što vi počnete da pričate?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
8. Da li za vreme nekog predavanja mislite o tome što je bilo rečeno, čak i kad predavanje nije najinteresantnije?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
9. Da li možete da ignorišete različite stvari koje vas ometaju dok nešto slušate?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
10. Da li zaboravljate to što su vam rekli?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
11. Da li pokušavate da razumete poruke koje stoje iza stvarnih reči i rečenica?
Uvek skoro uvek obično retko nikad

-
12. Da li pokušavate da otkrijete motive koji se kriju iza određene poruke?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
13. Ako sagovornik zastane i okleva, da li ga ohrabrujete da nastavi?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
14. Da li ponovite i rezimirate nečiju ideju i pitate da li ste ono što je rečeno, dobro razumeli?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
15. Da li se uzdržavate od zaključaka dok ne saslušate sve?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
16. Da li slušate bez obzira na stil nečijeg izlaganja (manir pričanja, ton, izbor reči i sl.)?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
17. Da li slušate i onda kad su vam stvari unapred poznate?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
18. Da li postavljate pitanja da bi vam stvari detaljnije objasnili?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
19. Da li tražite da vam se neke reči i pojmovi, koji vam nisu dobro poznati, razjasne?
Uvek skoro uvek obično retko nikad
20. Da li na osobu sa kojom komunicirate obraćate punu pažnju, čak i kada za to vreme radite nešto drugo?
Uvek skoro uvek obično retko nikad

Svoje odgovore poentirajte na sledeći način:

uvek = 5 poena

skoro uvek = 4 poena

obično = 3 poena

skoro nikad = 2 poena

nikad = 1 poen

Kada ste sabrali sve poene, pogledajte svoje rezultate:

- ako imate 75 ili više poena možete smatrati da ste dobar slušač;
- od 60-75 sasvim ste prosečni;
- ispod 50 poena, nemojte gubiti vreme, nego počnite da radite na poboljšanju vaših sposobnosti slušanja!

Po čemu se prepoznaje da ne postoji slušanje?

- NEMA AUTENTIČNE ZAINTERESOVANOSTI

Sagovornik neverbalno i verbalno pokazuje da ne sluša:
"Da, da, samo ti nastavi..." a istovremeno radi nešto drugo.

- PRIMA SAMO JEDNU VRSTU PORUKE

Obraća pažnju samo na verbalne ili samo na neverbalne elemente poruke.

- SELEKTIVNO PRIMA PORUKE

Prima samo one delove poruke koji su za njega važni, koji za njega imaju određene implikacije ili se uklapaju u procenu sagovornika i komentariše poruku koju prima u skladu sa svojim merilima i vrednostima, stavljajući sagovornika u drugi plan, kao na primer:

"Nije to baš toliko važno. Ti preteruješ.";

"Može to biti i gore, imao si sreće.";

"Verovatno i ti tome doprinosiš, što se malo ne pozabaviš sobom."

- ODBACUJE / NEGIRA DEO PORUKE

Blokira ili odbacuje, kao da ne čuje, ne želi da čuje, negira:

"Nije ti/to ništa";

"Nećemo o tome";

"Kakve to veze ima sa temom".

- PREBACUJE FOKUS NA SEBE

Vreba trenutak da preuzme reč i promeni sadržaj i temu razgovora ili da prebaci fokus na sebe:

"Da čuješ šta se meni desilo...";

"Isto je tako bilo i meni..."

- UMANJUJE LIČNU ODGOVORNOST

Prima poruke kao neiskazano očekivanje u odnosu na sebe i kako je očekivanje nejasno, a ponekada i zastrašujuće, sagovornik koristi priliku da se ogradi od njega ili odbrani:

"Šta ja tu mogu?";

"To nije moja odgovornost.";

"Ne mogu ja u to da se mešam."

- VRAĆA SE NA PROŠLOST

Prikuplja podatke o tome šta se dogodilo i vraća se na događaj sa idejom da analizira alternative iste situacije/događaja, odnosno, da predoči sagovorniku šta je sve moglo da se dogodi da je njegova akcija ili reakcija bila drugačija. Tom prilikom više koristi svoj pogled na ceo događaj i svoj prilaz reagovanju na njega : “Da, ali da si...”

Po čemu se prepoznaje da postoji slušanje?

- GOVOR TELA

Kontakt oči u oči, telo blago nagnuto ka sagovorniku....

- AUTENTIČNA ZAINTERESOVANOST

Sagovornik pokazuje da mu je stalo da vas sasluša – posvećuje vam vreme i pažnju. Sluša vas, a ne sebe.

- NE VRŠI SELEKCIJU PODATAKA

Bavi se onim što se dogodilo, a ne svojim tumačenjem događaja ili primanjem samo onih delova za koje je lično zainteresovan.

- POMAŽE U RAZUMEVANJU

Pomaže vam da *prepoznate* svoja osećanja i potrebe, da se oslobodite svojih procena i da *iskazete* potrebe i očekivanja.

- PARAFRAZIRA I SUMIRA

Pomaže vam da održite pažnju, da ostanete u kontaktu sa svojim osećanjima i potrebama dok opisujete šta se sve događalo. Ponavlja ono što ste rekli drugim rečima zadržavajući autentičnost doživljaja (osećanja i potrebe). Sumira, izdvaja bitne komponente od nebitnih, sažima u nekoliko rečenica suštinu problema, kako biste konstruktivno o njemu razmišljali i razgovarali.

- POSTAVLJA PITANJA

Teži da što boljem razumevanju situacije i problema kojim se bavite, pojašnjava i sebi i vama motive koji su vas doveli u tu situaciju, kao i motive i potrebe drugih učesnika, za koje sami možda niste dovoljno *otvoreni* i ne prepoznajete ih.

- PRUŽA KONSTRUKTIVNU PODRŠKU

Ako vas savetuje, to čini stavljajući se u vašu poziciju. Ne nudi gotove recepte, već traži rešenje u skladu sa trenutnom situacijom i primereno vašim očekivanjima.

Vrste slušanja

ILI KAKO ČUJEMO ONO ŠTO SE GOVORI

Slušanje koje vodi sukobima i nezadovoljstvu

1. Pitanje koje postavljamo: *Šta nije u redu sa mnom?*

Optuživanje sebe

Osećanje: stid, krivica, strah.....

Primer:

Osoba A: Sebična si, samo na sebe misliš!

Osoba B: U pravu je, uvek je izneverim.

2. Pitanje koje postavljamo: *Šta nije u redu sa drugima?*

Optuživanje drugih

Osećanje: bes, razočarenje, nemoć...

Primer:

Osoba A: Sebična si, samo na sebe misliš!

Osoba B: Nisam ja sebična, nego si ti nezahvalna.

Slušanje koje vodi povezivanju i nastavku komunikacije

1. Pitanje koje postavljamo: *Šta mi treba?*

Fokus je na našim potrebama i osećanjima.

Empatija sebi

Primer: Osoba A: Sebična si, samo na sebe misliš!

Osoba B: Povređena sam, treba mi razumevanje i podrška u našim odnosima i prijalo bi mi da znam šta sam uradila pa ona tako reaguje.

2. Pitanje koje postavljamo: *Šta treba drugoj osobi?*

Fokus je na osećanjima i potrebama druge osobe.

Empatija drugome

Primer: Osoba A: Sebična si, samo na sebe misliš!

Osoba B: Da li si povređen zato što bi voleo da se uvažavaju i tvoje potrebe, da postoji uzajamnost?

Čemu služi aktivno slušanje i šta ga čini?

Svrha aktivnog slušanja je da vam pomogne da razumete šta je sagovornik želeo da kaže, kao i da mu jasno stavite do znanja da ste ga razumeli. U procesu aktivnog

slušanja obraćamo pažnju i na sadržaj poruke i na osećanja koja prate poruku sagovornika.

Šta sve čini aktivno slušanje :

1. Pokazivanje pažnje	Pokažite pažnju sagovorniku, "govorom tela" pokažite da ga slušate;
2. Nepristrasnost	Ovo je jedan od najtežih elemenata – jer ne treba da izrazite svoje slaganje, neslaganje ili svoj stav o onome o čemu vam sagovornik govori, već samo da ga pažljivo slušate i težite da ga razumete;
3. Reagovanje u obliku refleksije	Koristite iste ili slične reči da biste reagovali na sagovornikovu ideju. Na primer: "Zaista sam nezadovolja/na u vezi današnjeg sastanka." Slušalac: "Zvuči kao da ste imali nekih problema u vezi njegovog toka." Ova tehnika pomaže da obe strane iskažu svoju reakciju na događaj i dobiju što više informacija jedno od drugog o tome;
4. Slušanje osećanja	Ukoliko je nešto važno za govornika, on će iskazivati osećanja o toj temi. Često su sama osećanja najvažniji deo poruke. Trudite se da prepoznate emocije koje pokazuje sagovornik i da zaista razumete kako se on oseća u vezi s tim. Na primer: "Zvučite mi kao da vas je sastanak prilično naljutio", ili "Iz načina na koji ste opisali situaciju, zaključujem da ste se veoma iznervirali";
5. Rezimiranje	Za sagovornika je važno da zna šta mislite. Zato rezimirajte vaše utiske i kažite ih sagovorniku. Time ćete osigurati bolje razumevanje onoga o čemu je bilo reči i preneti vaše razumevanje sagovorniku. Na primer: "Ako sam dobro razumeo/la, vi govorite o tome da ste nezadovoljni i da ste se iznervirali jer sastanak nije tekao u skladu sa vašim očekivanjima. Osim toga, želeli ste da sa sastanka izađete sa konkretnim zaključkom i zadacima."

Tehnike aktivnog slušanja

TEHNIKA	SVRHA KORIŠĆENJA	NAČIN PRIMENE	PRIMERI
OHRABRIVANJE	<ol style="list-style-type: none"> 1. izraziti interesovanje 2. ohrabrivanje druge osobe da nastavi sa priÉom 	<p>...nemojte da se slažete ili ne slažete</p> <p>...koristite reči što neutralnije</p> <p>...koristite različite intonacije glasa</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Možeš li mi više reći o tome?
POJAŠNJAVANJE	<ol style="list-style-type: none"> 1. da se objasni ono što je rečeno 2. da se dobije više informacija 3. da se govorniku pomogne da sagleda tuđe mišljenje 	<p>...postavljajte pitanja</p> <p>...loše interpretirajte podatke da bi prisilili sagovornika da vam da dodatna pojašnjenja</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kad se to dogodilo?
PONAVLJANJE	<ol style="list-style-type: none"> 1. da bi pokazali da slušate i da razumete ono što je rečeno 2. da proverite šta to znač i interpretirate podatke 	<p>...ponovite glavne ideje i činjenice</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Znači, vi bi voleli da vam vaš šef više veruje, je l' tako?
REFLEKTOVANJE	<ol style="list-style-type: none"> 1. da pokažete da razumete kako se osoba oseća 2. da pomognete osobi da proceni sopstvena osećanja jer je preko vas uvidela kako neko drugi to može da doživljava 	<p>...pokažite, kao u ogledalu, kako ...vama izgleda to što sagovornik ...oseća</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izgledaš vrlo uznemireno.
REZIMIRANJE	<ol style="list-style-type: none"> 1. da se uoči progres 2. da se važne ideje i činjenice grupišu zajedno 3. da se napravi osnova za dalju diskusiju 	<p>...rezimirajte glavne ideje koje su bile izražene, uključujući i ...osećanja</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ovo su izgleda glavne ideje koje si rekla...
POZITIVNO VREDNOVANJE	<ol style="list-style-type: none"> 1. da se potvrdi kvalitet druge osobe 	<p>...potvrdite vrednost ishoda akcija i pokazanih osećanja</p> <p>...pokažite da ste uočili nečiji trud</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vidim da ste svojski prionuli na taj problem.

Kada i kako blokiramo saosećanje

; Kada: živimo u svetu suđenja i prosuđivanja.

Kako: bavimo se samo time " ko je šta i ko je ko".

Na primer, »to je onaj mali iz III razreda, otkada znam za njega predstavlja problem, ma, kakvi problemi kod kuće, on je takav i tu se ništa ne može...«

; Kada: zaboravimo da su analize drugih koje vršimo samo izraz naših sopstvenih potreba i vrednosti.

Kako: analiziramo situacije.

Na primer, »ma nas niko ne poštuje, to što oni hoće da učenici procenjuju nastavnike samo je "šlag na tortu"...«

; Kada: poredimo sebe sa drugima bilo u pozitivnom ili negativnom smislu.

Kako: precenjujemo ili podcenjujemo sebe i druge.

Na primer, »ma lakše je onima u osnovnoj školi, iako su manje obrazovani, podviknu i svi slušaju...« ili »Ova deca imaju sve, a mi nikada ništa nismo imali...«

; Kada: poričemo svesnost da je svako odgovoran za sebe, svoja osećanja i svoje ponašanje.

Kako: optužujemo druge da su odgovorni za naša osećanja, misli i ponašanje.

Na primer, »uvek se zbog vas iznerviram...« ili »Čovek izgubi volju da pošteno radi svoj posao kada vidi vaše prazne poglede...«

; Kada: zaboravimo da u svakoj situaciji imamo mogućnost izbora.

Kako: optužujemo druge i situacije za izbore koje smo napravili.

Na primer, »ovde sam samo zato što nemam drugog izbora« ili »Svi ćete dobiti ukor zato što tako mora da bude...«

; Kada: poverujemo da možemo naterati druge da rade ono što mi želimo.

Kako: Tražimo bezuslovnu poslušnost.

Na primer, »molićete me da odgovarate, ali ja neću hteti da vas pitam...«

; Kada: mislimo da "bilo ko zaslužuje bilo šta".

Kako: nagrađujemo i kažnjavamo.

Na primer, »zaslužio si da ponavljaš«, ili »Evo ti petica, tako si fina i lepo vaspitana i trudiš se ...«

Potrebni uslovi za aktivno slušanje / slušanje sa empatijom

☺ *Pročistite um:*

Ostavite svoje reakcije za neki drugi put; utišajte unutrašnje glasove koji vas navode da procenjujete ko je u pravu; ne formulišite odgovore i rešenja problema; ne popravljajte stvari; ne tragajte za argumentima; ne sudite...

☺ *Neka okruženje bude udobno i bezbedno:*

Ako je moguće obezbedite mir, da nema prekidanja, zvonjave telefona; trudite se da vreme za razgovor odgovara svima; uklonite fizičke barijere (manjak stolica, višak stolova i sl.); omogućite da razgovor bude na ravnopravnom nivou (npr. svi sede, ili stoje);

☺ *Neka govor tela pokazuje da slušate:*

Uspostavite kontakt oči u oči (osim ako je to kulturološki neprihvatljivo); uspostavite prihvatljivu distancu; nagnite se ka sagovorniku toliko da ne ulazite u njegov telesni prostor; fokusirajte se na sagovornika; izbegavajte da gledate po prostoriji dok slušate sagovornika.

☺ *Svoje emocije »odložite na stranu«:*

Ako niste u stanju da to uradite, saopštite sagovorniku šta se sa vama dešava (npr. »Trenutno sam zbunjena, imam snažna osećanja koja mi odvlače pažnju i teško mi je da vas pratim.«); zatražite kratku pauzu da biste uspostavili ravnotežu ili se dogovorite za neko drugo vreme.

☺ *Dopustite »ventiliranje« ako je to onome ko govori potrebno:*

Dopustite onome ko govori da priča šta hoće, tzv. »prazne priče« i primenite veštine slušanja; povedite računa da tom prilikom koristi JA poruke kako ne bi povredio druge učesnike u razgovoru; naime, ako pažljivo slušate u takvim pričama često isplivaju najdublja osećanja koja vam nude priliku da ih povežete sa potrebama i ostvarite međusobno povezivanje na bazi empatije; tek potom komunikacija se može pomeriti na rešavanje problema koji dovodi do konflikta.

☺ *Slušajte do kraja:*

Ne pokušavajte da rešite problem pre vremena; čak i kada osećanja deluju iracionalno, ili vam se čini da priča traje predugo, da se ponavlja, ne prekidajte; nekada je doživljaj osoba koje govore izraz više povezanih osećanja i više nezadovoljenih potreba koje idu »u paketu«; u tim prilikama je poželjno da se naoružate strpljenjem, da odvojite vreme i da slušate sve dok se ne izlista bar većina osećanja i potreba; promene se mogu desiti, jer kada se osoba poveže sa svojim unutrašnjim procesima i uspostavi ravnotežu obično sama spozna šta želi i kako da do toga dođe a da uspostavi sklad sa drugima.

☺ *Odslušajte i ono što nije izrečeno:*

Slušajte i ono što je »između redova«; uključite i govor tela onoga ko govori kao važnu informaciju; ponekad povređuje ton, stav, pogled, gestikulacija; ponekada je najteže izdržati ćutanje, omogućite da i tišina »govori«, jer je nekad potrebno da se svi povežu sa sobom, da se desi proces razumevanja, da se »odmeri« pre nego što se izgovori i sl.

Načini izražavanja sebe

KAKO DA KAŽETE ŠTA VAM TREBA I KAKO VAM JE ?

Ti poruke – poruke koje vode nerazumevanju i sukobima

Uvek se odnose na drugog i govore o njemu/njoj, nisu jasan izraz onoga što želimo da kažemo.

PORUKE KOJE NUDE REŠENJA: Ovim porukama se nude gotova rešenja za probleme koje druga strana treba, ili mora da prihvati.

Gotova rešenja su najčešće u formi:

- naredbi,
- upozorenja,
- argumenata,
- pridikovanja i moralisanja,
- direktnog savetovanja.

Prenosi se poruka da je jedna strana gazda, autoritet i da moraju da ga poslušaju, što nekada i čine, ali na kratko.

OMALOVAŽAVAJUĆE PORUKE: Ove poruke prikazuju drugu stranu u negativnom svetlu, osporavaju njen karakter i loše utiču na njeno samopoštovanje.

Obično u sebi sadrže:

- procenu,
- kritiku,
- podsmeš,
- rujanje i
- osuđivanje.

One mogu da budu ili ignorisane, tj. ne dolazi do pozitivne promene ponašanja, a donose se određeni zaključci o karakteru onoga ko ih upućuje, ili prihvaćene, tj. druga strana ih prihvata kao dodatni dokaz svoje bezvrednosti.

INDIREKTNE PORUKE: U ovu grupu spadaju:

- šale,
- sarkazam,
- zadirkivanje i
- komentari koji odvrćaju pažnju.

Često ostaju neshvaćene i nemaju efekta na promenu ponašanja onoga kome su upućene.

Ja poruke – poruke koje vode razmevanju i povezivanju

Uvek se odnose na onoga ko govori, kroz njih govorimo o sebi i iz sebe.

Govorimo drugima, a u isto vreme dajemo empatiju sebi, tj. povezujemo se sa sopstvenim osećanjima i potrebama, kao i sa onim čemu težimo. Pomažu nam da izrazimo sebe, bez optuživanja, kritike i etiketiranja druge osobe. Njima se izražava lični doživljaj onoga što je druga osoba rekla ili uradila. Na taj način sprečavamo da osoba kojoj se obraćamo ono što nam smeta čuje kao napad na nju.

JA poruke imaju 4 komponente i važno je svaku od njih jasno formulisati.

1. Opservacija (ono što opažamo da druga osoba kaže, ili radi, a što nam smeta), nastojanje da se specifično opiše problem, događaj, ako je moguće bez interpretiranja i dijagnostikovanja.

Kada JA (vidim, čujem, setim se)

2. Osećanja (osećanja u odnosu na ono što opažamo).
Dajte sebi vremena da prepoznate šta osećate pre nego što to izrazite. Ako kažete:

“Osećam se kao da / da JA/ da ti...”

izrazili ste procenu a ne osećanje. Zato jednostavno recite:

»JA se (sada) osećam

Pokušajte sa osećanjima kao što su: tuga, napetost, strah, ljutnja, razočarenje, zbunjenost, nemoć....

3. Potrebe (potrebe, želje, vrednosti, koje dovode do iskazanih osećanja).
Uočite razliku između potrebe i načina na koji je možete zadovoljiti :

*Zato što JA (imam potrebu, želim, cenim).....
(npr: poštovanje, uvažavanje, prihvatanje, sigurnost, jasnoću, podršku,
razumevanje.....)*

Ako ne možete da definišete osećanja, recite prvo svoje potrebe, a onda pokušajte da odredite kako se osećate.

*Potrebno mi je/voleo/la bih _____
(poštovanje, uvažavanje, prihvatanje, sigurnost, jasnoća, podrška,
razumevanje.....)*

i zbog toga se osećam _____ .

4. Zahtev (konkretne akcije koje bismo želeli da budu preduzete).

Obratite pažnju da zahtev bude:

- izražen jezikom pozitivne akcije, tj. da kažete šta želite, a ne šta ne želite,
- formulisan sada i ovde,
- konkretan, izražen kroz konkretno ponašanje.

Sada bih želela da ti

Navedeni elementi JA poruke služe nam da »prevedemo« TI iskaze u JA iskaze:

»TI iskazi«	»JA iskazi«
Ti nikad/uvek..... (događaj)	Kada ti po peti put (opservativno, određeno)
Prekršio/la si naš dogovor..... Prevario/la si me.....	Osećam se (tužno, povređeno) jer nije ispoštovan naš dogovor.....
Ti nisi od poverenja!	Zbunjen/a sam; ne znam u šta da verujem; prolazim težak period, dobijam izmešane poruke.
Ne poštuješ me!	Kada sam doživeo/la da _____ osetio/la sam se (povređeno) jer mi je potrebno uvažavanje i prihvatanje.
Ti me teraš da.....	Kada kažeš da moram da _____, <i>ja se osećam</i> _____....
Ti si me razbesneo!	Kada otkrijem da ___ zaista se razljutim.
Ne može da ti izgleda kao..... Ne shvataš da	Mi imamo problem oko razumevanja _____.
Nikada te nije briga!	Ono što meni nedostaje jeste da vidim da ti je stalo.

Kako da tražimo šta nam treba?

Kako jasno izraziti zahtev?

1. *Zahtev se izražava jezikom pozitivne akcije, tj. govorimo šta želimo, a ne šta ne bismo želeli.*

Npr. Želim da časovi počinju na vreme - Ne želim da kasnimo.

2. *Da bismo izbegli nesporazume i stvorili uslove da dobijemo ono što tražimo, važno je da su zahtevi formulisani jasno, konkretno i da se odnose na akcije koje su izvodljive.*

Npr. Hoću da me poštuju - Želim da kada govorim slušate u miru.

3. *Što je nama jasnije šta želimo, veća je verovatnoća da ćemo to i dobiti.*

Npr. Umorna sam - Volela bih da mi donesete stolicu.

4. *Kada izrazimo samo svoja osećanja, verovatnoća da će biti shvaćeno šta nam treba je mala.*

Npr. Razočarana sam, ne znam šta da radim - Osećam se bespomoćno, volela bih da usvojite ovo znanje, da li bi mi rekli kako da vam objasnim o čemu se govori, pa da vam bude i jasnije i zanimljivije?

5. *Kada uputimo zahtev, bez prethodno jasno izraženih osećanja i potreba, velika je verovatnoća da će druga strana to čuti kao naredbu.*

Npr. Prestani da lupaš olovkom o sto – Dekoncentriše me zvuk udaranja olovke o sto, a važno mi je da vam kažem sve što sam planirala. Možeš li da prestaneš sa kuckanjem?

Šta možemo da tražimo?

Kada izrazimo sopstvena osećanja, potrebe, želje i ono čemu stremimo, zahtev koji upućujemo drugoj osobi može da se odnosi na to:

a). Kako se osoba kojoj se obraćamo **oseća** u vezi onoga što smo rekli.

Npr. Volela bih da čujem kako se ti osećaš u vezi ovoga što sam rekla, da li bi bio voljan da mi to kažeš?

b). Šta **misli** o onome što smo rekli.

Npr. Volela bih da mi kažeš da li veruješ da možemo da se dogovorimo, a ako ne veruješ šta je po tebi to što može da bude problem?

c). Da li je voljna da preduzme određenu konkretnu **akciju**.

Npr. Volela bih da mi kažeš da li si voljan da prestaneš da šapućeš drugu?

Razlikovanje zahteva od naredbi

Da li je reč o zahtevu ili naredbi određuje reakcija »NE« na ono što smo tražili.

Npr. »Volela bih da mi kažete da li ste voljni da odložimo odlazak na ekskurziju za mesec dana?«

»Ne, hoćemo sada.«

1. Ako osoba počne da **kritikuje ili sudi** u pitanju je bila naredba.

Npr. Totalno ste neviđavni.

2. Ako osoba počne da **optužuje** ili "zaigra" na **osećanje krivice**, u pitanju je bila naredba.

Npr. Vi gledate samo sebe i šta vama treba.

3. Ako osoba pokuša da da empatiju sagovorniku, u pitanju je bio zahtev.

Npr. Da li ste zabrinuti zato što vam treba sigurnost da odlaganje ekskurzije ne znači da je neće biti?

(Po modelu Maršala Rosenberga)

Vežba: dopunite iskaze u skladu sa tim što odaberete kao opservaciju:

Jasno izražavanje sebe / empatija sebi:

Kada ti _____

- doneseš cveće, kao što si večeras učinio,
- upitaš me ljubazno, kao juče,
- ponudiš pomoć, kao u ponedeljak,
- raspremiš sto posle jela, a da ti ne tražim to,
- ispričaš iskreno šta se dogodilo i koji je tvoj udeo u tome,
- sediš i slušaš me onako kako to baš sada radiš.

ja se osećam _____

zato što ja _____

i želim da _____

Empatija drugome

Kada ti _____

- doneseš cveće, kao što si večeras učinio,
- upitaš me ljubazno kao juče,
- ponudiš pomoć, kao u ponedeljak,
- raspremiš sto posle jela, a da ti ne tražim to,
- ispričaš iskreno šta se dogodilo i koji je tvoj udeo u tome,
- sediš i slušaš me onako kako to baš sada radiš.

da li se osećaš _____

zato što ti _____

i da li želiš da _____

Strategije uspešne komunikacije, uz poštovanje sagovornika

Strategija	Primer
Izbegavajte pravljenje pretpostavki	NE: »Da niste preterali kada ste rekli....« DA: »Čini mi se da ste to zaista snažno doživeli?«
Izbegavajte žargon i objašnjenja u stručnim terminima	NE: »Smara vas kada drugi govore opširno?« DA: »Voleli biste da vam sagovornik kaže u kratkim crtama o čemu se radilo?«
Razmenite sa sagovornikom kompletnu informaciju bez predrasuda	NE: »To se od njih moglo i očekivati. Zar ne?« DA: »Niste bili iznenađeni njihovom reakcijom?«
Kažite vaše mišljenje, ali neka sagovornik zna da je to samo sugestija i nije jedina mogućnost	NE: »Smatram da to nije dobro rečeno.« DA: »Da li bi se to moglo reći i drugačije.....na primer.....«
Odgovarajte direktno na pitanja ukoliko znate odgovor, ili recite "Ne znam"	Zavisno od pitanja koje vam je upućeno
Izbegavajte ton i rečnik "sa visine"	NE: »To je nepromišljeno!« DA: »Bojim se da bi vas to moglo dovesti do ishoda koji ne želite. Možda bi vam pomoglo da još jednom razmislite o tome....«
Uzmite u obzir mogućnost različitog shvatanja	»Čini mi se da ovde imamo dva prilaza istom događaju zbog čega ih različito prikazujete.«
Razjasnite zajednička očekivanja	»Da li bismo svi bili zadovoljni ako bi rezultat našeg dogovora bio poštovan sa obe strane?«
Razjasnite sagovornicima sledeće korake koje ćete preduzeti	»Želim da vas upoznam sa procedurom koje ćemo se pridržavati u narednom razgovoru.....«
Poštujte kulturne i tradicionalne različitosti	»Volela bih da nam tokom razgovora skrenete pažnju na sve što nije u skladu sa vašim uverenjima ili shvatanjima u vezi ovog problema.«
Obratite pažnju i reagujte na neverbalne signale	»Da li vaš pogled, položaj tela znači da.....«
Stvorite atmosferu za otvorenu komunikaciju	Stvorite poverenje tako što se nećete stavljati ni na jednu stranu, što nećete stavljati sebe u centar pažnje; povežite sagovornike tako što ćete im pomagati da se čuju i razumeju.

Stvorite poverenje tako što se nećete stavljati ni na jednu stranu, što nećete stavljati sebe u centar pažnje; povezujte sagovornike tako što ćete im pomagati da se čuju i razumeju.

Komunikacija u školi/odeljenju

Haim Ginott, psiholog i nastavnik je rekao: »Došao sam do zaključka, koji me je uplašio, da sam ja odlučujući element u učionici. Moj lični pristup stvara klimu. Moje dnevno raspoloženje stvara vreme. Kao nastavnik, ja posedujem ogromnu moć da učinim dečiji život jadnim ili radosnim. Mogu biti alat za torturu ili instrument inspiracije. Mogu poniziti ili raspoložiti, povrediti ili izlečiti. Mogu produbiti probleme ili od deteta dobiti ono najbolje i najlepše što ima.«

ŠTA NE ŽELIMO

Poruke koje ne treba upućivati deci/mladima
Vrste poruka

Omalovažavajuće

- etikete (Glup si,...);
- dijagnoze (S tobom nešto nije u redu...);
- poređenja (Zašto nisi pismena kao tvoja sestra...);
- odbijanje (Nemam ja šta s tobom da razgovaram...);
- osuđivanje, kritika (Baš si detinjast...);
- pretnje (Bolje bi ti bilo da me poslušаш...).

Kontrolišuće

- zabrane (Ne smeš!);
- sputavanje (Ne možete vi to sami, sve ćete upropastiti);
- naredbe (Odmah da ste to uradili...);
- saveti (Bilo bi najbolje kada bi ti...).

Zbunjujuće

- zahtevi bez jasnog smisla (Uradi to, zato što tako treba...);
- zahtevi koje je nemoguće ispuniti (Obećaj da više nikada nećeš da plačeš kada si tužan...);
- zahtevi izrečeni jezikom negativne akcije (Nemoj više da te čujem da tako razgovaraš sa mnom!);

-
- dvostruke poruke (nastavnik kaže »Baš me zanima šta misliš o ovom problemu«, a pri tome gleda kroz prozor – ne postoji sklad između verbalnog i neverbalnog dela poruke);
 - uopštene i površne pohvale i kritike (super, divno, propast, katastrofa...).

Kako se to manifestuje u školi/razredu – posledice:

- Obeshrabrenost – Pad samopoštovanja i samopouzdanja kod dece/mladih što dovodi do pada opšteg uspeha, dešava se da počnu da odustaju od učenja, beže sa časova i prave se da ih je »baš briga«.
- Bes i želja za osvetom – Učenici su poniženi i besni na nastavnike, na svoje drugove, žele da se osvete, pribegavaju agresivnom ponašanju, stalno su sa nekim u konfliktu, ometaju nastavu, pokušavaju da ponize nastavnike, prave se da su »ružni, prljavi i zli«.
- Strah i zabrinutost – Učenik/ci su uplašeni ukoliko nastavnik/ci nastupaju agresivno, kažnjavaju, nipodaštavaju i manipulišu osećanjima dece/mladih. Dovoljno je da je jedan učenik na »tapetu«, da se i drugi plaše i strepe. To dovodi do povlačenja u sebe, zatvaranja (niko ništa ne pita i ne govori čak i kad ne razumeju sadržaj predmeta), anksioznosti (ne mogu da odgovaraju od treme) ili do izbegavanja (bežanje sa časa i sl).

Šta želimo

Da bi škola mogla da realizuje svoje osnovne ciljeve vezane za vaspitanje i obrazovanje dece/mladih, da bi bila mesto odrastanja samopouzdatih i zadovoljnih individua neophodno je stvarati uslove u kojima se :

- *Podstiče mišljenje, rešavanje problema, donošenje odluka i pravljenje izbora,*
- *Pružaju nova saznanja,*
- *Podstiču deca/mladi da govore jasno iskazujući svoje potrebe, osećanja, mišljenje i uverenja,*
- *Uspostavljaju granice u ponašanju – usmeravanjem, a ne kažnjavanjem,*
- *Dete/mladi poštuju i da za njih postoji razumevanje,*
- *Dele i razmenjuju osećanja, ideje,*
- *Daje model komunikacije koja vodi razumevanju i povezivanju.*

Kako to može da se postigne?

- *Aktivnim slušanjem,*
- *Neverbalnim kontaktom- pre svega oči u oči,*
- *Proveravanjem da li smo se razumeli.*

Npr. Kažeš da ti se ne dopada ova knjiga. Da li sam dobro razumela?

- *Iskrenošću.*

Npr. Ne znam odgovor na to pitanje. Imam kod kuće knjigu u kojoj mogu da ga potražim i da vam kažem sutra. Je li to u redu?

- *Opisivanjem konkretnog ponašanja, bez procenjivanja učenika/ce i njegove/njene ličnosti.*

Npr. »U ovom radu imaš 15 gramatičkih grešaka« umesto »Baš si nepismena«

- *Prepoznavanjem i uvažavanjem osećanja.*

Npr. »Čini mi se da si uplašena?«

- *Prepoznavanjem i uvažavanjem potreba.*

Npr. Potrebno ti je uvažavanje načina na koji učiš?

- *Iznošenjem ličnog stava umesto procene (pohvale ili kritike).*

Npr. »Ne dopada mi se kako si iskombinovala boje na ovom crtežu« umesto »Ovo je jedna mazarija«

- *Korišćenjem konstruktivne kritike.*

Npr. »Ovaj zadatak je trebalo da uradiš onako kako smo se dogovorili na času.«

- *Korišćenjem JA poruka umesto TI poruka.*

Npr. Umesto »Ti si neodovoran« kažemo »Brine me da li ćeš uspeti da naučiš svo gradivo koje si preskočio do sada.«

- *Jasnim izražavanjem smislenih zahteva.*

Npr. »Potrebno je da sklonite sve stvari sa klupa, da bih vam podelila nove papire za rad«

- *Dozvoljavanjem pitanja i podsticanjem učenika da ih postavljaju.*

Npr. »Dopada mi se pitanje, zato što vidim da si pazila na času i uočila da je ...«

- *Davanjem pozitivnih instrukcija, korišćenjem jezika pozitivne akcije.*

Npr. Umesto »Ne trčite« recite »Molim vas da kroz hodnike idete polako i tiho«

- *Ohrabrivanjem i ostavljanjem mogućnosti da se (ne) učinjeno ispravi.*

Npr. »Naučila si tri od pet lekcija, ostale su ti još dve, to je znanje za trojku. Ukoliko želiš višu ocenu ...«

- *Davanjem jasne povratne informacije.*

Npr. »Dopalo mi se kako si, na kreativan način, došla do podataka o ovom piscu,... volela bih da si posvetila više pažnje odnosu između likova, jer bi to tvoj rad učinilo kompletnim...«

Poruke koje treba upućivati deci/mladima

Vrste poruka

☺ *Poruke uvažavanja*

Npr. »Ponosna sam što si baš ti moj učenik, zato što cenim iskrenost u odnosima...i što si mi rekao da si ostao na času iako nisi naučio lekciju...« ili »Ja tako vidim ovu situaciju, a sada bih volela da čujem šta vi mislite o tome, pa da nađemo rešenje koje bi nam svima odgovaralo...«, »Uživam da budem sa vama, u izazovima koje pred mene postavljate...«

☺ *Poruke poverenja i podrške*

Npr. »Danas nisi spremna da odgovaraš, hoćeš li da probaš sledećeg utorka?« ili »Volela bih da uživaš u svojim znanjima i talentima i da ih deliš sa nama« ili »Prošle srede znala si samo..., a danas možeš..., volela bih da se raduješ svom napretku...«

☺ *Poruke zainteresovanosti*

Npr. »Kako ste prošli na utakmici?« ili »Ona tuča juče u centru grada baš me je zabrinula, da li želite da danas pričamo o tome? Kako je sve to uticalo na vas? Je li nečiji drug/drugarica bio/la tamo?«

☺ *Poruke sigurnosti*

Npr. »Sve što kažete ostaje među nama...« ili »Tu sam za vas i volela bih da to znate, škola je samo deo odrastanja...«

O KONFLIKTU

Iz ličnog ugla

Šta konflikt znači za vas? Kad se kaže *konflikt u školi/oddeljenju*, uopšte u životu, koje to asocijacije, slike, uspomene izaziva kod vas?

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Vidite li slike nasilja, krvavih noseva i masnica na oku; ili nekog ko usamljen provodi vreme zato što niko ne želi da se druži sa njim/njom; ili dve grupe koje se grubo svađaju; da li su sve vaše asocijacije negativne?

Šta mir i nepostojanje sukoba znači za vas?

Pokušajte da zamislite školu/oddeljenje bez ikakvih konflikata. Kako vam se to čini? Da li je zabavno ili dosadno?

Možemo li govoriti o pozitivnim i negativnim efektima i mira i sukoba?

Šta je konflikt?

- dinamički, interaktivni proces,
- sukob oprečnih stavova, impulsa, interesa ili težnji.

KOMENTAR: Često je u osnovi konflikta **različitost**, ali nas u konflikt najčešće ne uvede sama različitost, već to kako je vidimo i uverenje da različitost treba "pretvoriti" u sličnost da bi opstali u zajednici i postigli uzajamnost, jednakost, ravnopravnost...

Kako nastaje konflikt?

DVE ILI VIŠE OSOBA / GRUPA
STUPAJU U INTERAKCIJU
i
OPAŽAJU
RAZLIKE
ili
PRETNJU
u
njihovim
RESURSIMA,
POTREBAMA
ili
VREDNOSTIMA
što dovodi do toga da se
PONAŠAJU
u skladu sa
REAKCIJOM
na
INTERAKCIJU
i njihovu
PERCEPCIJU
te interakcije.

Konflikt nastaje onog trenutka kada se strane suoče sa svojim različitim potrebama, zahtevima, očekivanjima vezanim za zajedničke stvari. Konflikt je i svađa dvoje dece oko igračke, ali i rat između dve države.

Vrste konflikata

KRITERIJUMI KLASIFIKACIJE

I UZROCI

Veoma je teško razvrstati konflikte prema tome šta ih **uzrokuje** i sačiniti neku doslednu tipologiju.

Evo jednog pokušaja:

Konflikt informacija - nastaje usled nesporazuma u komunikaciji (npr. pogrešne informacije, stare informacije, netačne, lažne), kad postoji nedostatak komunikacije ili njeno izbegavanje (pomanjkanje informacija, parcijalne informacije koje lako produkuju ogovaranja, spekulacije...), kod prenošenja tzv. »teških« informacija (kontradiktorne, uznemiravajuće...).

Konflikt interesa - javlja se zbog suprotstavljenih potreba, odnosno zbog suprotstavljenih načina zadovoljenja istih potreba.

Konflikt u odnosima - nastaje kada obe ili jedna strana počnu da produkuju predrasude o drugoj strani i da se ponašaju u skladu s njima, što najčešće čini da bi sebi povećala vrednost ili da pomoću negativne slike o drugima formira pozitivnu sliku o sebi. Takođe, konflikt se javlja i kada jedna (ili obe strane) počnu da zanemaruju svoju odgovornost i postanu nepouzdanе za drugu stranu. Ovakvo - negativno ponašanje se od druge strane opaža kao nešto što ugrožava jedinstvo grupe. Kada dođe do pojave ovakvog ponašanja trajno se poremete odnosi među stranama, polako se razvija konflikt.

Konflikt resursa - nastaje kada dve ili više osoba, odnosno strana žele nešto čega ima malo, nedovoljno za sve u onoj meri u kojoj se očekuje.

Konflikt vrednosti - javlja se u situacijama u kojima se među sagovornicima suprotstavljaju sistem vrednosti i uverenja (npr. kako nešto treba da se radi, kakvi ljudi treba da budu, kako da se ponašaju). Takođe, konflikt se javlja i kada se u timovima ili grupama sa zajedničkim ciljevima, pojave razlike u vizijama i ciljevima, a i teško se postiže usaglašavanje.

Strukturalni konflikt - kada u jednoj grupi, manje ili više organizovanoj, ne postoji jasna struktura odnosa koji vladaju među članovima, kada su nedovoljno definisane uloge i procedure (grupna i individualna ponašanja, obrasci...), kada je nejasna raspodela odgovornosti, pa se zbog toga lako »nakaleme« spoljašnji faktori - ograničenja, stres (npr. previše posla nedovoljno resursa i sl.), javlja se konflikt koji duboko zadire u srž funkcionisanja dotične grupe i ozbiljno remeti njenu funkcionalnost.

II Plan dešavanja

U psihologiji su poznata dva osnovna tipa konflikta u odnosu na ovaj kriterijum:

Unutrašnji / intrapersonalni – konflikt je lociran na ličnom planu:

- konflikt dvostrukog odbijanja – konflikt između dve podjednako neprijatne, a neizbežne mogućnosti pri čemu je osoba prinuđena da se opredeli, izabere manje zlo – ukoliko dugo traje dovodi do bekstva u bolest (nesanice, nervoze, aritmija i sl.) Na primer:
 - da ostanete kod kuće i učite ili dobijete sutra jedinicu u školi ili
 - da radite posao za male pare ili ga napustite i ostanete bez ikakvih prihoda.
- konflikt dvostrukog privlačenja – konflikt između podjednako privlačnih opcija, pri čemu osoba treba da izabere jednu – lako se rešava jer čim se jedna opcija izabere postaje izvor uživanja. Na primer:
 - želimo da se odmorimo tako što ćemo čitati knjigu u svojoj sobi uz laganu muziku, ili tako što ćemo spavati u potpunom miru i tišini.
- konflikt istovremenog privlačenja i odbijanja – konflikt koji se javlja kada je jedna opcija istovremeno i privlačna i odbojna – teško se rešava, dovodi do ambivalencije. Na primer:
 - droga, ulazak u vezu.
- konflikt uloga – sukob između dve ili više uloga koje pojedinac mora istovremeno da igra, a zahtevaju od njega različite sisteme vrednosti i obrasce ponašanja. Na primer:
 - kako biti profesor sa autoritetom, poverljivi prijatelj svojim učenicima, roditelj.

Spoljašnji – Može biti :

- interpersonalni - između dve ili više osoba:
 - svađa između drugarica,
- socijalni – između dve ili više grupa:
 - grupe u odeljenju koje su u sukobu, "klanovi" u školi.

Na primer, može doći do konflikta kada dve grupe imaju istu potrebu, a različito vide načine na koji se mogu zadovoljiti, kao u sledećem slučaju kada svi imaju potrebu za uživanjem i slavljenjem, a onda jedna grupa želi da izađe u grad, dok bi druga da napravi "tihu" žurku. Aktivan način zadovoljenja potrebe suprotstavljen je pasivnom, a u osnovi su iste potrebe za uživanjem i slavljenjem.

III Funkcionalnost

Po efektima do kojih dovode, konflikti se mogu podeliti na :

Funkcionalne - konflikti koji dovode do konstruktivnih promena u odnosima među pojedincima/ grupama, povećavaju efikasnost i sl. /vidi funkcije konflikta/.

Nefunkcionalne – konflikti koji dovode do stagnacije, pogoršanja odnosa, nasilja i sl.

Svaki konflikt ima potencijal da bude funkcionalan ili ne, a šta će biti pre svega zavisi od stavova i reakcija učesnika u konfliktu. Važno je imati na umu da u svakoj konfliktnoj situaciji imamo mogućnost da biramo, kojim ćemo putem krenuti /vidi funkcije konflikta/.

Najčešći uzroci konflikata u školi/odeljenju

1. Takmičarska atmosfera.

Ukoliko u grupi postoji takmičarska atmosfera, deca/mladi se uče da rade jedno protiv drugog, umesto da zajednički rešavaju zadatke i rešavaju probleme. Konflikti se često pojavljuju u situacijama kada:

- svako radi za sebe i brine o sebi,
- nema razvijene veštine za rad u timu,
- se deca/mladi osećaju prisiljeno da pobede u interakcijama,
- ne postoji poverenje u odrasle i drugu decu/mlade u školi/odeljenju.

2. Netolerantna atmosfera.

Netolerantna grupa je puna neprijateljstva i nepoverenja. U njoj se javljaju "grupašenje" i očigledna mrzovolja; deca/mladi ne znaju kako da jedno drugom pruže podršku, budu tolerantna, ili ljubazna. Konflikti se mogu pojaviti u situacijama:

- stvaranja "klika" i "žrtvenog jagnjeta",
- netolerantnosti prema nacionalnim ili kulturnim razlikama,
- nedostatka podrške od strane vršnjaka što vodi u usamljenost i izolaciju,
- ozlojeđenosti u odnosu na postignuća, imovinu ili kvalitete drugih.

3. Neadekvatna komunikacija.

Neadekvatna komunikacija stvara posebno plodno tle za konflikte. Veliki broj konflikata nastaje usled nerazumevanja ili pogrešnog tumačenja namera, osećanja, potreba ili akcija drugih. Neadekvatna komunikacija ili potpuni nedostatak komunikacije može dovesti do konflikta, kada deca/mladi:

-
- ne znaju kako da izraze svoje potrebe ili želje,
 - nemaju kome da izraze svoja osećanja i potrebe, ili se boje da to učine,
 - ne znaju kako da saslušaju druge.

4. Neadekvatno izražavanje emocija.

Način na koji deca/mladi izražavaju svoja osećanja igra važnu ulogu u nastanku i razvijanju konflikta. Konflikti se mogu pojačati kada učesnici u njemu:

- izgube vezu sa sopstvenim osećanjima,
- ne poznaju konstruktivne načine izražavanja besa i frustracije,
- potiskuju emocije,
- nemaju samokontrolu.

5. Nedostatak veština za konstruktivno rešavanje konflikata.

Konflikti u školi/odeljenju mogu se pojačati kada učesnici u njima /deca, mladi, odrasli/ - ne poznaju načine kako da kreativno reaguju na konflikte. Roditelji, profesori i vršnjaci često nagrađuju, podržavaju nasilne ili veoma agresivne pristupe konfliktima.

6. Zloupotreba moći od strane odraslih.

Odrasli imaju jak uticaj na gore navedene faktore posebno kada:

- frustriraju decu postavljajući im neracionalna ili nerealno visoka očekivanja,
- kontrolišu grupu i pojedince uvođenjem velikog broja nefleksibilnih pravila,
- dosledno pribegavaju autoritativnoj upotrebi moći,
- uspostavljaju atmosferu punu straha i nepoverenja.

7. Nedovoljni resursi

Nedovoljni resursi u školi / odeljenju se najčešće odnose na ograničena sredstva za rad, fizičke uslove koji vladaju, ili veoma siromašan repertoar aktivnosti koji se nudi. Na primer, ako je jedini način da se dobije ili popravi ocena usmeno odgovaranje, lako može doći do sukoba kada će ko biti na redu i imati svoju šansu, ili ako je ograničen broj kompjutera i sl.

8. Različite vrednosti

Različite vrednosti mogu dovesti do konflikata koji se najteže razrešavaju jer zadiru najdublje u svakoga od nas i dovode u pitanje ona verovanja koja su nam najdraža. U tim situacijama verujemo da je naša suština dovedena u pitanje, pa se svaka strana čvrsto drži svojih pozicija. U ove konflikte spadaju oni koji su povezani sa religioznim, političkim, estetskim uverenjima. U njih spadaju i konflikti u vezi ciljeva. U školi se mogu odnositi na različita uverenja od toga šta je "prava" muzika, do toga kako treba da se ponašamo jedni prema drugima i šta su "jedine prave životne vrednosti".

KOMENTAR: U najvećem broju situacija je teško odrediti o kojoj vrsti konflikta je reč, kao i šta su mu uzroci. Obično je u pitanju više različitih vrsta konflikata i više različitih uzroka.

Na primer, dve devojke koje se svađaju oko toga koju će muziku slušati na jedinom CD plajeru. Da li je u pitanju sukob vrednosti, ili se bore sa ograničenim resursima ili je atmosfera netolerantna ili nešto četvrto...? Verovatno ima od svega pomalo. Definisanje vrste konflikta i mogućih uzroka nije neophodno ili od suštinskog značaja, ali je potrebno i kao direkcija i pomaže u izboru sredstava kojima ćemo konflikt rešavati. Najbolje je početi sa očiglednim konfliktom (imamo jedan CD plajer), pa kasnije uvoditi dodatne elemente i preusmeravati tok procesa rešavanja konflikta.

Funkcije konflikta

Svaki konflikt ima potencijal da bude bilo *funkcionalan* /*svrsishodan* bilo *nefunkcionalan* /*nesvrsishodan* što ne zavisi od same konfliktne situacije, već, pre svega, od ponašanja pojedinaca u njoj.

Kada je konflikt funkcionalan, on dovodi do pozitivnih ishoda kao što su:

1. *Kreativna tenzija*
 - pokreće grupu i pojedince napred,
 - dovodi do toga da se sve strane i tačke gledišta čuju i saslušaju,
 - dovodi do korisnih razmena.
2. *Provetranje i čišćenje*
 - razmena emocija u sigurnom kontekstu (aktivno slušanje) može pročistiti put napretku.
3. *Okupljanje pojedinaca i grupe oko rešavanja zajedničkog problema*
 - može promovisati grupnu viziju i identitet, vrednosti koje su zajedničke,
 - postavljanje prioriteta,
 - otkrivanje zajedničkog u grupi,
 - otkrivanje, priznavanje i uvažavanje različitosti.
4. *Zahtev za promenu*
 - iznošenje neslaganja i zahteva za promenom,
 - otvaranje diskusije,
 - razmena,
 - podrška,
 - razrešenje.
5. *Razvoj mehanizama prevencije konflikata, sistema kontrole i razrešavanja*

Kada je konflikt nefunkcionalan, on dovodi do negativnih ishoda kao što su:

1. *Negativna tenzija*
 - koči individue i grupu, vraća ih / je unazad,

-
- ugrožava i lične i grupne interese,
 - gube se dobre ideje, nema podrške za njih.

2. *Negativno izražavanje emocija*

- cela grupa biva zahvaćena sukobom,
- dolazi do nasilja.

3. *Podrivanje grupnog jedinstva*

- frakcionizam: ljudi biraju strane,
- traže se razlike, svi se na to fokusiraju,
- reaguje se NA, umesto da se preduzimaju akcije,
- reorganizacija prioriteta,
- pad morala.

4. *Ugrožavanje mogućnosti pozitivne promene*

- odvlači ogromnu energiju.

Faze kroz koje konflikt prolazi

IZBIJANJE:

- Prelazak iz latentnog u manifestno stanje, u javnu ili direktnu konfrontaciju.
- Latentni konflikt se odnosi na tenzije, neslaganja koja su prikrivena ili se još formiraju.
- Učesnici najčešće i nisu svesni onoga što se dešava.
- Definišu se suprotstavljeni ciljevi, interesi oko kojih se grupišu interesne grupe.
- Definišu se pozicije i uvode pojmovi »ja« i »ti«, odnosno »mi« i »oni«. Razlike se koriste da bi se mobilisale snage za tzv. »viši cilj«.
- Nagomilava se agresija i samo fleksibilni pojedinci, kao i kreativna rukovodstva ili posrednici, medijatori, mogu te različitosti da usmere na konstruktivan način. Ako se to ne desi, tenzije rastu i verovatnoća manifestacije moći ili pojave nasilja je sve veća.

ESKALACIJA:

- Konflikt eskalira kada postojeći mehanizmi ne mogu konstruktivno da odgovore na sukob i kada strane u konfliktu počnu javno da izražavaju neprijateljstvo.
- »Diskurs nasilja« se uspostavlja tako što strukture moći i autoriteti počinju da diskvalifikuju jednu od strana u sukobu, ili jedni druge, a u jeziku koji se koristi sve je više pretnji, zahteva i ultimatum. U ambijentu škole, na primer, ako sukob nastane između dece/mladih i odraslih, »diskurs nasilja« nastaje između strukture odraslih (nastavnici i roditelji), koji imaju poziciju odlučivanja, i

»vršnjačkog lobija« (deca i mladi), koji ima poziciju da opstruiraju donete odluke odraslih. Dolazi do daljih podela, što sve više komplikuje konflikt.

- Sve dok se »zvanični« jezik koji se koristi u javnom životu i »obični« jezik razlikuju u opisivanju »neprijatelja«, konflikt je u blagoj eskalaciji. Kada ti jezici i opisi postanu veoma slični, to je znak za uzbunu, znak da je konflikt rapidno narastao.
- U nastavku eskalacije ispoljavaju se tri dinamička procesa:
 1. Početni zahtevi rastu, ciljevi se menjaju, početne vizije bivaju zamenjene drugim. Rešenja koja su mogla biti dobra na početku, više nisu dovoljna i zadovoljavajuća.
 2. U ovoj fazi često interni konflikt dobija karakter javnog događaja (slabija strana traži saveznike, nekog ko ima snagu i moć).
 3. Strane u sukobu postaju sve sklonije nasilju. Započinje se usamljenim aktom nasilja (kazne, napadi, osvete i sl.). Ako nasilje eskalira, nekada nije loše da se primeni represija od strane viših autoriteta ili institucija sistema (npr. savet škole ili Ministarstvo prosvete). Ali tada je važno znati da je to **potiskivanje/represija** konflikta, a ne **razrešenje** konflikta. Uzroci ostaju prisutni i ništa nije razrešeno. Postoji opasnost da konflikt kad-tad ponovo bukne, često u još drastičnijem obliku. Represija konflikta dovodi često do pojave »spirale nasilja«, koja se teško prekida.

TRAJANJE:

- Započinje otvoreni sukob, »rat«. Strane okrivljuju jedna drugu, uvek su drugi problem, uvek su »agresori«, »nasilnici«, a pravda je na »našoj strani«. To stvara sliku da se konflikt može razrešiti samo kroz poziciju »dobija/gubi«, upotrebom sile.
- U ovoj fazi konflikta koji se javlja na planu društvenih grupa ili većih zajednica, nasilje postaje »**patološko**«, bezgranično, usmereno na sve i svakoga. Civilne institucije slabe i svi bivaju uhvaćeni u zamku nasilja bilo kao učesnici, pasivni posmatrači, ili najčešće nevine žrtve. Kontakti sa drugom stranom svode se isključivo na nasilje i upotrebu sile.
- Sve je blokirano, učesnici polako počinju da stiču utisak da su u klopki, ćorsokaku ili da se nalaze u pat poziciji iz koje nema izlaza.
- Snage koje podržavaju sukob ili »rat« postaju sve jače, kao i vera da se pobjeda može osvojiti kad - tad. Iako strane u sukobu uviđaju da će teško izaći kao pobednici, nastavljaju da uništavaju jedni druge.
- Nasilje se pojačava. Pogrešna percepcija, nepoverenje, nedostatak volje za kompromisom ili pokazivanjem bilo koje vrste slabosti samo pojačavaju nasilje.
- Konflikt se tada može razviti u jednom od tri pravca:
 - a) nastavlja se po starom;
 - b) eskalira nasilje;
 - c) uzajamno se povređuju do potpune iscrpljenosti.

SMIRIVANJE:

- Strane u sukobu su »site« gubitaka i postaju svesne ćorsokaka u kome su se našle. Razlozi zbog kojih dolazi do pauze su različiti (iscrpljenost sukobom, pomanjkanje ideja, ponekad i autentićna želja da se prekine sa destrukcijom).
- Obiĉno se ova faza javlja više puta u toku konflikta. Prvo, kao »pad« koji se ne moŹe odrŹati, pa talas nasilja ponovo nastupi snaŹniji nego Źto je bio.
- SuŹtinska promena se manifestuje u vidu dogovora obeju strana da pristupe traŹenju reŹenja i definisanju konflikta kao zajedniĉkog problema koji zahteva reŹenje bazirano na uzajamnim pregovorima.
- Uspostavlja se »paritet snaga«, jer obe strane poĉinju jezik uzajamnog optuŹivanja i odbacivanja da zamenjuju jezikom uvaŹavanja i prihvataju zahteve i stavove one druge strane kao njihove legitimne interese. Kroz izvesno vreme obe strane poĉnu da govore na naĉin koji je za drugu stranu sasvim prihvatljiv.
- U tom momentu obiĉno se pojavi tzv. »treća strana« koja zapoĉinje predpregovore sa sukobljenim stranama s ciljem da se dodatno smiri konflikt i odrŹi pad tenzije meĹu stranama.
- Predpregovori mogu da donesu promenu stava, percepcije i pojavu ideja za reŹenje konflikta stavljanjem obe strane u situacije u kojima su usmerene na konstruktivnu interakciju.
- Konstruktivni dijalog postaje moguć, dolazi do decentracije u odnosu na potrebe i zahteve druge strane.
- Zajedno se kreiraju mere koje će pomoći da se ova faza konflikta odrŹi i da doĉe do iskoraka ka procesu pregovaranja.

DOGOVOR ILI REŹENJE:

- ReŹenje konflikta je konaĉni ishod koji podrazumeva da svi baziĉni uzroci konflikta bivaju otklonjeni, tako da nema latentnih, tinjajućih elemenata koji mogu da oŹive nasilje.
- Konstruktivno reŹenje konflikta oliĉava integrisane ciljeve obeju strana i ima sedam komponenti:
- **kompletnost** – reŹenje je sveobuhvatno tako da se gube polaziŹta konflikta;
- **prihvatljivost** – reŹenje je prihvatljivo za obe strane i sve predstavnike a ne samo njihove elite;
- **samoodrŹivost** – nema potrebe da neko treći garantuje da će se reŹenje odrŹati;
- **zadovoljstvo** – jer obe strane vide reŹenje kao usklaĉeno sa njihovim vrednostima;
- **beskompromisnost** – nijedan cilj nije Źrtvovan zarad kompromisa;
- **inovacija** – reŹenjem se uspostavlja nov, pozitivan i legitiman odnos meĹu stranama;
- **odsustvo prinude** – do reŹenja se doŹlo bez ikakvih spoljnih faktora ili pritisaka;

-
- Primena donetog rešenja pruža priliku obema stranama u konfliktu da rade zajedno na veoma konkretnim zadacima od kojih su najvažniji rekonstrukcija odnosa i izgradnja poverenja.

REKONSTRUKCIJA ODNOSA I USPOSTAVLJANJE POVERENJA :

- Ova dva procesa su uzajamo povezana i podržavaju jedan drugi.
- Sastoje se iz nekoliko elemenata, a svaki doprinosi kreiranju i izgradnji nove vizije odnosa među sukobljenim stranama:
- **svestnost/svest** - koja podrazumeva da obe strane preuzmu odgovornost za ono što će se događati posle donetog rešenja, kao i svest o patnji i gubicima za vreme konflikta;
- **nadoknada** – podrazumeva suočavanje sa greškama i krivicama, ali u duhu iskrenosti i praštanja a ne osvete, uz kompenzaciju za žrtve i štete;
- **rekonstrukcija** (materijalna i socijalno-psihološka) - popravljjanje svih šteta koje su nanete tokom konflikta i nasilja uz suštinsku promenu pristupa problemu ili pojavi oko koje je izbio konflikt, kako se slično nikada ne bi ponovilo;
- Rekonstrukcija odnosa među sukobljenim stranama, na novim osnovama, ali i rekonstrukcija odnosa sukobljenih strana sa okruženjem i njihovo ponovno pozicioniranje u okruženju, zahteva dugo vreme i zahteva ogromnu snagu i osetljivost svih.
- Ponovna izgradnja poverenja zahteva da se fokusiramo na tri vremenske dimenzije: na prošlost, na sadašnjost i na budućnost. Rekonstrukcija počiva na paradoksu da ono što nas najviše udaljava istovremeno nas i ujedinjuje. Sugerise nam da bazične vrednosti koje postaju jednom univerzalno dobro, treba da se koriste za premošćavanje razlika među kulturama, omogućavajući svakoj da bude prepoznata i poštovana kao specifična i posebna.

KOMENTAR:

Od nastanka do razrešenja, različiti konflikti prolaze kroz slične faze, iako ne uvek linearno. U nekim konfliktima neke faze budu preskočene, a nekada se dešavaju istovremeno. Ponekad učesnici u jednoj fazi ostaju duži vremenski period, ponekad se pomeraju napred - nazad iz faze u fazu.

Pristupi konfliktu

Tradicionalni pristup

U tradiciji mnogih naroda konflikt se tretira kao nešto loše, neprijatno, negativno, nešto što treba izbegavati, čega se treba kloniti. Smatra se da je to nešto što donosi nesreću i izaziva sukobe među ljudima na raznim nivoima. Zato ga treba izbegavati ili ga se bar kloniti kada do njega dođe. Ako smo svedoci konflikta među drugima, savetuje se da ih razdvojimo i na svaki način pomirimo, umirimo, ubedimo da ga nekako prevaziđu. Kako, kada smo svesni sa koliko emocija učestvujemo u njemu?

Neke od tradicionalnih strategija ponašanja u konfliktu su:

- *izbegavanje*: Pametniji popušta, Umiljato jagnje dve ovce sisa...
- *moralisanje*: Čega se pametan stidi, time se budala ponosi, Ko će kome nego svoj svome...
- *neutralisanje*: "Kuliraj!", Šta te/me briga...
- *produbljivanje*: Ako nećeš milom hoćeš silom, Zna se čija je poslednja, Kad - tad budi gad, E nećeš ga majci...
- *kompromis*: Ako ti odustaneš od... onda ću i ja od...

Korist od ovakvih strategija je u tome što konflikt zaista prestane, bar na kratko.

Šteta ili nedostatak je u tome što to ne traje dugo i konflikt obično ponovo bukne, kad – tad.

U osnovi tradicionalnih pristupa konfliktu je **paradigma "ili / ili"**, verovanje da iz konflikta jedna osoba treba da izađe kao pobednik, a druga kao poraženi.

Pozitivni/razvojni pristup konfliktu

Razvojni pristup posmatra/tretira konflikt kao priliku za razgovor, razmenu o sukobljenim potrebama, interesima, očekivanjima, zahtevima...odnosno kao priliku za rast i razvoj osoba koje u njemu učestvuju. Ovaj razvoj se dešava ukoliko sukobljene strane izađu iz konflikta na obostrano zadovoljstvo i bez pada kvaliteta njihovog međusobnog odnosa. U tom slučaju se može reći da je konflikt poslužio rastu i razvoju jedinki i njihovog odnosa ili njihove zajednice.

Paradigma "ili / ili" se zamenjuje paradigmom "i / i" koja u startu pomera energiju od negativnog ka pozitivnom pristupu i tako pokreće ideju o pozitivnom ishodu za obe strane u konfliktu.

Na primer: Umesto da razmišljamo - ili će uraditi kako ja želim ili će moj autoritet kao nastavnika biti ugrožen - razmišljamo - On bi to mogao da ne uradi, ja bih mogao svoj

autoritet da potvrdim tako što ću iznaći način da ga motivišem da dođe do određenih rezultata – Pa onda učeniku umesto da kažemo: “Nisi uradio ni polovinu zadatka, ako tako nastaviš dobićeš 1!” kažemo: “Uradio si polovinu zadatka! Ostala su ti još samo dva zadatka. Ako požuriš možeš dobiti dobru ocenu!”

Ono što ovaj pristup čini razvojnim je mogućnost za razmenu sadržaja oko kojih je konflikt nastao, korišćenjem novih formi komunikacije i novih strategija za rešavanje konflikta.

Neke od strategija koje ilustruju ovaj pristup:

- *altruistička*: Ne mogu da uživam ako druga strana pati;
- *hedonistička*: Hajde da oboje budemo zadovoljni;
- *istraživačka*: Ko zna zašto je to dobro;
- *konstruktivistička*: Svako iskustvu koristi razvoju i sazrevanju;
- *edukativna*: Želim da naučim nešto iz ovoga što mi se događa....

Kako se ovako nešto može postići?

Jedan od načina je da se sagleda šta se u konfliktu događa, koji mehanizmi njime upravljaju.

Humanistički orijentisani teoretičari i praktičari smatraju da se prilikom nastanka konflikta dešavaju:

- centriranost svesti (centracija) svake od strana, na svoje potrebe i interese,
- nemogućnost sagledavanja problema iz ugla druge strane (decentracija),
- pristupanje problemu iz ličnog plana, kroz lični doživljaj,
- nemogućnost apstrahovanja problema iz ličnog doživljaja i stava,
- nemogućnost lateralnog pristupa problemu,
- navala emocija koje boje doživljaj situacije (strah, bes, mržnja...),
- nerazlikovanje potreba od načina na koji sukobljene strane žele da zadovolje svoje potrebe.

Šta je potrebno za konstruktivni pristup konfliktu:

- decentracija – izmeštanje i sagledavanje iz pozicije drugog,
- apstrahovanje problema iz sukoba,
- pogled sa strane – lateralni pristup problemu,
- jasno izražavanje osećanja,
- prevođenje na potrebe,
- formulisanje zahteva ili očekivanja,
- traženje alternativnih načina zadovoljavanja ugroženih potreba za obe strane u sukobu,
- traženje i postizanje konsenzusa i slavljenje.

Koje su veštine potrebne za ovakav pristup ?

1. aktivno i refleksivno slušanje / slušanje sa empatijom;
2. prevođenje iskaza obe sukobljene strane na jezik potreba i osećanja;
3. prevođenje TI-govora u JA-govor;
4. poštovanje sebe - goruće potrebe;
5. poštovanje drugog – njegove/njene goruće potrebe;
6. fokusiranje na problem (tehnika ovde i sada);
7. jasno izražavanje svojih osećanja i potreba u vezi sa problemom;
8. uvažavanje drugoga i briga o njemu u konfliktu;
9. preuzimanje odgovornosti za sopstveno ponašanje.

ANALIZA LIČNOG STILA PONAŠANJA U KONFLIKTU

Moja reakcija na konflikt

Popunite upitnik i proverite koji stil ponašanja u konfliktu kod vas preovlađuje.

Uputstvo : Setite se svoje reakcije u situaciji u kojoj su se Vaše želje razlikovale od želja drugih osoba. Prvi deo upitnika (od A do J) odnosi se na Vašu *inicijalnu / početnu reakciju* na neslaganje, a drugi deo (od K do T) na reakcije *pošto je neslaganje pojačano*.

Možda će Vam biti lakše da izaberete jednu konkretnu konfliktnu situaciju i na osnovu nje odgovorite na sva pitanja.

Napomena: Razmišljanja na koja Vas ovaj upitnik može podstaći su bitnija i pouzdanija od samih brojčanih rezultata do kojih se dođe. Nema »ispravnih« i »pogrešnih« odgovora, niti je ovaj upitnik »standardizovan«. Neki ispitanici se slažu sa rezultatima, neki ne. Bez obzira da li Vam se rezultati sviđaju ili ne, ne bi trebalo da ih posmatrate kao preciznu procenu sopstvene ličnosti, pre kao mogućnost daljeg samoispitivanja i diskusije sa drugima.

PRVI DEO: Inicijalne reakcije na neslaganje

Zaokružite jedan broj na liniji ispod svake rečenice.

A. KADA PRVI PUT SHVATIM DA POSTOJE RAZLIKE

Postaram se da se sva viđenja iznesu i razmotre sa podjednakom pažnjom, čak iako postoji znatno neslaganje.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

B. KADA PRVI PUT SHVATIM DA POSTOJE RAZLIKE

Posvećujem više pažnje tome da objasnim drugima logiku i prednosti moje pozicije, nego da im udovoljim.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

C. KADA PRVI PUT SHVATIM DA POSTOJE RAZLIKE

Objasnim svoje potrebe, ali ih stavljam u drugi plan i tražim kompromisna rešenja.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

D. KADA PRVI PUT SHVATIM DA POSTOJE RAZLIKE

Povlačim se iz diskusije na određeno vreme, kako bih izbegao/la napetost.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

J1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6J

E. KADA PRVI PUT SHVATIM DA POSTOJE RAZLIKE

Posvećujem više pažnje tuđim osećanjima nego svojim ciljevima.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

F. KADA PRVI PUT SHVATIM DA POSTOJE RAZLIKE

Trudim se da moji zahtevi ne dovedu u pitanje odnos koji imam sa tom osobom/a.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

G. KADA PRVI PUT SHVATIM DA POSTOJE RAZLIKE

Aktivno objašnjavam svoje ideje i isto toliko aktivno se trudim da razumem druge.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

H. KADA PRVI PUT SHVATIM DA POSTOJE RAZLIKE

Više se brinem o onome što je meni važno, nego o tome kako se drugi osećaju.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

I. KADA PRVI PUT SHVATIM DA POSTOJE RAZLIKE

Odlučujem da razlike nisu vredne preterane brige.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

J. KADA PRVI PUT SHVATIM DA POSTOJE RAZLIKE

Odričem se određenih stvari da bih dobio/la druge.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

DRUGI DEO : **Reakcija nakon što je neslaganje pojačano**

K. UKOLIKO RAZLIKE OSTANU, A OSEĆANJA SE POJAČAJU

Aktivno se uključujem u raspravu i tražim načine da zadovoljim svoje i potrebe drugih.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

L. UKOLIKO RAZLIKE OSTANU, A OSEĆANJA SE POJAČAJU

Ulažem više truda u to da se moje viđenje istine prihvati nego u to da izađem u susret drugima.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

M. UKOLIKO RAZLIKE OSTANU, A OSEĆANJA SE POJAČAJU

Pokušavam da budem razuman/na i ne tražim baš sve što bih želeo/la, vodeći računa da dobijem bar nešto od onoga što želim.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

N. UKOLIKO RAZLIKE OSTANU, A OSEĆANJA SE POJAČAJU

Ne zahtevam da se sve uradi po mome i utičem da se smanji deo zahteva koje postavljaju drugi.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

O. UKOLIKO RAZLIKE OSTANU, A OSEĆANJA SE POJAČAJU

Svoje želje stavljam u drugi plan i trudim se, pre svega, da sačuvam dobre odnose.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

P. UKOLIKO RAZLIKE OSTANU, A OSEĆANJA SE POJAČAJU

Manje pričam sa ostalima i pokušavam da zauzmem bezbednu distancu.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

Q. UKOLIKO RAZLIKE OSTANU, A OSEĆANJA SE POJAČAJU

Radim ono što mora da se uradi i nadam se da ćemo kasnije popraviti odnose.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

R. UKOLIKO RAZLIKE OSTANU, A OSEĆANJA SE POJAČAJU

Činim sve što treba kako bih izgadio/la situaciju.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

S. UKOLIKO RAZLIKE OSTANU, A OSEĆANJA SE POJAČAJU

Vodim računa o onome što drugi žele, ali i tražim da oni obrate isto toliko pažnje na moje želje.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

T. UKOLIKO RAZLIKE OSTANU, A OSEĆANJA SE POJAČAJU

Zahtevam umerenost i kompromis kako bi doneli odluku i produžili dalje.

Nimalo karakteristično

Vrlo karakteristično

☺1 - 2 - 3 - 4 - 5 - 6☺

Bodovanje i tumačenje

Unesite rezultat sa svakog odgovora u odgovarajuću jednačinu. Na primer, kod rečenice pod A, ukoliko ste izabrali broj 6, upišite broj 6 u jednačinu. Zatim saberite brojeve.

Primer: B1 + H 4 = 5

Ova vežba pruža dve vrste podataka: rezultati koji se odnose na Vašu inicijalnu reakciju kada se neslaganje prvi put javi, nazivaju se »Zagrevanje«. Rezultati koji se odnose na Vašu reakciju nakon što je došlo do rasta neslaganja, nazivaju se »Razbuktavanje«.

Rezultati pokazuju Vašu sklonost da koristite neki od navedenih stilova. Što je zbir veći, to je verovatnije da će to biti Vaš dominantni stil reakcije u konfliktu.

Stil ponašanja u konfliktu:

Saradnja

A _____ + G _____ = _____ Zagrevanje
K _____ + S _____ = _____ Razbuktavanje

Kompromis

C _____ + J _____ = _____ Zagrevanje
M _____ + T _____ = _____ Razbuktavanje

Prilagođavanje / Popuštanje

E _____ + F _____ = _____ Zagrevanje
O _____ + R _____ = _____ Razbuktavanje

Izbegavanje / Povlačenje

D _____ + I _____ = _____ Zagrevanje
N _____ + P _____ = _____ Razbuktavanje

Nadmetanje / Prisiljavanje

B _____ + H _____ = _____ Zagrevanje
L _____ + Q _____ = _____ Razbuktavanje

Koristeći rezultate sa prethodne strane, upišite svoje zbrove i nazive stilova koje koristite tako što ćete ih poređati od najvećeg do najnižeg skora.

Stil koji je dobio najviši skor u svakoj od kolona, »Zagrevanja« i »Razbuktavanja«, upućuje na »preferirani« ili primarni stil ponašanja u konfliktu. Ukoliko dva ili više stilova imaju isti zbir, znači da su za Vas podjednako bitni.

Sledeći zbir po veličini ukazuje na »rezervni« stil ukoliko su brojevi blizu jedan drugome. Približno ujednačen broj bodova za sve stilove, upućuje na to da je osoba u mogućnosti da bez problema bira između različitih reakcija na konflikt.

Zagrevanje		Razbuktavanje	
Ukupni zbir	Stil	Ukupni zbir	Stil

Stilovi

SARADNJA

Drži se svojih gledišta, ali poštuje i tuđa. Voli različitost, identifikuje sve glavne probleme, generiše opcije, traži rešenja koja će zadovoljiti što više zahteva, traži zajednički dogovor.

Pogled na konflikt: Konflikt je prirodan, neutralan. Promoviše različitost i ceni specifičnost svake osobe. Tenzija u odnosima i suprotstavljenim stanovištima se prihvata i prepoznaje. Konflikt zblizava.

KOMPROMIS

Podstiče umerenost, cenjka se, pronalazi nešto za svakog, s drugima se nalazi na pola puta. Važnije je rešenje nego problem.

Pogled na konflikt: Konflikt je zajednička razlika koja se najbolje rešava saradnjom i kompromisom. Ako svako dođe na pola puta, napredovaće se na demokratski način.

POPUŠTANJE / PRILAGOĐAVANJE

Prihvata stanovište drugog, dopušta da mišljenje drugog prevagne, odustaje, podržava, priznaje greške, odlučuje da nije bitno.

Pogled na konflikt: Konflikt je opasan, zato treba popuštati. Žrtvuju se sopstveni interesi, ignorišu se problemi. Dobri odnosi su uvek na prvom mestu. Mir se čuva po svaku cenu.

POVLAČENJE / IZBEGAVANJE

Odlaze ili izbegava reakciju, povlači se, preusmerava pažnju, skreće temu.

Pogled na konflikt: Konflikt je bezizlazan i treba ga izbegavati. Razlike treba izbegavati. Neslaganja prihvatiti ili se skloniti.

NADMETANJE

Kontroliše ishode, obeshrabruje neslaganja, insistira na tome da ono što on/a misli prevagne.

Pogled na konflikt: Konflikt je očigledan, neki ljudi su u pravu, drugi greše, centralno pitanje je ko je u pravu. Pritisak, prisila i trvenje su neophodni.

KADA JE KOJI STIL PRIKLADAN / NEPRIKLADAN?

SARADNJA

Prikladna kada:

- su i rešavanje problema i odnosi podjednako značajni,
- je zanačajan kreativan ishod,
- su na raspolaganju vreme i energija za dogovor i raspravu,
- postoji razumna nada da se svima može izaći u susret.

Neprikladna kada:

- nema dovoljno vremena,
- pitanje nije značajno,
- si preopterećen/a procesom,
- su ciljevi druge osobe u neskladu sa opštim ljudskim vrednostima.

KOMPROMIS

Prikladan kada:

- je saradnja bitna, ali su vreme ili resursi ograničeni,
- je pronalaženje bilo kakvog rešenja bolje nego potpuna blokada.

Neprikladan kada:

- je bitno pronaći najkreativnije rešenje,
- ne možeš živeti sa posledicama.

POPUŠTANJE / PRILAGOĐAVANJE

Prikladno kada:

- ti zaista nije stalo do problema,
- si bespomoćan/a a ne želiš da blokiraš drugu osobu.

Neprikladno kada:

- je verovatno da će izazvati ogorčenost,
- se koristi po navici kako bi se zadobilo prihvatanje (ishod može biti nedostatak samopoštovanja).

POVLAČENJE / IZBEGAVANJE

Prikladno kada je:

- pitanje trivijalno,
- odnos nevažan,
- kratko je vreme i nije neophodno doneti odluku.

Neprikladno kada:

- ti je stalo i do problema i do odnosa,
- se po navici koristi za većinu situacija (vodi eksplozijama ili blokadama),
- nagomilana negativna osećanja neće nestati,
- bi drugi profitirali iz konfrontacije.

NADMETANJE / PRISILJAVANJE

Prikladno kada:

- je alarmantna situacija,
- si siguran/a da si u pravu i kada ti je to bitnije od očuvanja odnosa.

Neprikladno kada:

- još nije ni pokušano sa saradnjom,
- je saradnja sa drugima neophodna i značajna,
- se koristi rutinski u većini slučajeva,
- se bespotrebno narušava samopoštovanje drugih.

Načini razrešavanja konflikata / reakcije na konflikt

U konfliktnim situacijama javljaju se tri velike grupe reakcija (prema D. Popadiću, Uvod u mirovne studije, "Načini ponašanja u konfliktu"):

1. *Rešenje sukoba se traži zajednički*: Tada sukobljene strane komuniciraju međusobno ne bi li pronašle pozitivan ishod sukoba za obe strane. Da bi do toga došli organizuje se *pregovaranje*, u okviru koga se dešava *posredovanje* među stranama u sukobu – medijacija. I pregovaranje i medijacija imaju svoja pravila, protokole, neophodne faze i korake.
2. *Preduzimanje odvojenih akcija*: Kada strane u sukobu postupaju u skladu sa samostalno donetim odlukama u okviru tih akcija. Nema iscrpljivanja u dugim razgovorima. Obe strane teže da ostvare svoj cilj, i u tome ne samo da se ne brinu o drugoj strani već teže da na sve moguće načine uvećaju svoju moć slabeći drugu stranu, prinuđavajući je da prihvati određene ustupke. Ovakvo ponašanje često prethodi pregovaranju ali se često javlja i kao paralelni proces sa pregovaranjem.
3. *Arbitriranje treće strane*: Koja je najčešće ekspertskog karaktera (sud, direktor, nastavnik, roditelj), i koja teži da obema stranama nametne svoje viđenje rešenja sukoba i izlaska iz krize. Da bi doneli plan i konkretne predloge, arbitri organizuju pregovaranje sa obe strane nezavisno, ne spajajući ih. Ovaj oblik ponašanja uglavnom je usmeren na traženje rešenja koje će obe strane održati na distanci, udaljene jednu od druge kako bi se sprečili dalji konflikti. Ponekad arbitriranje služi i kao snimanje postojećeg stanja i predpriprema za pregovaranje i posredovanje

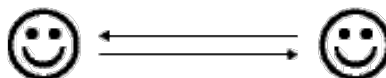
NAČIN**ISHOD**

Izbegavanje

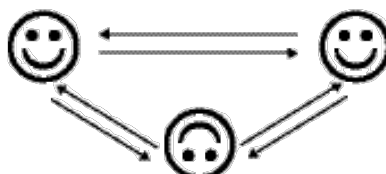
Nema rešenja

Razgovor

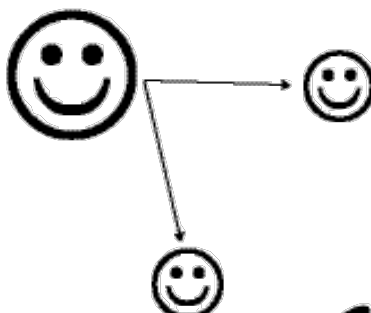
Rešenje nalaze sami

Medijacija

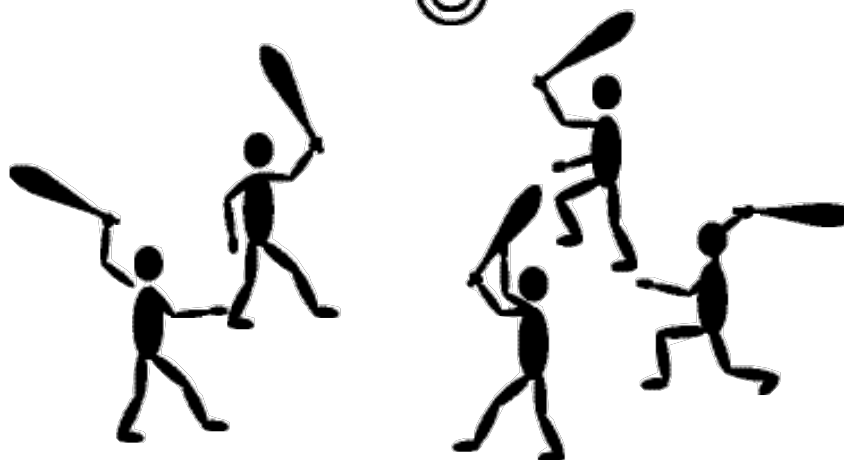
Rešenje uz nečiju pomoć

Arbitraža

Neko sa strane rešava problem

Nasilje

Svi gube

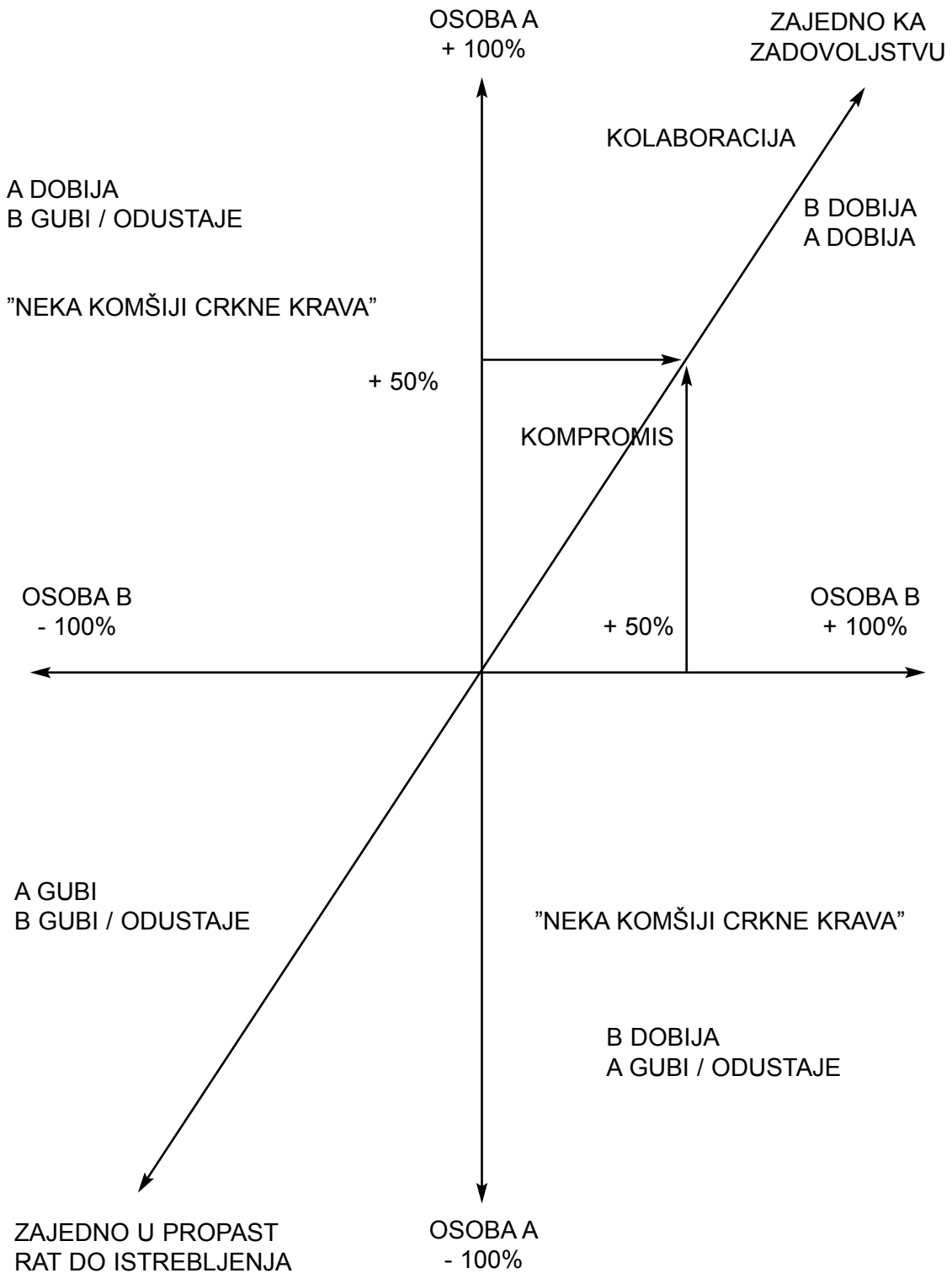
Tides/ 2001

Teško je razdvojiti ove oblike ponašanja jer se oni stalno prepliću i kombinuju. Ne može se konstruisati trajna i sigurna tipologija ponašanja u konfliktnim situacijama jer se ono može posmatrati po više aspekata: kako se manifestuje, čime je motivisano, čemu stremi ili teži, koji su potencijalni ishodi...

Ipak, mogu se uočiti neke sličnosti u tome kako se ljudi ponašaju kada učestvuju u konfliktu. Navedena klasifikacija je pokušaj da se obuhvate zajedničke komponente među njima.

MOGUĆA SHEMA ISHODA U KONFLIKTU

K. Sanders

Ponašanje u konfliktu i ishodište konflikta

POVLAČENJE – NEMA POJAVNOG KONFLIKTA, manifestuje se:

- ☺ *Na nivou ponašanja:* ćutanje, durenje, odbijanje razgovora, odlazak iz situacije, kažnjavanje ćutanjem, emotivno zatvaranje, posmatranje situacije bez komentarisanja, skrivanje, izolacija od prijatelja i porodice kada konflikt izbije svi se pretvaraju da ga nema, a kada neko ukaže na konflikt deluju kao da su zadovoljni svakim rešenjem.
- ☺ *Stav:* strah od komuniciranja, mišljenje da je svaki konflikt težak i da ne može da se reši, nedostatak veština komuniciranja, namerno prekidanje komunikacije, agresivno – odbijanje interakcija s obrazloženjem »ti me na to teraš«, nedostatak poverenja u svoje mogućnosti da reše problem, ne veruju da je drugima važno šta se dešava.
- ☺ *Odnosi sa drugima:* odnosi »pate«, problem se ne rešava, nedostatak poverenja među zavađenim stranama, osećanja se potiskuju, druga strana može da bude frustrirana, da pobesni, nemoć, nema brige ni za sebe ni za druge.
- ☺ *Ishod:* niko nije pobednik i svi su nezadovoljni. Nesporazum nije razrešen, sukob se održava, često raste, a ne ulaže se napor da konflikt postane vidljiv i da se počne sa rešavanjem.
- ☺ *Simbol:* kornjača.
- ☺ *Deviza:* »Sukob, kakav sukob?«.

POPUŠTANJE (POTISKIVANJE I NEGIRANJE) – NEMA POJAVNOG KONFLIKTA, manifestuje se:

- ☺ *Na nivou ponašanja:* osmehivanje, veselost, šalje se poruka »budi srećan/a, veseo/la«, ni nagoveštaja o onome što se stvarno misli. Problem ne postoji, nema ničega o čemu se može pričati, naročito ne o situaciji u kojoj se sukobljene strane nalaze.
- ☺ *Stav:* polazi se od uverenja da je vođenje računa o sopstvenim interesima u obrnutoj srazmeri s poštovanjem druge strane, drugi moraju biti srećni i veseli po svaku cenu, važnije je »MI« nego »JA«, nikada ne treba biti u konfliktu, biti »fini/a« je poželjno, istina može da zaboli, misli se zadržavaju za sebe, stav se lako menja i prilagođava stavu drugog.
- ☺ *Odnosi sa drugima:* svi su fini jedni prema drugima, ali se problem ne rešava, lakše

je ljudima ne govoriti istinu, odnosima nedostaju bliskost i poverenje, svako čuva ono što misli za sebe, svako živi svoj unutrašnji privatni život, veća briga za tuđe potrebe nego za svoje, najvažnije je sačuvati dobre odnose sa drugima, odustaje se od sopstvenih potreba da bi drugi bili zadovoljni, insistira se na sopstvenim interesima samo dok postoji sigurnost da se time neće ugroziti drugi.

- ☺ *Ishod:* za nekoga sa strane sve deluje mirno i srećno, a u suštini niko nije stvarno srećan. Nema pobednika. Postoji nedostatak pravog razumevanja, smanjuju se zahtevi, često se pristaje na sve.
- ☺ *Simbol:* plišani meda.
- ☺ *Deviza:* »Kako ti kažeš«.

KOMPROMIS – MALO JA MALO TI, manifestuje se:

- ☺ *Na nivou ponašanja:* prijateljsko ponašanje uz komuniciranje, rešenje se traži, a da se o problemu i ne razmišlja, ne uzimaju se u obzir potrebe vezane za problem, nije asertivno.
- ☺ *Stav:* prijateljstvo je važnije nego lične potrebe, želja za saradnjom, ne treba da uznemiravamo jedni druge, harmonija je najvažnija i mora biti postignuta po svaku cenu.
- ☺ *Odnosi sa drugima:* saradujemo i fini smo jedni prema drugima, na površini je sve u redu, ali je moguće da su svi nezadovoljni, svi se vole i veruju jedni drugima, ali svako za sebe može biti nezadovoljan/a i misliti da nije iskren/a prema sebi.
- ☺ *Ishod:* harmonija je zadržana, oni koji su u sukobu nisu stvarno zadovoljni i dalje se traga za boljim rešenjem, polovična briga i o sebi i o drugima.
- ☺ *Simbol:* kameleon.
- ☺ *Deviza:* »Malo ja, malo ti?«.

NADMETANJE - POBEDA/PORAZ, kada se koristi ovaj način onda se može uočiti:

- ☺ *Na nivou ponašanja:* naređivanje i dominacija, glasni govor ili vikanje, fizički napadi, nije nužna otvorena agresija, često se koriste sofisticiranije metode kao ultimatum, obmanjivanje, zbunjivanje, laskanje, manipulisanje osećanjem krivice.
- ☺ *Stav:* »Ja sam u pravu, ima da bude kako ja kažem/hoću!«, koriste se sila i moć da se dođe do onoga što se želi, vidi se samo sopstvena tačka gledišta, kako drugi

vide situaciju nije važno, svaka briga o drugome znači zanemarivanje sebe, drugi je »protivnik« koga treba pobediti, svaki ustupak doživljava se kao poraz.

- ☺ *Odnosi sa drugima*: zanemarivanje tuđih potreba prerasta često u negativnu brigu, tj. želju da druga strana pretrpi što veće gubitke. Sukobljeni su povređeni fizički i/ili psihički, uništeno je samopoštovanje, odnosi su uništeni, svi su nesrećni i često indignirani, uvređeni, ojađeni.
- ☺ *Ishod*: nema pravog pobjednika, od uzajamnog poverenja ne ostaje ništa, problem se ne rešava, može se očekivati produbljivanje krize i nastavak konflikta.
- ☺ *Simbol*: ajkula.
- ☺ *Deviza*: »Biće po mome ili nikako«.

REŠAVANJE PROBLEMA - POBEDA/POBEDA, manifestuje se:

- ☺ *Na nivou ponašanja*: sukobljeni su oni koji rešavaju problem, jasno su definisane potrebe svih strana u sukobu, dolazi do pregovora, rešenja su obostrano prihvatljiva, govori se iskreno o svojim osećanjima i potrebama.
- ☺ *Stav*: svi u sukobu žele da svako dobije najbolje moguće, svako svakog sluša pažljivo, poštuju se sopstvene potrebe i to je prihvaćeno, ljudi se poštuju, rešenje se traži dok se ne pronađe, strane u sukobu nisu protivnici, već saradnici, na konflikt se gleda kao na problem koji se može lakše rešiti ako se na njemu zajednički radi, ne ide se na pobjedu, već na zajedničko rešenje.
- ☺ *Odnosi sa drugima*: traži se najbolje rešenje za svakoga, uzajamno poštovanje je prisutno, svako ima poverenje u sebe i visoko samopoštovanje, u centru pažnje je problem, a ne druga strana, smišljaju se načini za izlazak iz neprijatne situacije, nema međusobnog optuživanja, pitanje koje se postavlja »Meni odgovara...? A šta ti želiš?«.
- ☺ *Ishodi*: koriste se veštine za rešavanje konflikta, svako pregovara o onome što želi polazeći od potreba, svi se osećaju zadovoljno jer postoje iskrenost i zajednička, obostrano prihvatljiva rešenja do kojih se došlo kroz pregovore.
- ☺ *Simbol*: delfin.
- ☺ *Deviza*: »Nismo ti i ja jedno protiv drugog, već smo ti i ja zajedno protiv problema«.

KOMENTAR: U konfliktu se najčešće vide samo dva ishoda - pobediti ili izgubiti, biti agresivan ili pasivan. Problem sa agresivnim ili pasivnim alternativama je u tome da one

nisu, na kraju krajeva, posebno efikasni načini da se izborimo sa konfliktnom situacijom. Ovi načini su obično praćeni fizičkom ili emocionalnom povredom, ponižavanjem i potisnutim besom. Takođe, oni ne rešavaju sam problem koji je u osnovi sukoba. Naša svest o neefikasnosti agresivnih ili pasivnih metoda često nas ostavlja u milosti same konfliktno situacije, osećamo se bespomoćno i nemoćno da efikasno reagujemo. Što je najgore, mi počinjemo da verujemo da ne postoji način da razrešimo konflikt. Zatvoreni smo u zamci koju smo sami napravili, u jedan obrazac ponašanja bez jasnog načina da izađemo iz njega.

Između agresije i inertnosti je široka lepeza reakcija koje nedovoljno poznajemo. A to je sve ono što čini kreativno rešavanje problema - traganje za konstruktivnim mogućnostima i ponašanje koje iz njih proističe. Gubiti i pobeđivati, u tradicionalnom smislu, nisu jedine mogućnosti koje nam stoje na raspolaganju.

Retko je prisutna i prihvaćena ideja da, nasuprot uniformnosti, rešenja i pozitivnih ishoda razliku od uobičajenog, pruža različitosti, koje postaju osnova zatim i istraživanje mogućih konfliktu dovesti do zajedničkog zadovoljstva,

da je upravo različitost - bogatstvo i povećava broj potencijalnih opcija, konflikta. Ovakav pristup, za mogućnost za istraživanje naših za upoznavanje i uzajamnost, a rešenja koja će obe strane u uživanja i slavljenja.

Logično, efekat ovakve procedure je sazrevanje i razvoj. Konflikt u tom slučaju postaje **“obrazovna” situacija ili “razvojna” kategorija**. Ne izbegavamo ga, već prihvatamo kao sastavni deo realnosti, koji nam pomaže da funkcionišemo u skladu sa sobom i sa drugima, da razvijamo svoje socijalne veštine kao što su: tolerancija na različitosti, uzajamnost, razumevanje i prihvatanje bez ograničavanja i uslovljavanja, saradnja, komunikacija, rešavanje problem-situacija, demokratičnost, pregovaranje i sl.

Konflikt u školskoj sredini

KAKO REAGUJETE NA KONFLIKTE U ŠKOLI / ODELJENJU

Sledeći mini upitnik je tako oblikovan da vam pomogne da jasnije sagledate način na koji reagujete u konfliktima. Ovde nema trik-pitanja i apsolutno tačnih ili pogrešnih odgovora. Svrha ove vežbe je da svako postane svesniji problema.

Pročitajte ponuđene rečenice. Ukoliko neka rečenica opisuje vašu najčešću reakciju u konfliktnoj situaciji, ubeležite "3" u odgovarajući prostor za odgovore. Ukoliko se navedena reakcija odnosi na povremenu reakciju, zapišite "2"; ukoliko retko ili nikada ne reagujete na taj način, upišite "1".

Kada dođe do konflikta u školi/odeljenju, ja:

1. kažem učenicima/cama da prestanu,
2. trudim se da svima bude bolje, lakše,
3. pomažem učenicima da sagledaju tuđu tačku gledišta,
4. razdvojim učenike i držim ih neko vreme dalje jedne od drugih,
5. prepustim direktoru (stručnom saradniku ili nekom drugom) da razreši problem,
6. utvrdim ko je prvi počeo,
7. trudim se da saznam u čemu je u stvari problem,
8. trudim se da napravim kompromis,
9. preokrećem sve u šalu,
10. kažem im da prestanu da prave problem gde ga nema,
11. navedem ih da se pomire, učinim da neko popusti i izvini se,
12. ohrabrujem učenike da pronađu alternativna rešenja,
13. pomažem im da odluče od čega da odustanu, čega da se odreknu,
14. trudim se da im odvratim pažnju sa konflikta,
15. puštam ih da se sami izbore, sve dok se neko ne povred i
16. pretim da ću ih poslati kod direktora,
17. predstavim im neke alternative za koje mogu da se odluče,
18. pomažem da se svi osećamo udobno,
19. zaposlim svakoga nečim drugim,
20. kažem im da taj problem razreše van škole.

	I	II	III	IV	V
	1 _____	2 _____	3 _____	4 _____	5 _____
	6 _____	7 _____	8 _____	9 _____	10 _____
	11 _____	12 _____	13 _____	14 _____	15 _____
	16 _____	17 _____	18 _____	19 _____	20 _____
Ukupno	_____	_____	_____	_____	_____

Sada zabeležite poene. Svaka od kolona označava pristup i stav u odnosu na konflikt u školi/oddeljenju. U kojoj koloni vam je broj poena najveći? Pronađite odgovarajući zbir i pogledajte šta piše, kakav je vaš pristup konfliktu.

PRISTUPI:

I "Bez gluposti!" - Ja ne popuštam. Trudim se da budem fer i pošten/a sa decom, ali je njima potrebna "čvrsta ruka" i moraju da nauče šta je prihvatljivo, a šta neprihvatljivo ponašanje.

II Rešavanje problema - Ukoliko postoji konflikt, postoji i problem. Umesto borbe sa učenicima, trudim se da postavim situaciju u kojoj svi zajedno možemo da rešimo problem. To rezultira kreativnim idejama i jača uzajamne odnose.

III Pravljenje kompromisa - Slušam učenike i pomažem im da se i oni međusobno saslušaju. Zatim ih podstičem da procene situaciju i vide čega mogu da se odreknu. Ne možemo imati sve što bismo želeli. "Bolje išta nego ništa".

IV "Glatko" - Volim da stvari budu mirne i prođu glatko kada je god to moguće. Najveći broj konflikata između učenika je relativno beznačajan, tako da samo treba da preusmerim njihovu pažnju na druge stvari.

V Ignorisanje - Postavljam granice i puštam učenike da se sami izbore za sebe. To je dobro za njih i treba da nauče da snose posledice svog ponašanja. Ionako nema puno toga što možete uraditi u vezi konfliktnih situacija.

S vremena na vreme svaki od ovih pristupa je adekvatan. Postoje situacije, na primer, kada je ignorisanje konflikta najbolja reakcija. U drugim situacijama, posebno ako je dovedena u pitanje bezbednost, neophodan je veoma čvrst, "bez gluposti" pristup i reagovanje rešavanjem problema jednostavno ne funkcioniše.

Korisno je proceniti koji je naš dominantan stil u rešavanju konflikata, zato što mi često težimo da primenjujemo samo neke, "zablokiramo" se i primenjujemo ih neadekvatno.

Važno je da se uvećava naš repertoar veština rešavanja sukoba.

PODSETNIK ZA ODRASLE

KAKO KREIRATI UČIONICU/ ŠKOLU/ GRUPU U KOJOJ VLADA POŠTOVANJE

1. SLUŠAJTE PAŽLJIVO KADA VAŠI UČENICI GOVORE

- Ne primajte to što govore lično.
- Ne prekidajte ih.
- Izbegavajte davanje saveta pre nego što ih od vas zatraže.
- Izbegavajte da ih kritikujete, osuđujete, analizirate.

2. KORISTITE PRIJATELJSKE GESTOVE

- Kada im se obraćate gledajte ih u oči.
- Neka vam ruke budu raširene sa dlanovima na gore.
- Izbegavajte pretnje prstom, unošenje u lice, ruke prekrštene na leđima.

3. ZOVITE IH IMENOM KOJE VOLE

- Pitajte učenike kojim bi imenom voleli da ih zovete.
- Pitajte kako bi voleli da im se obraćate.

4. BUDITE U ISTOM FIZIČKOM NIVOU

- Ako sede, sedite i vi, ili se nagnite nad njih.
- Izbegavajte da se nad njih nadnosite ukoliko to nije neophodno.

5. POSTAVLJAJTE PITANJA UMEMO DA OPTUŽUJUTE I KRITIKUJETE

- To podrazumeva da su učenici odgovorni za svoje ponašanje, npr. recite "Da li ste spremni da počnemo sa časom?" umesto "Ostavite te gluposti, čas počinje!".
- Govorite tiho i ljubazno.

6. KAŽITE IM NASAMO ŠTA BI VOLELI DA PROMENE U SVOM PONAŠANJU

- Stavljajte na znanje učenicima da rade nešto što nam ne odgovara, komentari o njihovom ponašanju, stavovima, učenju ili izgledu pred vršnjacima najčešće izaziva kod njih bes i nesigurnost.
- Kada im se obratite nasamo to može da rezultira boljim razumevanjem i održava samopoštovanje kod obe strane.

KAKO KREIRATI " ŠKOLU / UČIONICU / GRUPU U KOJOJ SE NA KONFLIKT GLEDA KONSTRUKTIVNO

1. POKAŽITE AUTENTIČNO INTERESOVANJE ZA SVOJE UČENIKE

- Pozdravite ih ljubazno na vratima.
- Naučite njihov "jezik".
- Tretirajte ih kao individue, ne kao " jednog/jednu" iz grupe.

2. JASNO DEFINIŠITE PRAVILA ZAJEDNO SA UČENICIMA

- Objasnite im zaštitnu funkciju pravila.
- Neka pravila budu što specifičnija, da bi postojala jasnoća i da bi se lakše poštovala.
- Kada postavite pravila pridržavajte ih se, ukoliko ih zajedno ne promenite.

3. BUDITE OBJEKTIVNI, NE SUDITE

- Pokušajte da sagledate svaki problem iz više uglova, posebno iz ugla vašeg/vaših učenika.

4. POKAŽITE DA STE LJUDSKO BIĆE

- Priznajte kada ste pogrešili, kada nešto ne znate.
- Koristite humor kad god je primereno, ne šalite se na račun svojih učenika.

5. "MOĆ" KOJA PROIZILAZI IZ VAŠE ULOGE SVEDITE NA MINIMUM

- Razvijajte autoritet koji će se bazirati na znanju, veštinama, razumevanju problema koje imaju vaši učenici.
- Izbegavajte da naglašavate da vi imate pravo zato što ste profesor i sl.
- Neka Vas poštuju umesto što vas se plaše.

6. REŠAVAJTE PROBLEME ČIM SE POJAVE

- Svako odlaganje problema dovodi do njihovog komplikovanja.
- Suočavanje sa problemom dovodi do razrešenja. Npr. na času prekinite aktivnost koja se odvija i recite "Čini mi se da postoji neki problem? Šta možemo da uradimo s tim?"

7. RAZVIJAJTE TIMSKI RAD I PARTNERSKE ODNOSI

- Uvažavajte mišljenje i predloge svojih učenika.
- Dajte im mogućnost da biraju šta će, kako i s kim da rade.
- Neka učionica/škola bude zajednička a ne vaša.

UMESTO ZAKLJUČKA: Prilično je jasno da je konflikt pojava koja se odvija na više polja, na više planova: unutar jedinice, između jedinice, između grupa, na planu male ili velike zajednice; u njemu učestvuju i oni koji nisu direktno zainteresovani, jer ih oni koji jesu uvlače svojim pričanjem, žalbama, traženjem pomoći i sl. U svakom konfliktu, dakle, imamo direktne i indirektne učesnike, prioritetne i manje važne potrebe, interese, ciljeve, očekivanja u odnosu na ishode, itd.

Jedan od prvih koraka u razumevanju konflikta je prepoznavanje ugroženih potreba na kojima on nastaje. Korak koji nije nimalo lak. Pre svega teško nam je, pogotovu kada smo emotivno angažovani, da prepoznamo sopstvene potrebe a i da ih iskažemo drugoj strani na način koji će za nju biti razumljiv i nenasilan. Zašto je to tako teško kada su potrebe nešto što svi imamo i što nam je svima važno i možemo da razumemo kada su potrebe i drugima važne? Jedan od osnovnih mehanizama je blokada svesti i

nemogućnost racionalnog rezonovanja i ponašanja u situaciji konflikta. Faktor koji zamagljuje racio najčešće je snažni doživljaj besa, straha, stida, uskraćenosti, nemoći, itd. Kada smo tako snažno pod uticajem emocija teško nam je da sagledamo potrebe koje stoje u osnovi naših želja, a još teže da prepoznamo potrebe koje stoje u osnovi tuđih, istovremeno suprotstavljenih našim željama.

KREATIVNI PRISTUP KONFLIKTU

PODSETNIK

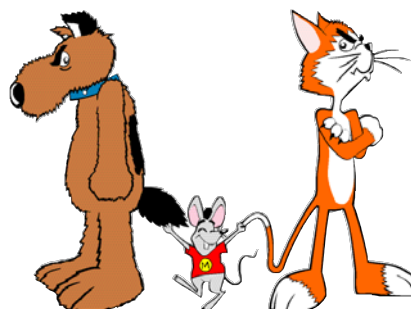
- ☺ KONFLIKT POSTOJI I SASTAVNI JE DEO ŽIVOTA
- ☺ KONFLIKT JE PRILIKA ZA RAST I RAZVOJ
- ☺ NE POSTOJI SAMO JEDNO "TAČNO/PRAVO" REŠENJE PROBLEMA
- ☺ VEŠTINE POTREBNE ZA KREATIVNO REŠAVANJE PROBLEMA SE MOGU NAUČITI
- ☺ POSTOJI MNOGO ALTERNATIVA
- ☺ OSEĆANJA I POTREBE SU VAŽNI JER LEŽE U OSNOVI SVAKOG KONFLIKTA
- ☺ OD TOGA KAKO DEFINIŠEMO PROBLEM ZAVISI KAKO ĆEMO GA REŠAVATI
- ☺ VEŽBAJUĆI MOŽEMO UČITI I BITI SVE BOLJI I BOLJI U REŠAVANJU KONFLIKATA
- ☺ PONEKAD JE MOGUĆE PRONAĆI REŠENJA KOJIMA ĆE SVI BITI ZADOVOLJNI

O MEDIJACIJI

Šta je medijacija?

Medijacija je način rešavanja konflikta i prevazilaženja nesporazuma u kome se neutralna, treća strana (strane) pojavljuje u ulozi medijatora, tj. posrednika između sukobljenih strana. Cilj medijacije je da se konfliktu priđe na konstruktivan način i dođe do zajedničkog rešenja oko koga postoji saglasnost. Samim tim, medijacija ima sve bitne karakteristike procesa rešavanja problema:

- definisanje problema,
- izlistavanje mogućih rešenja,
- izbor rešenja,
- donošenje odluke,
- sprovođenje odluke i
- procena uspešnosti odluke/rešenja.

Veštine potrebne za medijaciju

Veštine komunikacije, pregovaranja i posredovanja neophodne u medijaciji su:

- veština aktivnog slušanja,
- veštine izražavanja svojih potreba bez optuživanja, kritikovanja i etiketiranja drugih,
- veštine pregovaranja kojima se proces usmerava ka pozitivnom ishodu uz ponovno uspostavljanje poverenja,
- procedure i pravila kojima se uvodi red u ponašanje i odnose među stranama u procesu medijacije.

Bitno za medijatore

- *Učešće* u medijaciji je dobrovoljno za obe strane.
- Medijator/i pomaže/u stranama u sukobu da reše problem. On ne rešava problem umesto njih.
- *Razmena* tokom medijacije je poverljiva, tj. ono što je rečeno ostaje između medijatora i strana u sukobu.
- *Medijator/i* se usmeravaju na ono što može da se uradi (konstruktivno rešenje), a ne na ono što je bilo, optužujući jednu ili drugu stranu.

-
- Čak i kada u toku medijacije strane u sukobu govore isključivo o onome što je bilo, medijator/i to *prevodi/e* na jezik “sada i ovde”:
 - šta je to što obema stranama treba (potrebe) i
 - na koji način možemo sada da ih zadovoljimo (zahtevi i moguća rešenja).

ŠEST KORAKA U MEDIJACIJI

1. Jasno definisanje problema

Ovo je važan korak pošto od definicije problema zavisi koliko ćemo ga uspešno rešiti. U ovom koraku koristite veštine aktivnog slušanja da biste pomogli stranama u sukobu da:

- jasno definišu situaciju, bez interpretacije,
- izraze svoje potrebe,
- naprave razliku između potreba i želja (načina zadovoljenja potreba), koje se u situacijama sukoba često mešaju.

Ako je konflikt složen i obuhvata nekoliko nezadovoljenih potreba sa obe strane, možete da ih ispišete na tabli da budu vidljive i vama i stranama u sukobu.

Ovaj korak se završava kada su potrebe obeju strana jasno definisane.

2. Smišljanje mogućih rešenja

Posle jasno definisanih potreba, medijator podstiče obe strane u sukobu da smisle različita rešenja koja bi mogla da zadovolje i jednu i drugu stranu. U ovom koraku se može koristiti tehnika **brainstorminga (mozgalice)** u kojoj se sukobljene strane podstiču da daju što više različitih rešenja, ne procenjujući potencijalnu vrednost i uspešnost pojedinih rešenja.

3. Procenjivanje rešenja

U ovom koraku procenjujemo moguća rešenja, neka odmah eliminišemo, oko nekih se dogovaramo imajući u vidu koliko su adekvatna za rešenje problema.

4. Donošenje odluke

Ukoliko su prethodni koraci pravilno sprovedeni, ovaj korak nije težak. Često se najbolje rešenje samo nametne. Ukoliko se svi slože, ovaj korak se završava. Ukoliko se pojavi nekoliko prihvatljivih rešenja, potrebno je ponovo razmotriti svako od njih. Trudite se da postignete potpunu saglasnost, važno je da to bude rešenje oko kojeg se i jedna i druga strana slažu da je najprihvatljivije i da će zadovoljiti njihovu potrebu.

Napomena: Ponekad se posle ovog koraka potpisuje neka vrsta ugovora kojim se strane obavezuju da će isprobati predloženo rešenje.

5. *Određivanje načina sprovođenja rešenja*

Često se dešava da se donete odluke ne sprovode. To se dešava onda kada se ne utvrdi precizno način na koji će se odluka sprovođiti (ko radi, šta radi, kada i kako?).

6. *Procena uspešnosti rešenja*

Osnovna ideja je da se proceni efikasnost postignutog dogovora i da svi učesnici u medijaciji, uključujući i medijatore, kažu svoje mišljenje.

PROCES MEDIJACIJE - 6 koraka u praksi

UVOD: Priprema i predstavljanje

Predstavite se

Zdravo, ja sam _____ a ovo je _____. Mi smo školski medijatori.

Pitajte osobe koje su u konfliktu da li bi želeli da im pomognete da reše problem.

Da li biste želeli da vam pomognemo da problem rešite?

Da li vam je potrebna pomoć u rešavanju problema?

Pronađite mirno mesto za medijaciju.

Tražite saglasnost oko pravila:

Pre nego što počnemo, voleli bismo da imamo vašu saglasnost oko sledećih pravila:..... (navodite pravilo po pravilo i pitate ih da li su saglasni).

Obe strane se trude da reše problem,

Obe strane se slažu da neće prekidati dok druga strana ne završi priču,

Obe strane se slažu da neće etiketirati, ili omalovažavati drugu stranu,

Obe strane se slažu da će sve što bude rečeno u toku medijacije ostati između njih.

Da li se slažete sa ovim pravilima? Da li biste želeli da dodate nešto?

I KORAK: Jasno definisanje problema

Slušanje – istraživanje i definisanje problema

1. Zamolite obe strane da opišu događaj:

- a. Prvo zamolite jednu osobu da počne tako što će da opiše šta se dogodilo
_____, *ispričaj nam šta se dogodilo.*
- b. Parafrazirajte to što je osoba rekla koristeći tehnike aktivnog slušanja i/ili pitajte kako se oseća u vezi sa onim što se dogodilo.

__(ime)_____, *da li se u vezi sa tim osećaš.....?*

ili

__(ime)_____, *kako se osećaš u vezi s tim?*

- c. Pitajte drugu osobu da opiše šta se dogodilo – ponovite korak a.
- d. Parafrazirajte to što je druga osoba rekla – ponovite korak b.

2. Koristite tehniku aktivnog slušanja da utvrdite uzroke nezadovoljstva:

- a. Proverite s obema stranama koja potreba/želja je bila uskraćena (ili je još uvek):

__(ime)_____, *da li u vezi s tim imaš potrebu da? ili*

__(ime)_____, *da li ti je u vezi s tim bilo potrebno da.....?*

- b. Parafrazirajte to što je osoba rekla verbalizujući njenu potrebu/želju, ako nije sama bila dovoljno precizna ili jasna.

Čini mi se da ti je (bilo) potrebno da _____?

Čini mi se da želiš (si želeo/la) _____?

- c. Ponovite korak 2/a
- d. Parafrazirajte – ponovite korak 2/b

3. Ovaj postupak se ponavlja sve dok ne postane moguće sumirati ono što je suština problema, što obe strane mogu da prihvate kao suštinu problema:

*Da li se svi slažemo da je **naš** problem u tome što _____?*

II KORAK : Smišljanje/pronalazjenje mogućih rešenja

1. U ovoj fazi je važno da se definiše zajednički cilj za šta koristite tehniku »oblak«.
2. Kada se obe strane saglase s tim šta im je zajednički cilj, pređite na izlistavanje mogućih rešenja problema, pružajući priliku obema stranama naizmenično da daju svoje predloge. Možete početi na sledeći način:

- a. Pitajte prvu osobu šta je u toj situaciji moglo da bude drugačije urađeno:

_____, *šta si u toj situaciji mogla da uradiš drugačije?*

Pitajte je: *“Šta možeš da uradiš sada u vezi s tim?”*

- b. Pitajte drugu osobu šta je u toj situaciji moglo da bude drugačije urađeno _____, *šta si u toj situaciji mogla da uradiš drugačije?*

Pitajte je: *“Šta možeš da uradiš sada u vezi s tim?”*

III KORAK: Procenjivanje rešenja - Izbor rešenja

Parafrazirajte rešenja koja ste čuli od obe strane, da bi se još jednom uverili da postoji intersubjektivna saglasnost oko značenja ponuđenog rešenja.

Sva rešenja se zapisuju i svako se uzima u obzir, o svakom se diskutuje.

“Šta mislite o ovim rešenjima?...Koje vam se od ovih rešenja sviđa, a koje ne?...Ima li nekih ideja koje vam se posebno dopadaju? Ima li onih koje ne prihvatate?”

Precrtajte svako rešenje koje je bilo ko iz bilo kog razloga odbacio, možete da navedete i svoje mišljenje o navedenim rešenjima. Podstičite obe strane u sukobu da zastupaju svoje predloge, da objašnjavaju njihovu vrednost za rešenje sukoba.

IV KORAK: Donošenje odluke

1. Pomažemo obema stranama da izaberu rešenja oko kojih se obe strane slažu :

Koje rešenje vam se najviše sviđa?

2. Možete da ih proverite tako što zamolite strane u sukobu da zamisle kako bi izgledalo svako od rešenja koje je izabrano.

“Ako izaberemo ovo rešenje, šta mislite da bi se dogodilo?...Da li bi time svi bili zadovoljni?...Da li bismo time rešili problem?...Da li ovaj predlog ima nekih nedostataka?...”

3. Definiše se ono oko koga postoji slaganje obe strane i to se proveriti postavljanjem pitanja, pitamo jednu pa drugu stranu.

»Da li se slažete da je to rešenje koje vam odgovara?«

4. Strane u medijaciji čestitaju jedna drugoj na uspešnom pronalaženju rešenja.

»Dakle imamo rešenje, čestitamo! Dogovorili smo se šta je to što će doprineti da se sukob reši i da se svi osećamo dobro.«

5. Popuni se ugovor koji potpišu svi učesnici procesa medijacije.

V KORAK : Određivanje načina sprovođenja rešenja

Da bi se postiglo poštovanje dogovora i sprovođenje rešenja neophodno je napraviti operativni plan i definisati ko, kada, kako i šta radi, šta su čije obaveze i odgovornosti. Potrebno je pitati učesnike u sukobu:

“Na koji način ćete da započnete realizaciju dogovora?.....Ko će biti za to odgovoran?...Do kada?...”

VI KORAK : Procena uspešnosti rešenja

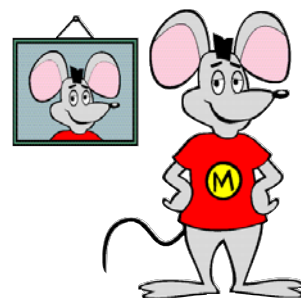
Kada se završi sa dogovorima, poželjno je proveriti kako se osećaju i šta misle učesnici u procesu medijacije o »obavljenom poslu«. To se može postići postavljanjem pitanja:

»Da li je odluka zadovoljavajuća, da li je dovela do nekog napretka, da li je problem nestao, da li smo zadovoljni ishodom? Kako se osećamo? Gde smo bili i dokle smo stigli?«

Uloge medijatora

MEDIJATOR KOJI NE DOPRINOSI procesu medijacije

Pojavljuje se kao:

1. *Pristrasni posrednik*

- stavlja se ili na jednu ili čas na jednu čas na drugu stranu;
Npr. « Ovo što ona govori ima više smisla...»
- ne podstiče i ne ohrabruje, deluje nezainteresovano, unosi pesimizam;
Npr. »Problem je tež nego što mi se učinilo na početku, ne znam koliko će nam trebati vremena da se ovo reši...«
- ne stara se da se pravila poštuju, dopušta neadekvatno ponašanje i neprilagođen rečnik;
Npr. Učesnici se vređaju, medijator ćuti i čita svoje beleške
- kreira atmosferu u kojoj nema poverenja i iskrenosti;
Npr. »Pričaćemo ti ja posle o tome , kad ostanemo sami...«
- među stranama nema razmene na nivou potreba ili želja, osećanja se ispoljavaju bez kontrole;
/pogledajte korake u medijaciji/

2. *Interpretator*

- ne osluškuje osećanja i potrebe obeju strana, podržava argumentisanje;
Npr. »Ti znači tvrdiš da ona laže, dokaži nam to...«
- ne prevodi jezik kritika i optužbi obeju strana na potrebe i osećanja već komentariše i interpretira;
Npr. »To što ti kažeš da je on to uradio znači da nemaš poverenja u njega i da misliš da su svi protiv tebe...«
- pušta da razgovor izmakne kontroli što dovodi do ponovne eskalacije sukoba;
- pokazuje nezainteresovanost za problem ili se čak lično uključuje u sukob;
Npr. »To što ti kažeš da je ona prostakuša, znači i da si ti ista takva...«

3. Kočničar

- ne dozvoljava razmenu na nivou osećanja i potreba;
Npr. »Nije važno kako se ko oseća, već kako da rešimo problem«.
- usmeren je na rešenje i svoj uspeh kao medijatora, a ne na proces i učesnike u njemu;
Npr. »Nemojte se rasplinjavati, treba da nađemo rešenje, a ne da u beskraj razmatramo situaciju.«
»Ne treba nama puno, već samo jedno rešenje i to što pre.«

4. Utopista

- ne pridaje važnost izvodljivosti rešenja koje strane predlažu već forsira saglašavanje oko jednog;
Npr. »Hajde da se dogovorimo , a posle ćemo da vidimo da li to može...«
- prepušta stranama da definišu rešenja bez obzira na to koliko su moguća;
/pogledajte korake u medijaciji/
- ne proverava sa stranama da li je rešenje obostrano prihvatljivo;
/pogledajte korake u medijaciji/

5. Savetodavac

- forsira svoja rešenja bez obzira na to da li su prihvatljiva obema stranama;
Npr. »Najbolje da se vi sada lepo rukujete...«
- savetuje i morališe, izaziva osećaj krivice kod obe strane;
Npr. »Nije u redu da se svađate oko ovakvih stvari, ne znate vi šta su pravi problemi...«
- pridikuje o tome kako da se ubuduće sukob izbegne;
Npr. »Valjda ste sada shvatili kako da vam se ovo više ne ponovi...«
- »guši« sagovornike svojim viđenjem situacije;
Npr. »Kako ja vidim stvari...«

MEDIJATOR KOJI DOPRINOSI procesu medijacije

1. Neutralna treća strana

- /pogledajte korake u medijaciji/*
- objašnjava proces medijacije i kontroliše proces (nikako sadržaj),
- ohrabruje, ima stav da se dogovor može postići,

-
- stvara atmosferu prihvatanja i uvažavanja u kojoj će sukobljene strane moći da dođu do dogovora,
 - osetljiv je za potrebe obe strane: reaguje u situaciji kada se jedna od njih oseti ugroženom i "pritisnutom", objašnjava u situacijama kada proceni da su potrebna dodatna objašnjenja, obema stranama daje vremena da razmisle...

2. *Aktivni slušalac*

/pogledajte deo o aktivnom slušanju/

- sluša i prepoznaje potrebe obe strane,
- prevodi jezik kritika, optužbi i procena na jezik potreba i očekivanja,
- omogućava stranama u sukobu da se uzajamno čuju.

3. *Otvora različite mogućnosti*

- nudi alternative o kojima učesnici medijacije nisu razmišljali;
Npr. »Šta ukoliko se dogovorite da pričate o tome sledećeg ponedeljka...«?
- navodi učesnike da produkuju što više rešenja;
Npr. »Da li postoji i neki drugi način da se to sagleda...«?
- decentrira učesnike navodeći ih da se stave u poziciju druge strane i sagledaju njenu moguću reakciju, osećanja;
Npr. »Kako biste se vi osećali kada bi se Marija premestila u drugu učionicu....«?

4. *Testira realnost*

- tokom procesa medijacije proverava da li su rešenja izvodljiva:
Npr. »To bi značilo da treba uraditi.....?«
- tokom formulisanja dogovora proverava da li se obe strane obavezuju da će ga se pridržavati i da su razumele šta se od njih očekuje:
Npr. »Da li mislite da će se ona zaista složiti sa tim..?« ili »Zbog čega mislite da ova ideja ne može da se primeni..?«

5. *Podržava proces*

/pogledajte korake u medijaciji/

- medijator pokazuje da ceni i uvažava napore obe strane da rade na postizanju i ostvarivanju dogovora,
- medijator podržava obe strane da istraju u naporima da se dogovor postigne,
- pomaže obema stranama u situacijama kada se pojave problemi u vezi sa postizanjem i poštovanjem dogovora.

Medijacija u školi

Školski medijatori su trenirani odrasli i deca/mladi koji pomažu da se konstruktivno reše konflikti u školi/odeljenju.

Oni pomažu svojim kolegama, učenicima i vršnjacima da:

- sagledaju probleme koje imaju,
- otkriju razloge zbog kojih dolazi do konflikata,
- rastu i razvijaju se učeći na neposrednom iskustvu,
- da žive zajedno uprkos međusobnim razlikama.

dobit za školu

- razvoj alternativa tradicionalnim načinima uvođenja discipline i rešavanja problema u školi,
- svi učesnici u životu i radu škole preuzimaju odgovornost za dešavanja u njoj.

dobit za nastavnike

- učenje novih načina rešavanja konflikta,
- međusobno poštovanje i uvažavanje,
- smanjuje se tenzija između odrasli i dece/mladih,
- manje vremena provode vodeći računa o disciplini u školi,
- bolji uslovi za rad, atmosfera i samim tim rezultati koji se odnose na obrazovnu i vaspitnu funkciju škole.

dobit za decu/mlade

- postaju aktivni u procesu rešavanja problema,
- usvajaju konstruktivne modele ponašanja,
- preuzimaju veću odgovornost za rešavanje problema koji postoje među njima,
- shvataju da intervencije odraslih nisu uvek neophodne.

Kada medijacija u školi ima smisla

Kada su u pitanju uobičajene situacije:

- ogovaranje,
- koškanja,
- svađe i sl.

Kada medijacija u školi nema smisla

Kada su u pitanju situacije koje zahtevaju koordiniranu, širu društvenu akciju i kada škola nije u stanju ni svojim kompetencijama ni humanim resursima da pokrije problem:

- nasilje,
- droga,
- kriminal i sl.

SCENARIO MOGUĆE MEDIJACIJE

Likovi u priči: Petar i Marko, košarkaši u školskom timu, Ana i Stevan, školski medijatori.

Do sukoba dolazi na školskom igralištu: Petar ubacuje loptu u koš, jednog trenutka je spušta i odlazi da popije vode. Marko dolazi, uzima loptu i počinje da je ubacuje u koš.

Petar se vraća i traži loptu nazad. Marko je ne da. Tenzija raste, postaju sve ljući.

Petar: - Vрати mi loptu.

Marko: - Neću, baš me krenulo!

Petar: - Moja je, hoću je nazad.

Marko: - Nije tvoja, bila je ovde, ja sam je našao i sad je moja, skloni se!

Petar: - Bolje mi je vrati! Biće frke!

Marko: - Baš si me uplašio, bolje ti je da se skloniš!

Ana i Stevan prilaze.

Ana: - Zdravo, mi smo Ana i Stevan, mi smo školski medijatori. Čini nam se da imate problem, pa smo želeli da proverimo da li biste voleli da probamo da vam pomognemo da ga rešite. Da li želite našu pomoć?

Marko: - Ne znam o čemu pričate.

Stevan: - Medijacija je jedna od tehnika rešavanja konflikta. Kada dođe do sukoba, nekad oni koji su u njemu ne vide izlaz i čini im se da se moraju posvađati, potući ili povući. Tada se uključuje neko sa strane, medijator. Medijator je osoba koja pomaže stranama u sukobu da reše problem, ali ga ne rešava umesto njih. Učešće je dobrovoljno i ne može se raditi ako to ne žele obe strane. Sve što kažemo ostaje među nama, ne priča se i ne prepričava drugima, poverljivo je. Cilj nam je svima da pronađemo konstruktivno rešenje, da se posle toga osećamo bolje i da naučimo da razgovaramo o problemima koje imamo. Kako vam to zvuči?

Marko i Peter: - Pa, OK, hajde da probamo.

Stevan: - Bilo bi dobro da to uradimo na nekom mirnom mestu, možda u sobi za medijaciju (ako je imate).

Ana: - Pre nego što počnemo važno je da se usaglasimo oko pravila. Da li se slažete da probate da zajedno rešite problem?

Marko i Petar: - Da.

Ana: - Da li se slažete da se ne vređate međusobno?

Marko i Petar: - Da.

Ana: - Da li se slažete da ćete se slušati i dopustiti jedan drugom da završi šta hoće da kaže, bez upadica i prekidanja?

Marko i Petar: - Da.

Ana: - Dobro da počnemo od Petra. Da li bi nam rekao šta se desilo.

Petar: - Doneo sam loptu u školu da vežbam ubacivanje. Bilo je sve OK, bio sam sam i skoncentrisan. Spustio sam loptu da odem da pijem vodu, a kad sam se vratio zatekao sam Marka kako ubacuje moju loptu. Uzeo mi je loptu i zauzeo koš, jedini koji nešto vredi.

Marko: - Lopta je bila na terenu i nikoga nije bilo kod koša...

Stevan: - Sećaš li se Marko šta smo se dogovorili, da ćemo se slušati bez prekidanja i upadica. Dakle, Petre, ti si doneo loptu, našao slobodan koš, onda ostavio loptu, otišao da popiješ vode i kad si došao nazad koš je bio zauzet, a lopta kod nekog drugog?

Petar: - Da.

Stevan: - Kako se osećaš u vezi toga?

Petar: - Besan sam zato što mi je ukrao loptu.

Marko: - Nisam.

Stevan: - Prisjetite se dogovora. Marko voleo bih da imaš poverenja da će doći i tvoj red.

Stevan: - Petre, dakle kažeš da si bio besan, ima li još nešto?

Petar: - Besan sam hoću nazad svoju loptu i mesto na terenu.

Stevan: - Dakle, besan si i želiš nazad svoju loptu i mesto na terenu?

Petar: - Da.

Stevan: - Marko, da li bi nam ti rekao šta se desilo?

Marko: - Ja sam došao na teren, video loptu i prazan koš i počeo sam da je ubacujem.

Stevan: - Znači našao si loptu i počeo si da je ubacuješ u koš.

Petar: - I to baš moju loptu i moj koš, koji prevarant.

Stevan: - Petre, voleo bih da te podsetim na dogovorena pravila, da se ne vređamo. Imaš li Marko još nešto da dodaš?

Marko: - Pa samo to da nisam znao čija je lopta. Volim da igram košarku i kad god mi se ukaže prilika ja to i radim.

Stevan: - Znači nisi znao čija je lopta, pa si, pošto voliš da igraš košarku, to i radio.

Marko: - Da.

Stevan: - I kako se osećaš u vezi toga?

Marko: - Ne znam.

Stevan: - Imaš li još nešto da kažeš?

Marko: - Ne.

Stevan: - Petre, da li si mogao nešto drugo da uradiš?

Petar: - Mogao sam da ga pitam zašto je uzeo moju loptu, ili šta radi?

Ana: - Kažeš da si mogao da pitaš zašto je uzeo tvoju loptu, ili šta radi. Da li si mogao još nešto da uradiš drugačije?

Petar: - Mogao sam da ga udarim.

Ana: - Znači mogao si da ga pitaš zašto je uzeo tvoju loptu, ili šta radi ili da ga udariš. Još nešto?

Petar: - Pa mogli smo da odigramo jedan basket zajedno.

Ana: - Znači kažeš da ste mogli da odigrate jedan basket zajedno.

Petar: - Da.

Ana: - Marko, da li si ti mogao nešto drugo da uradiš?

Marko: - Mogao sam da mu vratim loptu.

Ana: - OK, znači mogao si da mu vratiš loptu. Još nešto?

Marko: - Ne.

Ana: - Petre, šta bi mogao da uradiš sada?

Petar: - Mogao bih da uzmem svoju loptu i odem da ubacujem u koš.

Ana: - Možeš da uzmeš svoju loptu i odeš da ubacuješ u koš. Još neko rešenje?

Petar: - Mogli bismo da igramo zajedno.

Ana: - Znači kažeš da bi mogli da igrate zajedno.

Petar: - Da.

Ana: - Marko, šta bi ti mogao da uradiš sada?

Marko: - Mogu da odem i radim nešto drugo.

Ana: - Mogao bi da odeš i radiš nešto drugo. Još nešto?

Marko: - Mogao bih da nađem drugu loptu, mogao bih i da igram basket s njim.

Ana: - Znači mogao bi da nađeš drugu loptu i da igraš basket s njim. A ti Petre šta kažeš, da li bi rađe da igraš basket s njim ili da ubacuješ sam?

Petar: - Sviđa mi se ova ideja da nađe drugu loptu, tako bi mogli da igramo basket zajedno, ali i da ubacujemo svaki za sebe.

Stevan: - Znači li to da ti želiš da igraš basket s njim, ali da bi voleo da možeš i sam da ubacuješ loptu?

Petar: - Da.

Stevan: - A ti Marko koje rešenje se tebi dopada?

Marko: - Dopada mi se da imam loptu za sebe, ali bih voleo i da odigramo jedan basket zajedno.

Stevan: - Da li to znači da bi ti se dopala ideja da nađeš loptu za sebe da možeš sam

da ubacuješ, ali da bi ponekad igrao i sa Petrom? A da li bi ti Petre voleo da Marko nađe loptu za sebe, da bi ti mogao da koristiš svoju, ali da li bi isto tako voleo da neko vreme provedete igrajući basket zajedno?

Marko i Petar: - Da.

Stevan: - Imate li još neku ideju?

Marko: - Ne.

Petar: - Ne.

Stevan: - Da li vam obojici odgovara ovo rešenje, da li vam se čini prihvatljivim?

Petar i Marko: - Da.

Stevan: - Znači, dogovor je da Marko nađe loptu za sebe, a da Petar zadrži svoju tako da možete svaki za sebe da igrate. Takođe ste se dogovorili da jedno vreme provedete zajedno igrajući basket,

Petar i Marko: - Da.

Stevan (rukujući se sa Petrom i Markom): - Čestitam, čini mi se da smo imali jednu uspešnu medijaciju.

Ana (rukujući se sa obojicom): - Čestitam, čini mi se da je ovo bila uspešna medijacija.

KAKO REAGOVATI U »VRUĆIM SITUACIJAMA« (konflikti i nasilje)

I SITUACIJA: *Milena i Nikola vrište, unoseći se jedno drugom u lice.*

Očigledno je da M. i N. zahtevaju hitnu pažnju.

Potrebno je da nastavnik ima unapred definisan i pripremljen plan svog regovanja u ovakvim situacijama.

Koje mogućnosti ima:

1. Svi ostaju u odeljenju; nastavnik/ca privlači pažnju odeljenja kako bi se obratio M. i N. i pokušao da smanji tenziju između njih.
 - a. Na taj način svi mogu imati dobit ukoliko iz konflikta izađu na pozitivan način, a nastavniku/ci je omogućeno da i formalno zadrži kontrolu nad situacijom.
 - b. U zavisnosti od toga kakav odnos nastavnik/ca ima sa odeljenjem uslediće dalja reakcija. Ukoliko razvija odnos poštovanja i uvažavanja, neće upotrebiti prisilu i moć već će pokušati da pokaže razumevanje i uvažavanje svih učesnika u događaju. Važno je kako će u tom trenutku izraziti svoj stav i kontrolisati situaciju. Mogao bi da se obrati M. i N. i kaže :

»Ja ovo ne mogu da tolerišem za vreme časa. Možemo li problem da rešimo posle časa? Radije ne bih da vas šaljem u zbornicu, ali ne mogu da dopustim da se na ovaj način ponašate u učionici i jedno prema drugom. Možete li da mi date reč da ćete se savladati do kraja časa? Onda sam spreman/na da uradim sve što budem mogao/la. Voleo/la bih da kažete šta vi želite?«

2. Izolacija sukobljenih strana - Ukoliko M. i N. odbiju ovu ponudu, ili nastavnik/ca proceni da konflikt neće oslabiti:
 - a. upućuje ih -jedno po jedno- u zbornicu da ga/je sačekaju do kraja časa. Ukoliko je dežurni medijator ili soba za medijaciju slobodna upućuje ih tamo,
 - b. ostavlja ih na času sa zadatkom da svako od njih napiše kratak prikaz-opis događaja, dok on/a radi sa ostatkom odeljenja.

Napomena: U ovakvim situacijama je jako važno da nastavnik/ca vodi računa o celom odeljenju, ne samo o paru koji je u konfliktu. Nije poželjno podrediti obrazovanje ostalih 30 đaka da bi se tokom časa rešavao problem koji je nastao između dvoje učenika.

Posle časa, organizuje se razgovor sa M. i N. uz pomoć medijatora, ukoliko sam nastavnik nema potrebna znanja i veštine. Važno je ispoštovati obećenje dato učenicima ili dogovor napravljen sa njima.

II SITUACIJA: *Tijana je zabrinuta jer je čula da će Marija da je napadne posle škole zato što je počela da izlazi sa Marijinim dečkom.*

»Rekla-kazala« fenomeni, glasine i ogovaranja, su čest uzrok konflikata među mladima, šire se kao talas, prenose vrlo brzo i mogu naneti mnogo bola.

Gledano dugoročno, razvijanje veština komunikacije može da pomogne, ali šta da uradi nastavnik/ca u trenutku kada se to dešava?

U ovakvim situacijama pomaže:

- a. suočavanje i zajedničko definisanje problema u mirnim i diskretnim uslovima,
- b. definisanje pravila komunikacije,
- c. samostalno rešavanje sukoba uz superviziju,
- d. ponekad je potrebno uključiti još nekoga u razgovor (u ovom slučaju mladića oko koga se svađaju).

Napomena: U ovakvim situacijama se može dogoditi da grupe vršnjaka svojom reakcijom uveličaju problem i da on naraste više nego što bi strane u sukobu želele (u ovom slučaju T. i M.).

Nastavnici/e su u ovakvim situacijama često u dilemi da li da uključe roditelje, jer se ponekad problem i konflikt reflektuju na porodičnu sredinu. Mladima, međutim, obično više prija da dobiju priliku i poverenje da kao odrasli, samostalno ili uz medijatora, rešavaju ovakve konflikte i time koliko toliko sačuvaju svoju privatnost i očuvaju samopoštovanje.

III SITUACIJA: *Na putu do odeljenja, nastavnik/ca ugleda dva mladića kako se tuku.*

Prvi korak: sprečiti povređivanje

Nastavniku/ci je potrebna pomoć – zamoli nekog od đaka koga poznaje da ode u zbornicu po pomoć.

Drugi korak: rasčistiti gužvu

Udaljiti posmatrača sa mesta događaja i to tako da budu na dovoljnoj distanci da ne mogu dalje da učestvuju ni na koji način u tome što će se događati.

Treći korak: prekid tuče

Tridesetak sekundi je dovoljno da se proceni ko je dominantniji. Nastavnik/ca se u tom trenutku obraća (po imenu ako ga zna) onome ko je manje dominantan i traži da se zaustavi: »Marko, stani! Korak nazad! Dosta je!« Naime, nastavnik/ca uzima u obzir da će slabija strana biti spremnija da prihvati prekid kao zaštitu. Za nastavnika/cu je, takođe, važno da zadrži dovoljnu distancu kako bi zaštitio/la sebe od povređivanja. Ako strane ne reaguju, ponoviti zahtev (imati na umu da pomoć stiže).

U ovakvim situacijama je jako važno da nastavnik/ca (direktor/ka) zadrži poziciju autoriteta koji može da zaštiti i doprinese bezbednosti svih. Autoritet ne treba da se zasniva na strahu već na odgovornosti odraslog za bezbednost u školi/odeljenju. U isto vreme treba da bude jasno da nasilje ne može da se toleriše i da postoje adekvatna i efikasna sredstva i načini zaštite. Ukoliko u školi postoji atmosfera koja jasno govori da svako ponašanje unapred podrazumeva prihvatanje i pozitivnih i negativnih ishoda i posledica i ako škola ima jasna pravila koja su đacima poznata, onda se intervencija u slučaju kada se pravila krše, kreće u okvirima zaštite i prihvatanja odgovornosti.

Komunikacija u toku medijacije

Kako započeti komunikaciju?

Medijator obično započinje pitanjima, ako nije bio svedok događaja. Tom prilikom ima za cilj da rasvetli sam događaj i doprinese razumevanju istog, a ne da isleđuje i utvrđuje greške i krivice.

Međutim, kada postavljamo pitanja sagovornicima, jako je važno da ih ne povredimo niti zadiranjem u privatnost, niti skretanjem pažnje sa njihovog doživljaja.

Pitanja bi trebalo da nam pomognu da razumemo:

- situaciju o kojoj se razgovara,
- individualne doživljaje,
- i način na koji je situacija shvaćena.

Zato je važno da se prilikom postavljanja pitanja fokusiramo na najvažnije informacije i na sopstvenu potrebu da ih razumemo u skladu sa onim što sagovornici žele da kažu. Možda ponekad stalno proveravanje deluje kao višak. S druge strane, to je način da se sagovornicima iskaže poštovanje i autentična zainteresovanost.

Preporučuju se pitanja postavljena iz JA pozicije, odnosno ona koja izražavaju lični odnos prema temi razgovora i autentičnu uključenost u proces kroz koji sagovornici prolaze.

PRIMERI :

- a. »Zvuči kao«
»Izgleda mi kao«
»Voleo/la bih da proverim kako to izgleda sa tvoje tačke gledišta.....«
»Kada čujem da kažeš....., pitam se da li to znači da«
- b. »Možeš li
da mi kažeš više o tome?«
da mi objasniš?«
da mi pomogneš da razumem?«
mi reći kako ti to vidiš/ kako to primaš ?«
»Zaista želim da čujem više o tome.« »Možeš li mi reći više o?«
»Na šta si mislio/la kada si rekao/la.....?«

c. »Reci mi šta tebi znači*

*(odaberi reč, koja može imati težak prizvuk, ali može biti korisna jer govori o onome što je ispod površine), kao:

»biti dobar saradnik«

»biti sarkastičan«

»ostaviti haos«

»biti tretiran«

»biti šikaniran«

»kooperacija«

»Ja zaista želim da razumem.....«

»Želim da proverim svoje opažanje.....«

»Zbunjen/a sam.....Trebam mi više informacija.....«

»Ja ne pitam zato što sam radoznala (ili sl.) , već zato što zaista želim.....
više informacija/ da razumem bolje/ da razjasnim.«

Kako pružiti priliku da se koriguje, doda, promeni iskaz ?

a. Uvodni deo ili opšta fraza bi mogla da zvuči ovako:

»Voleo/la bih da ti kažem svoju reakciju na to što si rekao/la.Mogu li?«

»Mogu li sada ja da kažem? pitam? reagujem?«

»Možete li sada da zastanete i dozvolite mi da proverim da li sam dobro razumeo/la to što ste dosada rekli?«

b. Kada proveravamo razumevanje onoga što je rečeno, da bismo dobili informaciju i/ili da bi pokazali kako razumemo ono što je neko rekao o: vrednostima, opažanju, sumnjama, pretpostavkama, poreklu problema i potrebama, mogu se koristiti sledeće formulacije:

“Ispravi me ako sam pogrešio/la, mislim da sam čuo/la da si rekao/la”

“Imam osećaj, reci ako grešim, da.....”

“Da li sam čuo/la da si rekao/la.....”

“Čujem da kažeš....., da li sam dobro shvatio/la?”

dobro čula šta si rekao/la?”

dobro razumeo/la?”

nešto propustio/la?”

b.1. Za vrednosti i uverenja

“Zvuči kao da veruješ da ljudi mogu.....”

“Zvuči kao da veruješ da bi “dobar saradnik” mogao da”

“Čujem da kažeš da ti je stalo do..... ,ali ne i do.....”

"Znači, misliš da je važnije danego da"
"Zvuči kao da nije tvoj prioritet; šta jeste tvoj prioritet?"
"Znači, ne možeš ni da zamisliš da ljudi ikada....."

b.2. Za opažanja

"Dakle, kada je on/a to uradila, ti si se osećao/la....., jer si mislio/la....."
drugoj osobi: "Je li to tačno; da li je to u redu? Da li si ti to želeo/la?"
"Tebi je on/a, dakle, izgledao/la potpuno..... (nezainteresovano)?"
"Ti si, dakle, primio/la njegovo (ćutanje) kao(dvosmisleno)"
"Kao da te to što ona čini, tera da pomisliš....."
"Da li ima ičeg novog u onome što si večeras čuo/la....što nisi znala ranije.....?"
"Šta sada osećaš? O čemu sada misliš?"
"Sada ću oboma da postavim pitanje, pripremite se, počecu s time što ste videli da se dogodilo« ili »šta ste čuli?«
(pitaj u vezi opažanja, pruži priliku za refleksiju)

b.3. Za sumnje

"Znači, poverovao/la si da, i nisi proverio/la?"
"Zvuči kao da ti je teško da poveruješ da bi ta osoba mogla imati dobar motiv posle toga"
"Vodeći računa o svojoj..... (bezbednosti, odgovornosti...) mogao/la bi poverovati da Da li grešim?"
"Sve što je od tebe očekivala je da poveruješ da....."
"Šta si poverovao/la kada si to čuo/la.....?"
"Da li je to strah što nisi bio/la u stanju da u priči ideš tako daleko?"

b.4. Za pretpostavke

"Misliš li da?"
"Zvuči kao da si iz toga zaključio/la da Da li si ikada pitao/la u vezi toga?"
"Da li ste vas dvoje ikada razgovarali o tome?"
"Da li si ti znao/la šta bi on/a imao/la da kaže o tome?"
"Da li si je pitao/la o tome?"
"Da li si imao/la ikakve ideje o tome šta bi čovek kao on mogao (pomisliti, uraditi, učiniti u takvoj situaciji...)"

b.5. Za poreklo problema

"Pa, kada su stvari krenule naopako, po tvom mišljenju?" "Da li se nešto dogodilo, i to baš u određenom momentu, što je tako pogoršalo stvari?"

“Da li sam dobro razumeo/la da ste vi bili prijatelji? Kako su se stvari promenile?”
“Da vidimo da li sam ovo dobro shvatio/la; nije bilo problema dok.....?”
“Šta je uticalo da stvari izgledaju drugačije posle ”
(da li je to bilo zato što si ti.....?)”

b.6. Za potrebe i zahteve

“Izgleda kao da ti je zaista potrebno?”
“Znači ti prosto fizički to nisi mogao/la i trebao ti je neko drugi da.....?”
“Znači biti siguran je za tebe veoma važno, a da bi se osećala sigurno tebi treba.....?”
“Zaista želiš da, a ne možeš dok.....?”
“Možeš li da pretpostaviš šta ti zaista treba?”
“Šta ti je potrebno da se osetiš...bezbedno, poštovano...?”
“Pre nego što nam kažeš šta je to što ti je potrebno, imaš li da nam kažeš još nešto važno? Da li se plašiš da nam to kažeš?”
“Šta bi ti voleo/la da se dogodilo, da bi se osetio/la sigurnim/om da kažeš ono što treba da kažeš?”
“Šta ti je potrebno da bi bio/la siguran/na da smo sasvim razumeli to što si rekao/la?”

Komentar: Veoma je važno povremeno proveriti da li ste razumeli sagovornika i njegovu poruku onako kako je želeo da vam je prenese i pružiti priliku da to iskaže ponovo, drugačije, drugim ili istim rečima, drugim tonom i sl.

Posebno kada želite da učinite neki predlog u vezi toga, ili ako »prevodite« poruku drugom/im sagovornicima. Ova procedura može u početku izgledati nepotrebno ili dosadno, pogotovu kada se govori o uobičajenima frazama koje neko izgovara i za koje svi mislimo da ih jednako razumemo. Dešava se, međutim, da upravo te fraze postanu izvor nesporazuma ili nerazumevanja između sagovornika koji su već u nekoj vrsti sukoba. Posredniku ili medijatoru je jako važno da postigne jednak nivo razumevanja među svim učesnicima u razgovoru.

Ponekada se dešava da u početku često koristite ovu proceduru, dok se ne postigne saglasnost oko pojmova i rečnika. Zatim je samo povremeno koristite u toku razgovora, i to onda kada vam se učini da je moguć ponovni nesporazum ili kada se uvodi neki novi pojam, nova reč oko koje želite saglasnost. Ili ako želite da pružite priliku sagovorniku da ponovi, obrazloži svoj stav, mišljenje, zahtev.....

Sam postupak može biti u formi parafraziranja sadržaja koji je sagovornik rekao ili u formi »prevođenja« posebno onih izraza za koje verujete da bi mogli negativno uticati na dalji tok razgovora. To se, pre svega, odnosi na izraze koji sadrže procene, sudove,

kvalifikacije, interpretacije, dijagnoze. »Prevedite« ih u osećanja i potrebe kako biste se povezali sa pravim stanjem osobe koja ih izgovara i kako biste pomogli i njoj i drugima da se razumeju i povežu sa pravim razlozima iz kojih proističu određena ponašanja, stavovi, vrednosti.

Kako primiti zahtev za promenom?

Kada u razgovoru dođete do trenutka u kome sagovornici iskazuju svoja očekivanja jedno od drugoga, važno je:

- da ih podržite i pomognete im u formulisanju;
- da zahtevi budu iskazani kao očekivanje da se u ponašanju druge strane nešto promeni, tj da se izkaže zahtev za promenom;
- da se osmisle potrebe i osećanja koja su dovela do određenog ponašanja ili do nesporazuma između osoba;
- da se redefiniše problem ili razlog sukoba;
- da pozicija iz koje se formuliše zahtev bude takva da pruža sagovornicima priliku da se povežu izlaženjem u susret očekivanjima koja imaju jedni od drugih;
- da se zahtevi »čuju« kao pozitivna akcija vezana za poboljšanje kvaliteta uzajamnih odnosa i življenja uopšte;
- kada se odnose na ustaljene obrasce ponašanja ili funkcionisanja odnosa među osobama i grupama (što zahteva velike promene u ponašanju) da se »čuju« na pozitivan način i prime kao dobra namera;
- posvetiti zahtevima dovoljno pažnje i vremena, formulisati ih u koracima i u skladu sa »merom« koju sagovornici mogu da prime;
- da se ostvarivanje zajedničkog cilja odvija postepeno uz davanje prostora i vremena za adaptiranje.

Primanje iskaza sa empatijom

Kada je zahtev formulisan i iskazan, bez obzira na njegov kvalitet, s obzirom na to da podrazumeva promenu u ponašanju, stavovima, vrednostima i sl. može biti primljen na pozitivan i na negativan način. Zadatak medijatora je da obezbedi da se zahtevi »čuju« na adekvatan način sa obe strane. On primenjuje postupak »prevođenja« sve dok ne bude siguran da su se strane »čule« i da postoji mogućnost da se definišu zajednički ciljevi.

Zahtev koji je upućen strane primaju sa empatijom :

»Kada kažeš da _____
(opažanje, ponašanje, npr. "Kada ti se obraćam").
čujem da se osećaš _____ zato što ti je potrebno _____.«

Prihvatanje i potvrda (bar jednog dela) iskaza druge osobe

Zahtev ponekad vratite sagovorniku kao odgovor/reakciju na to što on od vas očekuje:

»Od onoga što si rekao/la stvarno je tačno da:
meni ponekad nije stalo da _____.«
ja ponekad ne želim da čujem ono što mi govoriš.«
sam ja bio/la ljut/a kada si ti _____.«
me ponekad _____ zaista nervira.«
ja ponekad zaista imam potrebu da razgovaram sa
prijateljem više nego išta drugo.«

Priznavanje otpora prema promeni

Ponekad je važno jasno iskazati žaljenje, bojazan koju imate u odnosu na zahtev sagovornika, kao i spremnost da se bavite tom temom, da na tome radite. Time pokazujete sagovorniku svoju autentičnu zainteresovanost za promenu na koju vam ukazuje svojim zahtevom :

»Moja "paranoja" je _____
da ćemo uvek imati argumente koje imamo.«
da ću se osećati kao da mi je oduzeta prednost.«

»Plašim se da ako odbijem _____, ti nećeš priznati svoj udeo u tome.«
»Plašim se da ću odustati.«
»Plašim se da ću morati da odustanem od dela sebe od koga ne želim da odustanem.«

Stavljanje do znanja da čujemo zahtev za promenom

Sagovornik jednostavno stavlja do znanja da je čuo i razumeo zahtev koji mu je upućen. Važno je ostati u kontaktu sa sagovornicima i jednostavno pokazati da ste prisutni »ovde i sada«. Kao medijator ćete povremeno za obe strane ponoviti zahtev za promenom, koji joj je upućen:

»Čujem da (N.N.) želiš, da bi voleo/la da ti _____.«

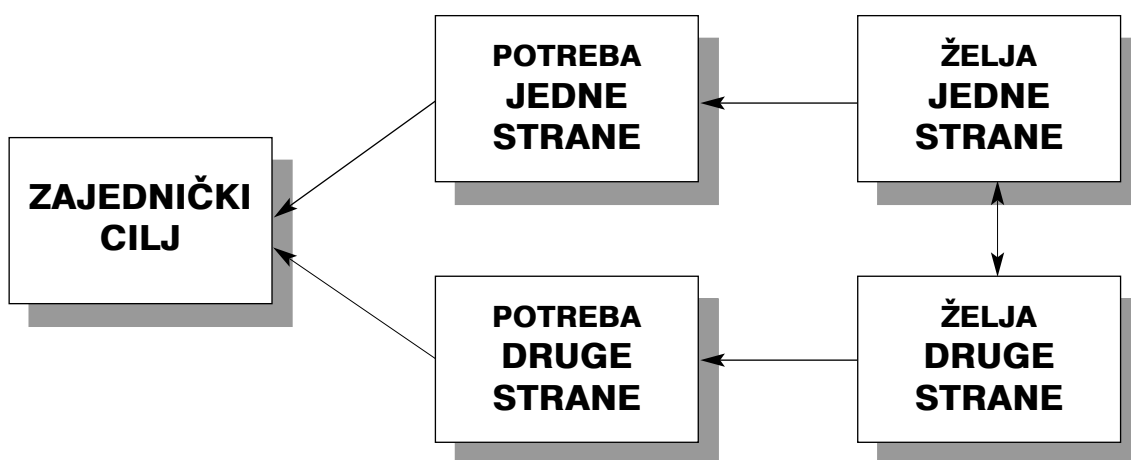
ili, ako sagovornik ne iskaže zahtev:

»Šta želiš da (N.N.) uradi _____?«
»Da li želiš da (N.N.) postupi _____.«
»Predlažem da (N.N.), ti, zajedno _____.«

Tehnika "oblaka"

OBLAK je tehnika koju koristimo kada u rešavanju konflikta razvijamo pristup »SVI POBEĐUJU« kao alat za analizu konflikta. Koristimo ga da bismo došli do situacije u kojoj svaka strana zadovoljava svoje važne potrebe.

Kada sagovornici iskažu svoje zahteve koji su suprotstavljeni a iskazani tako da se ne prepoznaje potreba koja je u osnovi želja, medijator preuzima inicijativu u odnosu na sagovornike i svakoj strani da zadatak da primenom ove tehnike jasnije iskaže svoja očekivanja.

Izlomljena linija označava konflikt –
ŽELJE ne mogu da se ostvare u isto vreme.

POTREBA je razlog zbog koga svaka strana insistira da dobije ono što želi.
ŽELJA predstavlja način da se neka POTREBA zadovolji.

ZAJEDNIČKI CILJ je situacija koju obe strane žele; svaka strana vidi svoj (drugačiji) način dolaženja do njega.

Tehnika OBLAK redefiniše poziciju sukobljenih strana.

iz —————> TI i JA JEDNO PROTIV DRUGOG
u —————> TI i JA ZAJEDNO PROTIV PROBLEMA

Da bismo razmišljali na ovakav način potrebno je:

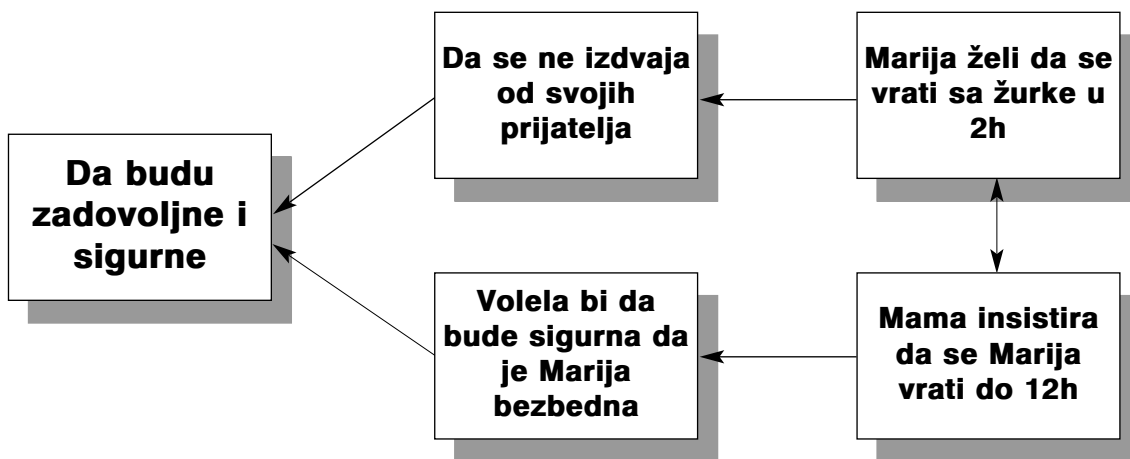
- analizirati problem fer pristupom,
- prebaciti fokus sa želja na potrebe,
- otkriti alternativne načine da se zadovolje potrebe obe strane.

Kako se "oblak" koristi?

OBLAK se koristi u procesu komunikacije i medijacije da bi suprotstavljene strane jasno saopštile ono što žele i da bi se, u isto vreme, zaštitio pristup u rešavanju konflikta koji vodi zajedničkom cilju. OBLAK se koristi i kada je učesnicima teško da razlikuju potrebe od želja (načina na koji se potrebe mogu zadovoljiti). U postupku primenjivanja ove tehnike, oblačići se iščitavaju u oba smera, zdesna nalevo i sleva nadesno, sve dok se obe strane ne saglase da je to do čega su došle sa medijatorom nešto što zadovoljava njihove pojedinačne potrebe, a vodi zajedničkom cilju. Sama tehnika se odvija u nekoliko koraka:

1. Učesnici prvo popunjavaju oblačiće :

U ovom koraku popunjavaju se oblačići od želja, preko potreba do zajedničkog cilja. Svaka strana popunjava grafikon iz svoje pozicije.

Neka pitanja koja pomažu da se identifikuju POTREBE.

- Zašto imam tu želju? Zato što mi je potrebno da
- Koju potrebu pokušavam da zadovoljim tom željom?
- Zašto mi je važna ova želja? Zato što mi omogućava
- Koja će važna potreba biti ugrožena ako odustanem od želje?

ZAJEDNIČKI CILJ NIJE REŠENJE KONFLIKTA. ON JE ISKAZAN KAO OPŠTE POZITIVNO STREMLJENJE.

2. Oblačici se pročitaju prvo od cilja ka želji:

Uz pomoć medijatora, oblačici se pročitaju u oba smera:

»Da bismo ostvarili(zajednički cilj)..... meni (jedna strana)..... je potrebno da.....(moja potreba)....«

»Da bi ..(moja potreba)bila zadovoljena, treba da(želja)....«

»...(jedna želja)...je u konfliktu sa...(drugom željom)..«

3. Zatim se čitaju od želja ka cilju :

»Ako jedna strana dobije....(svoju želju)....drugoj strani je ugrožena.....(potreba).....«

Postupak se ponavlja sve dok se jasno ne definiše zajednički cilj, prihvatljiv za obe strane jer nudi zadovoljenje potreba. Tokom postupka iščitavanja OBLAKA, obe strane više puta preformulišu svoje želje, tj. načine zadovoljenja potreba (izlistavaju što više alternativa sve dok se ne pojavi prihvatljivo rešenje).

U navedenom primeru to bi značilo da Marija i njena mama treba da izlistaju što više ideja ili načina na koji mogu zadovoljiti svoje potrebe (Marija za prihvatanjem, mama za sigurnošću i zaštitom). Često je ovo najteži korak, jer smo navikli da vidimo samo jedno »pravo« rešenje, jedan »pravi« način zadovoljavanja svoje potrebe. Zaboravljamo da postoje i drugi načini na koji one mogu biti zadovoljene (npr. mama bi zadovoljila svoje potrebe kada bi znala s kime će Marija da se vrati kući sa žurke, kod koga ide, ko još sve ide sa njom i sl; Mariju bi mogli da prihvate prijatelji i ako bi sa njima iskreno podelila koliko joj je teško da izađe u susret majci i sebi i kako bi volela da joj u tome pomognu, kao i kada bi našla načina da se povremeno u toku žurke javi mami i sl.).

4. Proveravanje redefinisanih potreba i želja:

U ovom koraku učesnici zajedno sa medijatorom ponovo zapišu u novi grafikon svoje redefinisane želje i zajednički cilj. Zatim ponovnim iščitavanjem u oba smera, proveravaju da li zabeleženi načini ostvarivanja onoga što obe strane žele vode zadovoljenju pojedinačnih potreba, ali i zajedničkom cilju.

Tehnika se može koristiti:

- kada se direktno radi sa obe strane paralelno, i
- kao priprema za medijaciju – obema stranama se da zadatak da koristeći tehniku OBLAK izraze svoje viđenje konflikta, a zatim se suoče sa svojim viđenjima. Medijator, zajedno sa suprotstavljenim stranama analizira problem i pomaže im u definisanju zajedničkog cilja, razvijajući pristup »svi pobeđuju«.

Pravila za pravljenje "oblaka"

1. Prvo treba odlučiti da li je konflikt unutrašnji ili spoljašnji.
2. Zatim se identifikuju strane u konfliktu.
3. Želje treba iskazati kao suprotnosti.
4. Obema stranama treba dati dovoljno vremena za popunjavanje.
5. Grafikon se čita u oba smera.
6. Medijator pomaže, ne formuliše.
7. Tehnika je samo sredstvo da se lakše dođe do onoga što je suprotstavljenim stranama teško »iz glave« da kažu.
8. Kao i svaka druga i ova tehnika postaje balast onda kada nam lako ide formulisanje potreba i nalaženje zajedničkog cilja.

U ČEMU NAM »OBLAK« POMAŽE?

- ☺ *DA BOLJE RAZUMEMO SEBE I DRUGE*
- ☺ *DA RAZVIJAMO EMPATIJSKI PRISTUP U RAZUMEVANJU DRUGE STRANE – DECENTRIRAMO OBE STRANE*
- ☺ *DA OSVEŠĆUJEMO OSEĆANJA KOJA SE POJAVLJUJU U KONFLIKTNOJ SITUACIJI*
- ☺ *DA SE FOKUSIRAMO NA SUŠTINU PROBLEMA – ŽELJE I POTREBE*
- ☺ *U ZAHTEVU DA UČESNICI AKCENTU STAVE NA ZADOVOLJENJE POTREBA UMETO NA OSTVARIVANJE SVOJIH ŽELJA*
- ☺ *DA SMANJIMO TENZIJU KOJA MOŽE DOVESTI DO ESKALACIJE KONFLIKTA*
- ☺ *DA PROBLEM ANALIZIRAMO NA FER NAČIN*
- ☺ *DA GRADIMO MOST ZA DIJALOG SA DRUGOM STRANOM*
- ☺ *DA NAVEDIMO OBE STRANE DA NAĐU ALTERNATIVNE NAČINE ZADOVOLJENJA SVOJIH POTREBA*
- ☺ *DA OLAKŠAVAMO ISHOD "SVI POBEĐUJU"*

Tehnika »oblak« prikazana je po TOC modelu (Teorija ograničenja u obrazovanju), Eliyahu Goldratt

»CREDO« PROCESA MEDIJACIJE

- *MI SMO KOLEGE I SLAŽEMO SE DA ĆEMO POŠTOVATI JEDNI DRUGE*
- *RAVNOPRAVNO UČESTVUJEMO – NIKO NE DOMINIRA*
- *POŠTUJEMO VREME – POČINJEMO NA VREME, DOLAZIMO NA VREME POSLE PAUZE (UKOLIKO MEDIJACIJA TRAJE DUŽE)*
- *U REDU JE DA SE NE SLAŽEMO*
- *VAŽNO JE DA SLUŠAMO JEDNI DRUGE*
- *FOKUSIRAMO SE NA PROBLEM, A NE NA OPTUŽIVANJE, KRITIKOVANJE I ETIKETIRANJE DRUGE OSOBE*
- *NE NAPADAMO DRUGU STRANU – NE VIČEMO*
- *TRUDIMO SE DA NAPRAVIMO KORAK NAPRED – FOKUSIRAMO SE NA KONSTRUKTIVNE KOMENTARE*
- *ISKRENI SMO, SPREMNI SMO DA PRIČAMO OTVORENO*
- *NE PREKIDAMO DRUGE DOK PRIČAJU*
- *TRAŽIMO REŠENJE KOJE ĆE UKLJUČITI POTREBE I INTERESE SVIH STRANA U SUKOBU*
- *TRAŽIMO REŠENJE KOJE JE IZVODLJIVO*
- *TRAŽIMO REŠENJE KOJE ĆE DA ZADOVOLJI POTREBE SVIH STRANA I NEĆE FAVORIZOVATI JEDNU, A UGROZITI OSTALE STRANE U SUKOBU*

I Radionica: Konflikt i mir (145 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa pojmom konflikta i nekim od mogućih načina za njegovo razrešavanje, odnosno mogućim načinima ponašanja u konfliktu.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- sagledavanje pozitivnih i negativnih strana mira / konflikta,
- upoznavanje sa mogućim ponašanjima u konfliktu,
- razlikovanje ponašanja koja doprinose / ne doprinose konstruktivnom rešenju konflikta.

MATERIJAL za rad:

- papiri A4,
- olovke,
- bela lepljiva traka za obeležavanje kvadrata i pet prostora,
- simboli za obeležavanje podprostora,
- slagalice / onoliko koliko ima grupa,
- prilog "Moj pogled na konflikt i mir" – za svaku grupu,
- prilog "Upitnik za srednjoškolce" – za svaku grupu,
- prilog "Ponašanje u konfliktu i ishodište konflikta" – za svaku grupu.

UVODNA AKTIVNOST: KVADRAT DIJAGONALE (25')

A (25')

Voditelj na podu napravi veliki kvadrat sa dijagonalama od bele lepljive trake, dovoljno veliki da po njemu može da se kreće 5 – 10 učesnika. Učesnici imaju zadatak da hodaju po traci, a da se ne sudaraju. Jedino pravilo je da ne smeju da stoje, već moraju stalno da se kreću, osim kada izbegavaju sudaranje.

Nakon ovoga, voditelj podstiče diskusiju sledećim pitanjima:

- *Traži od učesnika da kažu kako im se dopala igra,*
- *Šta im je bilo lako, teško, prijatno, neprijatno.*

Nadovezujući se na ovu diskusiju, voditelj govori o tome kako u situaciji ograničenih mogućnosti, konstruktivnim pristupom / ponašanjem doprinosimo sprečavanju potencijalnog sukoba.

CENTRALNA AKTIVNOST: KONFLIKT I MIR, PONAŠANJE U KONFLIKTIMA (115')

A (30') LIČNI I GRUPNI UGAO GLEDANJA

Svaki učesnik za sebe, piše na papire, pozitivne asocijacije na reč konflikt/sukob. Zatim piše negativne asocijacije na reč konflikt/sukob.

Kada završe zadatak, pišu pozitivne asocijacije na reč mir, a zatim negativne asocijacije na reč mir. Za svaku grupu asocijacija daje im se po šezdeset sekundi.

Posle ovoga, učesnici se, razbrajalicom, dele u manje grupe (4-6 učesnika) i razmenjuju šta su napisali i biraju po 5 pozitivnih asocijacija na mir, 5 najvažnijih pozitivnih asocijacija na konflikt, 5 negativnih asocijacija na mir i 5 negativnih asocijacija na konflikt. Voditelj podeli svakoj grupi materijal za rad: "Moj pogled na konflikt i mir". Učesnici zapisuju svoje odgovore na manji papir, kao i na velike papire.

U velikoj grupi svaka grupa podnosi izveštaj o tome do čega su u zajedničkom radu došli.

Nakon ovoga voditelj postavlja pitanja članovima grupe:

- *Da li mogu da izvedu neki zajednički zaključak na osnovu prethodne aktivnosti?*
- *Da li imaju u ličnom iskustvu neki događaj koji je iako težak i bolan doveo do novog kvaliteta u njihovom životu?*

B (10')

Nadovezujući se na ovu diskusiju, voditelj daje komentar o tome kako mir doprinosi našoj sigurnosti, ali ne donosi izazov, a s druge strane, kako konflikt nosi negativan doživljaj, ali i priliku za razvoj, o tome da sukob sam po sebi nije ni pozitivan ni negativan, već neutralan, a da naša ponašanja u njemu, tj. reakcije dovode do toga da li će mu ishodi biti pozitivni ili negativni.

C (10') PET PROSTORA

Prostor u učionici se trakama zalepljenim na pod podeli u pet prostora. Svaki deo prostora obeleži se jednim od simbola koji predstavljaju različite načine ponašanja u konfliktu: kornjača, plišani meda, ajkula, kameleon i delfin. Voditelj ukratko objasni svaki stil ponašanja. Učesnici se dele u parove i svaki par bira sukob (npr. drugarice, ljubavna veza, profesor učenik i sl.; dati im najviše 60 sec). Zatim cela grupa ulazi u obeleženi prostor sa zadatkom da se kroz njega kreće i da ono što govori i svoje ponašanje menja u skladu sa oznakom podprostora u kome se nalazi. Važno je da prođu kroz što više različitih podprostora da bi učili promene u ponašanju. Naglasiti da parovi ne moraju biti stalno zajedno u istim podprostorima, već da mogu da komuniciraju i kada je jedno u jednom, a drugo u drugom podprostoru (npr. osoba A u kornjači, a osoba B u ajkuli i sl.)

Nakon ovoga voditelj postavlja sledeća pitanja:

- *Pita učesnike kako im je bilo, kako se osećaju,*
- *Da li im je bilo teško da menjaju ponašanja,*
- *Gde su uočili najveće razlike i sl.*

Voditelj kratko komentariše kako ponašanje u konfliktu utiče na njegov razvoj i ishode.

! Napomena: Voditelj može da koristi materijal u teorijskom uvodu ovog priručnika.

D (40') SLAGALICA

Učesnici se vraćaju u grupe u kojima su se bavili asocijacijama na konflikt i mir i svaka grupa dobija dvadeset opisa mogućih ponašanja u sukobu. Prvo im se daje zadatak da ih razvrstaju u pet kategorija ponašanja u konfliktu.

- POVLAČENJE/NEGIRANJE,
- POPUŠTANJE/ODUSTAJANJE,
- NADMETANJE,
- SARADNJA / REŠAVANJE PROBLEMA,
- KOMPROMIS.

Grupe razmenjuju i uočavaju sličnosti i razlike u klasifikaciji.

E (25')

Posle toga svaki učesnik dobija zadatak da individualno popuni upitnik. Potom im se daje shema za sabiranje poena, na osnovu kojih mogu da vide koji su njihovi individualni stilovi i stavovi u odnosu na konflikt u školi ili odeljenju. Zatim sledi diskusija, i učesnicima se daje materijal »Ponašanja u konfliktu«, na osnovu kojih mogu da uporede svoja ponašanja sa nekim drugim načinima ponašanja u konfliktu.

Voditelj komentariše razliku između ponašanja u konfliktu i ishoda konflikta.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: PUTUJUĆI OSMEH

A (5')

Cela grupa, uključujući i voditelja, stoji u krugu. Izabrana osoba započinje igru tako što se nasmeši osobi sa leve strane. Ta osoba imitira osmeh koji joj je upućen tj. koji je dobila, a zatim se nasmeje na svoj način sledećoj osobi u krugu. Igra traje dok se osmeh ne »vрати« osobi koja je igru započela.

Materijal za rad za učesnike – "MOJ POGLED NA KONFLIKT I MIR"

konflikt

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

mir

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Materijal za rad za učesnike – "UPITNIK ZA SREDNJOŠKOLCE"

Kada među mojim vršnjacima, u školi/odeljenju, dođe do konflikta, ja:

1. kažem im da prestanu;
2. trudim se da svima bude bolje, lakše;
3. pomažem im da sagledaju tuđu tačku gledišta;
4. razdvajam ih i pokušavam da ih neko vreme držim dalje jedne od drugih;
5. prepustim nekome od odraslih da razreši problem;
6. utvrdim ko je prvi počeo;
7. trudim se da saznam u čemu je u stvari problem;
8. trudim se da napravim kompromis;
9. preokrećem sve u šalu;
10. kažem im da prestanu da prave problem gde ga nema;
11. navedem ih da se pomire, učinim da neko popusti i izvini se;
12. ohrabrujem sukobljene strane da pronađu alternativna rešenja;
13. pomažem im da odluče od čega da odustanu, čega da se odreknu;
14. trudim se da im odvratim pažnju sa konflikta;
15. puštam ih da se sami izbore, sve dok se neko ne povredi;
16. pretim da ću pozvati direktora ili nekoga od odraslih;
17. predstavim im neke alternative za koje mogu da se odluče;
18. pomažem da se svi osećamo udobno;
19. trudim se da svakoga zainteresujem nečim drugim;
20. kažem im da taj problem treba da razreše van škole.

	I	II	III	IV	V
	1_____	2_____	3_____	4_____	5_____
	6_____	7_____	8_____	9_____	10_____
	11_____	12_____	13_____	14_____	15_____
	16_____	17_____	18_____	19_____	20_____
Ukupno	_____	_____	_____	_____	_____

Sada zabeležite poene. Svaka od kolona označava pristup i stav u odnosu na konflikt u školi/odeljenju. U kojoj koloni vam je broj poena najveći? Pronađite odgovarajući zbir i pogledajte šta piše, kakav je vaš pristup konfliktu.

PRISTUPI:

I "*Bez gluposti!*" - Ja ne popuštam. Trudim se da budem fer i pošten/a sa decom, ali je njima potrebna "čvrsta ruka" i moraju da nauče šta je prihvatljivo, a šta neprihvatljivo ponašanje.

II *Rešavanje problema* - Ukoliko postoji konflikt, postoji i problem. Umesto borbe sa učenicima, trudim se da postavim situaciju u kojoj svi zajedno možemo da rešimo problem. To rezultira kreativnim idejama i jača uzajamne odnose.

III *Pravljenje kompromisa* - Slušam učenike i pomažem im da se i oni međusobno saslušaju. Zatim ih podstičem da procene situaciju i vide čega mogu da se odreknu. Ne možemo imati sve što bismo želeli. "Bolje išta nego ništa".

IV "*Glatko*" - Volim da stvari budu mirne i prođu glatko kada je god to moguće. Najveći broj sukoba između učenika je relativno beznačajan, tako da samo treba da preusmerim njihovu pažnju na druge stvari.

V *Ignorisanje* - Postavljam granice i puštam učenike da se sami izbore za sebe. To je dobro za njih i treba da nauče da snose posledice svog ponašanja. Inače nema puno toga što se može uraditi u vezi konfliktnih situacija.

S vremena na vreme svaki od ovih pristupa je adekvatan. Postoje situacije, na primer, kada je ignorisanje konflikta najbolja reakcija. U drugim situacijama, posebno ako je dovedena u pitanje bezbednost, neophodan je veoma čvrst, "bez gluposti" pristup i reagovanje rešavanjem problema jednostavno ne funkcioniše.

Korisno je proceniti koji je naš dominantan stil u rešavanju sukoba, zato što mi često težimo da primenjujemo samo neke, "zablokiramo" se i primenjujemo ih neadekvatno. Važno je da se uvećava naš repertoar veština rešavanja sukoba.

Materijal za rad za učesnike – "PONAŠANJE U KONFLIKTU I ISHODIŠTA KONFLIKTA"

POVLAČENJE – NEMA POJAVNOG KONFLIKTA manifestuje se:

- ☺ **Na nivou ponašanja:** ćutanje, durenje, odbijanje razgovora, odlazak iz situacije, kažnjavanje ćutanjem, emotivno zatvaranje, posmatranje situacije bez komentarisanja, skrivanje, izolacija od prijatelja i porodice, kada konflikt izbije svi se pretvaraju da ga nema, a kada neko ukaže na konflikt deluju kao da su zadovoljni svakim rešenjem.
- ☺ **Stav:** strah od komuniciranja, mišljenje da je svaki konflikt težak i da ne može da se reši, nedostatak veština komuniciranja, namerno prekidanje komunikacije, agresivno – odbijanje interakcija s obrazloženjem »ti me na to teraš«, nedostatak poverenja u svoje mogućnosti da reše problem, ne veruju da je drugima važno šta se dešava.
- ☺ **Odnosi sa drugima:** odnosi »pate«, problem se ne rešava, nedostatak poverenja među zavađenim stranama, osećanja se potiskuju, druga strana može da bude frustrirana, da pobesni, nemoć, nema brige ni za sebe ni za druge.
- ☺ **Ishod:** niko nije pobednik i svi su nezadovoljni. Nesporazum nije razrešen. sukob se održava, često raste, a ne ulaže se napor da konflikt postane vidljiv i da se počne sa rešavanjem.
- ☺ **Simbol:** kornjača.
- ☺ **Deviza:** »Sukob, kakav sukob?«

POPUŠTANJE (POTISKIVANJE I NEGIRANJE) – NEMA POJAVNOG KONFLIKTA , manifestuje se:

- ☺ **Na nivou ponašanja:** osmehivanje, veselost, šalje se poruka »budi srećan/a, veseo/la«, ni nagoveštaja o onome što se stvarno misli, problem ne postoji, nema ničega o čemu se može pričati, naročito ne o situaciji u kojoj se sukobljene strane nalaze.
- ☺ **Stav:** Polazi se od uverenja da je vođenje računa o sopstvenim interesima u obrnutoj srazmeri s poštovanjem druge strane, drugi moraju biti srećni i veseli po svaku cenu, važnije je »MI« nego »JA«, nikada ne treba biti u konfliktu, biti »fini/a« je poželjno, istina može da zaboli, misli se zadržavaju za sebe, stav se lako menja i prilagođava stavu drugog.
- ☺ **Odnosi sa drugima:** svi su fini jedni prema drugima, ali se problem ne rešava, lakše je ljudima ne govoriti istinu, odnosima nedostaju bliskost i poverenje, svako čuva ono što misli za sebe, svako živi svoj unutrašnji privatni život, veća briga za tuđe potrebe nego za svoje, najvažnije je sačuvati dobre odnose sa drugima, odustaje se od sopstvenih potreba da bi drugi bili zadovoljni, insistira se na sopstvenim interesima samo dok postoji sigurnost da se time neće ugroziti drugi.
- ☺ **Ishod:** za nekoga sa strane sve deluje mirno i srećno, a u suštini niko nije stvarno

srećan. Nema pobjednika. Postoji nedostatak pravog razumevanja, smanjuju se zahtevi, često se pristaje na sve.

- ☺ **Simbol:** plišani meda.
- ☺ **Deviza:** »Kako ti kažeš«

KOMPROMIS – MALO JA MALO TI, manifestuje se:

- ☺ **Na nivou ponašanja:** prijateljsko ponašanje uz komuniciranje, rešenje se traži, a da se o problemu i ne razmišlja, ne uzimaju se u obzir potrebe vezane za problem, nije asertivno.
- ☺ **Stav:** prijateljstvo je važnije nego lične potrebe, želja za saradnjom, ne treba da uznemiravamo jedni druge, harmonija je najvažnija i mora biti postignuta po svaku cenu.
- ☺ **Odnosi sa drugima:** saradujemo i fini smo jedni prema drugima, na površini je sve u redu, ali je moguće da su svi nezadovoljni, svi se vole i veruju jedni drugima, ali svako za sebe može biti nezadovoljan/a i misliti da nije iskren/a prema sebi.
- ☺ **Ishod:** harmonija je zadržana, oni koji su u sukobu nisu stvarno zadovoljni i dalje se traga za boljim rešenjem, polovična briga i o sebi i o drugima.
- ☺ **Simbol:** kameleon.
- ☺ **Deviza:** »Malo ja, malo ti?«

NADMETANJE - POBEDA/PORAZ, kada se koristi ovaj način onda se može uočiti:

- ☺ **Na nivou ponašanja:** naređivanje i dominacija, glasni govor ili vikanje, fizički napadi, nije nužna otvorena agresija, često se koriste sofisticiranije metode kao: ultimatum, obmanjivanje, zbunjivanje, laskanje, manipulisanje osećanjem krivice.
- ☺ **Stav:** »Ja sam u pravu, ima da bude kako ja kažem/hoću!«, koriste se sila i moć da se dođe do onoga što se želi, vidi se samo sopstvena tačka gledišta, kako drugi vide situaciju nije važno, svaka briga o drugome znači zanemarivanje sebe, drugi je »protivnik« koga treba pobediti, svaki ustupak doživljava se kao poraz.
- ☺ **Odnosi sa drugima:** zanemarivanje tuđih potreba prerasta često u negativnu brigu, tj. želju da druga strana pretrpi što veće gubitke. Sukobljeni su povređeni fizički i/ili psihički, uništeno je samopoštovanje, odnosi su uništeni, svi su nesrećni i često indignirani, uvređeni, ojađeni.
- ☺ **Ishod:** nema pravog pobjednika, od uzajamnog poverenja ne ostaje ništa, problem se ne rešava, može se očekivati produbljivanje krize i nastavak konflikta.
- ☺ **Simbol:** ajkula.
- ☺ **Deviza:** »Biće po mome ili nikako«

REŠAVANJE PROBLEMA - POBEDA/POBEDA, manifestuje se:

- ☺ **Na nivou ponašanja:** sukobljeni su oni koji rešavaju problem, jasno su definisane potrebe svih strana u sukobu, dolazi do pregovora, rešenja su obostrano

-
- prihvatljiva, govori se iskreno o sopstvenim osećanjima i potrebama.
- ☺ **Stav:** svi u sukobu žele da svako dobije najbolje moguće, svako svakog sluša pažljivo, poštuju se sopstvene potrebe i to je prihvaćeno, ljudi se poštuju, rešenje se traži dok se ne pronađe, strane u sukobu nisu protivnici, već saradnici, na konflikt se gleda kao na problem koji se može lakše rešiti ako se na njemu zajednički radi, ne ide se na pobedu, već na zajedničko rešenje.
 - ☺ **Odnosi sa drugima:** traži se najbolje rešenje za svakoga, uzajamno poštovanje je prisutno, svako ima poverenje u sebe i visoko samopoštovanje, u centru pažnje je problem, a ne druga strana, smišljaju se načini za izlazak iz neprijatne situacije, nema međusobnog optuživanja, pitanje koje se postavlja: »Meni odgovara...? A šta ti želiš?«.
 - ☺ **Ishodi:** koriste se veštine za rešavanje konflikta, svako pregovara o onome što želi polazeći od potreba, svi se osećaju zadovoljno jer postoje iskrenost i zajednička, obostrano prihvatljiva rešenja do kojih se došlo kroz pregovore.
 - ☺ **Simbol:** delfin.
 - ☺ **Deviza:** »Nismo ti i ja jedno protiv drugog, već smo ti i ja zajedno protiv problema«

II Radionica: Marame ili faze i ishodi konflikta (95 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da učesnici osveste stav koji imaju prema konfliktu i da nastave rad na boljem upoznavanju nekih elemenata konflikta.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- lični doživljaj nastanka i razvoja konflikta,
- uočavanje faza kroz koje konflikt prolazi u svom razvoju,
- upoznavanje sa mogućim ishodima konflikta.

MATERIJAL za rad:

- lepljiva traka,
- dve marame,
- papir A4,
- olovke,
- prilog "Kako nastaje konflikt?" – za svakog učesnika,
- prilog "Načini i ishodi konflikta" – za svakog učesnika,
- prilog "Moguća shema ishoda u konfliktu" – za svakog učesnika,
- prilog "Slonče u zatvoru" za voditelja.

UVODNA AKTIVNOST: MOST (25')

A (10')

Na podu je improvizovan most – brvno pomoću dve trake zalepljene na razmaku od 20 cm. Učesnici zamisle da je ispod mosta - brvna reka ili provalija. Učesnici su podeljeni u dve grupe i stoje na krajevima sa obe strane. Prvih dvoje polaze jedno prema drugom sa namerom da se mimođu, a da ne upadnu u vodu. Traže najsigurnije i najkreativnije rešenje. Ostali kreću za njima tako da ubrzo celi most bude ispunjen učesnicima koji se mimoilaze. Igra je gotova kada grupe pređu sa jedne na drugu stranu.

B (15')

Posle završene aktivnosti voditelj razgovara sa učesnicima o tome koliko je važno da u svakoj situaciji budemo otvoreni za različita rešenja. Razgovor sa učesnicima može da podstakne i pitanjima:

- *Šta za vas znači kooperacija – saradnja?*
- *Šta se dešava kada saradnje među ljudima nema?*
- *Na koje sve načine možemo da razvijamo saradnju?*

CENTRALNA AKTIVNOST: KONFLIKT I ŠTA SA NJIM (65')

A (20') MARAME

Učesnici su i dalje svrstani u kolone. Voditelj objašnjava pravila nove igre:

- voditelj stoji ispred obe kolone na sredini, između prvih u koloni, tako da vidi kraj obe kolone i baca novčić;
- dva prva učesnika u obe kolone imaju pravo da gledaju, ostali žmure i drže se za ruke, poslednji u koloni u slobodnoj ruci drži maramu;
- pre početka igre, kolone se dogovore šta je glava - šta je pismo i da li prvi u koloni poruku šalje kada se okrene pismo ili glava;
- poruka se šalje stiskom ruke od prvog u koloni do poslednjeg, što većom brzinom;
- kada poruka stigne do poslednjeg u koloni on podigne maramu slobodnom rukom;
- kolona koja prva podigne maramu – pobednik je;
- kolona koja tri puta za redom pobeđi, ima pravo da menja pravila igre, uvodi nova pravila za obe kolone, bez ograničenja;
- posle svakog bacanja prvi u koloni ide na kraj kolone, a drugi postaje prvi (to važi za obe kolone);
- igra se ponavlja sve dok svi iz kolone ne prođu poziciju prvog i poslednjeg.

Tokom igre voditelj interveniše samo u odnosu na pravila. On neće uticati na tok igre ni na koji način osim što će se dosledno pridržavati pravila i voditi računa da i ostali to čine.

Voditelj pažljivo prati tok igre i konstatuje (za sebe) kako i kada konflikt nastaje, koje faze u razvoju prolazi i kako se u zavisnosti od toka igre menjaju ponašanja učesnika i variraju ishodi igre i konflikta.

! Napomena: Tokom igre se u jednom trenutku pojavi konflikt zato što kolona koja pobeđuje kreće da uvodi pravila kojima »maltretira« drugu kolonu, gubeći iz vida da time ne doprinosi svom boljem rezultatu niti olakšava igru sebi; kolona koja gubi obično poštuje pravila igre, uporno pokušavajući da preokrene tok i ishod; ukoliko uspe u tome obično kreće da se sveti i uvodi pravila koja su teža i gora.

Posle završetka igre, učesnici i voditelj se vraćaju na svoja mesta; voditelj razgovara sa učesnicima o tome kako su se osećali tokom igre, šta im je bilo neprijatno, šta nisu mogli da podnesu, u čemu su uživali

! Napomena - voditelj posebno obraća pažnju na one učesnike za koje je primetio da su tokom igre imali negativne reakcije, daje im empatiju ukoliko su se osetili frustriranim, odgovornim za tok igre....

B (25') ŠTA NAM SE DOGODILO?

Učesnici se razbrajanjem dele u manje grupe, ali tako da budu pomešani predstavnici prethodnih kolona, u grupama analiziraju tok igre. Izdvajaju bitne momente u igri koji su

uticali na tok igre, navode faze kroz koje je igra prošla i vezuju ih za ponašanja koja su tome doprinela, bez obzira na to koja strana ih je produkovala i navode pravila koja su bila konstruktivna i ona koja nisu bila konstruktivna u toku same igre.

U velikoj grupi, svaka grupa podnosi izveštaj.

Njihove odgovore voditelj beleži na tabli u tri kolone: MOMENTI, PONAŠANJA / FAZE, + / - PRAVILA.

! Napomena – voditelj skreće pažnju da nije toliko važno da se utvrdi istina koliko je važno da se napravi uvid u to kakvo ponašanje produbljuje sukob, vodi u eskalaciju i koji mehanizmi deluju, na nivou pojedinca i na nivou grupe; komentariše o tome kako lako nastaje konflikt kada smo u poziciji moći i kada imamo ideju da nije dovoljno što druga strana gubi već i da tom prilikom treba i da pati. Pri ovome voditelj koristi priloge: "Kako nastaje konflikt?" i "Načini i ishodi konflikta" koje deli učesnicima i zajedno s njima ih komentariše.

C (20') MINI LEKCIJA

Voditelj pomoću grafikona o konfliktu (*prilog "Moguća shema ishoda u konfliktu"*) objasni učesnicima kako različiti načini ponašanja vode različitim ishodima konflikta, posebno obraća pažnju na KOMPROMIS i OBOJE POBEĐUJU; predavanje se oslanja na konkretne oblike ponašanja koja doprinose ili ne doprinose ovakvom ishodu. Koristi primere iz igre da bi ilustrovao grafikon.

Zatim, voditelj objašnjava faze kroz koje svaki konflikt prolazi, posebno obraća pažnju na to koja ponašanja doprinose eskalaciji, a koja smirivanju i rešavanju sukoba. Ako ih ima, korisno je da koristi primere iz igre.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: SLONČE U ZATVORU

A (5')

Učesnici stanu u krug licem u leđa, ruke svakog učesnika položene su na ramena osobe ispred sebe: voditelj govori tekst i pokazuje pokrete, učesnici oponašaju njegove pokrete masirajući, prema uputstvu, nežno osobu ispred sebe. Cilj je uživanje i zabava.

Materijal za rad za učesnike – "KAKO NASTAJE KONFLIKT?"

DVE ILI VIŠE OSOBA / GRUPA

STUPAJU U INTERAKCIJU

i

OPAŽAJU

RAZLIKE

ili

PRETNJU

u

njihovim

RESURSIMA,

POTREBAMA

ili

VREDNOSTIMA

što dovodi do toga da se

PONAŠAJU

u skladu sa

REAKCIJOM

na

INTERAKCIJU

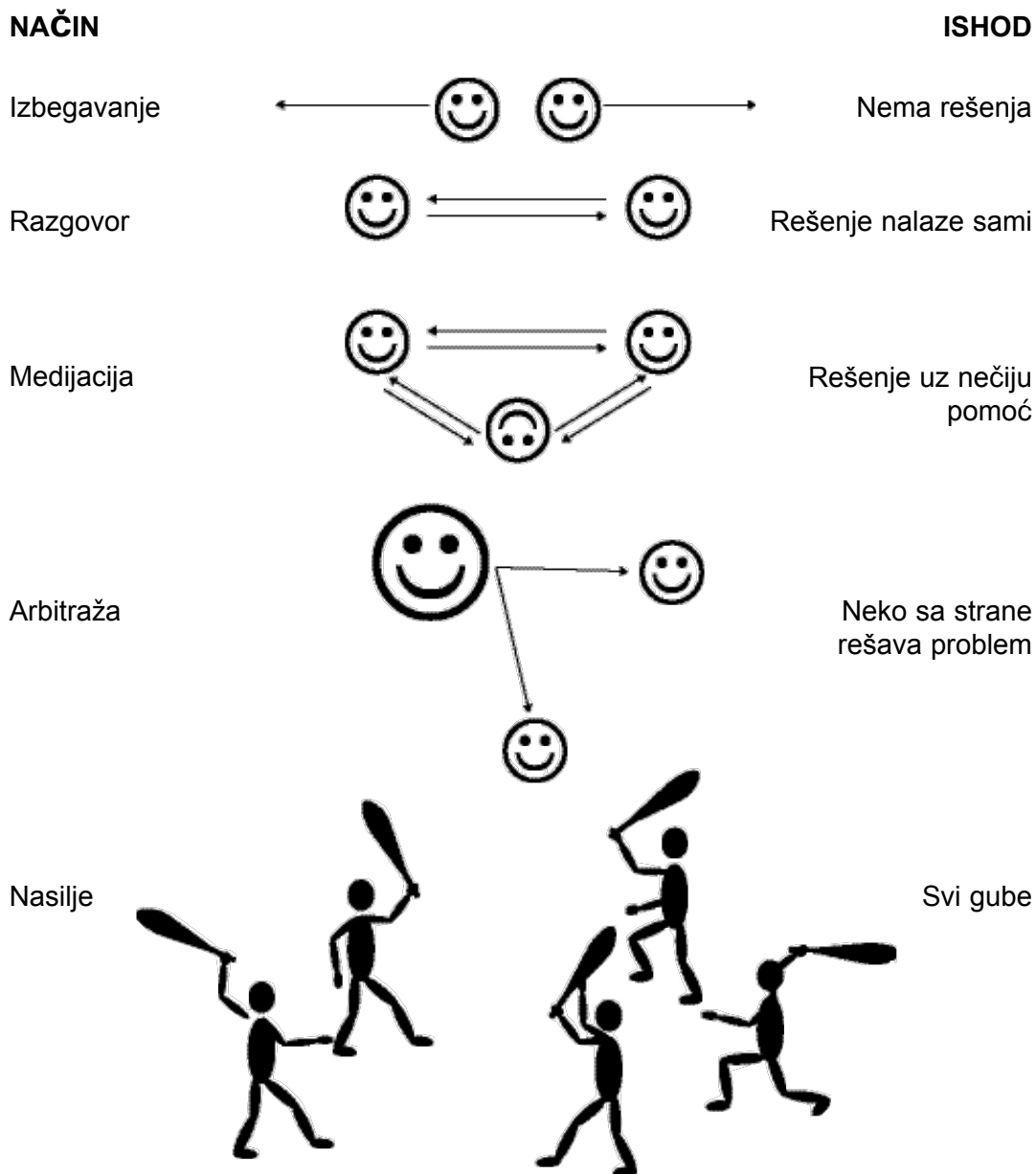
i njihovu

PERCEPCIJU

te interakcije.

Konflikt nastaje onog trenutka kada se strane suoče sa svojim različitim potrebama, zahtevima, očekivanjima vezanim za zajedničke stvari. Konflikt je i svađa dvoje dece oko igračke, ali i rat između dve države.

Materijal za rad za učesnike – "NAČINI I ISHODI KONFLIKTA"

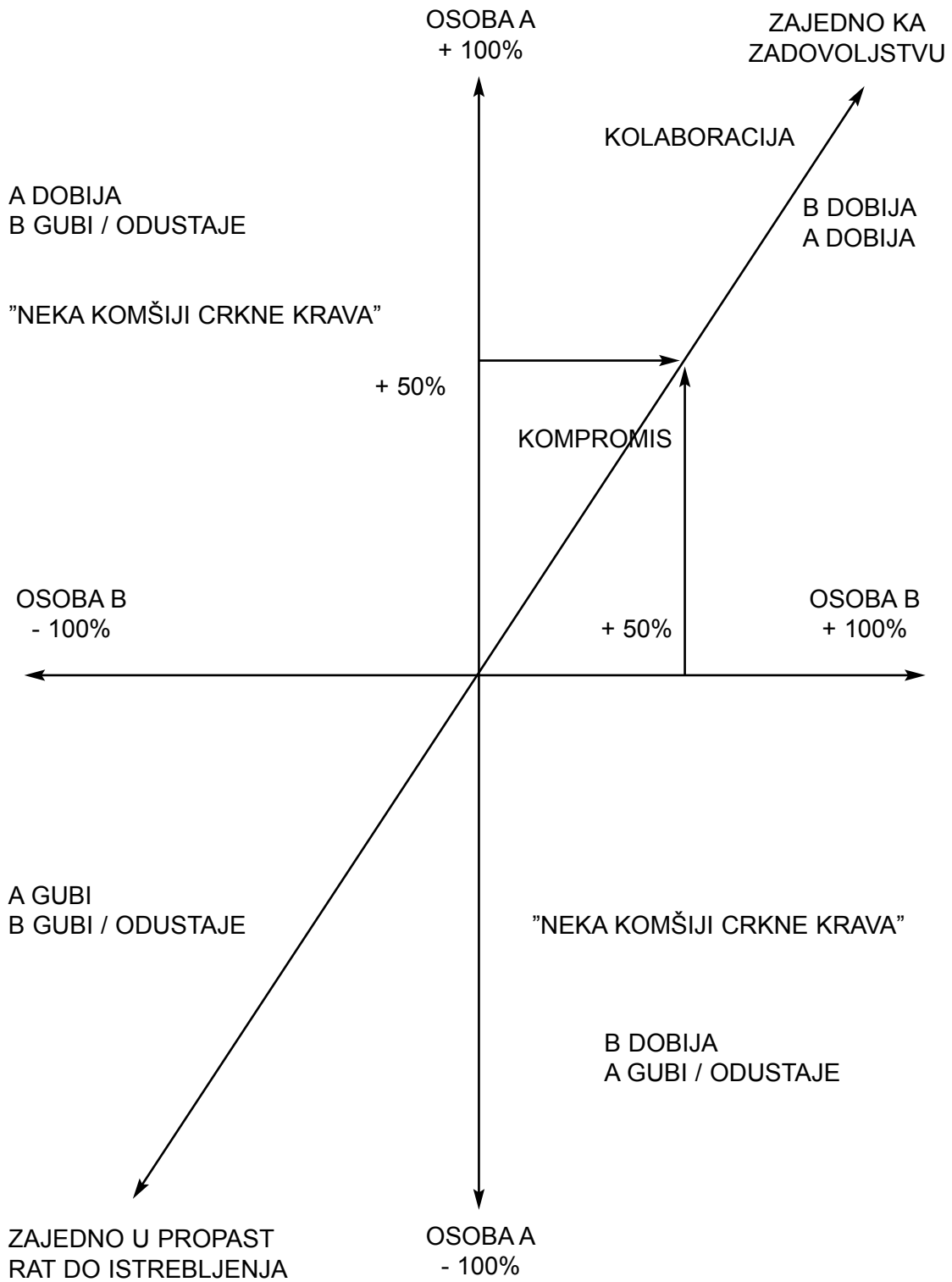

Tides/ 2001

Teško je razdvojiti ove oblike ponašanja jer se oni stalno prepliću i kombinuju. Ne može se konstruisati trajna i sigurna tipologija ponašanja u konfliktnim situacijama jer se ono može posmatrati sa više aspekata: kako se manifestuje, čime je motivisano, čemu stremi ili teži, koji su potencijalni ishodi...

Ipak, mogu se uočiti neke sličnosti u tome kako se ljudi ponašaju kada učestvuju u konfliktu. Navedena klasifikacija je pokušaj da se obuhvate zajedničke komponente među njima.

Materijal za rad za učesnike – "MOGUĆA SHEMA ISHODA U KONFLIKTU" -
K. Sanders

Prilog za voditelja – "SLONČE U ZATVORU"

masaža

Bila jedna velika šuma (kružni pokreti po leđima), puna četinara (dlanovima crtati grane jelke po leđima). Došle su drvoseče i posekle četinare (ivicom dlanova pokreti »sekirice«). Ostali su samo panjevi (kažiprstom opcrtavati krugove). Došlo je u šumu slonče i »skakutalo« s panja na panj (pesnicama oponašati kretanje slona).

Jednog dana su došli čuvari i uhapsili ga (naglo obema rukama uhvatiti osobu ispred za struk). Odveli su slonče u zatvor i stavili ga iza rešetaka (dlanovima praviti rešetke). U zatvoru je slonče kucalo na mašini pismo za mamu (prstima oponašati kucanje na mašini), onda je menjalo listove (dlanovima pomerati gore - dole po leđima), lepilo marku (palcem pritiskati kao da lepimo marku) i udaralo pečate (opet udarati pesnicama ali brže i sitnije) i plakalo (»gužvanje« leđa kao da se tresu zbog plača).

III Radionica: U tuđim cipelama (105 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da pokaže učesnicima koliko je sposobnost decentracije bitna da bi se neki sukob rešio.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- sagledavanje problema iz pozicije drugog – decentracija,
- rešavanje problema u simuliranoj situaciji,
- suočavanje sa problemom iz različitih uloga.

MATERIJAL za rad :

- slagalica od 5 elemenata prema broju učesnika,
- papir A4,
- olovke,
- primerak "Simulirane situacije" – za svakog učesnika.

UVODNA AKTIVNOST: IGRA SLAGALICA

A (5')

Voditelj pripremi 4 kompleta slagalica od 5 elemenata (prethodno odabrani crtež ili sliku iseče na 5 nepravilnih delova); učesnici pri ulasku u prostoriju izvlače nasumice delove slagalice, zatim se traže međusobno u prostoru prema delu koji imaju u ruci sve dok ne slože sliku; tako se formira 4 –5 grupa sa jednakim brojem članova –5).

CENTRALNA AKTIVNOST: DECENTRACIJA (90')

A (5')

Voditelj objasni učesnicima aktivnost koja ih očekuje i proceduru kojom će raditi: aktivnost se sastoji iz 5 koraka koji su prikazani u radnom materijalu tako da učesnici sami slede instrukcije i rešavaju situaciju korak po korak. Prvi korak se radi individualno, drugi, treći i četvrti grupno.

B (5') SIMULIRANA SITUACIJA »U TUĐIM CIPELAMA«

Voditelj podeli učesnicima radni materijal za simuliranu situaciju sa svih 5 koraka i nagovesti učesnicima da svaki korak ima ograničeno vreme za rad o čemu će ih obavestavati tokom rada, kao i da u petom koraku rad treba da se odvija na planu velike grupe, na šta će ih blagovremeno podsetiti. Zatim učesnici počinju s radom.

C (55') SAMA SITUACIJA

Glavne uloge: učenik/ca N.N. i razredni starešina III/3;

Zaplet: za vreme ekskurzije, jedne noći, N.N. je polomio/la lavabo u hotelskom sobnom kupatilu; u sobi je redovno spavao/la sam/sama jer je cimer/ka spavao/ u drugoj sobi sa drugom/drugaricom; hotelske vlasti traže od razrednog/ne novca da se šteta nadoknadi, ne ulazeći u to da li on/ona ima novca za to ili ne; razredni starešina traži od odeljenja da zajedno sa N.N. skupe novac za nadoknadu štete; deo odeljenja je spreman da uradi to što razredni/na traži; drugi deo odeljenja ne želi ostatak svog novca da potroši na takve stvari i ljuti se na N.N. što je sebe i njih doveo/la u takvu situaciju, pogotovu što je već iskoristio/la sve bonuse u disciplinskim kaznama - ostao je još samo ukor pred isključenje iz škole; osim toga svi znaju da je razredni/na jedva pristao/la da ga/je vodi na ekskurziju zbog toga.

INSTRUKCIJE:

ŠTA ĆETE URADITI U SITUACIJI SA N.N.?

A. Reći ćete N.N. sve o zbrci koju je prouzrokovao/la i šta sve sada morate da uradite da bi se situacija popravila.

VI

N.N.

GRUPA

B. Pronaći ćete zajedničko rešenje za ono što treba uraditi kako bi se situacija prevazišla.

VI

N.N.

GRUPA

C. Reći ćete N.N. u čemu je pogrešio/la.

VI

N.N.

GRUPA

D. Izgrdićete ga/je »na pasja usta« tako da shvati ozbiljnost situacije.

VI

N.N.

GRUPA

E. Da biste bili sigurni da će N.N. uraditi ono što ste se dogovorili proveravaćete tokom celog dana.

VI

N.N.

GRUPA

F. Prodiskutovaćete do detalja, sve činioce, koji su doveli do ove situacije.

VI

N.N.

GRUPA

G. Podsmevaćete mu se/joj se zbog njegove/njene gluposti.

VI

N.N.

GRUPA

H. Pitaćete ga/je šta on/ona misli, u čemu je pogrešio/la.

VI

N.N.

GRUPA

I. Govorićete tako glasno da vas ceo hotel čuje.

VI

N.N.

GRUPA

J. Pitaćete ga/je šta se desilo.

VI

N.N.

GRUPA

K. Proverićete, da bi bili sigurni, da on/ona sada zna kako treba dalje da se ponaša u ovoj situaciji.

VI

N.N.

GRUPA

L. Reći ćete mu/joj da ima sreće što nije gore prošao/la.

VI

N.N.

GRUPA

M. Reći ćete mu/joj da samo čekate da još jednom zabrlja.....!

VI

N.N.

GRUPA

N. Reći ćete mu/joj da je sve u redu i da se to može desiti svakome.

VI

N.N.

GRUPA

O. Objasnićete mu/joj šta vi mislite kako je nastao ceo problem.

VI

N.N.

GRUPA

P. Ne želite uopšte da razgovarate. On/ona zna da je pogrešio/la. Razgovor je gubljenje vremena.

VI

N.N.

GRUPA

KORAK 1 5 min.

lična odluka

Ne diskutujući ni sa kim, odlučite kako biste se ponašali u ovoj situaciji da ste vi razredni starešina. Redosled svojih postupaka označite brojevima (1,2,3,4....) u kućice označene sa VI, ne uzimajući u obzir ona predložena ponašanja koja vi ne biste u datoj situaciji upotreбили.

KORAK 2 15 min.

grupna odluka

Odlučite kao grupa:

- kom delu odeljenja pripadate (onome koji je spreman da uradi šta se traži ili onome koji ne želi da troši svoj novac na štetu u hotelu);
- kako biste se ponašali u istoj situaciji.

Grupnu odluku o redosledu ponašanju upišite brojevima 1,2,3... u kućice sa oznakom GRUPA.

KORAK 3 5 min.

priča N.N.

Pročitajte šta je N.N. ispričao/la o tome kako on/ona vidi celu situaciju i šta se događalo.

N.N. priča: te noći je jako malo spavao/la (oko tri sata) jer je celo društvo sedelo kod njega/nje do pred zoru; pričali su i pili pivo; ne seća se kada je zaspao/la; usred sna začuo se neki jak tresak; onako bunovan/na, nije bio/la siguran/na kakav je to zvuk i odakle dopire; ustao/la je i pošao/la u kupatilo da proveri da li je sve u redu; odjednom je osetio/la vrtoglavicu i, da ne bi pao/la, prihvatio/la se za lavabo, koji je, verovatno pod teretom, počeo da se odvaja od zida i pao, zajedno sa njom/njom, na pod; N.N. je u tom trenutku bio/la sam/a u sobi; nije se povredio/la i ustao/la je; kako mu/joj se i dalje vrtelo u glavi otišao/la je do kreveta i legao/la da malo dođe sebi; zaspao/la je ponovo i tek je ujutru shvatio/la šta se dogodilo; znao/la je da ako ispriča razrednom/oj neće dobro proći; pokušao/la je da odloži stvar da ne bi svima pokvario/la raspoloženje na ekskurziji; znao/la je da će morati s tim da se suoči kada krenu kući i dao/la je sebi vremena da se pripremi za to.

KORAK 4 10 min.

odluka eksperta

Ako zamislite sebe na mestu N.N. kako biste voleli da se ova situacija razreši. Stavite ZNAK + u kućicu iznad koje piše N.N. za svaki predlog za koji mislite da će pomoći da se situacija razreši na najbolji način. Preskočite one predloge za koje mislite da vam neće pomoći (u ovom slučaju vi ste ekspert jer jedino vi možete tačno prosuditi šta je (bes) korisno za situaciju u kojoj ste se našli (odnosno u kojoj se N.N. našao/la).

KORAK 5 20 min.
diskusija na velikoj grupi

Razmena mišljenja, utisaka, osećanja u velikoj grupi po sledećim pitanjima:

1. Kako je svaka grupa rangirala predloge? Zašto?
2. U kojoj meri se poklapaju/razlikuju individualne i grupne odluke u rešavanju problema?
3. Da li je učesnicima bilo lakše da se decentriraju kao grupa ili kao pojedinac?
4. Koliko i kako se razlikuje redosled postupaka između grupa u zavisnosti od grupne uloge koja je izabrana?
5. Koliko se pogled na problem i redosled ponašanja razlikuje od grupe do grupe, zavisno od uloge: kada su razredni/na, kada su deo grupe koji hoće, deo grupe koji neće, kada su N.N.?

D(25')

Posle petog koraka, voditelj nastavlja razgovor sa učesnicima. Traži od učesnika da se osvrnu na svoje utiske i doživljaje u simuliranoj situaciji; da li im je bilo teško/lako da se izmeste iz svoje u tuđu ulogu – »da obuju tuđe cipele«; šta im je otežavalo, a šta olakšavalo celu situaciju; koja uloga im je kao pojedincu bila lakša, koja kao članu grupe.

! Napomena - Voditelj objašnjava učesnicima o tome koliko je sposobnost decentracije u situaciji sukoba važna kao početna pozicija za konstruktivno rešavanje sukoba i koliko je važno da se svaka situacija sagleda iz ugla svakog pojedinačnog učesnika u njoj kako bi se postiglo što bolje razumevanje. Kao pomoćni materijal voditelju može da posluži teorijski deo iz uvoda u ovaj blok.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: GRUPNA SINERGIJA

A (10')

Učesnici ostaju u grupama u kojima su prethodno radili. Svaka grupa ima zadatak da smisli pokret i zvuk kojim će da predstavi zadovoljstvo i proslavi obavljeni »posao«. Grupe jedna drugoj iskazuju znake podrške i slavljenja.

IV Radionica: Kako da ti kažem (135 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa pojmom i značajem JA poruka.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- upoznavanje sa veštinom jasnog izražavanja sebe bez interpretacije i optuživanja drugog,
- razlikovanje Ja poruka od Ti poruka.

MATERIJAL za rad:

- stikeri,
- veliki papiri, jedan sa nacrtanim zidom, drugi sa mostom,
- prilog "TI poruke" – za svakog učesnika,
- prilog "JA poruke" – za svakog učesnika,
- prilog "Šta otežava komunikaciju" – za svakog učesnika,
- prilog "Jasno izražavanje sebe - Ja poruke" – za svakog učesnika.

UVODNA AKTIVNOST: IGRA - SA NAMA JE SVE OK, ALI SA VAMA NIJE

A (20')

Grupa se podeli na dva dela, pola - pola. Jedni stanu na jedan kraj učionice/sobe za rad, drugi u drugi. Prva grupa napravi korak ka drugoj uglas izgovarajući tiho i ljubazno: "Sa nama je sve OK, ali sa vama nije. Mi smo u pravu, vi uvek grešite". Zatim druga grupa iskorači ka prvoj i izgovori istu rečenicu tiho i ljubazno, ali malo glasnije. Igra se odvija tako što grupe naizmenično iskoračuju i izgovaraju isti tekst, svaki put sve glasnije i manje ljubazno i fino. Igra se završava kada dođu jedni do drugih, dok im se "nosevi ne dodirnu" i kada već viču jedni na druge. Tada voditelj zaustavlja igru i svaki par koji je u direktnom kontaktu treba da se rukuje, ili zagri i poljubi, štogod žele, ali da to predstavlja akt dobre volje.

Posle odigrane igre, voditelj pita učesnike kako su se osećali, da li je nekome bilo neprijatno, i koje su njihove reakcije na ovu igru.

Voditelj komentariše kako je ovo bila samo igra, ali da ona ilustruje način na koji raste tenzija kada optužujemo druge, kada smatramo da su oni odgovorni za naša osećanja, da smo bolji od drugih i sl.

CENTRALNA AKTIVNOST: JA PORUKE – TI PORUKE / ZIDOVI I MOSTOVI (115')

A (20') ZIDOVI

Na zid se okače dva velika papira, jedan na kome su nacrtani pravougaonici kao cigle

koje sačinjavaju zid, a na drugom most. Svaki učesnik za sebe se seti konflikta iz skorašnje prošlosti i šta su tada izgovorili. Na stikere ispisuju te poruke, jedan stiker, jedna poruka. Kada završe stikere lepe na prvi papir praveći zid.

Voditelj čita poruke, komentariše, ako može svrstava ih u kategorije (npr. dijagnoze i sl.) i negde rezimira kako izgledaju TI poruke i šta su njihove karakteristike.

! Napomena - Učesnici mogu i sami da pogledaju zid, i da prokomentarišu kako se to njima čini.

B (35') MOSTOVI

Učesnici se dele u grupe po troje (način podele po izboru voditelja), svaka grupa odlazi do zida i uzima po nekoliko poruka (važno je da sve poruke budu skinute). U malim grupama, poruke koje su izabrali prevode u Ja poruke, jasno izražavajući sebe, svoje mišljenje, osećanja i potrebe.

Kada završe, po grupama dolaze do zida, izgovaraju šta su napisali i ako se grupa slaže, lepe poruku na sliku mosta.

C(25')

Voditelj rezimira šta se dobilo. Objašnjava razliku između Ja i TI poruka sa naglaskom na karakteristike Ja poruka i njihovog značaja u procesu nenasilne, konstruktivne komunikacije. Nakon ovoga, svakom učesniku deli materijale "Šta otežava komunikaciju?" i "Načini izražavanja sebe". Učesnici pogledaju ovaj materijal i primere, i zatim prokomentarišu ove liste zajedno sa voditeljem.

! Napomena – Umesto da čita svaku pojedinačnu poruku, voditelj može da zamoli učesnike da sami pogledaju most, da prokomentarišu kako se to njima čini, da li imaju lično iskustvo u ovakvom načinu komunikacije.

D (25') UZEMLJENJE

Učesnici se podele u parove. Jedna osoba je A, druga B. U prvoj situaciji osoba A ima zadatak da zamisli da je čvrsta kao drvo ili stub i da je nešto snažno vezuje za zemlju. Osoba B pokušava da je izbacila iz ravnoteže i pomeri. U drugoj situaciji osoba A čvrsto stoji na podlozi ne pomerajući donji deo tela, dok joj je gornji deo tela opušten i pokretljiv. Osoba B pokušava da je izbacila iz ravnoteže i pomeri. U trećoj situaciji osoba A stoji potpuno opušteno. Osoba B pokušava da je izbacila iz ravnoteže i pomeri.

Kada prođu kroz sve tri situacije, menjaju se uloge.

Nakon ove aktivnosti voditelj podstiče diskusiju pitanjima:

- *Kako vam je bilo tokom aktivnosti, kako ste se osećali?*
- *Da li ste primetili neke razlike između prve, druge i treće situacije?*
- *Šta vam je najviše prijalo, u kojem položaju (stojeći čvrsto na zemlji ili opušteno)*
- *Šta vam se najviše dopalo?*

Nadovezujući se na završnu diskusiju, voditelj pravi razlike u pristupu konfliktu, ili šire gledano bilo kojoj životnoj situaciji: *"kada smo suviše čvrsti i rigidni bivamo lako izbačeni iz ravnoteže, kada smo previše opušteni (kao treća situacija) onda ne znamo šta hoćemo, prepuštamo se situaciji i nosi nas stihija..., a kada smo jasni u tome šta želimo, a dovoljno fleksibilni da govorimo o sebi i slušamo druge, imamo najviše šanse da nas čuju, da se povežemo sa drugima i da dođemo do onoga što želimo na obostrano zadovoljstvo... (druga situacija)".*

E (10')

Voditelj radionice podeli svakom učesniku materijal za rad za učesnike - "DOMAĆI ZADATAK", još jednom daje kratko objašnjenje i rezime današnje radionice, i potom ih zamoli da svako popuni ovaj materijal i donese na sledeću radionicu.

Materijal za rad za učesnike – "ŠTA OTEŽAVA KOMUNIKACIJU?"

JEZIK NESLUŠANJA I NEPRIHVATANJA

dvanaest zamki

1. NAREĐIVANJE, KOMANDOVANJE
Na primer: Prestani da se žališ, to mora tako da se uradi i gotovo.
2. UPOZORAVANJE, PRETNJA
Na primer: Bolje bi ti bilo da slušaš šta ti se kaže.
3. MORALISANJE, PROPOVEDANJE, NAVOĐENJE RAZNIH "TREBALO BI"
Na primer: Ti znaš da kada dođeš u školu, svoje lične probleme treba da ostaviš kod kuće, gde im je i mesto.
4. SAVETOVANJE, NUĐENJE REŠENJA
Na primer: Bolje rasporedi vreme, pa ćeš onda moći da završiš sve obaveze.
5. ARGUMENTISANJE
Na primer: Pogledajmo činjenice. Ostalo ti je još samo mesec dana do kraja godine.
6. OSUĐIVANJE, KRITIKOVANJE
Na primer: Zašto si čekao toliko dugo da se gradivo nagomila?
7. ETIKETIRANJE
Na primer: Ti si ili velika lenčuga, ili veoma nesiguran.
8. INTERPRETIRANJE, DIJAGNOSTIKOVANJE, ANALIZA
Na primer: Ti u stvari samo hoćeš da se izvučeš i da ništa ne radiš.
9. HVALJENJE, SAGLAŠAVANJE
Na primer: Ti si veoma sposoban, sigurno ćeš naći načina da rešiš problem.
10. TEŠENJE
Na primer: Proći će to. I ja sam se tako osećala, pa je prošlo.
11. ISPITIVANJE, SASLUŠAVANJE
Na primer: Misliš li da je zadatak bio toliko težak? Koliko ti je vremena bilo potrebno da ga radiš? Zašto si odustao? Zašto me nisi ranije pitao da ti pomognem?
12. POVLAČENJE
Na primer: Hajde da pričamo o nečem prijatnijem!

Materijal za rad za učesnike – "NAČINI IZRAŽAVANJA SEBE"

KAKO DA KAŽETE ŠTA VAM TREBA I KAKO VAM JE ?

TI PORUKE – poruke koje vode nerazumevanju i sukobima; uvek se odnose na drugog i govore o njemu/njoj, nisu jasan izraz onoga što želimo da kažemo.

PORUKE KOJE NUDE REŠENJA: ovim porukama se nude gotova rešenja za probleme koje druga strana treba, ili mora da prihvati.

Gotova rešenja su najčešće u formi:

- naredbi,
- upozorenja,
- argumenata,
- pridikovanja i moralisanja,
- direktnog savetovanja.

Prenosi se poruka da je jedna strana gazda, autoritet i da moraju da ga poslušaju, što nekada i čine, ali na kratko.

OMALOVAŽAVAJUĆE PORUKE: ove poruke prikazuju drugu stranu u negativnom svetlu, osporavaju njen karakter i loše utiči na njeno samopoštovanje.

Obično u sebi sadrže :

- procenu,
- kritiku,
- podsmeh,
- ruganje i
- osuđivanje.

One mogu da budu ili ignorisane, tj. ne dolazi do pozitivne promene ponašanja, a donose se određeni zaključci o karakteru onoga ko ih upućuje, ili prihvaćene, tj. druga strana ih prihvata kao dodatni dokaz svoje bezvrednosti.

INDIREKTNE PORUKE: u ovu grupu spadaju:

- šale,
- sarkazam,
- zadirkivanje i
- komentari koji odvrćaju pažnju.

Često ostaju neshvaćene i nemaju efekta na promenu ponašanja onoga kome su upućene.

JA PORUKE – poruke koje vode razmevanju i povezivanju.

Uvek se odnose na onoga ko govori, kroz njih govorimo o sebi iz sebe. Govorimo drugima, a u isto vreme dajemo empatiju sebi, tj. povezujemo se sa sopstvenim osećanjima i potrebama, kao i sa onim čemu težimo. Pomažu nam da izrazimo sebe, bez optuživanja, kritike i etiketiranja druge osobe. Njima se izražava lični doživljaj onoga što je druga osoba rekla ili uradila. Na taj način sprečavamo da osoba kojoj se obraćamo čuje ono što nam smeta kao napad na nju.

JA poruke imaju 4 komponente i važno je svaku od njih jasno formulirati.

1. Opservacija (ono što opažamo da druga osoba kaže, ili radi, a što nam smeta), nastojanje da se specifično opiše problem, događaj, ako je moguće bez interpretiranja i dijagnostikovanja:

Kada JA (vidim, čujem, setim se)

2. Osećanja (osećanja u odnosu na ono što opažamo).

Dajte sebi vremena da prepoznate šta osećate pre nego što to izrazite. Ako kažete:

“Osećam se kao da / da JA/ da ti...”

izrazili ste procenu a ne osećanje. Zato jednostavno recite:

»JA se (sada) osećam

Pokušajte sa osećanjima kao što su: tuga, napetost, strah, ljutnja, razočarenje, zbunjenost, nemoć....

3. Potrebe (potrebe, želje, vrednosti, koje dovode do iskazanih osećanja).

Uočite razliku između potrebe i načina na koji je možete zadovoljiti :

Zato što JA (imam potrebu, želim, cenim).....

(npr: poštovanje, uvažavanje, prihvatanje, sigurnost, jasnoća, podrška, razumevanje.....).

Ako ne možete da definišete osećanja, recite prvo svoje potrebe, a onda pokušajte da odredite kako se osećate:

Potrebno mi je/voleo/la bih _____

(poštovanje, uvažavanje, prihvatanje, sigurnost, jasnoću, podršku, razumevanje...)

i zbog toga se osećam _____ .

4. Zahtev (konkretne akcije koje bismo želeli da budu preduzete).

Obratite pažnju da zahtev bude:

- izražen jezikom pozitivne akcije, tj. da kažete šta želite, a ne šta ne želite,
- formulisan sada i ovde,
- konkretan, izražen kroz konkretno ponašanje:

Sada bih želela da ti

Navedeni elementi JA poruke služe nam da »prevedemo« TI iskaze u JA iskaze:

»TI iskazi«	»JA iskazi«
Ti nikad/uvek..... (događaj)	Kada ti po peti put (<u>opservativno</u> , <u>određeno</u>)
Prekršio/la si naš dogovor..... Prevario/la si me.....	Osećam se (<u>tužno</u> , <u>povređeno</u>) jer nije ispoštovan naš dogovor.....
Ti nisi od poverenja!	Zbunjen/a sam; ne znam u šta da verujem; prolazim težak period, dobijam izmešane poruke.
Ne poštuješ me!	Kada sam doživeo/la da _____ osetio/la sam se (<u>povređeno</u>) jer mi je potrebno <u>uvažavanje</u> i <u>prihvatanje</u> .
Ti me teraš da.....	Kada kažeš da moram da _____, <i>ja se osećam</i> _____....
Ti si me razbesneo!	Kada otkrijem da ___ zaista se razljutim.
Ne može da ti izgleda kao..... Ne shvataš da _____	Mi imamo problem oko razumevanja _____.
Nikada te nije briga!	Ono što meni nedostaje jeste da vidim da ti je stalo.

Materijal za rad za učesnike - "DOMAĆI ZADATAK"

Vežba: dopunite iskaze u skladu sa tim što odaberete kao opservaciju:

Jasno izražavanje sebe / empatija sebi:

Kada ti _____

- doneseš cveće, kao što si večeras učinio,
- upitaš me ljubazno, kao juče,
- ponudiš pomoć, kao u ponedeljak,
- raspremiš sto posle jela, a da ti ne tražim to,
- ispričaš iskreno šta se dogodilo i koji je tvoj udeo u tome,
- sediš i slušaš me onako kako to baš sada radiš.

ja se osećam _____

zato što ja _____

i želim da _____

Empatija drugome

Kada ti _____

- doneseš cveće, kao što si večeras učinio,
- upitaš me ljubazno kao juče,
- ponudiš pomoć, kao u ponedeljak,
- raspremiš sto posle jela, a da ti ne tražim to,
- ispričaš iskreno šta se dogodilo i koji je tvoj udeo u tome,
- sediš i slušaš me onako kako to baš sada radiš.

da li se osećaš _____

zato što ti _____

i da li želiš da _____

V Radionica: Slušam te, slušaš me (105 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa različitim načinima slušanja koji doprinose uspešnijoj komunikaciji i povezivanju sa drugim osobama, odnosno nastavku komunikacije.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- razlikovanje slušanja i neslušanja,
- razlikovanje različitih vrsta slušanja,
- upoznavanje sa karakteristikama slušanja sa empatijom.

MATERIJAL za rad:

- papiri/stikeri,
- kocke, onoliko koliko ima grupa,
- prilog "Jezik neslušanja" – za svakog učesnika,
- prilog "Jezik slušanja" – za svakog učesnika,
- prilog "Slušanje sa empatijom" – za svakog učesnika,
- prilog "Šta blokira empatiju" – za svakog učesnika.

UVODNA AKTIVNOST: SLUŠAM, NE SLUŠAM

A (25')

Učesnici se podele u parove. Osoba A ima zadatak da priča o nečemu što misli da je važno i zanimljivo, a osoba B da je sluša na različite načine. Prvo, dok osoba A govori, verbalno šalje poruku da sluša, a svim neverbalnim znacima pokazuje da ne sluša; u drugoj da sluša, ali da usput reaguje; i u trećoj da samo čuti i pažljivo sluša. U sledećem krugu osobe A i B menjaju uloge.

Nakon igre voditelj postavlja pitanja učesnicima:

- *Kako ste se osećali tokom igre?*
- *Šta vam se najviše prijalo?*
- *Koje su suštinske razlike primetili u sve tri situacije?*
- *Kako se osećamo kad nas drugi ljudi slušaju, a kako kad nas ne slušaju?*

Posle diskusije voditelj podeli svim učesnicima materijal sa karakteristikama slušanja i neslušanja, a zatim ih svi zajedno analiziraju i komentarišu.

CENTRALNA AKTIVNOST: SLUŠAM A U STVARI... (70')

A (15')

Svi sednu u dva koncentrična kruga okrenuti jedni ka drugima. Oni koji sede u

spoljašnjem krugu su »slušači«, a u unutrašnjem »pričači«. »Slušači«, svako za sebe bira način na koji će slušati (npr. sa analizom, dijagnostifikujući, dajući savete, optužujući i sl.). »Pričači« pričaju u prvom krugu sa prvim »slušačem«, svako sa svojim, na znak voditelja unutrašnji krug se pomera za jedno mesto u levo, tako da se prave novi parovi. »Pričači« beleže način na koji su slušani u prvoj razmeni, pa počinju razgovor sa sledećim »slušačem«. Igra se završava kada se ceo krug završi. Razmenjuju mišljenje o tome da li su pogodili kako ih je ko slušao.

B (15')

Nakon završenog kruga, voditelj pita učesnike da li su pogodili i napravili razliku između različitih načina slušanja? Zatim ih pita kako im je bilo tokom aktivnosti?

Voditelj komentariše o tome kako kada »slušamo« ne znači i da čujemo, da se nekada više bavimo sobom nego drugima.

C (15') UŠI

Voditelj učesnicima podeli priloge o različitim vrstama slušanja i ispriča ukratko o 4 osnovna tipa slušanja. Posle ovoga, razgovara sa učesnicima o tome da li prepoznaju nešto od onoga što su čuli, imaju li iskustva iz ličnog života koja ilustruju ove primere, i dr. Zatim vodi razgovor o tome koje nas slušanje povezuje, kako nekada moramo prvo čuti sebe, da bi čuli i druge ...

D (25') KOCKARENJE

Učesnici se podele u grupe po pet i svako za sebe zapiše poruku koju ne može da podnese, nešto što mu/joj neko govori. To razmene u grupi i stave papiriće sa zapisom na sredinu stola.

Svaka grupa dobije veliku kocku, na čijim stranama je zapisano šta se očekuje od onoga ko baca kocku da uradi (npr. kako se oseća osoba koja to izgovara, kako se oseća osoba kojoj je to rečeno, šta je potreba osobe koja to izgovara, koja je potreba onoga kome je to rečeno, šta želi osoba kojoj je upućeno, šta želi osoba koja to izgovara).

Svaki član grupe baca kocku na svaku rečenicu i radi ono što dobije bacanjem. Na papiriće sa porukama zapisuju se osećanja, potrebe, zahtevi. Svi slušaju i komentarišu u toku igre ili na kraju, u zavisnosti od toga kako se dogovore.

Nakon ovoga voditelj pita učesnike:

- *Kako im je bilo tokom ove aktivnosti,*
- *Šta im je bilo teško,*
- *Da li im je prihvatljivo ono do čega su došli...*

Voditelj zatim zaključuje da su provežbavali elemente slušanja sa empatijom i da je

empatija kada sve ove elemente povežemo, da nekada nije lako čuti druge jer smo suviše sami povređeni.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: AJKULE

A (10')

Iz grupe se izdvoje dva dobrovoljca koji glume ajkule, voditelj je kapetan broda, a svi zamisle da su putnici na brodu koji tone, da je oko njih more sa ajkulama. Pošto brod tone, svi putnici treba da se rasporede u čamce za spasavanje. Čamci su mali i u njih može da stane samo određeni broj putnika, koji određuje kapetan. Na njegov znak i prema broju koji odredi, putnici se grupišu »u čamce«. Ukoliko ih ima više od zadatog broja, ajkule će ih »pojesti« - odnosno, pretvaraju ih u nove ajkule. Igra traje dok svi ne postanu ajkule ili dok se ne organizuju tako da ih ajkule više ne mogu pojesti.

Materijal za rad za učesnike – "JEZIK SLUŠANJA"

PO ČEMU SE PREPOZNAJE DA POSTOJI SLUŠANJE ?

- **GOVOR TELA**
Kontakt oči u oči, telo blago nagnuto ka sagovorniku....
- **AUTENTIČNA ZAINTERESOVANOST**
Sagovornik pokazuje da mu je stalo da vas sasluša – posvećuje vam vreme i pažnju.
Sluša vas, a ne sebe.
- **NE VRŠI SELEKCIJU PODATAKA**
- Bavi se onim što se dogodilo, a ne svojim tumačenjem događaja ili primanjem samo onih delova za koje je lično zainteresovan.
- **POMAŽE U RAZUMEVANJU**
Pomaže vam da *prepoznate* svoja osećanja i potrebe, da se oslobodite svojih procena i da iskažete potrebe i očekivanja.
- **PARAFRAZIRA I SUMIRA**
Pomaže vam da održite pažnju, da ostanete u kontaktu sa svojim osećanjima i potrebama dok opisujete šta se sve događalo. Ponavlja ono što ste rekli drugim rečima zadržavajući autentičnost doživljaja (osećanja i potrebe). Sumira, izdvaja bitne komponente od nebitnih, sažima u nekoliko rečenica suštinu problema, kako biste konstruktivno o njemu razmišljali i razgovarali.
- **POSTAVLJA PITANJA**
Teži za što boljim razumevanju situacije i problema kojim se bavite, objašnjava i sebi i vama motive koji su vas doveli u tu situaciju, kao i motive i potrebe drugih učesnika, za koje sami možda niste dovoljno otvoreni i ne prepoznajete ih.
- **PRUŽA KONSTRUKTIVNU PODRŠKU**
Ako vas savetuje, to čini stavljajući se u vašu poziciju. Ne nudi gotove recepte, već traži rešenje u skladu sa trenutnom situacijom i primereno vašim očekivanjima.

Materijal za rad za učesnike – "JEZIK NESLUŠANJA"

PO ČEMU SE PREPOZNAJE DA NE POSTOJI SLUŠANJE ?

- NEMA AUTENTIČENE ZAINTERESOVANOSTI
Sagovornik neverbalno i verbalno pokazuje da ne sluša:
"Da, da, samo ti nastavi..." a istovremeno radi nešto drugo.
- PRIMA SAMO JEDNU VRSTU PORUKE
Obraća pažnju samo na verbalne ili samo na neverbalne elemente poruke.
- SELEKTIVNO PRIMA PORUKE
Prima samo one delove poruke koji su za njega važni, koji za njega imaju određene implikacije ili se uklapaju u procenu sagovornika i komentariše poruku koju prima u skladu sa svojim merilima i vrednostima, stavljajući sagovornika u drugi plan, kao na primer:
 - "Nije to baš toliko važno. Ti preteruješ."
 - "Može to biti i gore, imao si sreće."
 - "Verovatno i ti tome doprinosiš, što se malo ne pozabaviš sobom."
- ODBACUJE / NEGIRA DEO PORUKE
Blokira ili odbacuje, kao da ne čuje, ne želi da čuje, negira:
 - "Nije ti/to ništa";
 - "Nećemo o tome";
 - "Kakve to veze ima sa temom?"
- PREBACUJE FOKUS NA SEBE
Vreba trenutak da preuzme reč i promeni sadržaj i temu razgovora, ili da prebaci fokus na sebe:
 - "Da čujes šta se meni desilo..."
 - "Isto je tako bilo i meni..."
- UMANJUJE LIČNU ODGOVORNOST
Prima poruke kao neiskazano očekivanje u odnosu na sebe i kako je očekivanje nejasno, a ponekada i zastrašujuće, sagovornik koristi priliku da se ogradi od njega ili odbrani:
 - "Šta ja tu mogu?"
 - "To nije moja odgovornost."
 - "Ne mogu ja u to da se mešam."
- VRAĆA SE NA PROŠLOST
Prikuplja podatke o tome šta se dogodilo i vraća se na događaj sa idejom da analizira alternative iste situacije/događaja, odnosno da predoči sagovorniku šta je sve moglo da se dogodi da je njegova akcija ili reakcija bila drugačija. Tom prilikom više koristi svoj pogled na ceo događaj i svoj prilaz reagovanju na njega: "Da, ali da si..."

Materijal za rad za učesnike – "SLUŠANJE SA EMPATIJOM"

VRSTE SLUŠANJA

ili KAKO ČUJEMO ONO ŠTO SE GOVORI

Slušanje koje vodi sukobima i nezadovoljstvu.

Pitanje koje postavljamo: Šta nije u redu sa mnom?

Optuživanje sebe...

Osećanje: Stid, krivica, strah...

Primer: Osoba A: Sebična si, samo na sebe misliš!

Osoba B: U pravu je, uvek je izneverim.

Pitanje koje postavljamo: Šta nije u redu sa drugima?

Optuživanje drugih...

Osećanje: Bes, razočarenje, nemoć.

Primer: Osoba A: Sebična si, samo na sebe misliš!

Osoba B: Nisam ja sebična, nego si ti nezahvalna.

Slušanje koje vodi povezivanju i nastavku komunikacije.

Pitanje koje postavljamo: Šta mi treba?

Fokus je na našim potrebama i osećanjima.

Empatija sebi

Primer: Osoba A: Sebična si, samo na sebe misliš!

Osoba B: Povređena sam, treba mi razumevanje i podrška u našim odnosima i prijalo bi mi da znam šta sam uradila pa ona tako reaguje.

Pitanje koje postavljamo: Šta treba drugoj osobi?

Fokus je na osećanjima i potrebama druge osobe.

Empatija drugome

Primer: Osoba A: Sebična si, samo na sebe misliš!

Osoba B: Da li si povređen zato što bi voleo da se uvažavaju i tvoje potrebe, da postoji uzajamnost?

Materijal za rad za učesnike – "ŠTA BLOKIRA EMPATIJU"

KADA I KAKO BLOKIRAMO SAOSEĆANJE

; Kada: živimo u svetu suđenja i prosuđivanja;

Kako: bavimo se samo time "ko je šta i ko je ko"

Na primer: »To je onaj mali iz III razreda, otkada znam za njega predstavlja problem, ma kakvi problemi kod kuće, on je takav i tu se ništa ne može...«

; Kada: zaboravimo da su analize drugih koje vršimo samo izraz naših sopstvenih potreba i vrednosti;

Kako : analiziramo situacije.

Na primer: »Ma nas niko ne poštuje, to što oni hoće da učenici procenjuju nastavnike samo je šlag na tortu...«

; Kada: poredimo sebe sa drugima bilo u pozitivnom ili negativnom smislu;

Kako: precenjujemo ili podcenjujemo sebe i druge.

Na primer: »Ma lakše je onima u osnovnoj školi, iako su manje obrazovani, podviknu i svi slušaju...« ili »Ova deca imaju sve, a mi nikada ništa nismo imali...«

; Kada: poričemo svesnost da je svako odgovoran za sebe, svoja osećanja i svoje ponašanje;

Kako: optužujemo druge da su odgovorni za naša osećanja, misli i ponašanje.

Na primer: »Uvek se zbog vas iznerviram...« ili »Čovek izgubi volju da pošteno radi svoj posao kada vidi vaše prazne poglede...«

; Kada: zaboravimo da u svakoj situaciji imamo mogućnost izbora;

Kako: optužujemo druge i situacije za izbore koje smo napravili.

Na primer: »Ovde sam samo zato što nemam drugog izbora« ili »Svi ćete dobiti ukor zato što tako mora da bude...«

; Kada: poverujemo da možemo naterati druge da rade ono što mi želimo;

Kako: Tražimo bezuslovnu poslušnost.

Na primer: »Molićete me da odgovarate, ali ja neću hteti da vas pitam...«

; Kada: mislimo da "bilo ko zaslužuje bilo šta";

Kako: nagrađujemo i kažnjavamo.

Na primer: »Zaslужи si da ponavljaš«, ili »Evo ti petica, tako si fina i lepo vaspitana i trudiš se ...«

VI Radionica: Bes (135 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa emocijom besa i odnosu koji postoji između ove emocije i nastajanja i produbljivanja konflikta.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- razlikovanje misli i osećanja u besu,
- upoznavanje sa konstruktivnim načinima kanalisanja energije besa.

MATERIJAL za rad:

- veliki pakpapir na kome može da se ocrta neko iz grupe,
- olovke, flomasteri,
- raznobojni stikeri.

UVODNA AKTIVNOST: POZAJMLJENE RUKE

A (10')

Dva para dobrovoljaca izađu pred celu grupu. Njihov zadatak je da besno komuniciraju, tako što jedan u paru govori, držeći ruke iza leđa, a drugi čuti, ali glumi ruke druge osobe.

B (15') OSETI MOJ BES

Svi stanu u krug. Jedan po jedan ulaze u sredinu kruga, pokazuju telom kako izgleda njihov bes i proizvode zvuk koji ilustruje »glas« besa. Svi ostali ponove to isto, pokušavajući da osete kako je toj osobi. Igra se završava kada svi dođu na red.

Posle ovoga, voditelj pita učesnike kako im je bilo tokom ove igre i da li su osetili kako je drugim učesnicima u igri, a zatim objašnjava kolika je snaga u besu, kako su reakcije univerzalne.

! Napomena - Voditelj kao pomoćni materijal može da koristi materijale iz teorijskog dela ovog priručnika.

CENTRALNA AKTIVNOST: BES (105')

A (15') ODAKLE BES?

Dobrovoljac/ka iz grupe legne na veliki komad papira, ostali je opcrtavaju dok ne dobiju konturu ljudskog tela. Taj papir se kači na zid.

Svako za sebe razmisli o tome koje su to situacije koje ih razbesne. Svako za sebe zapisuje na primer, žute stikere. Kada završe odlaze do crteža i lepe stikere oko konture tela.

Nakon ovoga voditelj objašnjava da su sve to situacije koje dovode do besa ali da ćemo se sada baviti primerima koji govore o tome šta je to što nas stvarno razbesni.

B (15') BESNE MISLI

Svako za sebe zapisuje misli koje mu prolaze kroz glavu, šta misli o sebi i drugima u situaciji besa, na crvene stikere i njih lepe "u glavu" na velikom crtežu.

Kada učesnici završe sa čitanjem stikera, tj. odgovora koji su učesnici dali, komentariše se da su misli to što nas stvarno razbesni.

D (15') BESNE GLISTE

Svako za sebe zapisuje šta radi u besu na narandžaste stikere. To lepe na ruke i noge crteža. Zatim voditelj ukratko objašnjava kako to sve bes može da bude destruktivan.

E (15') BESNIM, A TREBA MI

Svako za sebe pokušava da odredi koje mu potrebe nisu zadovoljene u besu i to zapisuju na plave stikere i lepi u stomačni deo crteža.

Potom voditelj objašnjava kako u besu izgubimo kontakt sa svojim potrebama, sa životom i zato nas bes plaši i zato u besu radimo sve ono što nam se ne dopada.

F (15') GDE ODE BES

Svako za sebe, razmišljajući o potrebama, pokušava da definiše koja osećanja su se javila umesto besa. To zapisuju na bele stikere i lepe "u grudi" crteža.

Voditelj komentariše kako kada se povežemo sa potrebama nestaje bes, ali ostaje njegova snaga i energija koju možemo da iskoristimo da se povežemo sa drugima i rešimo problem koji imamo. Postavlja pitanje da li bi sad kad vidimo da se osećaju na primer, bespomoćno i dalje vikali i lupali ili bismo pokušali da uradimo nešto što bi smanjilo taj doživljaj bespomoćnosti.

G (15') MISLIM, A MISLIM DA OSEĆAM

Vodi se diskusija u grupi o tome kako se menja način na koji reagujemo i percipiramo svet kada se povežemo sa svojim potrebama. Razgovara se o tome da li postoje još neka "osećanja" koja to nisu (npr. panika, depresija, stid i sl.).

! Napomena - Voditelj treba da navede učesnike da govore o ličnom iskustvu, kako im se čini ova šema razumevanja besa.

Voditelj objašnjava učesnicima da uvek možemo da biramo, da se povežemo sa sobom ili da napadamo sebe i druge. Važno je napomenuti da je bes često prisutan u sukobima i da otežava njihovo rešavanje. Da je veština slušanja tuđeg besa neophodna da bi se radilo posredovanje.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: GRUPNI ZAGRLJAJ

A (5')

Dva dobrovoljca se zagrlje. Oko njih stane sledećih četvero koji se zagrlje istovremeno grleći prvi par. Zatim dolaze sledeći, grle se, grleći one u unutrašnjosti kruga i tako sve dok svi nisu u zagrljaju.

VII Radionica: Da sam ja neko (115 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa razlikom između potrebe i želje, kao i sa univerzalnošću potreba i mogućnošću da se one zadovolje na različite načine.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- povezivanje sa sopstvenim i tuđim željama i potrebama,
- uočavanje razlike između potreba i želja (kao načina zadovoljenja potreba),
- upoznavanje sa tehnikom OBLAK.

MATERIJAL za rad:

- papiri A4,
- olovke i flomasteri,
- prilog "Lista potreba" - za svakog učesnika,
- prilog "Lista osećanja" – za svakog učesnika,
- prilog "Tehnika OBLAK" – za svakog učesnika.

UVODNA AKTIVNOST: ŠPALIR / PERIONICA

A (10')

Učesnici stanu u dve kolone okrenuti jedno prema drugom, na razdaljini dovoljnoj da se dotaknu ispruženim rukama. Jedan po jedan prolaze lagano kroz špalir dok mu ostali šalju poruke podrške, lepe reči praćene gestom nežnosti, odobravanja. Čim prva osoba prođe pored troje-četvoro u špaliru, kreće sledeći i tako redom dok se svi ne izređaju. Na kraju špalira svaki učesnik staje na poslednje mesto, a ceo špalir se malo pomera unapred.

CENTRALNA AKTIVNOST: ŠTA ŽELIM, A ŠTA MI TREBA (95')

A (20') LIČNI UGAO

Voditelj zamoli učesnike da se udobno smeste na svoja mesta, da polako zatvore oči i pokušaju na trenutak da se opuste... Zatim da zamisle da su važna i moćna osoba na ovom svetu, svako po svom izboru pravi sliku važne i moćne osobe. Posle kratke pauze, voditelj traži od učesnika da tako važni i moćni dovrše u sebi rečenicu: »Da sam ja NEKO u ovoj školi, ja bih ...«. Posle toga voditelj pozove učesnike da zamisle kako bi to izgledalo kada bi se njihova želja ispunila. Otvore oči i zapišu svoju rečenicu na vrh čistog A4 papira i zatim simbolom ili crtežom prikažu sliku koju su zamislili.

B (15')

Voditelj podeli učesnicima materijal za rad za učesnike: listu potreba i listu osećanja. Učesnici povezuju svoju želju iz dovršene rečenice sa potrebama koje bi se zadovoljile kada bi se njihova želja ostvarila i zapisuju svoje potrebe na papir na kome je rečenica i slika.

C(15')

Sada voditelj podeli učesnicima sledeći materijal za rad za učesnike na kome je prikazana tehnika OBLAK. Učesnici upisuju u svoj oblačić želju iz nedovršene rečenice i potrebe koje su povezali sa njom. Kada završe, voditelj ih poziva da postave sebi pitanje: »Šta je to što već sada mogu da uradim u vezi s tim kako bi moja potreba bila zadovoljena?« To kao cilj upisuju u poslednji oblačić.

D (20')

U velikom krugu, učesnici razmenjuju odgovore jedni sa drugima, opisuju ostalim učesnicima svoju želju i potrebe koje bi zadovoljili kada bi se njihova zamišljena situacija ostvarila.

Voditelj postavlja pitanja učesnicima:

- *Pita učesnike kako se osećaju u vezi s tim što su dobili?*
- *Da li mogu da zamisle takvu situaciju u stvarnosti?*
- *Kako bi se osećali kada bi se to sve ostvarilo?*
- *Kako se osećaju kada tu sliku stave u odnos sa realnošću?*

! Napomena - Ukoliko se ukaže potreba za tim, voditelj reflektuje potrebe koje su trenutno nezadovoljene, a koje stoje iza negativnih osećanja. Zatim objašnjava tehniku OBLAK i demonstrira kako ona funkcioniše na nekom neutralnom primeru (možda sopstvenom).

E (25')

Zatim se sparuju učesnici sa istim/sličnim potrebama i u parovima popunjavaju novi OBLAK tako što upisuje svako svoju želju i potrebu, a na kraju definišu zajednički cilj - ono što odmah mogu da urade da bi se to ostvarilo.

Zatim, u velikom krugu, parovi referišu jedni drugima šta su dobili kao zajedničke ciljeve.

! Napomena - Voditelj pomaže učesnicima oko definisanja zajedničkog cilja; takođe, komentariše koliko je važno da sopstvene potrebe i želje povezujemo sa osećanjima koja iz njih proističu, kao i da osmislimo konkretnu akciju koja nam pomaže da zadovoljimo potrebe; akcija može biti izražena u formi cilja, kao u ovoj vežbi ili u formi zahteva, kada zavisi i od drugih.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: DRAGI/A JA TE PUNO VOLIM ALI ...

A (10')

Učesnici sede u krugu, svako se okrene osobi sa desne strane i kaže joj, trudeći se da ostane ozbiljan: »Draga/gi, ja te puno volim, ali nikako ne mogu da ti se nasmešim.«

Materijal za rad za učesnike – "LISTA OSEĆANJA"

KADA SU MI POTREBE ZADOVOLJENE OSEĆAM SE...

prijatno	čudesno	blaženo
ganuto	živahno	ispunjeno
uključeno	zadivljeno	staloženo
oduševljeno	iznenađeno	zadovoljno
osveženo	ljubopitljivo	bezbrizno
rasterećeno	poletno	nadahnuo
opušteno	spokojno	razdragano
nadahnuo	radosno	srećno

KADA MI POTREBE NISU ZADOVOLJENE OSEĆAM SE...

bolno	uznemireno	umorno
usamljeno	zbunjeno	užasno
zabrinuto	nestrpljivo	povređeno
napeto	neraspoločeno	snuždeno
uplašeno	srdito	nelagodno
razočarano	ogorčeno	žalosno
nesigurno	prazno	razdraženo

Materijal za rad za učesnike – "LISTA POTREBA"

POTREBE

(KOJE SE REALIZUJU NEVEZANO ZA DRUGE)

ZA :

integritetom	redom	zaštitom
autonomijom	odmorom	lepotom
saznavanjem	autentičnošću	inspiracijom
mirom	slobodom izbora	skladom
kreativnošću	razvojem	raznovrsnošću
smislom	igrom	spontanošću
	izražavanjem	

POTREBE

(KOJE SE REALIZUJU SA DRUGIMA)

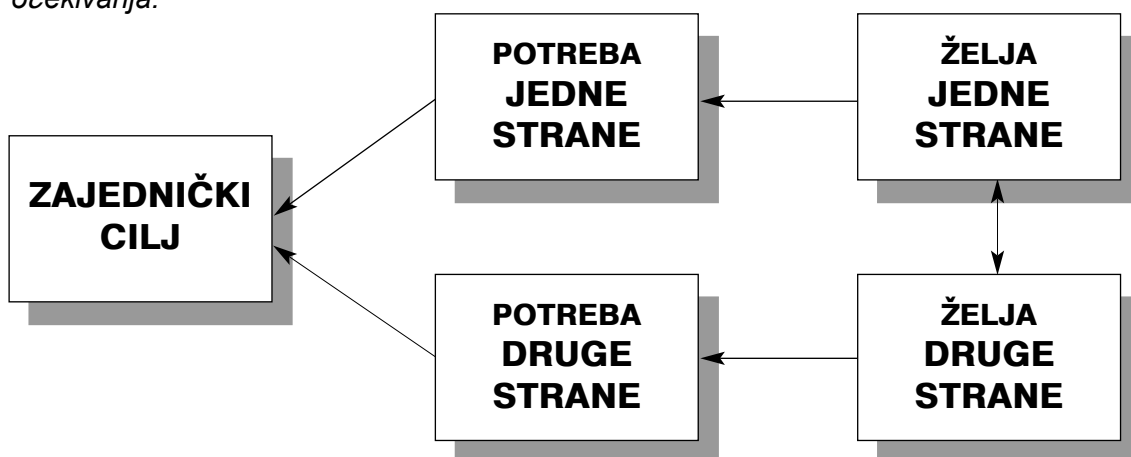
ZA:

dodirom	razumevanjem	jasnoćom
bliskošću	odgovornošću	prihvatanjem
ljubavlju	učestvovanjem	poštovanjem
uzajamnošću	poverenjem	iskrenošću
razmenom	podsticanjem	slavljenjem
zahvalnošću	toplinom	uživanjem

Materijal za rad za učesnike – "TEHNIKA OBLAKA" Po E. Goldratt-u

OBLAK je tehnika koju koristimo kada u rešavanju konflikta razvijamo pristup »SVI POBEDUJU« kao alat za analizu konflikta. Koristimo ga da bismo došli do situacije u kojoj svaka strana zadovoljava svoje važne potrebe.

Kada sagovornici iskažu svoje zahteve koji su suprotstavljeni, a iskazani tako da se ne prepoznaje potreba koja je u osnovi želja, medijator preuzima inicijativu u odnosu na sagovornike i svakoj strani da zadatak da primenom ove tehnike jasnije iskaže svoja očekivanja.

Izlomljena linija označava konflikt –
ŽELJE ne mogu da se ostvare u isto vreme.

POTREBA je razlog zbog koga svaka strana insistira da dobije ono što želi.
ŽELJA predstavlja način da se neka POTREBA zadovolji.

ZAJEDNIČKI CILJ je situacija koju obe strane žele; svaka strana vidi svoj (drugačiji) način dolaženja do njega.

Tehnika OBLAK redefiniše poziciju sukobljenih strana.

iz	→	TI i JA JEDNO PROTIV DRUGOG
u	→	TI i JA ZAJEDNO PROTIV PROBLEMA

Da bismo razmišljali na ovakav način potrebno je:

- analizirati problem fer pristupom,
- prebaciti fokus sa želja na potrebe,
- otkriti alternativne načine da se zadovolje potrebe obe strane.

VIII Radionica: Slušanje u »Oblacima« (110 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da učesnici nastave sa radom na razlikovanju potreba i želja, kao bitnim faktorom u razumevanju prevencije konflikta i zadovoljenju više strana u sukobu.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- primena i provežbavanje tehnike OBLAK na konkretnim primerima,
- objašnjavanje postupka za dolaženje do zajedničkog cilja iz suprotstavljenih želja,
- razlikovanje potreba i želja.

MATERIJAL za rad:

- A3 papiri,
- lista sa primerima,
- flomasteri i pasteles,
- prilog "Kako znamo da aktivno slušamo" – za svakog učesnika,
- prilog "Tehnike aktivnog slušanja" – za svakog učesnika,
- prilog "Strategije uspešne komunikacije" – za svakog učesnika,
- prilog "Tehnika oblak II" – za svakog učesnika.

UVODNA AKTIVNOST: EMPATIJA TELOM

A (15')

Učesnici se podele u parove, osoba A i osoba B.

I varijanta: osoba A zauzme telesno položaj kojim prikazuje neko osećanje, osoba B je imitira i pogađa kako se A oseća.

II varijanta: osoba A vaja osobu B u neko osećanje, a B pogađa o kom je osećanju reč.

Nakon završetka ove aktivnosti, voditelj omogućava kratku razmenu mišljenja o tome koliko su učesnici bili uspešni u prepoznavanju osećanja i povezivanju sa telesnim izražavanjem.

Posle diskusije sa učesnicima voditelj objašnjava koliko je za empatiju važno da telesno izražavanje bude povezano i usklađeno sa unutrašnjim doživljajem i osećanjima i da govor tela nekada može biti snažniji i moćniji od verbalnog izraza.

CENTRALNA AKTIVNOST: OBLAK (90')

A (10') ZAVISI OD KONTEKSTA

Učesnici se razbrajalicom dele u manje grupe sa 4 – 6 članova. Slučajnim izborom izaberu situaciju na kojoj će primenjivati tehniku OBLAK. Grupa se dogovara/osmišljava

I primer – dve drugarice se dogovaraju gde će da izađu:
Marija hoće da ide u biskop da pogleda najnoviji film sa omiljenim glumcem, koji se daje još samo večeras.
Nevena bi volela da ode na košarkašku utakmicu jer će na utakmici biti dečko koji joj se dopada.

II primer - mladić i devojka:
Jelena želi da je Marko otprati do kuće jer je kasno.
Marko želi da stigne na vreme svojoj kući jer je obećao tati.

III primer – drug i drugarica na velikom odmoru:
Milena hoće još jednom da se presliša pred kontrolnu vežbu iz biologije.
Nemanja traži da mu Milena ispriča dve lekcije koje nije stigao da nauči.

IV primer – dva najbolja druga na žurci:
Žarko hoće da ostane na žurci još malo.
Luki je dosadno i hoće da odu u kafić.

V primer - brat i sestra i TV:
Igor hoće da sasluša pesmu i odgleda spot do kraja.
Ivana hoće da pogleda na drugom programu da li joj je počela serija.

VI primer - dve sestre:
Vanja hoće da obuče Jovaninu majicu, koju je obećala da će joj dati kad joj bude trebalo.
I Jovana hoće da obuče istu majicu baš tada.

B (20') KAKO TO IZGLEDA U OBLACIMA

U grupama, koristeći modele za tehniku OBLAK definišu želje, potrebe i zajedničke ciljeve. Rade na A3 papirima.

! Napomena - Voditelj demonstrira na svom primeru kako se definiše zajednički cilj pre nego što učesnici počnu da rade.

C (20') KRUŽENJE OBLAKA

Kada sve grupe završe svoje oblačiće, pošalju papire u krug, tako da svaka grupa ima priliku da vidi sve primere. Grupe mogu da dopunjavaju i koriguju ono što su prethodne grupe uradile. Kada ponovo svako dođe do svog primera, pregleda šta su ostali dodavali ili korigovali.

D (20') RAZMENA

U velikoj grupi porazgovaraju svi o tome šta im je bilo teško i da li su uspeli da se decentriraju i da iz različitih uloga identifikuju potrebe. Šta im je pomagalo, a šta

otežavalo. Kako su se osećali dok su pokušavali da se stave u kožu osoba sa suprotstavljenim željama.

Voditelj komentariše koliko je nekad teško izaći iz postojećih šablona u ponašanju i kako je važno razlikovati potrebe od želja kao načina da se potrebe zadovolje. Obratiti pažnju na koliko različitih načina mogu iste potrebe da se zadovolje i na to kako se osećanja menjaju kada se povežu sa potrebama i potrebe odvoje od želja.

E (20') STRIP OD OBLAKA

Nakon završene diskusije svaka grupa ilustruje zajednički cilj u tri slike.

Kada sve grupe završe svoje ilustracije priprema se izložba, ide se u šetnju i razgledanje.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: POGLED KROZ ...

A (5')

Učesnici se podele u parove, okrenu se jedno drugom leđima, rašire noge, a zatim se sagnu tako da se pogledaju kroz noge i kažu jedno drugom: »Kada te odavde pogledam, kod tebe mi se dopada.....«

Materijal za rad za učesnike – "KAKO ZNAMO DA AKTIVNO SLUŠAMO"

ČEMU SLUŽI AKTIVNO SLUŠANJE I ŠTA GA ČINI ?

Svrha aktivnog slušanja je da vam pomogne da razumete šta je sagovornik želeo da kaže, kao i da mu jasno stavite do znanja da ste ga razumeli. U procesu aktivnog slušanja obraćamo pažnju i na sadržaj poruke i na osećanja koja prate poruku sagovornika.

Šta sve čini aktivno slušanje :

1. Pokazivanje pažnje	Pokažite pažnju sagovorniku, "govorom tela" pokažite da ga slušate;
2. Nepristrasnost	Ovo je jedan od najtežih elemenata – jer ne treba da izrazite svoje slaganje, neslaganje ili svoj stav o onome o čemu vam sagovornik govori, već samo da ga pažljivo slušate i težite da ga razumete;
3. Reagovanje u obliku refleksije	Koristite iste ili slične reči da biste reagovali na sagovornikovu ideju. Na primer: "Zaista sam nezadovolja/na u vezi današnjeg sastanka." Slušalac: "Zvuči kao da ste imali nekih problema u vezi njegovog toka." Ova tehnika pomaže da obe strane iskažu svoju reakciju na događaj i dobiju što više informacija jedno od drugog o tome;
4. Slušanje osećanja	Ukoliko je nešto važno za govornika, on će iskazivati osećanja o toj temi. Često su sama osećanja najvažniji deo poruke. Trudite se da prepoznate emocije koje pokazuje sagovornik i da zaista razumete kako se on oseća u vezi s tim. Na primer: "Zvučite mi kao da vas je sastanak prilično naljutio", ili "Iz načina na koji ste opisali situaciju, zaključujem da ste se veoma iznervirali";
5. Rezimiranje	Za sagovornika je važno da zna šta mislite. Zato rezimirajte vaše utiske i kažite ih sagovorniku. Time ćete osigurati bolje razumevanje onoga o čemu je bilo reči i preneti vaše razumevanje sagovorniku. Na primer: "Ako sam dobro razumeo/la, vi govorite o tome da ste nezadovoljni i da ste se iznervirali jer sastanak nije tekao u skladu sa vašim očekivanjima. Osim toga, želeli ste da sa sastanka izađete sa konkretnim zaključkom i zadacima."

TEHNIKA	SVRHA KORIŠĆENJA	NAČIN PRIMENE	PRIMERI
OHRABRIVANJE	<ol style="list-style-type: none"> 1. izraziti interesovanje 2. ohrabrivanje druge osobe da nastavi sa pričom 	<p>...nemojte da se slažete ili ne slažete ...koristite reči što neutralnije ...koristite različite intonacije glasa</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Možeš li mi više reći o tome?
POJAŠNJAVANJE	<ol style="list-style-type: none"> 1. da se objasni ono što je rečeno 2. da se dobije više informacija 3. da se govorniku pomogne da sagleda tuđe mišljenje 	<p>...postavljajte pitanja ...loše interpretirajte podatke da bi prisilili sagovornika da vam da dodatna pojašnjenja</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kad se to dogodilo?
PONAVLJANJE	<ol style="list-style-type: none"> 1. da bi pokazali da slušate i da razumete ono što je rečeno 2. da proverite šta to znači i interpretirate podatke 	<p>...ponovite glavne ideje i činjenice</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Znači, vi bi voleli da vam vaš šef više veruje, je li tako?
REFLEKTOVANJE	<ol style="list-style-type: none"> 1. da pokažete da razumete kako se osoba oseća 2. da pomognete osobi da proceni sopstvena osećanja jer je preko vas uvidela kako neko drugi to može da doživljava 	<p>...pokažite, kao u ogledalu, kako vama izgleda to što sagovornik ...oseća</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Izgledaš vrlo uznemireno.
REZIMIRANJE	<ol style="list-style-type: none"> 1. da se uoči progres 2. da se važne ideje i činjenice grupišu zajedno 3. da se napravi osnova za dalju diskusiju 	<p>...rezimirajte glavne ideje koje su bile izražene, uključujući i ...osećanja</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ovo su izgleda glavne ideje koje si rekla...
POZITIVNO VREDNOVANJE	<ol style="list-style-type: none"> 1. da se potvrdi kvalitet druge osobe 	<p>...potvrdite vrednost ishoda akcija i pokazanih osećanja ...pokažite da ste uočili nečiji trud</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Vidim da ste svojski prionuli na taj problem.

Materijal za rad za učesnike – "TEHNIKE AKTIVNOG SLUŠANJA"

Materijal za rad za učesnike - "Strategija uspešne komunikacije, uz poštovanje sagovornika"

Strategija	Primer
Izbegavajte pravljenje pretpostavki	NE: »Da niste preterali kada ste rekli....« DA: »Čini mi se da ste to zaista snažno doživeli?«
Izbegavajte žargon i objašnjenja u stručnim terminima	NE: »Smara vas kada drugi govore opširno?« DA: »Voleli biste da vam sagovornik kaže u kratkim crtama o čemu se radilo?«
Razmenite sa sagovornikom kompletnu informaciju bez predrasuda	NE: »To se od njih moglo i očekivati.Zar ne?« DA: »Niste bili iznenađeni njihovom reakcijom?«
Kažite vaše mišljenje, ali neka sagovornik zna da je to samo sugestija i nije jedina mogućnost	NE: »Smatram da to nije dobro rečeno.« DA: »Da li bi se to moglo reći i drugačije.....na primer.....«
Odgovarajte direktno na pitanja ukoliko znate odgovor, ili recite "Ne znam"	Zavisno od pitanja koje vam je upućeno
Izbegavajte ton i rečnik "sa visine"	NE: »To je nepromišljeno!« DA: »Bojim se da bi vas to moglo dovesti do ishoda koji ne želite. Možda bi vam pomoglo da još jednom razmislite o tome....«
Uzmite u obzir mogućnost različitog shvatanja	»Čini mi se da ovde imamo dva prilaza istom događaju zbog čega ih različito prikazujete.«
Razjasnite zajednička očekivanja	»Da li bismo svi bili zadovoljni ako bi rezultat našeg dogovora bio poštovan sa obe strane?«
Razjasnite sagovornicima sledeće korake koje ćete preduzeti	»Želim da vas upoznam sa procedurom koje ćemo se pridržavati u narednom razgovoru.....«
Poštujte kulturne i tradicionalne različitosti	»Volela bih da nam tokom razgovora skrenete pažnju na sve što nije u skladu sa vašim uverenjima ili shvatanjima u vezi ovog problema.«
Obratite pažnju i reagujte na neverbalne signale	»Da li vaš pogled, položaj tela znači da.....«
Stvorite atmosferu za otvorenu komunikaciju	Stvorite poverenje tako što se nećete stavljati ni na jednu stranu, što nećete stavljati sebe u centar pažnje; povezuje sagovornike tako što ćete im pomagati da se čuju i razumeju.

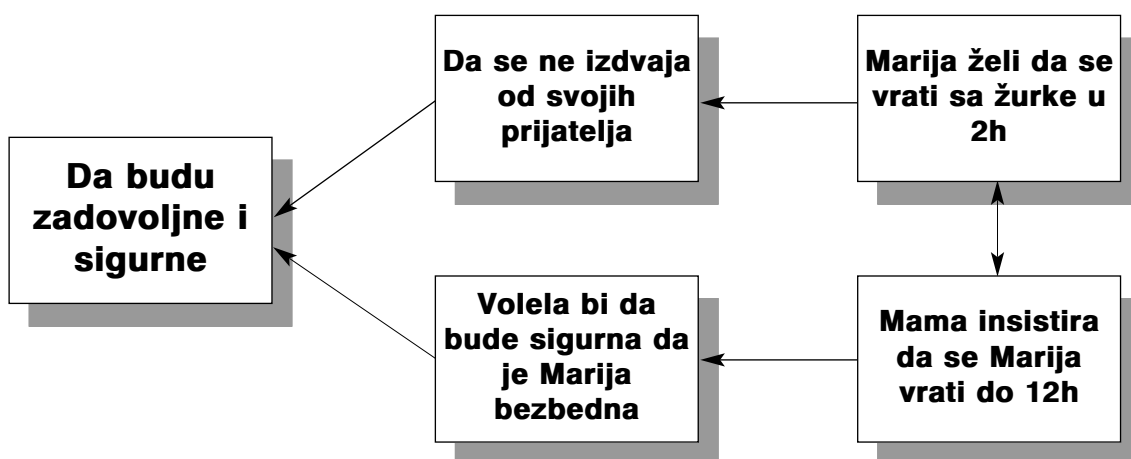
Materijal za rad za učesnike – "Tehnika Oblak II"

KAKO SE »OBLAK« KORISTI ?

OBLAK se koristi u procesu komunikacije i medijacije da bi suprotstavljene strane jasno saopštile ono što žele i da bi se, u isto vreme, zaštitio pristup u rešavanju konflikta koji vodi zajedničkom cilju. OBLAK se koristi i kada je učesnicima teško da razlikuju potrebe od želja (načina na koji se potrebe mogu zadovoljiti). U postupku primenjivanja ove tehnike, oblačići se iščitavaju u oba smera, zdesna nalevo i sleva nadesno, sve dok se obe strane ne saglase da je to do čega su došle sa medijatorom nešto što zadovoljava njihove pojedinačne potrebe, a vodi zajedničkom cilju. Sama tehnika se odvija u nekoliko koraka:

1. Učesnici prvo popunjavaju oblačiće:

U ovom koraku popunjavaju se oblačići od želja, preko potreba do zajedničkog cilja. Svaka strana popunjava grafikon iz svoje pozicije.

Neka pitanja koja pomažu da se identifikuju potrebe.

- Zašto imam tu želju? Zato što mi je potrebno da ...
- Koju potrebu pokušavam da zadovoljim tom željom?
- Zašto mi je važna ova želja? Zato što mi omogućava ...
- Koja će važna potreba biti ugrožena ako odustanem od želje?

ZAJEDNIČKI CILJ NIJE REŠENJE KONFLIKTA. ON JE ISKAZAN KAO OPŠTE POZITIVNO STREMLJENJE.

2. Oblačici se pročitaju prvo od cilja ka želji:

Uz pomoć medijatora, oblačici se pročitaju u oba smjera:

»Da bismo ostvarili(zajednički cilj)..... meni (jedna strana)..... je potrebno da.....(moja potreba)....«

»Da bi ..(moja potreba)bila zadovoljena, treba da(želja)....«

»...(jedna želja)...je u konfliktu sa...(drugom željom)..«

3. Zatim se čita od želja ka cilju :

»Ako jedna strana dobije....(svoju želju)....drugoj strani je ugrožena.....(potreba).....«

Postupak se ponavlja sve dok se jasno ne definiše zajednički cilj, prihvatljiv za obe strane jer nudi zadovoljenje potreba. Tokom postupka iščitavanja OBLAKA obe strane više puta preformulišu svoje želje, tj. načine zadovoljenja potreba (izlistavaju što više alternativa sve dok se ne pojavi prihvatljivo rešenje).

U navedenom primeru to bi značilo da Marija i njena mama treba da izlistaju što više ideja ili načina na koji mogu zadovoljiti svoje potrebe (Marija za prihvatanjem, mama za sigurnošću i zaštitom). Često je ovo najteži korak, jer smo navikli da vidimo samo jedno »pravo« rešenje, jedan »pravi« način zadovoljavanja svojih potreba. Zaboravljamo da postoje i drugi načini na koji one mogu biti zadovoljene (npr. mama bi zadovoljila svoje potrebe kada bi znala sa kime će Marija da se vrati kući sa žurke, kod koga ide, ko još sve ide sa njom i sl; Marija bi mogla da bude prihvaćena od prijatelja i ako bi sa njima iskreno podelila koliko joj je teško da izađe u susret majci i sebi i kako bi volela da joj u tome pomognu, kao i kada bi našla načina da se povremeno u toku žurke javi mami i sl.).

4. Proveravanje redefinisanih potreba i želja :

U ovom koraku učesnici zajedno sa medijatorom ponovo zapišu u novi grafikon svoje redefinisane želje i zajednički cilj. Zatim ponovnim iščitavanjem u oba smjera, proveravaju da li zabeleženi načini ostvarivanja onoga što obe strane žele vode zadovoljenju pojedinačnih potreba, ali i zajedničkom cilju.

Tehnika se može koristiti

- kada se direktno radi sa obe strane paralelno, i
- kao priprema za medijaciju – obema stranama se da zadatak da koristeći tehniku

OBLAK izraze svoje viđenje konflikta, a zatim se suoče sa svojim viđenjima. Medijator zajedno sa suprotstavljenim stranama analizira problem i pomaže im u definisanju zajedničkog cilja, razvijajući pristup »svi pobeđuju«.

PRAVILA ZA PRAVLJENJE »OBLAKA«

1. Prvo treba odlučiti da li je konflikt unutrašnji ili spoljašnji.
2. Zatim se identifikuju strane u konfliktu.
3. Želje treba iskazati kao suprotnosti.
4. Obema stranama treba dati dovoljno vremena za popunjavanje.
5. Grafikon se čita u oba smera.
6. Medijator pomaže, ne formuliše.
7. Tehnika je samo sredstvo da se lakše dođe do onoga što je suprotstavljenim stranama teško »iz glave« da kažu.
8. Kao i svaka druga i ova tehnika postaje balast onda kada nam lako ide formulisanje potreba i nalaženje zajedničkog cilja.

U ČEMU NAM »OBLAK« POMAŽE ?

- ☺ DA BOLJE RAZUMEMO SEBE I DRUGE
- ☺ DA RAZVIJAMO EMPATIJSKI PRISTUP U RAZUMEVANJU DRUGE STRANE – DECENTRIRAMO OBE STRANE
- ☺ DA OSVEŠĆUJEMO OSEĆANJA KOJA SE POJAVLJU U KONFLIKTNOJ SITUACIJI
- ☺ DA SE FOKUSIRAMO NA SUŠTINU PROBLEMA – ŽELJE I POTREBE
- ☺ DA ZAHTEVA OD UČESNIKA DA AKCENAT STAVE NA ZADOVOLJENJE POTREBA UMETO NA OSTVARIVANJE SVOJIH ŽELJA
- ☺ DA SMANJIMO TENZIJU KOJA MOŽE DOVESTI DO ESKALACIJE KONFLIKTA
- ☺ DA PROBLEM ANALIZIRAMO NA FER NAČIN

-
- ☺ DA GRADIMO MOST ZA DIJALOG SA DRUGOM STRANOM
 - ☺ DA NAVEDA OBE STRANE DA NAĐU ALTERNATIVNE NAČINE ZADOVOLJENJA SVOJE POTREBE
 - ☺ DA OLAKŠAVAMO ISHOD »SVI POBEĐUJU«

Tehnika »oblak« prikazana je po TOC modelu (Teorija ograničenja u obrazovanju), Eliyahu Goldratt

IX Radionica: Jezik pozitivne akcije (85 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa drugačijim modelima komunikacije sa drugima i sa jasnijim izražavanjem promena koje očekujemo od drugih.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- jasno izražavanje zahteva i očekivanja jezikom afirmacije i pozitivne akcije,
- razumevanje proaktivnog pristupa u formulisanju pravila ponašanja.

MATERIJAL za rad:

- veliki papiri,
- bojice i flomasteri.

UVODNA AKTIVNOST: VOLIM – NE VOLIM

A (15')

Učesnici stoje u krugu, voditelj daje instrukciju da se, na primer, uhvate za levo uvo svi oni koji ne vole ujutru da spavaju, a za desno oni koji to vole; da okrenu leđa krugu oni koji vole prepodnevnu smenu; da se nasmeju svi oni koji ne vole fizičko, itd.

Voditelj vodi računa da budu zastupljene stvari koje svi vole, stvari koje samo neke osobe vole i stvari koje niko ne voli. Poželjno je da se veže za kontekst škole ili lokalne zajednice, aktuelna događanja i sl.

! Napomena - Voditelj treba da podstakne učesnike na razmišljanje o tome kako smo slični a i različiti prema tome šta volimo i u čemu uživamo, kako često pre znamo šta ne volimo i ne želimo, nego ono što volimo i želimo.

CENTRALNA AKTIVNOST: JEZIK POZITIVNE AKCIJE (60')

A (20') NE ŽELIMO

Učesnici se podele u 4 grupe na različite načine. Jedan od kriterijuma podele bi mogao da bude - 4 godišnja doba, prema datumu rođenja ili nekom drugom principu. Bitno je da ih u grupama ima približno isti broj. Grupe se rasporede u 4 ćoška iste prostorije. Dve grupe se bave nastavnicima, a dve grupe vršnjacima.

I i II grupa – pišu i crtaju/ilustruju (simboli, slike, crteži, boje) šta ne žele da profesori rade u školi.

III i IV grupa – pišu i crtaju/ilustruju šta ne žele da njihovi vršnjaci rade u školi.

Sve grupe treba da napišu najviše 10, a najmanje 6 ponašanja.

Svaka grupa zatim zapiše svoje odgovore na velikim papirima, koje su podelili u dva dela. Sa leve strane pišu šta *ne žele* da vide u svojoj sredini.

! Napomena – Voditelj treba da vodi računa da odgovori učesnika, tj. da sve to što ne žele bude izraženo kroz konkretne oblike ponašanja, radnje, akcije.

B (20') ŽELIMO

Učesnici ostaju u istim grupama. U okviru grupe treba da »prevode« ono što ne žele u ono što žele. Svoje odgovore treba da zapišu sa desne strane velikog papira.

! Napomena – Umesto da pišu, grupe mogu svoje odgovore i da nacrtaju / ilustruju.

C (20')

Svaka grupe u velikom krugu referiše šta je uradila, ostali dopunjavaju ukoliko je potrebno, zatim zalepe svoj rad negde u prostoru. Voditelj podstiče razgovor o tome:

- Šta su dobili u toku rada u grupama?
- Kako su radili u grupi? Koja im je bila strategija?
- Kako su se osećali tokom rada?
- Šta su naučili iz ove igre?

Nakon diskusije, voditelj objašnjava koliko je značajno pravila definisati kroz ponašanja (da rade) a ne kroz osobine (da budu), jer se tako najjasnije vidi šta se očekuje od onih kojima su pravila namenjena; zatim voditelj komentariše koliko nam je lakše da kažemo šta ne želimo, nego šta želimo i zbog uzrasta, ali i inače, i koliko je teško iz navike formulisanja pravila kroz zabranu preći u proaktivno formulisanje – kroz očekivano ponašanje;

ZAVRŠNA AKTIVNOST: NEVIDLJIVI DIRIGENT

A (10')

Dobrovoljac - detektiv izađe napolje. Grupa odabere jednog ko će biti nevidljivi dirigent. Detektiv uđe. Grupa se šeta po prostoru, štiteći svog dirigenta. Dirigent pokazuje razne pokrete koje ostali ponavljaju, ali tako da detektiv ne vidi. Ako ipak pogodi ko je dirigent, uloge se menjaju, i sada se grupa ponovo dogovara ko postaje dirigent, a novi dobrovoljac-detektiv izlazi napolje.

X Radionica: Medijator u ogledalu (110 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa pojmom medijacije, tj. posredovanja u sukobima, kao i sa nekim osnovnim karakteristikama ovog pojma.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- razlikovanje poželjnog i nepoželjnog ponašanja u medijaciji,
- lični doživljaj poželjnog i nepoželjnog ponašanja – decentracija.

MATERIJAL za rad:

- 4 velika papira,
- olovke,
- prilog "Šta je medijacija" – za svakog učesnika,
- prilog "Uloge medijatora" – za svakog učesnika.

UVODNA AKTIVNOST: DLANOVI U PLESU

A (10')

Svako nađe sebi para, a zatim se podele na uloge A i B. A vodi, B prati, potom se zamene. A i B ispruže ispred sebe dlanove, primaknu ih toliko blizu da mogu da osete energiju onog drugog, ne dodiruju se. Zatim A počne da pomera dlanove zamišljajući da pleše, B ga sledi svojim dlanovima. Tako plešu dok se ne usklade. Bitan je ritam kao okosnica za sklad.

Voditelj komentariše kako je prijatan osećaj sigurnosti kada se uskladimo sa drugim i kad znamo da na to možemo da računamo.

CENTRALNA AKTIVNOST: ULOGA MEDIJATORA (100')

A (20') NEGATIV I POZITIV

Učesnici se podele u četiri grupe, dve sastavljaju listu poželjnog, a dve listu nepoželjnog ponašanja u medijaciji – najmanje 6, najviše 10. Po završetku, razmene liste, grupe koje su pravile NEGATIV sa grupama koje su pravile POZITIV...

U velikoj grupi, učesnici i voditelj rezimiraju šta su poželjna a šta nepoželjna ponašanja u procesu medijacije.

Voditelj održi mini predavanje o tome kako se ponaša voditelj i o čemu vodi računa tokom medijacije, kao i o tome kako treba da funkcioniše par medijatora.

! Napomena - Pri ovome voditelj može da koristi teorijski deo ovog priručnika.

B (45') DRAMSKI ZAPLET

Na osnovu dobijenih lista (+ i -), grupe dramatizuju ulogu »lošeg« medijatora. Pre početka podele u grupe, voditelj podeli učesnicima materijal za rad sa učesnicima. Zatim učesnici sami osmišljavaju situaciju, sve grupe odaberu po četiri predstavnika koji će glumiti, podele uloge, mogu da probaju...

Grupe prezentuju svoj rad pred svim učesnicima. Nakon ovoga učesnici zajedno sa voditeljem komentarišu ova odigravanja, kao i radni materijal koji su dobili. Ukoliko postoje još neka pitanja voditelj ih dodatno objašnjava.

Materijal za rad za učesnike – "ŠTA JE MEDIJACIJA ?"

Medijacija je način rešavanja konflikta i prevazilaženja nesporazuma u kome se neutralna, treća strana (strane) pojavljuje u ulozi medijatora, tj. posrednika između sukobljenih strana. Cilj medijacije je da se konfliktu priđe na konstruktivan način i da se dođe do zajedničkog rešenja oko koga postoji saglasnost.

Samim tim, medijacija ima sve bitne karakteristike procesa rešavanja problema:

- definisanje problema,
- izlistavanje mogućih rešenja,
- izbor rešenja,
- donošenje odluke,
- sprovođenje odluke i
- procena uspešnosti odluke/rešenja.

VEŠTINE POTREBNE ZA MEDIJACIJU

Veštine komunikacije, pregovaranja i posredovanja neophodne u medijaciji su:

- veština aktivnog slušanja,
- veštine izražavanja svojih potreba bez optuživanja, kritikovanja i etiketiranja drugih,
- veštine pregovaranja kojima se proces usmerava ka pozitivnom ishodu uz ponovno uspostavljanje poverenja,
- procedure i pravila kojima se uvodi red u ponašanje i odnose među stranama u procesu medijacije.

BITNO ZA MEDIJATORE:

- *Učešće* u medijaciji je dobrovoljno za obe strane.
- Medijator/i pomaže/u stranama u sukobu da reše problem. On ne rešava problem umesto njih.
- *Razmena* tokom medijacije je poverljiva, tj. ono što je rečeno ostaje između medijatora i strana u sukobu.
- *Medijator/i* se usmeravaju na ono što može da se uradi (konstruktivno rešenje), a ne na ono što je bilo, optužujući jednu ili drugu stranu.
- Čak i kada u toku medijacije strane u sukobu govore isključivo o onome što je bilo, medijator/i to *prevodi/e* na jezik "sada i ovde":
 - šta je to što obema stranama treba (potrebe) i
 - na koji način možemo sada da ih zadovoljimo (zahtevi i moguća rešenja).

Materijal za rad za učesnike – "ULOGI MEDIJATORA "

MEDIJATOR KOJI NE DOPRINOSI procesu medijacije

Pojavljuje se kao:

1. *Pristrasni posrednik*

- Stavlja se ili na jednu, ili čas na jednu čas na drugu stranu.
Na primer: »Ovo što ona govori ima više smisla...«
- Ne podstiče i ne ohrabruje, deluje nezainteresovano, unosi pesimizam.
Na primer: »Problem je teži nego što mi se učinilo na početku, ne znam koliko će nam trebati vremena da se ovo reši...«
- Ne stara se da se pravila poštuju, dopušta neadekvatno ponašanje i neprilagođen rečnik.
Na primer: učesnici se vređaju, medijator čuti i čita svoje beleške.
- Kreira atmosferu u kojoj nema poverenja i iskrenosti.
Na primer: »Pričaćemo ti ja posle o tome, kad ostanemo sami...«
- Među stranama nema razmene na nivou potreba ili želja, osećanja se ispoljavaju bez kontrole /pogledajte korake u medijaciji/.

2. *Interpretator*

- Ne osluškuje osećanja i potrebe obeju strana, podržava argumentisanje.
Na primer: »Ti znači tvrdiš da ona laže, dokaži nam to...«
- Ne prevodi jezik kritika i optužbi obeju strana na potrebe i osećanja već komentariše i interpretira.
Na primer: »To što ti kažeš da je on to uradio znači da nemaš poverenja u njega i da misliš da su svi protiv tebe...«
- Pušta da razgovor izmakne kontroli što dovodi do ponovne eskalacije sukoba.
- Pokazuje nezainteresovanost za problem ili se čak lično uključuje u sukob.
Na primer: »To što ti kažeš da je ona prostakuša, znači i da si ti ista takva...«

3. *Kočničar*

- Ne dozvoljava razmenu na nivou osećanja i potreba.

Na primer: »Nije važno kako se ko oseća, već kako da rešimo problem.«

- Usmeren je na rešenje i svoj uspeh kao medijatora a ne na proces i učesnike u njemu.

Na primer: »Nemojte se rasplinjavati, treba da nađemo rešenje a ne da u beskraj razmatramo situaciju«.

»Ne treba nama puno, već samo jedno rešenje i to što pre.«

4. *Utopista*

- Ne pridaje važnost izvodljivosti rešenja koje strane predlažu već forsira saglašavanje oko jednog.

Na primer: »Hajde da se dogovorimo, a posle ćemo da vidimo da li to može...«

- Prepušta stranama da definišu rešenja bez obzira na to koliko su moguća.
/pogledajte korake u medijaciji/.

- Ne proverava sa stranama da li je rešenje obostrano prihvatljivo.
/pogledajte korake u medijaciji/.

5. *Savetodavac*

- Forsira svoja rešenja bez obzira na to da li su prihvatljiva obema stranama.
Na primer: »Najbolje da se vi sada lepo rukujete...«

- Savetuje i morališe, izaziva osećaj krivice kod obe strane.

Na primer: »Nije u redu da se svađate oko ovakvih stvari, ne znate vi šta su pravi problemi...«

- Pridikuje o tome kako da se ubuduće sukob izbegne.

Na primer: »Valjda ste sada shvatili kako da vam se ovo više ne ponovi...«

- »Guši« sagovornike svojim viđenjem situacije.

Na primer: »Kako ja vidim stvari...«

MEDIJATOR KOJI DOPRINOSI procesu medijacije

1. *Neutralna treća strana*

/pogledajte korake u medijaciji/

- objašnjava proces medijacije i kontroliše proces (nikako sadržaj),
- ohrabruje, ima stav da se dogovor može postići,
- stvara atmosferu prihvatanja i uvažavanja u kojoj će sukobljene strane moći da dođu do dogovora,
- osetljiv je za potrebe obe strane: reaguje u situaciji kada se jedna od njih oseti ugroženom i "pritisnutom", objašnjava u situacijama kada proceni da su potrebna dodatna objašnjenja, obema stranama daje vremena da razmisle...

2. *Aktivni slušalac*

/pogledajte deo o aktivnom slušanju/

- sluša i prepoznaje potrebe obe strane,
- prevodi jezik kritika, optužbi i procena na jezik potreba i očekivanja,
- omogućava stranama u sukobu da se uzajamno čuju.

3. *Otvora različite mogućnosti*

- nudi alternative o kojima učesnici medijacije nisu razmišljali,
Npr. »Šta ukoliko se dogovorite da pričate o tome sledećeg ponedeljka...?«
- navodi učesnike da produkuju što više rešenja,
Npr. »Da li postoji i neki drugi način da se to sagleda...?«
- decentrira učesnike navodeći ih da se stave u poziciju druge strane i sagledaju njenu moguću reakciju, osećanja,
Npr. »Kako biste se vi osećali kada bi se Marija premestila u drugu učionicu....?«

4. *Testira realnost*

- tokom procesa medijacije proverava da li su rešenja izvodljiva:
Npr. »To bi značilo da treba uraditi.....?«
- tokom formulisanja dogovora proverava da li se obe strane obavezuju da će ga se pridržavati i da su razumele šta se od njih očekuje:
Npr. »Da li mislite da će se ona zaista složiti sa tim..?« ili »Zbog čega mislite da ova ideja ne može da se primeni..?«

5. *Podržava proces*

/pogledajte korake u medijaciji/

- medijator pokazuje da ceni i uvažava napore obe strane da rade na postizanju i ostvarivanju dogovora,
- medijator podržava obe strane da istraju u naporima da se dogovor postigne,
- pomaže obema stranama u situacijama kada se pojave problemi u vezi sa postizanjem i poštovanjem dogovora.

XI Radionica: Koraci u medijaciji 1 (110 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa osnovnim koracima u medijaciji i da vide na koji način medijacija može, u konkretnom slučaju da se primeni.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- upoznavanje sa osnovnim koracima u medijaciji,
- prolazak kroz osnovne korake u medijaciji,
- isprobavanje uloge medijatora i stavljanje u poziciju strana u medijaciji.

MATERIJAL za rad:

- tabaci pakpapira onoliko koliko ima grupa,
- glina/plastelin,
- prilog "Šest koraka u medijaciji" – za svakog učesnika,
- prilog "Proces medijacije – 6 koraka u praksi" – za svakog učesnika.

UVODNA AKTIVNOST: UVEK POSTOJI POČETAK (55')

A (20')

Učesnici se podele u grupe najviše po 4 člana. U zavisnosti od broja grupa bira se broj posmatrača (npr. ako su četiri grupe u pitanju, moraju da postoje četiri posmatrača). Posmatrači se javljaju dobrovoljno i njihov zadatak je da posmatraju šta se dešava u grupama. Svaka grupa dobije po jedan tabak pakpapira i veći komad gline/plastelina. Imaju deset minuta da se zajedno igraju sa glinom/plastelinom, da je tapkaju, gnječe, sve dok ne postane meka i pogodna za oblikovanje. Voditelj im daje uputstva da je lupkaju nežno, da je maze, besno udaraju, razvlače svako na svoju stranu...

Na znak voditelja, zajedno od gline prave »svoje«, zajedničko ostrvo, sa rekama, planinama, pećinama i sl.

B (15') MOJE – TVOJE

Kada je ostrvo napravljeno, treba im reći da, bez dogovarajanja, svako kako želi obeleži svoju teritoriju na njemu, postavi granice, svoju kućicu ... Da svako uzme onoliko koliko mu/joj treba.

! Napomena - Važno je da sve vreme ove igre učesnici ne razgovaraju.

C (20') IMAMO LI KONFLIKT

Kada su završili, pitati ih da li su zadovoljni raspodelom teritorija, da li je svako dobio onoliko koliko je očekivao, navesti ih da razmisle da li je nečija teritorija veća, da li neko ima više reka, planina i slično... Videti da li i u kojim grupama ima neslaganja oko podele, konsultovati i posmatrača.

U grupama u kojima se pojavio konflikt uvode se posmatrači kao medijatori, u grupama gde ih nema, učesnici se zamole da podele sa grupom svoje iskustvo o tome kako su radili pa do konflikta nije došlo. Pažljivo pratiti jer je moguće da oni i ne vide da je konflikta bilo, jer su se povukli ili pribegli kompromisu. Ako je tako, podsetiti ih oko čega su se sukobili. Onda i u tim grupama posmatrači postaju medijatori.

CENTRALNA AKTIVNOST: MEDIJACIJA – KORAK PRVI (50')

A (15')

Voditelj podeli materijal za rad sa učesnicima, sa koracima u medijaciji i kratko ih prokomentariše. Nakon ovoga, diskutuje sa učesnicima o napisanom materijalu, pita učesnike da li imaju komentare i da li im treba dodatno objašnjenje.

B (35') JASNO DEFINISANJE PROBLEMA

U malim grupama posmatrači, koji su postali medijatori, pokušavaju da pomognu učesnicima da definišu problem. Treba ih podsetiti na tehniku »oblak«, logičku povezanost cilja sa potrebama, aktivno slušanje i da pokušaju da definišu potrebe, želje, osećanja i zajednički cilj. Važno je da svi u grupi pomažu medijatoru. Voditelj takođe obilazi grupe i pomaže im da definišu problem. Kada definišu problem, razmenjuju u velikoj grupi do čega su došli.

Nakon ovoga voditelj pita učesnike kako je bilo, šta im je bilo lako, a šta teško tokom rada i sl. Zatim ih podseća da je ovo najvažniji korak u medijaciji i da od njega zavisi koliko ćemo uspešno rešiti problem. Ukoliko se problem jasno ne definiše teško da ćemo uopšte uspeti da približimo strane u sukobu i da im omogućimo da se čuju međusobno, a samim tim se udaljavamo i od rešavanja konkretnog problema.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: MALI POŠTAR

A (5')

Svi sede u krugu sa podignutim kažiprstima leve i desne ruke. Prvi u krugu, smišlja zvuk i pokret levim kažiprstom koje šalje osobi sa svoje leve strane. Ona ima zadatak da svojim desnim kažiprstom ponovi pokret uz zvuk i prenese na svoj levi kažiprst. Zatim smišlja svoj pokret i zvuk koje prenosi do levog kažiprsta osobe sa svoje leve strane. Igra ide u krug dok se ne vrati do onoga od koga je počela.

Materijal za rad za učesnike – ”ŠEST KORAKA U MEDIJACIJI”

1. Jasno definisanje problema

Ovo je važan korak pošto od definicije problema zavisi koliko ćemo ga uspešno rešiti. U ovom koraku koristite veštine aktivnog slušanja da biste pomogli stranama u sukobu da:

- jasno definišu situaciju, bez interpretacije,
- izraze svoje potrebe,
- naprave razliku između potreba i želja (načina zadovoljenja potreba), koje se u situacijama sukoba često mešaju.

Ako je konflikt složen i obuhvata nekoliko nezadovoljenih potreba sa obe strane, možete da ih ispišete na tabli da budu vidljivi i vama i stranama u sukobu.

Ovaj korak se završava kada su potrebe obeju strana jasno definisane.

2. Smišljanje mogućih rešenja

Posle jasno definisanih potreba, medijator podstiče obe strane u sukobu da smisle različita rešenja koja bi mogla da zadovolje i jednu i drugu stranu. U ovom koraku se može koristiti tehnika *brainstorming-a* (mozgalice) u kojoj se sukobljene strane podstiču da daju što više različitih rešenja, ne procenjujući potencijalnu vrednost i uspešnost pojedinih rešenja.

3. Procenjivanje rešenja

U ovom koraku se procenjuju moguća rešenja, neka odmah eliminišemo, oko nekih se dogovaramo imajući u vidu koliko su adekvatna za rešenje problema.

4. Donošenje odluke

Ukoliko su prethodni koraci pravilno sprovedeni, ovoj korak nije težak. Često se najbolje rešenje samo nametne. Ukoliko se svi slože ovaj korak se završava. Ukoliko se pojavi nekoliko prihvatljivih rešenja, potrebno je ponovo razmotriti svako od njih. Trudite se da postignete potpunu saglasnost, važno je da to bude rešenje oko kojeg se i jedna i druga strana slažu da je najprihvatljivije i da će zadovoljiti njihovu potrebu.

! Napomena: Ponekad se posle ovog koraka potpisuje neka vrsta ugovora kojim se strane obavezuju da će isprobati predloženo rešenje.

5. Određivanje načina sprovođenja rešenja

Često se dešava da se donete odluke ne sprovode. To se dešava onda kada se ne utvrdi precizno način na koji će se odluka sprovoditi (ko radi, šta radi, kada i kako).

6. Procena uspešnosti rešenja

Osnovna ideja je da se proceni efikasnost postignutog dogovora i da svi učesnici u medijaciji, uključujući i medijatore, kažu svoje mišljenje.

Materijal za rad za učesnike – "PROCES MEDIJACIJE – 6 koraka u praksi"

UVOD: Priprema i predstavljanje

Predstavite se

Zdravo, ja sam _____ a ovo je _____. Mi smo školski medijatori.

Pitajte osobe koje su u konfliktu da li bi želeli da im pomognete da reše problem.

Da li biste želeli da vam pomognemo da problem rešite?

Da li vam je potrebna pomoć u rešavanju problema?

Pronađite mirno mesto za medijaciju.

Tražite saglasnost oko pravila:

Pre nego što počnemo, voleli bismo da imamo vašu saglasnost oko sledećih pravila:..... (navodite pravilo po pravilo i pitate ih da li su saglasni).

Obe strane se trude da reše problem,

Obe strane se slažu da neće prekidati dok druga strana ne završi priču,

Obe strane se slažu da neće etiketirati, ili omalovažavati drugu stranu,

Obe strane se slažu da će sve što bude rečeno u toku medijacije ostati između njih.

Da li se slažete sa ovim pravilima? Da li biste želeli da dodate nešto?

I KORAK: Jasno definisanje problema

Slušanje – istraživanje i definisanje problema

1. Zamolite obe strane da opišu događaj

a. Prvo zamolite jednu osobu da počne tako što će da opiše šta se dogodilo _____, *ispričaj nam šta se dogodilo.*

b. Parafrazirajte to što je osoba rekla koristeći tehnike aktivnog slušanja i/ili pitajte kako se oseća u vezi sa onim što se dogodilo.

__(ime)_____, *da li se u vezi sa tim osećaš.....?*

ili

__(ime)_____, *kako se osećaš u vezi s tim?*

-
- c. Pitajte drugu osobu da opiše šta se dogodilo – ponovite korak a.
- d. Parafrazirajte to što je druga osoba rekla – ponovite korak b.
2. Koristite tehniku aktivnog slušanja da utvrdite uzroke nezadovoljstva:

- a. proverite s obema stranama koja potreba/želja je bila uskraćena (ili je još uvek):

__(ime)_____, da li u vezi s tim imaš potrebu da? ili
__(ime)_____, da li ti je u vezi s tim bilo potrebno da.....?

- b. Parafrazirajte to što je osoba rekla verbalizujući njenu potrebu/želju, ako nije sama bila dovoljno precizna ili jasna.

Čini mi se da ti je (bilo) potrebno da _____?
Čini mi se da želiš (si želeo/la) _____?

- c. Ponovite korak 2/a
- d. Parafrazirajte – ponovite korak 2/b

3. Ovaj postupak se ponavlja sve dok ne postane moguće sumirati ono što je suština problema, što obe strane mogu da prihvate kao suštinu problema:

Da li se svi slažemo da je naš problem u tome što _____?

II KORAK: Smišljanje/pronalazjenje mogućih rešenja

1. U ovoj fazi je važno da se definiše zajednički cilj za šta koristite tehniku »oblak«.
2. Kada se obe strane saglase s tim šta im je zajednički cilj, pređite na izlistavanje mogućih rešenja problema, pružajući priliku obema stranama naizmenično da daju svoje predloge. Možete početi na sledeći način :

- a. Pitajte prvu osobu šta je u toj situaciji moglo da bude drugačije urađeno:

_____, šta si u toj situaciji mogla da uradiš drugačije?

Pitajte je: “Šta možeš da uradiš sada u vezi s tim?”

- b. Pitajte drugu osobu šta je u toj situaciji moglo da bude drugačije urađeno

_____, šta si u toj situaciji mogla da uradiš drugačije?

Pitajte je: “Šta možeš da uradiš sada u vezi s tim?”

III KORAK: Procenjivanje rešenja - Izbor rešenja

Parafrazirajte rešenja koja ste čuli od obe strane, da bi se još jednom uverili da postoji intersubjektivna saglasnost oko značenja ponuđenog rešenja.

Sva rešenja se zapisuju i svako se uzima u obzir, o svakom se diskutuje.

“Šta mislite o ovim rešenjima?...Koje vam se od ovih rešenja sviđa, a koje ne?...Ima li nekih ideja koje vam se posebno dopadaju? Ima li onih koje ne prihvatate?”

Precrtajte svako rešenje koje je bilo ko iz bilo kog razloga odbacio, možete da navedete i svoje mišljenje o navedenim rešenjima. Podstičite obe strane u sukobu da zastupaju svoje predloge, da objašnjavaju njihovu vrednost za rešenje sukoba.

IV KORAK: Donošenje odluke

1. Pomažemo obema stranama da izaberu rešenja oko kojih se obe strane slažu :

Koje rešenje vam se najviše sviđa?

2. Možete da ih proverite tako što zamolite strane u sukobu da zamisle kako bi izgledalo svako od rešenja koje je izabrano.

“Ako izaberemo ovo rešenje, šta mislite da bi se dogodilo?...Da li bi time svi bili zadovoljni?...Da li bismo time rešili problem?...Da li ovaj predlog ima nekih nedostataka?...”

3. Definiše se ono oko koga postoji slaganje obe strane i to se proveriti postavljanjem pitanja, pitamo jednu pa drugu stranu.

»Da li se slažete da je to rešenje koje vam odgovara?«

4. Strane u medijaciji čestitaju jedna drugoj na uspešnom pronalaženju rešenja.

»Dakle imamo rešenje, čestitamo! Dogovorili smo se šta je to što će doprineti da se sukob reši i da se svi osećamo dobro.«

5. Popuni se ugovor koji potpišu svi učesnici procesa medijacije.

V KORAK: Određivanje načina sprovođenja rešenja

Da bi se postiglo poštovanje dogovora i sprovođenje rešenja neophodno je napraviti operativni plan i definisati ko, kada, kako i šta radi, šta su čije obaveze i odgovornosti. Potrebno je pitati učesnike u sukobu:

“Na koji način ćete da započnete realizaciju dogovora?.....Ko će biti za to odgovoran?...Do kada?...”

VI KORAK: Procena uspešnosti rešenja

Kada se završi sa dogovorima, poželjno je proveriti kako se osećaju i šta misle učesnici u procesu medijacije o »obavljenom poslu«. To se može postići postavljanjem pitanja:

»Da li je odluka zadovoljavajuća, da li je dovela do nekog napretka, da li je problem nestao, da li smo zadovoljni ishodom? Kako se osećamo? Gde smo bili i dokle smo stigli?«

XII Radionica: Koraci u medijaciji 2 (130 minuta)

CILJ:

Ova radionica je nastavak prethodne radionice, a cilj joj je da učesnici nastave sa upoznavanjem osnovnih koraka u medijaciji.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- upoznavanje sa osnovnim koracima u medijaciji,
- prolazak kroz osnovne korake u medijaciji,
- isprobavanje uloge medijatora i stavljanje u poziciju strana u medijaciji.

MATERIJAL za rad:

- veliki papiri za svaku grupu,
- flomasteri i markeri za svaku grupu.

UVODNA AKTIVNOST: STARI FRIŽIDER MOŽE DA SLUŽI ZA ...

A (15')

U istim grupama kao u prethodnoj radionici, učesnici pokušavaju da smisle što više različitih načina na koje stari frižider može da se koristi. Svaka grupa dobija veliki papir, na kome treba grafički da prikaže do čega je došla.

Voditelj komentariše kako možemo da budemo kreativni kada sagledamo jednu stvar/problem iz više uglova.

CENTRALNA AKTIVNOST: MEDIJACIJA - KORAK DRUGI (110')

A (30') SMIŠLJANJE MOGUĆIH REŠENJA

U istim grupama nastavljaju sa primenom daljih koraka na istom primeru koji su koristili u prethodnoj radionici. Trude se da osmisle što više rešenja i da to rade primenjujući *brainstorming*. Voditelj naglašava da je važno da se produkuje što više rešenja jer se tako problem sagledava iz više uglova.

Kada završe, razmenjuju svoje odgovore u velikoj grupi.

Voditelj podstiče razgovor pitanjima:

- *Da li je bilo teško pronaći više rešenja za neku situaciju?*
- *Da li promena ugla gledanja omogućava da se lakše pronađe više rešenja?*
- *Šta je sve pomoglo da se osmisle rešenja, a šta je "kočilo" u razmišljanju?*

B (25') MEDIJACIJA KORAK TREĆI - PROCENA REŠENJA

Po grupama procenjuju koliko su rešenja, koja su ponudili u okviru grupa, ostvarljiva, koliko realna, koliko smisljena. Važno da ih svedu na što manji broj i da to budu rešenja koja zadovoljavaju sve strane u sukobu i da su ostvarljiva.

Voditelj napominje da je bitno da rešenja budu ostvarljiva i da imaju smisla za obe strane, da nije cilj da se rešenje nađe i da se dođe do dogovora po svaku cenu, već da to što se izabere bude nešto što će doneti dobrobit svima...

C (10') MEDIJACIJA KORAK ČETVRTI - DONOŠENJE ODLUKE

Po grupama biraju rešenje koje je za sve prihvatljivo i donose odluku šta će raditi. Bitno je da se zapiše i da se svi saglase oko njega. Treba dobro proveriti da li se svi slažu. Voditelj komentariše da je važno da rešenje bude prihvatljivo za sve i da se donese zajednička odluka.

D (15') MEDIJACIJA KORAK PETI - ODREĐIVANJE NAČINA KAKO ĆE SE ODLUKA SPROVODITI

Po grupama se jasno definiše kako će se odluka sprovesti: kada, kako, šta će ko da radi i sve što misle da je važno. Voditelj naglašava da je važno da se usaglase kako se odluka sprovodi zato što onda svako preuzima deo odgovornosti za ono šta će se desiti.

E (15') MEDIJACIJA KORAK ŠESTI - PROCENA USPEŠNOSTI REŠENJA

Učesnici imaju zadatak da u okviru grupa i definisanog rešenja isplaniraju praćenje sprovođenja rešenja, neki vremenski okvir u kome će se ponovo sresti i proveriti šta je urađeno. Pri tome voditelj ističe da je važno da se definiše neka vrsta odložene evaluacije da bi se stvarno proverilo koliko je izabrano rešenje bilo dobro i efikasno.

F (15')

U velikoj grupi učesnici diskutuju kako im se ceo proces dopao, šta im je bilo lako, a šta teško, šta im se najviše dopalo, a šta najmanje, da li im se čini da će to moći da rade. Zatim, kako ceo proces izgleda iz ugla medijatora, kako iz ugla onih koji su bili strane u medijaciji.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: "1,2,3"

A (5')

Cela grupa stane u dva reda, jedni naspram drugih, tako da svako ima svog para. Na znak voditelja pokazuju prstima 1, 2 ili 3. Pre toga se dogovore šta koji broj znači, odnosno koja aktivnost se preuzima za koji broj. Na primer, 1 – rukovanje, 2-grljenje, 3 - zagrljaj i poljubac. Učesnici treba da rade ono što pokaže manji broj.

XIII Radionica: Medijator na delu (145 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da omogući učesnicima provežbavanje posredovanja u sukobima, a kroz davanje konkretnih modela za to.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- praktična primena procesa medijacije na konkretnim primerima,
- provežbavanje procesa medijacije kroz različite uloge.

MATERIJAL za rad:

- cedulje sa mašinama/aparatima,
- cedulje sa situacijama/zadacima za grupe,
- prilog "Scenario medijacije" – za svakog učesnika.

UVODNA AKTIVNOST: »MAŠINE«

A (10')

Učesnici se podele u manje grupe, svaka igrupa izvlači cedulju na kojoj je napisana vrsta mašine/aparata koji treba da napravi i demonstrira kako radi (fen, mašina za veš, kompjuter, kosilica, pegla, avion, kolica, bicikl, helikopter, i dr.). Svaki član je jedan deo mašine, bez njega aparat ne može da funkcioniše. Zadatak se izvodi neverbalno, dozvoljeni su samo specifični zvuci koje mašina proizvodi. Dok jedna grupa prikazuje svoju mašinu, ostali pogađaju o čemu je reč.

CENTRALNA AKTIVNOST: MEDIJACIJA (125')

A (15') ZAUZIMANJE POZICIJA

Učesnici se podele u 2 grupe sa po 10 članova. Grupe izvlače cedulju sa zadatkom, osmisle globalni kontekst, ako je moguće povežu situaciju sa primerom iz svoje sredine. Zatim se podele uloge: 2 medijatora, 2 strane u sukobu, biraju jednog koji govori, ostali mu pomažu tokom procesa.

Strane u sukobu iz obe grupe se razdvoje i definišu svoju strategiju, preciznije odrede ulogu iz koje nastupaju i što bolje se identifikuju sa njom.

! Napomena - Dok strane zauzimaju svoje pozicije, voditelj razgovara sa medijatorima iz obe grupe o proceduri, podseća ih na 6 koraka u medijaciji, ulogu medijatora i dr. Voditelj vodi računa o tome da u ovoj fazi radionice obe grupe rade istovremeno na identifikovanju sa zadatkom.

B (80' vreme trajanja zavisi od samih grupa i brzine kojom medijatori, tj. strane u sukobu, uspeju da pronađu zadovoljavajuće rešenje) POSREDOVANJE U SUKOBU

Voditelj organizuje medijaciju sa svakom grupom pojedinačno. Dok jedna grupa radi, druga prati proces.

C (30')

Na velikoj grupi, pošto obe grupe završe medijaciju, voditelj usmerava diskusiju, posebno obraća pažnju na to kako su se učesnici osećali u svojim ulogama, šta im je išlo lako, a šta teško, šta bi sada uradili drugačije?

ZAVRŠNA AKTIVNOST: ŠAPUTANJE U KRUG

A (10')

Jedna grupa sedne u krug, druga grupa stane oko njih tako da svako ima svog para. Oni koji sede zatvore oči, ovi drugi idu u krug i svakome šapnu nešto lepo (reči podrške, prihvatanja, uživanja, slavljenja). Kada obiđu ceo krug, menjaju uloge.

Materijal za rad za učesnike – "ZADACI ZA MEDIJACIJU"

I SITUACIJA: konflikt na relaciji učenik/ca – učenik/ca

Razred je postigao dogovor sa profesorom/kom o uzajamnim očekivanjima. Nakon dogovora, jedna grupa učenika poštuje dogovoreno, a druga grupa učenika smatra da to nije potrebno.

II SITUACIJA: konflikt na relaciji učenik – učenik

Milan i Bojan se svađaju oko toga koju muziku slušaju. Milan voli rep, a Bojan folk.

III SITUACIJA: konflikt na relaciji učenik - profesor

Kristina se oblači upadljivo drugačije, neobično. Profesorka biologije je redovno udaljava sa svog časa zbog njenog izgleda.

IV SITUACIJA: konflikt na relaciji učenik – učenik

Jedna polovina odeljenja je rešila da pobjegne sa časa, a druga polovina se tome protivi.

Materijal za rad za učesnike – "SCENARIO MOGUĆE MEDIJACIJE"

Likovi u priči: Staška i Dragana prijateljice, Jelena i Zoran, školski medijatori.

Do sukoba dolazi ispred učionice. Staška stoji ispred učionice i priča sa drugovima iz razreda. U jednom trenutku dolazi Dragana i počinje da je napada. Ljuti se i više na Stašku.

Dragana: - To stvarno nisam očekivala od tebe. Pravo si đubre.

Staška: - Nemam pojma o čemu pričaš i neću da mi se obraćas takvim tonom.

Dragana: - Ti jako dobro znaš o čemu pričam. Stalno mi radiš nešto iza leđa, a ovamo se praviš da si mi drugarica.

Staška: - Tu svoju paranoju ostavi za nekog drugog. Ne znam o čemu govoriš, a posle ovakvog tvog nastupa, više me ne interesuje o čemu je uopšte reč.

Dragana: - Govorim o Oliveru, i tvom pokušaju da se smuvaš s njim. Jedino si zaboravila da ja sve čujem. Svi mi se smeju i to je sve zbog tebe. Da samo znaš koliko te mrzim.

Staška: - A Oliver... Da se nisi "srećo" malo zanela. Da se on ne muva sa nekom drugom, a ti meni sada nabacuješ krivicu?

Svađa se nastavlja još neko vreme. U jednom trenutku prilaze Jelena i Zoran.

Jelena: - Zdravo. Mi smo Jelena i Zoran iz III2. Mi smo školski medijatori. Čini nam se da imate problem pa smo došli da vam ponudimo našu pomoć. Da li biste volele da vam pomognemo da probate da rešite svoj problem.

Staška: - Ne, vaša pomoć nam apsolutno nije potrebna.

Zoran: - Slažem se s tobom. Voleo bih samo da vas pitam da li znate šta je medijacija i da li ste upoznati da u našoj školi postoje školski medijatori.

Dragana: - Ne, ali bih volela da čujem. Uostalom zaboravite na Stašku, ona ionako stalno "lupa" a mene baš nešto i ne interesuje šta ona misli.

Jelena: - Medijacija je jedna od tehnika rešavanja konflikta. U našoj školi postoje medijatori, koji su prošli obuku i koji su aktivni već 3 meseca. Ponekad, kada dođe do sukoba u našoj školi, oni koji su u njemu ne vide izlaz i čini im se da se moraju posvađati, potući ili povući. Tada se uključuje neko sa strane, medijator. Medijator je

osoba koja pomaže stranama u sukobu da reše problem, ali ga ne rešava umesto njih. Učešće je dobrovoljno i ne može se raditi ako to ne žele obe strane. Zato mi je, Dragana, ipak bitno da se i Staška složi sa idejom da vam pomognemo. Kako vam sada zvuči ideja da se pozabavimo vašim problemom?

Staška: - Pa znaš, ne verujem da možete da nam pomognete, ali bih volela da vidim kako to izgleda. Hajde počnite.

Dragana: - Ja se slažem. Hajde da pokušamo.

Zoran: - Pre nego što počnemo bilo bi dobro da se povučemo na neko mirno mesto da nam ne bi drugi smetali u razgovoru. Možemo da odemo do učionice IV2 – ona je slobodna.

Zajedno odlaze do ove učionice.

Jelena: - Pre nego što počnemo, bitno je da se dogovorimo oko nekih pravila. Kao prvo, sve što kažemo ostaje među nama, ne priča se i ne prepričava drugima, poverljivo je. Cilj nam je svima da pronađemo konstruktivno rešenje, da se posle toga osećamo bolje i da naučimo da razgovaramo o problemima koje imamo. Kako vam to zvuči?

Staška i Dragana: - Pa zvuči OK.

Jelena: - Da li se slažete da ćete pokušati da zajedno rešite problem?

Dragana: - Da.

Staška: - Pa nadam se daće ova ćurka moći da pokuša nešto tako!

Zoran: - Takođe, jedno od jako bitnih pravila je da ne smete da se vređate međusobno. Znači ne koristimo reči kao što su ćurka, patka, stoka i dr. Odnosno, sve one reči koje mogu da uvrede drugu osobu. Da li se slažete sa ovim pravilom?

Staška: - Pa, OK.

Dragana: - Naravno.

Jelena: - Da li se slažete da ćete slušati jedna drugu i da ćete dopustiti jedna drugoj da završi rečenicu – da nećete upadati jedna drugoj u reč?

Staška i Dragana: - OK.

Zoran: - Dobro, ko bi želeo prvi da počne?

Staška: - Neka počne ona, i ovako me je prva napala.

Zoran: - Dragana, da li se slažeš da ti prva počneš?

Dragana: - Da.

Zoran: - Dobro, da li bi mi rekla kako je sve počelo.

Dragana: - Važi. Pa vidiš, ja se u poslednje vreme movam sa Oliverom.

Staška: - Misliš, ti ga salećeš k'o luda.

Jelena: - Staška, mislim da ste se obe složile da ne upadate jedna drugoj u reč.

Staška: - Sorry.

Dragana: - E, kako sam rekla, Oliver i ja se movamo. Staška mi je najbolja drugarica i jako dobro zna koliko mi Oliver znači. Ja joj sve pričam i nemam tajni pred njom. A jutros mi je naša drugarica Otilija rekla da je sinoć Staška zvala Olivera da izađu na piće. Ja sam naravno potpuno poludela kada sam to čula.

Staška: - Pa ti si i inače luda, samo si sada to i pokazala.

Jelena: - Staška, molim te priseti se dogovora. Volela bih da ne vreađas Draganu i da je pustiš da završi. Posle će doći i na tebe red da nam kažeš šta se desilo.

Zoran: - Znači, Dragana, ti se »muvaš« sa Oliverom, ali si čula od Otilije da ga je juče zvala tvoja drugarica Staška da izađu na piće. Da li bi volela još nešto da dodaš?

Dragana: - Pa ne... ustvari Oliver mi stvarno puno znači. Ne znam kako je mogla to da mi uradi?

Zoran: - Dragana, kako se osećaš u vezi toga što si nam upravo ispričala.

Dragana: - Pa besna sam. I povređena naravno. Ja sam verovala Staški i u stvari sam i jako tužna što je to uradila.

Zoran: - Znači besna si i tužna?

Dragana: - Pa, da.

Jelena: - Staška, da li bi nam sada ti ispričala šta se desilo?

Staška: - Pa vidiš, ja sam normalno stojala ispred učionice i kulirala kada je naišla Dragana i počela da urla. Nemam pojma koji joj je bio. Izblamirala me je pred drugovima zbog nečega što nisam uradila.

Dragana: - Ej, ajde samo nemoj da lažeš.

Jelena: - Dragana, da li se slažeš da poštujemo dogovor i da pustimo Stašku da završi svoju priču.

Dragana: - OK.

Staška: - ... i kažem ti, tako me je napala iz čistog mira. A ja Olivera nisam zvala, a nije mi ni jasno kako ona može da poveruje u takve laži.

Jelena: - Znači Staška ti nisi zvala Olivera. I kako se osećaš u vezi toga?

Staška: - Pa besna sam i razočarana u Draganu kao prijateljicu. Mnogo me je povredila.

Jelena: - Znači povređena si i besna. Da li je tako?

Staška: - Jeste.

Jelena: - Da li imaš još nešto da dodaš?

Staška: - Ne.

Zoran: - Dragana, da li si mogla još nešto da uradiš?

Dragana: - Pa, ... mogla sam da je udarim. Onda ne bi bilo potrebe za raspravom.

Zoran: - Dobro, mogla si da je udariš. A da li si mogla još nešto da uradiš?

Dragana: - Pa, mogla sam prvo da je pitam da li je to istina.

Zoran: - Znači, Dragana, mogla si da je udariš, a mogla si i da je prvo pitaš da li je istina to što si čula. Da li imaš još nešto da dodaš?

Dragana: - Ne.

Jelena: Staška, da li si ti mogla nešto drugo da uradiš?

Staška: - Ne, nisam mogla. Pa ona je mene prva napala. Šta je trebalo da radim, da je molim za oprostaj! Da kleknem pred svima... Šta?

Jelena: - Znači, Staška, ti misliš da nisi mogla ništa drugo da uradiš?

Staška: - Da, mislim da nisam mogla ništa drugo da uradim. Možda ipak da se manje derem na nju.

Jelena: - Znači misliš da si mogla malo manje da se dereš na Draganu. Da li ima još nešto što si mogla da uradiš?

Staška: - Ne. Ali bih volela da me je Dragana prvo pitala šta se desilo i da li je istina to što je čula. Prvo je moga da proverí sa mnom istinitost tih tračeva.

Zoran: - Dragana, šta bi sada mogla da uradiš?

Dragana: - Mogla bih da se izvinim Staški i da je pitam da li je to istina.

Zoran: - Znači, možeš da joj se izviniš i da je pitaš da li je istina to što si čula. Da li imaš još neko rešenje?

Dragana: - Ne.

Jelena: - Staška, šta bi ti sada mogla da uradiš?

Staška: - Pa mogla bih da sednem sa Draganom i da se ispričamo i da dobijem priliku da joj objasnim šta se desilo, odnosno šta se nije desilo.

Jelena: - Znači, mogla bi da sedneš sa Draganom i da dobiješ priliku da joj ispričaš šta se desilo. Da li imaš još neki predlog?

Staška: - Ne.

Zoran: - Pa Dragana, da li se tebi dopada ovo rešenje da sedneš sa Staškom da je saslušáš i da se ispričate?

Dragana: - Da.

Jelena: - Staška, da li se tebi dopada ovo rešenje?

Staška: - Da.

Zoran: - Znači sada možete da sednete i da se ispričate o tome šta se desilo i da date jedna drugoj šansu da se saslušate. Da li vam se znači ovo rešenje čini prihvatljivim?

Dragana i Staška: - Da.

Zoran: - Da li biste se dogovorile i o tome kada ćete sesti i popričati o ovome?

Staška: - Pa možemo odmah, pošto nemamo treći čas.

Dragana: - Da, mogle bismo.

Jelena i Zoran: - Čestitam vam obema na uspešno pronađenom rešenju.

XIV Radionica: Šta me brine, a šta me raduje? (60 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da učesnici razmisle o mogućnosti primene vršnjačke medijacije u njihovoj svakodnevnoj, školskoj sredini.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- suočavanje sa brigama vezanim za budući rad medijatora,
- strategije prevazilaženja,
- planiranje budućih akcija.

MATERIJAL za rad:

- baloni, po dva za svakog učesnika,
- kanapi, po dva za svakog učesnika,
- kartice sa zagrljajima,
- papiri A4,
- bojice.

CENTRALNA AKTIVNOST: PUTOVANJE KROZ MEDIJACIJU... (45')

A (15') LINIJA RADIONICA

Svako za sebe crta liniju radionica, putovanja kroz edukaciju kroz koju su prošli, crtaju oblike koje žele, obeležavaju za njih važna mesta, kad im se učinilo da su najviše naučili, najmanje naučili, saznali nešto o sebi, o drugima. Mogu da zabeleže sve što im se čini da je važno.

Nakon ovoga, svako kaže po pet rečenica o svom crtežu.

ŠTA ME BRINE?

B (10') OKOVI

Svaki učesnik dobije po dva balona i po dva kanapa oko 30 cm dužine. Svako za sebe naduva balon i na njemu napiše dve najveće brige koje ima u vezi budućeg rada. Zatim zavežu balone oko nožnih članaka tako da mogu da hodaju kao sa okovima. Svako u krugu kaže šta su mu/joj najveće brige. Podele se u grupe po sličnosti briga.

C (15') IDEJE

Po grupama aktivno slušaju jedni druge, pokušavaju da se povežu sa potrebama iza briga i da dođu do ideja za njihovo prevazilaženje.

Posle ovoga, voditelj posmatra reakcije učesnika i pita ih da li im je bilo teško da se povežu sa potrebama i da dođu do ideja za njihovo prevazilaženje, da li svako ima ideju kako da prevaziđe svoje brige i strahove, i dr.

Nakon diskusije, voditelj komentariše da je važno da se brige podele i da se prevedu sa uopštenog mišljenja na konkretne korake i akcije.

D (5') SKIDANJE OKOVA

Svi ustaju i šetaju sa svojim okovima. Na znak voditelja »skidaju okove« tako što sami gaze svoje balone, ili gaze balone jedni drugima dok ne popucaju.

Igra se završava kada su svi "slobodni" i kada zajedno pokupe ostatke balona i bace ih.

ZAVRŠNA AKTIVNOST: DRAGO MI JE ŠTO SAM BIO/LA TU...

A (10') ZAHVALNOST SEBI I DRUGIMA

Svako za sebe smišlja jedan razlog zašto mu/joj je drago što je bio/la na ovoj edukaciji koristeći JA poruke. Zapišu ih i onda svako kaže šta je napisao/la.

B (5') ZAGRLJAJI

Svaka grupa dobije po jednu kartu sa određenom vrstom zagrljaja. Zadatak je da pokažu drugima svoju vrstu zagrljaja, da je objasne, a da ih zatim cela grupa isproba.

! Napomena - Ostaviti grupne zagrljaje za kraj.

Materijal za rad za učesnike – “KARTICE ZAGRLJAJA”

Zagrljaj dva prijatelja koji se dugo nisu videli.

Zagrljaj prijatelja posle uspešno završenog posla – na kome su radili više meseci.

Zagrljaj dvoje koji se vole.

Zagrljaj dve osobe, koje su nakon deset dana seminara postali prijatelji, a sada se rastaju.

Zagrljaj dece sa roditeljima.

Zagrljaj prijatelja koji su se pomirili nakon velike svađe.

XV Radionica: Supervizija, ili šta dalje/ SPECIJALNI DODATAK (45 minuta)

CILJ:

Osnovni cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa načinima na kojima će se bazirati saradnja u školi između medijatora i supervizora, tj. nastavnika, ili neke druge osobe zadužene za praćenje rada i podršku medijatorima.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- upoznavanje sa značajem supervizije i načinima na koji se ona realizuje,
- upoznavanje sa pismenim načinom i beleženjem svake održane medijacije,
- dogovaranje o budućim sastancima između supervizora i medijatora u školi.

MATERIJAL za rad:

- prilog "Formular za medijatore" – za svakog učesnika,
- prilog "Vođenje protokola" – za svakog učesnika.

CENTRALNA AKTIVNOST: SUPERVIZIJA

Nakon završenih radionica, odnosno, obuke budućih medijatora koji će raditi na prevenciji i razrešavanju sukoba u školi, voditelj radionice treba da se dogovori sa učesnicima o tome kako će izgledati konkretni rad i koji sve neophodni elementi moraju da se zadovolje da bi medijacija postala integralni program u njihovoj školi.

Kao prvo, voditelj napominje da će škola, a u saradnji sa organizatorom i samim učesnicima odabrati supervizora. Supervizor će biti zadužen za jedan broj medijatora u školi, a njegov zadatak će biti da nadgleda i pomaže u radu samim medijatorima. Supervizor može da bude ili sam voditelj radionica, ili neko od zainteresovanih nastavnika u školi, ili neka druga osoba koja ne radi u školi ali može da bude deo ovog programa.

Zbog ovoga je bitno da na ovoj radionici / sastanku bude prisutan i sam supervizor.

Posle ovoga se objašnjava učesnicima da bi supervizijski sastanci trebalo da se održavaju relativno često, najčešće jednom nedeljno, a najređe jednom mesečno. O dinamici kao i vremenu održavanja sastanka dogovaraju se sami medijatori i supervizor u zavisnosti od potrebe koju imaju obe strane.

Cilj ovih sastanaka je da se pruži konstantna podrška medijatorima u radu, da se vidi koje su eventualne teškoće oni uočili prilikom izvođenja medijacije, da se svi članovi grupe obaveste o medijacionim sastancima koji su održani u prethodnom periodu, da se održe drugi dogovori između medijatora i supervizora koji su bitni za održavanje programa u školi, oko eventualno dodatne edukacije medijatora i dr.

Naravno, veoma je bitno da se odredi tip i struktura supervizijskih sastanaka. Najčešće teme koje se na njima se obrađuju su:

- izveštavanje o tome šta je urađeno u prethodnom periodu,
- predstavljanje formulara za vođenje medijacije i protokola,
- promene samog programa i načina rada, ukoliko je to bitno,
- razvoj programa od trenutka njegovog uvođenja do danas,
- rešavanje nekih tekućih problema koji se javljaju u radu,
- razgovor o ulozi škole u projektu, eventualno daljoj podršci od strane nastavnika, ali i roditelja,
- druge bitne stvari koje prepoznaju medijatori i supervizor.

Zatim, budući medijatori se upoznaju sa načinima na koji se u pisanom obliku vode podaci o održanoj medijaciji. Ovi podaci mogu da se dokumentuju na dva načina, i poželjno je da se oba i primenjuju.

To su:

- popunjavanje formulara o održanoj medijaciji i
- vođenje protokola.

Popunjavanje formulara je bitno jer nam pruža kvantitativne podatke o osnovnim elementima medijacionih sastanaka. Na osnovu njega možemo da pratimo ne samo koji su najčešći problemi u školi i na koji način se vodi medijacija, već takođe može da nam pruži podatke i o eventualnoj promeni učestalosti sukoba od početka realizacije programa pa do nekog budućeg perioda, u stvari o progresu primene medijacije.

Formulari se popunjavaju sve vreme trajanja programa medijacije u školi.

Protokoli nam daju kvalitativne podatke o radu medijatora i samom načinu vođenja medijacije. Na osnovu njih možemo da pratimo šta je tačno izgovoreno tokom medijacije što omogućava supervizoru da daje konkretne predloge i sugestije medijatorima.

Protokoli se vode dok medijator ne stekne iskustvo i adekvatno znanje o medijacionim veštinama. Nakon određenog vremena, koje je najčešće individualno i zavisi i od broja održanih medijacija i od kvaliteta rada medijatora, prestaje se sa vođenjem protokola.

2. OSNOVNI PODACI O MEDIJACIJI:

Imena osoba koje učestvuju u medijaciji / osoba u sukobu:

1. _____

2. _____

Razred: _____

Godište: _____

Datum kada je medijacija održana: _____

Mesto na kome se medijacija održala: _____

Kako je došlo do održavanja medijacije:

1. Strane u sukobu su same zatražile pomoć,

2. Medijator je čuo za konflikt i sam je ponudio svoju pomoć,

3. Nastavnik, ili neka druga osoba iz škole je preporučila stranama koje su u sukobu da odu na medijaciju,

4. Drugo (navesti) _____

Šta je bio osnovni problem strana u sukobu: _____

Kako je tekla medijacija: _____

Kako se medijacija završila, koji je dogovor postignut: _____

Da li je bilo teškoća u održavanju medijacije i ako jeste koje su to bile teškoće:

Mesto za posebne komentare: _____

Prilog za učesnike / medijatore "VOĐENJE PROTOKOLA"

Vođenje protokola podrazumeva detaljno beleženje svega što se tokom medijacije izgovara.

To znači da medijator treba da zabeleži ne samo svaku reč koju izgovaraju strane koje su u sukobu, već i sve što sam izgovori tokom medijacije. Takođe, bilo bi dobro da se kao napomena verbalnoj komunikaciji beleži, u obliku napomena, i eventualno neverbalna komunikacija koja postoji između učesnika. Medijator bi trebalo da vodi računa i o sopstvenom neverbalnom izražavanju, i da svaki put kada primeti nešto karakteristično tokom svog rada – zabeleži i to.

Pre nego što se medijator odluči da će se neki od medijacionih sastanaka iskoristiti kao materijal za protokol, učesnici u medijaciji moraju da se slože o, odnosno, da daju dozvolu da se njihov razgovor beleži.

Medijator je dužan da objasni učesnicima medijacije, čiji će se eventualno sukob tj. razgovor iskoristiti za protokol, da se protokol vodi jedino iz razloga evaluacije rada samog medijatora i da će se ovaj materijal koristiti samo na supervizijskim sastancima. Medijator ne sme da koristi materijal iz protokola van supervizijskih sastanaka. Ukoliko postoji potreba da se ovaj materijal koristi i na drugim mestima (kao materijal za publikacije koje se bave temom medijacije, kao materijal na nekim drugim radionicama ili sastancima i dr.) mora da traži saglasnost od strana koje su učestvovalе u medijaciji.

Ukoliko postoji mogućnost, bilo bi dobro da medijator nabavi diktafon i da na taj način beleži razgovor tokom medijacije, a da eventualno neke druge komentare zabeleži ili dodatno na kasetu (nakon završenog sastanka tj. medijacije), na papir ili na formular, koji se potom predaje kao prilog uz kasetu.

U dogovoru sa supervizorom odlučuje se koji je optimalni broj protokola koje bi medijator trebalo da ima u toku svog godišnjeg rada. Preporučeni optimalan broj je jedan protokol mesečno.

KONVENCIJA O PRAVIMA DETETA

Dugo se smatralo da je dete dovoljno zaštićeno u okvirima opšte zaštite pojedinaca po osnovu ljudskih prava. Iskustvo je, ipak, pokazalo da ovakva zaštita nije odgovarajuća i dovoljna. Tako nastaje *Konvencija o pravima deteta* koja je *usvojena pod okriljem Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u novembru 1989. godine*. Samo usvajanje Konvencije je rezultat dugog procesa koji je počeo pola stoleća pre nego što je predlog za sastavljanje ovog međunarodnog instrumenta o pravima deteta zvanično podnet 1979. godine.

Kao međunarodni instrument, Konvencija je najautoritativniji ugovor kojim se postavljaju standardi u ovoj oblasti. Konvencija sadrži sveobuhvatni katalog prava deteta, koja su sva podjednako važna. Države su u obavezi da omoguće ostvarivanje svih prava deteta.

Činom **potpisivanja**, država iskazuje **spremnost da preuzme obaveze**, ali kada **ratifikuje** ovaj međunarodni ugovor, onda to znači da je te **obaveze i preuzela**.

Konvencija o pravima deteta se smatra univerzalno prihvaćenim dokumentom – (skoro) sve države sveta su preuzele obavezu da prava priznata Konvencijom sprovedu u život.

Države koje su činom ratifikacije pristupile ovom međunarodnom ugovoru nazivaju se državama članicama Konvencije o pravima deteta.

Državna zajednica Srbije i Crne Gore takođe je **država članica Konvencije o pravima deteta**.

Nijedna država koja je ratifikovala Konvenciju o pravima deteta ne može da tvrdi da je njen odnos prema pravima deteta njena unutrašnja stvar, već je dužna (pod pretnjom međunarodne odgovornosti) da standarde koji su Konvencijom utvrđeni, sprovodi u život.

STRUKTURA I SADRŽAJ KONVENCIJE O PRAVIMA DETETA

Tekst Konvencije je podeljen na preambulu i tri dela.

Preambula izražava osnovne principe Ujedinjenih nacija i načelne stavove u oblasti prava deteta. Ona potvrđuje da je deci, usled njihove osetljivosti, potrebna posebna zaštita i briga.

Prvi deo Konvencije sadrži katalog prava koja se priznaju detetu, ali i nekoliko odredbi kojima se stranama ugovornicama (državama članicama) nalaže preduzimanje svih mera za ostvarivanje prava iz Konvencije i poštovanje najviših standarda u ovoj oblasti, kako na međunarodnom, tako i na nacionalnom nivou.

Drugi deo sadrži odredbe kojima se dalje razrađuju obaveze država članica i uređuju osnivanje i rad posebnog nadzornog tela – Komiteta za prava deteta.

Treći deo reguliše pitanja potpisivanja, ratifikacije, pristupanja, stupanja na snagu, stavljanja rezervi, izmena, otkazivanja i deponovanja ovog međunarodnog ugovora.

U primeni Konvencije postoji tendencija da se prava iz tog dokumenta klasifikuju na razne načine. Ovo se čini u nameri da se olakša informisanje o pravima i sama primena tih prava.

- Prvo, usvaja se klasična podela na građanska, politička i ekonomska, socijalna i kulturna prava.
- Drugo, česta je podela na participativna, protektivna i prava kojima se obezbeđuje razvoj.
- Neki autori su skloni podeli na prava na preživljavanje, prava na zaštitu, prava na razvoj i prava na učešće u životu zajednice (participativna prava).
- Slična je i podela na participativna, protektivna, preventivna i prava kojima se obezbeđuje razvoj.
- Komitet za prava deteta je usvojio posebnu klasifikaciju pomoću koje bi se državama olakšalo izveštavanje o sprovođenju preuzetih obaveza iz Konvencije. Komitet izdvaja: definiciju deteta, osnovne principe, građanska i politička prava, porodičnu sredinu i alternativnu brigu o detetu, prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, prava na obrazovanje, slobodno vreme, rekreaciju i kulturne aktivnosti, kao i prava deteta koje se nalazi u posebnim situacijama.

Bez obzira na sve podele koje imaju, pre svega, praktičan karakter, važno je istaći da su *prava nedeljiva*. To se lako uočava kad god se postavi pitanje ostvarivanja pojedinog prava deteta u praksi. Tako, ako se govori o pravu na zaštitu deteta koje je lišeno slobode, iako bi ga neki autori klasifikovali kao protektivno (zaštitno) pravo, ono ima elemente prava na razvoj, prava na život, prava na zdravlje, prava na privatnost i drugih prava, u zavisnosti od svakog pojedinog slučaja, te se nikako ne može jednostavno podvesti pod neku klasifikaciju.

Važno je, takođe, istaći da *ne postoji hijerarhija prava* po važnosti. Nema manje ili više značajnih prava. Reč je samo o tome da u određenim situacijama pojedino pravo može biti od prioritetne važnosti. Uz konstataciju da ne postoji hijerarhija prava ide, samo naizgled kontradiktorno, izdvajanje četiri prava i njihovo podizanje na nivo principa bez čijeg ostvarenja nije moguće obezbediti uživanje ostalih prava. To su:

- nediskriminacija (član 2) – sva prava primenjuju se na svu decu bez diskriminacije,
- najbolji interesi deteta (član 3) – svi postupci koji se tiču deteta preduzimaće se u skladu s njegovim najboljim interesima,
- život, opstanak i razvoj (član 6) – svako dete ima neotuđivo pravo na život, a država ima obavezu da obezbedi njegov opstanak i razvoj, kao i
- participacija (član 12) – dete ima pravo na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se tiču.

ZAŠTITA I NADZOR

Da bi moglo da se obezbedi praćenje primene Konvencije o pravima deteta u državama članicama, ustanovljeno je posebno telo za nadzor – Komitet za prava deteta, čije sedište je u Ženevi. Komitet čine 18 nezavisnih eksperata i njihov zadatak je da prate:

- usklađenost nacionalnih zakonodavstava u oblasti zaštite deteta sa odredbama iz Konvencije,
- sprovođenje prava,
- stanje u praksi uživanja prava deteta.

Do ovih podataka Komitet za prava deteta dolazi na osnovu uvida u *izveštaje* koje su države članice dužne da periodično (svakih pet godina) *dostavljaju* Komitetu.¹ Osim toga, Komitet može da pozove specijalizovane agencije, UNICEF i druga nadležna tela, koje smatra odgovarajućim, da pruže stručni savet za primenu Konvencije u oblastima koje spadaju u okvire njihovih ovlašćenja. Jednostavnije rečeno, Komitet svoja saznanja o stanju prava deteta u nekoj zemlji može da upotpuni i iz, takozvanih, *alternativnih izveštaja*, koje obično sastavljaju nevladine organizacije. Komitet ovakve izveštaje smatra vrlo korisnim, s obzirom na činjenicu da oni u pravilu ukazuju na suštinske probleme u ostvarivanju prava deteta.

Ukoliko Komitet nađe da je određeni državni izveštaj nepotpun, ili da su pojedine informacije netačne, on će pozvati državu da pruži dodatna pismena objašnjenja. Nakon toga, država (odnosno, vlada) se poziva i da usmeno brani svoj izveštaj pred Komitetom.

¹ Prvi izveštaj koji država članica podnosi naziva se INICIJALNI, i on se podnosi dve godine nakon ratifikacije. Nakon toga, svakih pet godina države podnose PERIODIČNE izveštaje.

Na osnovu uvida u državni izveštaj (i alternativni, ukoliko je dostavljen), odgovora na dodatna pitanja (ako ih je bilo) i usmene odbrane, Komitet piše izveštaj i preporuke državi s ciljem podsticanja efikasne primene Konvencije, prevazilaženja teškoća i unapređenja stanja.

OBAVEZE DRŽAVA – ULOGE U OSTVARIVANJU KONVENCIJE

Činom ratifikacije *država* preuzima obavezu da preduzme sve potrebne *zakonodavne, administrativne i ostale mere* za ostvarivanje prava priznatih Konvencijom. Države preduzimaju mere *maksimalno koristeći svoja raspoloživa sredstva*, a gde je to potrebno, u okviru međunarodne saradnje. Takođe, države članice se obavezuju da sa principima i odredbama Konvencije *najšire upoznaju kako odrasle tako i decu*. Na taj način država nosi prevashodnu odgovornost za ostvarivanje prava deteta.

U većini država, u okviru sistema vlasti, *najznačajniju ulogu u ostvarivanju prava deteta* imaju *nadležna ministarstva* sa svojim službama i *pravosudni organi*. U nekim državama postoje posebna ministarstva ili državne agencije za decu, ili pak, odgovarajući resori u okviru Ministarstva za ljudska prava. Posebno značajna institucija, koju ćemo uskoro i mi imati je ombudsman – zaštitnik ljudskih prava. Idealno je, međutim, kada postoji i zaseban ombudsman za prava deteta. Što se pravosudnog sistema tiče, idealno je da postoje maloletnički sudovi posebno nadležni u svim pravnim stvarima koje se tiču deteta.

Konvencija o pravima deteta priznaje prevashodnu ali ne i isključivu odgovornost *roditelja ili staratelja* za podizanje i razvoj deteta. *Država* se obavezuje da će poštovati odgovornosti, prava i dužnosti roditelja, ali i da *će im u tome pružiti odgovarajuću pomoć* tako što će, između ostalog, obezbeđivati razvoj ustanova, kapaciteta i službi za zaštitu dece. Ukoliko, na primer, država nije obezbedila adekvatan sistem zdravstvene zaštite ili obrazovanja, onda roditelj neće biti u mogućnosti da podiže svoje dete na način koji će doprineti njegovom punom razvoju. Istovremeno, ukoliko roditelj zanemaruje dete tako što ga ne upiše u (obaveznu) osnovnu školu ili propusti da vodi računa o njegovom zdravlju, država ima obavezu da interveniše i zaštiti prava deteta. Dalje, kada sam roditelj nije u stanju da se na adekvatan način brine o detetu (iz zdravstvenih, socijalnih, ekonomskim ili nekih drugih razloga), država ima prevashodnu odgovornost da preuzme brigu i staranje o detetu.

Čak ni najorganizovanija država nije dovoljan garant za ostvarivanje ljudskih i prava deteta. Zbog toga je važno istaći i *ulogu nevladinih organizacija*. One su posebno značajne kada je zaštita prava deteta u pitanju jer mogu, u nekim državama, u ime deteta da preduzimaju radnje pred administrativnim i sudskim organima radi zaštite

njihovih prava. Nevladine organizacije, takođe, mogu značajno da doprinesu procesu upoznavanja sa Konvencijom. Neretko se aktivnosti civilnog sektora vide i kao pomoć i "dopuna" državi tamo gde ona nije u mogućnosti (iz raznih razloga) da odgovori u potpunosti svojim obavezama (npr. aktivnosti usmerene na osnaživanje i integraciju posebno osetljivih grupa kao što su deca sa posebnim potrebama, socijalno ugroženi, pripadnici manjina, programi socijalne rehabilitacije dece u sukobu sa zakonom, itd.). Konačno, nevladine organizacije su značajan "kontrolni mehanizam" koji ima ulogu praćenja mera koje sprovodi država. Putem raznih mera pritiska (bilo preko medija ili neposrednim obraćanjem državnim institucijama) one podsećaju državu na njene obaveze i/ili predlažu (traže) bolja rešenja s ciljem poštovanja prava deteta.

Uloga *medija* je od posebnog značaja za promociju i zaštitu prava deteta. Ovaj sektor ima veliku moć i u stanju je da pokrene javno mnjenje. Takođe, može da mobilise sporu ili (ne)zainteresovanu vlast da u pojedinim slučajevima brže ili uopšte reaguje, bilo da se govori o pojavama širih razmera (kao što su: nagli porast maloletničkog kriminala, maloletnička prostitucija, prodaja dece, loš položaj deteta u zdravstvu) ili ugrožavanju prava pojedinog deteta. Istovremeno, uloga i odgovornost medija podrazumeva i poštovanje prava deteta. Najbolji primer za to je obaveza zaštite privatnosti deteta (zaštita identiteta – nenavođenje ličnih podataka) u slučajevima izveštavanja o detetu žrtvi ili počiniocu neke protivpravne radnje.

Komercijalni sektor može da ima istaknutu ulogu u zaštiti prava deteta, naročito u bogatijim zemljama. Koliko god da upravo ovaj sektor može ponekad da bude odgovoran za kršenje prava deteta (npr. uništavanje zdrave životne sredine, zloupotreba dečjeg rada) ima situacija kada se on može neposredno uključiti u kampanje zaštite tih prava. U nekim državama kompanije osnivaju i fondacije za pomoć u pojedinim oblastima ljudskih prava i prava deteta, najčešće u slučajevima pomoći posebno osetljivim grupama.

Odgovornost za poštovanje i unapređenje prava deteta nose i svi odrasli kroz svoje *profesionalne uloge*, a posebno oni koji se bave decom (zaposleni u školstvu, zdravstvu, socijalnom sistemu, predškolskim ustanovama, itd.). Zbog toga je jako važan proces informisanja i obrazovanja zaposlenih u ovim sistemima kako bi se obezbedilo da se neposredna praksa odvija u skladu sa pravima deteta. Na takav način se stvaraju uslovi da sami profesionalci koji su u direktnom kontaktu s decom poštuju npr. pravo deteta na izražavanje mišljenja ili pravo na zaštitu od zlostavljanja. Tako lekar ima odgovornost da poštuje profesionalnu tajnu i pravo deteta na privatnost, ali ako proceni da je u interesu deteta da preduzme i neke druge mere zaštite s obzirom na to da je reč o slučaju seksualnog ili fizičkog zlostavljanja, ima obavezu da reaguje. Istovremeno, profesionalci mogu da budu značajni promoteri prava deteta, da ukazuju na slučajeve kršenja prava deteta u praksi, da neposredno pružaju podršku i usmeravaju dete u ostvarenju njegovih prava, da pokreću akcije za rešavanje nekog šireg problema u svojoj oblasti, i slično.

Savremeno demokratsko društvo podrazumeva odgovornost svih pojedinaca u ostvarivanju ljudskih, a time i prava deteta. *Svaki građanin* nosi odgovornost za ostvarivanje i unapređenje ljudskih (dečjih) prava tako što zalaganjem za ostvarivanje svojih prava neće ugrožavati druge u uživanju istih ili drugih prava.

ULOGA DECE U OSTVARIVANJU PRAVA – PRAVO NA PARTICIPACIJU

Najčešći je slučaj da se pravima deteta bave odrasli. To predstavlja izvesnu kontroverzu u odnosu na činjenicu da se, na primer, pravima žena uglavnom bave žene. Ipak, Konvencija o pravima deteta predviđa emancipaciju dece i njihovog učešća. Zbog toga, aktivnost odraslih može da se ograniči u nekim slučajevima na davanje mogućnosti deci da sama iznesu svoje mišljenje i založe se (na razne načine) za ostvarivanje nekog prava. To, međutim, nikako ne skida odgovornost sa odraslih. Jednostavno, potrebno je da se nađe ravnoteža između razvojnih mogućnosti deteta i procene odraslih o tome šta je najbolji interes deteta.

Konvencija je kao jedan od osnovnih principa postavila pravo deteta na participaciju (član 12). Ovo pravo podrazumeva da dete ima pravo da izrazi mišljenje, a to mišljenje treba da bude uzeto u obzir u svim pitanjima koja se njega tiču. *Princip participacije predstavlja osnovu na kojoj se deca aktivno uključuju u ostvarivanje Konvencije o pravima deteta.*

Pravo na participaciju sadržano u članu 12 je princip i upravo zbog toga neki autori smatraju da su participativnim pravima obuhvaćena i sledeća prava:

- sloboda izražavanja (član 13),
- sloboda mišljenja, savesti i veroispovesti (član 14),
- sloboda udruživanja (član 15),
- zaštita privatnosti (član 16),
- pristup odgovarajućim informacijama (član 16).

Pravo deteta na participaciju znači odgovornost odraslih da rade na stvaranju mogućnosti za ostvarenje tog prava. Participacija ne znači stavljanje deteta u poziciju konfrontacije sa stavovima i vrednostima odraslih, već znači stvaranje preduslova za praktikovanje procesa u kome dete zajedno sa odraslima donosi odluke koje ga se tiču.

Kada govorimo o pravu deteta na učešće moramo da istaknemo još neke važne elemente.

Kada kažemo da neko (bilo da je reč o odrasloj osobi ili detetu) ima *pravo na participaciju* (izražavanje mišljenja, učešće u nekoj odluci i/ili aktivnosti koja je vezana s tom odlukom), to *ne znači apsolutnu slobodu činjenja*. Šta to znači?

Izražavajući svoje mišljenje, učestvujući u nekoj odluci koja je za nas važna, kao i u aktivnostima koje su neposredna posledica tih odluka, moramo da vodimo računa o interesima, potrebama i pravima druge osobe. *Svojim mišljenjem, stavom ili delovanjem ne smemo da ugrozimo isto (ili neko drugo) pravo drugih osoba.* Dete, npr. ima pravo na slobodno vreme, igru i rekreaciju, ali odluka o tome kako će ostvariti to svoje pravo ne sme da ugrožava druge u ostvarivanju njihovih prava (tako što će puštati preglasnu muziku, ugroziti porodični budžet nekim nerealnim zahtevom za provodom ili putovanjem, ometati izvođenje nastave, i slično).

Deca imaju pravo na udruživanje, ali svojim aktivnostima ne smeju, na primer, narušiti javni red i mir. Pravo na slobodno izražavanje svojih pogleda i saopštavanje informacija i ideja ne može da se ostvaruje na način kojim se, na primer, ugrožava čast i ugled drugih.

Izražavajući svoje mišljenje ne smemo zaboraviti da isto to pravo imaju i drugi. Ako očekujemo da naše mišljenje bude saslušano i uvaženo, isto to i mi moramo da činimo u odnosu na druge. Vrlo često se učešće u odluci poistovećuje sa apsolutnom samostalnošću u odlučivanju. I odrasli i deca su skloni da budu nezadovoljni i da kažu da je njihovo pravo na participaciju prekršeno ako njihovo mišljenje nije u potpunosti prevagnulo. Ovde ne treba da bude reči o *pobednicima i gubitnicima, već o razmeni i saradnji* na način koji obezbeđuje aktivno slušanje, uvažavanje i poštovanje. Nekada će se desiti da naše mišljenje nije uticalo na konačnu odluku, ali ćemo ipak reći da je naše pravo na participaciju poštovano – tako što smo bili u potpunosti informisani o predmetu odluke, što smo čuli sve razloge i argumente, što smo imali priliku da kažemo šta mi o svemu tome mislimo, što je našem mišljenju posvećena dužna pažnja i što smo došli do saznanja zašto naše mišljenje nije u datoj situaciji uticalo na odluku. U drugim pak situacijama će naše mišljenje i argumenti uticati na poziciju druge strane, tako da ćemo doći do rešenja za koje ćemo moći da kažemo da je poštovalo i naš stav.

Koliko i kako će mišljenje deteta biti uzeto u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se tiču zavisi od više faktora – od uzrasta i zrelosti deteta, konkretnog konteksta/situacije, prirode i složenosti odluke, prava i interesa druge strane.

Nije uvek i u svakoj situaciji moguće obezbediti mišljenje deteta.

Da li je, na primer, moguće i opravdano tražiti mišljenja dece predškolskog uzrasta o programskom planiranju predškolske ustanove? Na način kako to činimo sa odraslima svakako nije moguće i smisljeno, ali je zato neophodno pažljivo i stručno analizirati njihova ponašanja i interesovanja kako bismo sačinili program primeren njihovim potrebama.

Ne znači nužno da je samostalnost u donošenju odluka i delovanju uvek u najboljem interesu deteta.

Da li možemo da kažemo da je u najboljem interesu deteta ako ono potpuno samostalno donese odluku o stupanju u seksualne odnose sa 13-14 godina? Da li je dete na tom uzrastu dovoljno zrelo da sagleda sve moguće posledice takve odluke? Odgovornost odraslih je da informišu decu o svim važnim elementima seksualnog sazrevanja i ponašanja, kako bi bili u stanju da sami ili u konsultaciji s drugima, donose promišljene i odgovorne odluke.

Ne doprinosi uvek samostalno izvođenje neke aktivnosti na najbolji mogući način učenju i razvoju.

Grupa dece može odlučiti da potpuno samostalno izvede neku akciju, na primer, formiranja male lokalne omladinske radio stanice. Akcija ne uspeva i ono što su oni izvukli kao zaključak, kao naučeno iz ovog iskustva, jeste da bilo kakva vrsta aktivizma ne donosi dobit. Da su se za obavljanje ovako složenog zadatka obratili za pomoć odraslima koji poznaju oblast, verovatno bi stekli mnogo korisnih saznanja koja bi im pomogla i u drugim akcijama, čak i u slučaju da je ova završila neuspehom.

Mnogo je tema, sadržaja i oblasti, međutim, u kojima deca mogu da učestvuju u donošenju odluka i preduzimanju akcija.

Svako dete može pojedinačno da se zalaže za ostvarivanje svojih prava i prava dece uopšte. Da bi uopšte bilo u stanju to da radi, dete treba da bude *informisano* o tome koja prava mu pripadaju. Na takav način će moći da *prepozna* situacije kršenja prava i da se *zalaže* za njihovo poštovanje. Ovo se može odnositi na svakodnevne situacije u kući, školi, instituciji, na ulici, u sredstvima javnog informisanja.

Osim zalaganja za poštovanje sopstvenih prava, dete može *samostalno ili zajedno sa drugima*, da pokreće različite aktivnosti kojima će doprineti poštovanju prava druge dece ili rešavanje neke situacije kršenja prava većih razmera. Sama deca mogu biti aktivna u lokalnim kampanjama informisanja o pravima deteta, akcijama uređenja sportskih terena ili raznim programima vezanim za problematiku zloupotrebe droga.

Da bi mogli efikasno da se zalažu za ostvarivanje i unapređenje prava deteta, deca treba i da *usvoje* neka dodatna *znanja i veštine* kako bi bili u stanju da spreče, na primer, ili razreše situacije sukoba prava, da planiraju i izvedu neku akciju, da pomognu svojim vršnjacima u situacijama kršenja prava. Odgovornost odraslih je da im u tome pomognu i osposobe ih za ovakvo delovanje.

Osim što je potrebno da deca budu upoznata sa svojim pravima, *potrebno je da znaju ko i na koji način je odgovoran* za ostvarivanje prava deteta, gde mogu da potraže pomoć, kada i kome da se obrate. Obezbeđivanje ovakvih informacija je odgovornost

odraslih, ali i sama deca mogu da pokrenu ovo pitanje i traže pomoć od odraslih u traganju za informacijama.

Pravo na participaciju je zagantovano, i ono ne treba "zaslužiti", iako odrasli često tako misle. *Obaveza odraslih je da stvaraju* takve uslove u kojima će deca imati priliku za učešće. Učešće u odlučivanju podsticajno deluje na razvoj deteta. Učestvujući u donošenju odluke dete spremnije prihvata odgovornost za njeno sprovođenje. Ono razume razloge i okolnosti, razvija osetljivost za potrebe i prava drugih. Odrasli koji slušaju i uvažavaju dete, obogaćuju svoja vlastita saznanja i usvajaju odluke koje su zasnovane na potrebama, interesovanjima i pravima deteta. Na takav način se stvaraju odnosi saradnje i partnerstva kao nužna pretpostavka modernog civilnog društva.

I Radionica: Konvencija o pravima deteta (145 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da učesnicima pomogne da razumeju potrebu i načine uređivanja odnosa u zajednici, i da se dobiju osnovne informacije o Konvenciji o pravima deteta kao vrsti međunarodnog ugovora.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- želje, potrebe i prava pojedinaca,
- uvod u pojam zakona i ugovora,
- grupna izrada ugovora na osnovu zadanog primera,
- uvod u Konvenciju o pravima deteta.

MATERIJAL za rad:

- papiri i olovke za svakog učesnika,
- prilog "Ugovor" - jedan primer za svaku grupu učesnika,
- prilog "Konvencija o pravima deteta – osnovne informacije" - jedan primerak za svakog učesnika,
- prilog "Ugovori i zakoni – osnovne informacije" - za voditelja.

UVODNA AKTIVNOST: ŠTA ŽELIM, ŠTA HOĆU I ŠTA MOGU (45')

A (15')

Učesnici se podele u četiri manje grupe. Svaka grupa dobija veliki papir, a svaki član grupe olovku. Nakon ovoga voditelj daje sledeću instrukciju: *»Neka svaka grupa nacrtaj na svom papiru obris svoje zamišljene države i neka svaka grupa ovoj zamišljenoj državi da ime. Zatim neka svaka grupa, ispod konture zamišljene države, napiše nedovršenu rečenicu: Zato što sam dete i živim u svojoj državi..., treba da mi se obezbedi... Svaki član u grupi treba da zapiše na papiru pet stvari koje on/ona misli da treba da mu se obezbede, a zatim da zalepi svoje odgovore na veliki papir.«*

B (15')

Voditelj sada uzima veliki pakpapir i pravi tri kolone u kojima zapisuje: 1) *u svakom trenutku*; 2) *uglavnom*; 3) *samo ponekada*.

Zatim zamoli učesnike da svako pročita svoj nastavak nedovršene rečenice: *»Zato što sam dete i živim u svojoj državi..., treba da mi se obezbedi...«* i da svoj odgovor stavi u jednu od tri ponuđene kolone.

! Napomena: Voditelj podstiče učesnike na razmišljanje i zajedno sa njima učestvuje u razvrstavanju odgovora u neku od kolona. Na primer, ukoliko je odgovor: »novi diskmen«, voditelj treba da uputi učesnike na razmišljanje da li je to nešto što treba da

im se obezbedi u svakom trenutku ili samo ponekada. Slično je i sa drugim odgovorima, npr: »uvažavanje«, ili »dobro i kvalitetno školovanje« i sl.

Kada se završi sa razvrstavanjem po kolonama, učesnici uzimaju odgovore koji se nalaze u koloni 1) u svakom trenutku; i prave zajednički poster na velikom papiru u koji upisuju ove odgovore.

C (15')

Svi učesnici sede u krugu i razgovaraju o teškoćama s kojima su se susreli u prethodnoj aktivnosti, razlikama u načinu razvrstavanja njihovih odgovora, eventualnim nesuglasicama oko stavljanja pojedinih odgovora u kategorije.

Voditelj podstiče diskusiju pomažući učesnicima da uvide razliku između pojmova *želje* – *potrebe*. Voditelj zatim uvodi pojam – *prava*, kao osnovu za *uređenje odnosa* u nekoj zajednici. Kao pomoć može koristiti neka od navedenih pitanja.

- *Da li ste imali teškoća u razvrstavanju vaših odgovora?*
- *Kako biste nazvali jednim imenom vaše odgovore koji se nalaze u koloni:*
 - 1) *U svakom trenutku?*
(Odgovor za voditelja: *Potrebe.*)
- *Kako bi ste nazvali jednim imenom vaše odgovore koji se nalaze u koloni:*
 - 2) *Uglavnom;* 3) *Samo ponekada?*
(Odgovor za voditelja: *Želje.*)
- *Koja je veza potreba koje ljudi imaju, sa životom u nekoj državi ili društvu?*
- *Da li postoji još nešto na osnovu čega se mogu urediti međusobni odnosi u nekom društvu?*
- *Da li svaka zajednica mora imati definisana pravila za uređenje međusobnih odnosa?*

(Pomoćni tekst za voditelja: Ljudi mogu želeći različite stvari i po tome se međusobno razlikuju. Ostvarenje tih *želja* može biti korisno za njihov razvoj, može im doneti zadovoljstvo. Istovremeno, ostvarenje želja može biti štetno za pojedinca, ali i za njegovu okolinu. Na primer, želja za alkoholnim pićima, želja da se maksimalnom brzinom vozi kroz grad, itd. Želje su specifične i one se mogu razlikovati kod ljudi. Pored želja, ljudi imaju i svoje *potrebe*. Za razliku od želja, potrebe su one stvari čije je zadovoljenje neophodno da bi pojedinci mogli da žive i da se razvijaju. Na primer, potreba za hranom, obrazovanjem, za ljubavlju i pripadanjem, za kulturom, itd. Potrebe su zajedničke za sve ljude i one su nešto šira kategorija koja može da se zadovolji na različite načine. Usled nemogućnosti ostvarenja potreba ljudi se osećaju nesigurno i frustrirano. *Najosnovnije ljudske potrebe* predstavljaju *prava* koja nam kao pojedincima pripadaju. To je ono što je potrebno da SVAKO može da ima ili da čini da bi mogao da živi i da se razvija. Potrebe su nešto sa čime se radamo i što nam pripada, a ne nešto što dobijamo od drugih ili od države i zato ih i dovodimo u vezu sa pravima svakog pojedinca.

CENTRALNA AKTIVNOST: UREĐENA ZAJEDNICA (95 minuta)

A (20')

Voditelj zamoli svakog od učesnika da na parčetu papira, svojim rečima definiše šta za njega predstavlja pojam ZAKON, a šta pojam UGOVOR. Ovi papiri se lepe na zid i neko od učesnika se zamoli da ih pročita. Nakon toga voditelj usmerava razgovor sledećim pitanjima:

- *Šta je ZAKON?*
(Odgovor za voditelja: Pravni akt kojim se definišu određena pravila ponašanja; skup pravnih normi.)
- *Ko donosi zakon?*
(Odgovor za voditelja: Država, odnosno parlament na predlog vlade.)
- *Koje sve oblasti mogu da se regulišu zakonom?*
(Odgovor za voditelja: Socijalna i zdravstvena zaštita, radni odnosi, krivičnopravni sistem, i tako dalje.)
- *Kako pojedinci treba da se odnose prema zakonu?*
(Odgovor za voditelja: Svoje ponašanje treba da usklade za normama zakona.)
- *Šta je UGOVOR? Ko može da zaključi ugovor?*
(Odgovor za voditelja: saglasnost volja između strana ugovornica; važi za one koji su usaglasili svoju volju oko određenih prava i obaveza.)
- *Da li države međusobno mogu da sklapaju ugovore?*
(Odgovor za voditelja: Da. Oni mogu biti bilateralni ili multilateralni. Njima se regulišu pojedini ugovorni odnosi među državama potpisnicama. Na primer, oblast nezakonitog prebacivanja dece preko državnih granica.)

B (30')

Učesnici su podeljeni u 4 manje grupe. Svaka grupa dobija jedan od primera iz priloga "Ugovor". Zadatak im je da pažljivo pročitaju primer (opis situacije) i da prepoznaju šta je to, po njima, što neodgovara u ponuđenim ugovorima. Treba da podvuku i prokomentarišu sve one elemente ugovora koje smatraju netačnim, neodgovarajućim i neprimerenim, kao i da daju svoj ošti utisak o ovim ugovorima.

Predstavnici grupa čitaju rešenja do kojih su došli. Voditelj podstiče diskusiju pitanjima o tome šta bi eventualno oni stavili u ugovor, umesto nekih rečenica.

C (20')

Voditelj daje učesnicima elemente ugovora kojima se regulišu/uređuju određene situacije. Na osnovu ovih elemenata, učesnici ponovo uzimaju svoje primere, sa zadatkom da sada sastave novi ugovor. Takođe, učesnici treba da vode računa o

redosledu elemenata prilikom pisanja ugovora (npr. prvo se navede ko zaključuje ugovor, a na kraju se stavlja datum potpisivanja ugovora). Ukoliko je potrebno, voditelj može detaljnije prokomentarisati pojedinačne elemente ugovora.

Ugovor treba da sadrži sledeće elemente:

- KO ga zaključuje (imena lica),
- ŠTA je predmet ugovora (zbog čega se ugovor sklapa),
- VREDNOST ugovora (mogućnost naknade),
- ROK ugovora (kada se sklapa, do kada traje),
- PAŽNJA prema predmetu (odnos brige, čuvanje predmeta),
- ŠTA u slučaju neispunjenja obaveza (prekid, nadoknada),
- DATUM i POTPIS lica koja zaključuju ugovor.

D (30')

Predstavnici grupa čitaju tekstove ugovora koje su zajedno napisali i diskutuju o rešenjima. Voditelj usmerava diskusiju ka zaključku da je *ugovor jedan od načina uređenja međusobnih odnosa kojim se dogovorom definišu međusobna prava i obaveze*.

Kao pomoć mogu koristiti sledeća pitanja:

- *U čemu se sastoji razlika između ugovora koje ste vi napisali i načina na koji su bili napisani ponuđeni primeri?*
- *Da li je bilo teško definisati međusobne obaveze i prava?*
- *Koliko se razlikuju rešenja ugovora do kojih su došle različite grupe? / Da li je - istu situaciju moguće, na zadovoljavajući način, rešiti na više načina?*
- *Zašto ste se odlučili za ta rešenja? Objasnite na koji način ona zadovoljavaju potrebe svih strana?*

Nadovezujući se na završnu diskusiju voditelj upoznaje učesnike sa osnovnim informacijama vezanim za Konvenciju o pravima deteta oslanjajući se na tekst iz uvoda ovog Priručnika o Konvenciji o pravima deteta. Naglasak je na sledećim sadržajima: Konvencija o pravima deteta je međunarodni *ugovor* jer se njime takođe regulišu neka prava i obaveze. Kada jedna država pristupi ovakvom ugovoru (tj. kada ga ratifikuje), ona se *obavezuje da će poštovati obaveze* koje iz njega proističu (da će primenjivati Konvenciju) i na taj način međunarodni ugovor dobija snagu *zakona*.

Nakon toga, voditelj ukratko objašnjava šta Konvencija predstavlja (jedinstvene i sveobuhvatne standarde u oblasti prava deteta, odnosno neku vrstu "uputstva"), i na kraju naglašava status Srbije i Crne Gore (zemlja potpisnica – država članica ovog ugovora, što znači da ima obavezu primene). U zavisnosti od stepena zainteresovanosti učesnika voditelj procenjuje koliko će detaljno ići u objašnjavanje pojedinih oblasti.

Na kraju svi učesnici dobijaju primerak priloga "Konvencija o pravima deteta – osnovne

informacije".

Materijal za rad za učesnike – »UGOVOR«

Ugovor o međugalaktičkoj razmeni

Ukoliko se ugovor ne ispuni, stanovnici planete Kozbi moraće da se isele iz galaksije. Ugovor se zaključuje danas, a stupiće na snagu kada strane – potpisnice ugovora malo razmisle o tome. Predmet ovog ugovora je saradnja između planeta Kozbi i Sani o razmeni međuplanetarnih brodova. Pošto stanovnicima planete Sani pretil opasnost da im stanovnici planete Kozbi ukradu brodove, oni će im iste dati na korišćenje. Ovako će se izbeći sukob u galaksiji. Stanovnici planete Kozbi moraju da čuvaju brodove jer će u protivnom Sanijanci biti besni. Ukoliko se brodovima ipak nešto desi, razmisliće se šta da se radi. U tom slučaju možda će se pristupiti pisanju novog ugovora da bi se detaljnije odredili još neki elementi.

Ovaj ugovor je sačinjen u milion primeraka, da bi stanovnici planete Kozbi imali šta da čitaju, jer će se uštedeti pare na dnevnom časopisu »Kozbijada« koji se, kako je odlučio Komitet planete, neće štampati radi uštede istih.

1. primer

Ugovor o zakupu prostorija radi održavanja seminara iz oblasti vršnjačke medijacije

Ugovor je potpisan u školi »Nenasilno smo složni«. Direktor kompanije »Varalator« je pri tome sedeo u plavoj fotelji, dok je kuvarica škole sedela na stolu, mešajući krompir koji se kuvao. Direktor škole nije mogao da prisustvuje potpisivanju ugovora, jer ga je mrzelo da dođe taj dan u školu, ali je kuvarica bila spremna, da na insistiranje komšija škole, preuzme ovu tešku ulogu.

Ugovor se tiče održavanja edukativnih seminara iz oblasti nenasilne komunikacije u školi za zainteresovane učenike. Doduše, kako je predsednik kompanije »Varalator« naglasio, ukoliko ne bude zainteresovanih učenika, na seminar će morati da dođu nastavnici, ali obučeni u »mornarske« majice i kratke pantalonice. Škola će za potrebe ovog ugovora dati na raspolaganje prostoriju na prvom spratu, a kompanija »Varalator« mora da je čuva, jer ukoliko se nešto desi sa ovom prostorijom, moraće da izgrade novu školu. Kompanija »Varalator« će da obezbedi i predavače ovog seminara. Imena ovih ljudi još nisu poznata, ali je kuvarica insistirala da to budu ljudi iz Gvatemale, jer je juče gledala emisiju o ovoj zemlji i mnogo joj se svidela.

Ugovor se sklapa dana 2.03.2001. godine, u 12 sati, 8 minuta i 5 stotih delova sekunde. Takođe ugovor je sačinjen u jednom primerku, jer je kuvaricu zamaralo da isti potpisuje i čita, a direktora škole će izvestiti uz jutarnju kaficu.

2. primer

Predbračni ugovor

Ovaj ugovor se sklapa između Narcike i njenog dečka Jove. Pošto su Narcika i Jova mnogo zaljubljeni, kum Panta je morao da insistira da se ugovor potpiše. Pri tome je Narciku morao da veže za stolicu i tako je dovede u sud, jer inače ona nije htela ni da čuje za ugovor.

Ugovor se sklapa da slučajno Narcika ne bi u slučaju prevare, ili, ne daj bože, razvoda, uzela svome budućem mužu Jovi nešto para. Pošto Jova ima 5 jutara zemlje i 2 kuće u selu, i ne bi bilo baš dobro da Narcika slučajno uzme nešto od ovoga. U slučaju da se ovaj brak neslavno završi, sud će Narciku izbaciti iz kuće, a ona neće smeti ništa da traži, osim onoga što je unela u brak. Pošto kuma Pantu i sud mrzi da gledaju i popišu šta je »mlada« unela u ovu svetovnu zajednicu, komšije će se postaviti za svedoke. Ugovor se potpisuje dana ponedeljka, ali pošto je Narcika još uvek vezana za stolicu, a bojimo se šta će se desiti ako je odvežemo, kum Panta će potpisati ugovor umesto nje. Ugovor traje do dana dok se Narcika ili Jova ne odljube.

3. primer

4. primer

Ugovor o zajmu

Pošto je komšinica Milka dobra žena koja voli cveće, pristaje da komšinici Simki da na zajam kola. Kola vrede 4.000 eura, ali pošto je Milka dobra žena koja voli cveće, za potrebe ovog ugovora uzećemo da vrede 10.000 eura. Simka će uzeti kola u avgustu, a treba da ih vrati kada joj svekrva dođe iz Amerike, što još uvek ne znamo kada će se desiti, ali znamo da će tada svekrva da kupi nova kola. Simka mora da čuva kola, i da ih parkira na trećem spratu svakog dana, da se ne bi slučajno deca iz komšiluka igrala sa njima. Takođe, prema kolima treba da se odnosi kao dobar domaćin, tj. kao dobra domaćica. To znači da treba da ih pere svaki dan, da isprazni pepeljare, da ne kuva slatko u njima - zbog mirisa, i da redovno sipa vodu i ulje u njih. U slučaju da Simka ne ispuni neke od obaveza iz ovog ugovora moraće da da svoj novi zlatni zub komšinici Milki. Ukoliko se Simka ne složi s ovim, sve ćemo joj oprostiti jer Milka ionako ne vozi kola, a i sinu je bolje da uči nego da se vozika po gradu.

Ugovor je sačinjen u dva istovetna primerka i potpisan od strane obe komšinice.

Prilog za učesnike – "KONVENCIJA O PRAVIMA DETETA – osnovne informacije"

Da bi regulisali međuljudske odnose, ljudi usvajaju dokumente čija primena obezbeđuje zaštitu pojedinaca i grupa i poštovanje njihovih prava. Osnovna ljudska prava obuhvaćena su Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija. Ovaj dokument je podrazumevao i prava deteta. Vremenom je uočeno da potrebe deteta, kao specifičnog ljudskog bića, zahtevaju posebnu pažnju, da deca imaju pravo na posebna prava. Zato su Ujedinjene nacije donele nova dokumenta koja se bave pravima dece.

Istorijat nastanka Konvencije o pravima deteta:

- 1948. godine usvojena Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima,
- 1959. godine usvojena Deklaracija o pravima deteta,
- 1989. godine usvojena Konvencija o pravima deteta,
- 1990. godine Konvencija stupila na snagu, pošto ju je potpisalo 20 zemalja (uključujući i SFRJ),
- 1999. godine Konvenciji je pristupilo 191 od 193 zemlje sveta.

Obaveze naše zemlje:

- 1990. godine SFRJ ratifikovala Konvenciju,
- 1992. godine SR Jugoslavija preuzela sve obaveze SFRJ po osnovu međunarodnih ugovora,
- 1994. godine SRJ podnela Komitetu za prava deteta Inicijalni izveštaj o primeni Konvencije o pravima deteta za period od 1990-1993,
- 1996. godine Vlada SRJ usvojila Nacionalni plan akcije za decu za period do 2000. godine (i dalje),
- 1998. godine Vlada SRJ usvojila Prvi redovni izveštaj o primeni Konvencije, ali ga još nije dostavila Komitetu za prava deteta.

DEKLARACIJA je takav dokument koji u vidu izjave apeluje na ljude, budi njihovu savest i predstavlja moralnu obavezu da se njeni članovi poštuju. Ona, međutim, nema pravno dejstvo, nema snagu zakona.

KONVENCIJA je vrsta međunarodnog ugovora koji pravno obavezuje države potpisnice.

Konvencija o pravima deteta je dokument donet u okrilju Ujedinjenih nacija koji precizira koja sve prava treba da imaju deca. Države koji ratifikuju Konvenciju time prihvataju obavezu da je primenjuju, odnosno u tim državama ovaj međunarodni pravni akt dobija snagu zakona.

Prilog za voditelja – "UGOVORI I ZAKONI – osnovne informacije"

UGOVOR – svaka saglasnost volja dvaju ili više lica kojom se postiže neko pravno dejstvo. Pravno dejstvo se može sastojati ili u zasnivanju nekog pravnog odnosa, ili u izmeni nekog postojećeg, ili pak u njegovom ukidanju. Zavisno od toga koju vrstu odnosa uređuju, ugovori mogu biti: porodičnopravni, naslednopravni, međunarodnopravni, itd.

Različiti izrazi, kao što su *pakt, konvencija, dogovor, pogodba, sporazum*, i sl. pretežno se koriste u međunarodnom pravu, dok *sporazum* u širem značenju uključuje svaku saglasnost volja.

Ugovor nastaje na taj način što jedna strana stavlja ponudu drugoj strani, a ova tu ponudu prihvata. Ponuda i prihvatanje ponude su, dakle, dve radnje koje čine ugovor. Za neke ugovore važna je i forma kao bitni i konstitutivni element.

Ponekad je za punovažnost ugovora potrebna saglasnost nadležnog državnog organa (prethodna ili naknadna).

Ugovorne strane mogu same slobodno određivati uslove ugovora i slobodno odlučivati da li će i sa kim zaključiti ugovor. Samo izuzetno zakonodavac zabranjuje neke ugovore imperativnim propisima (na primer ako je reč o vređaju javnog reda i morala). Obligacione ugovore, u našem pravu, mogu punovažno zaključivati punoletna fizička lica, tj. poslovno sposobna lica. Ugovor o radu i ugovor o delu mogu zaključivati i lica sa navršениh 15 godina života (ona mogu samostalno raspolagati zaradom).

ZAKON – pravno pravilo, uopšte; pisani pravni akt s najvišom pravnom snagom koji izdaju zakonodavni organi po posebnom postupku.

U većini pravnih poredaka ustav je najviši pravni akt a iza njega dolaze zakoni.

Zakonodavni postupak počinje podnošenjem predloga zakona koji pripremaju stručnjaci i/ili *vlada*. Predlog zakona se podrobno pretresa u zakonodavnom odboru skupštine, a zatim u plenumu, gde poslanici diskutuju i pristupaju glasanju. Posle toga se zakon (ukoliko je usvojen) objavljuje u službenim novinama, a nakon izvesnog vremena stupa na snagu.

II Radionica: Vrste prava (140 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da se učesnici upoznaju sa sadržajem Konvencije o pravima deteta, odnosno s pravima koja su posebnim odredbama zaštićena ovim međunarodnim ugovorom.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- uvod u strukturu i sadržaj Konvencije o pravima deteta,
- grupisanje prava,
- osnovni principi kao preduslov ostvarenja prava.

MATERIJAL za rad:

- makaze, lepak, flomasteri, i pakpapir (hamer) - za svaku grupu,
- prilog "Kartice prava" - za svaku grupu,
- prilog "Osnovni principi" - za svakog učesnika,
- primerak teksta Konvencije o pravima deteta (ili brošure) - za svakog učesnika (u zavisnosti šta je moguće obezbediti).

UVODNA AKTIVNOST: KOJA PRAVA?

A (35')

Učesnici sede u velikom krugu. Voditelj zadaje instrukciju da svaki učesnik razmisli koja su to prava koja bi deca, po njihovom mišljenju, trebalo da imaju. Posle nekoliko minuta, nakon što se učesnicima da prilika da svako za sebe razmisli o ovome, voditelj podeli učesnike u četiri grupe. U okviru grupe predstavljaju se pojedinačni rezultati, a nakon toga grupa treba da se usaglasi i da napravi zajedničku listu prava – katalog dečjih prava, koja bi po njihovom mišljenju, deca trebalo da imaju (listu prava zapisuju na velikom papiru).

! Napomena – voditelj može da se pozove na primere koje su učesnici davali u prvoj radionici, kada su utvrđivali razliku između potreba i želja.

Predstavnici grupa iznose rešenja a nakon ovoga sledi diskusija:

- *Kako vam izgledaju ova prava koja su izlistana?*
- *Da li ima nekih odgovora koje ste dali, a koje biste sada izbacili iz svog kataloga?*
- *Da li ima neke sličnosti među odgovorima ove četiri grupe?*
- *Da li ima nekih prava koja se nalaze u katalogu samo jedne grupe? Da li se slažete da su i ona bitna i da treba da se nađu u ovom katalogu?*

CENTRALNA AKTIVNOSTI: KAKO DRUGI VIDE NAŠA PRAVA

A (20')

Učesnici ostaju u istim grupama u kojima su bili i u prethodnoj aktivnosti. Svaka grupa dobija prilog »Kartice prava«. Oni dele kartice među sobom i neko iz grupe glasno pročita kartice tako da svi članovi čuju sadržaj svih kartica. Voditelj im sada daje instrukciju da pronađu prava iz svog kataloga u Konvenciji tj. da pronađu odgovarajući član / članove pod koji mogu da se podvedu prava koja su oni dali. Na velikom papiru treba da stave odgovarajući član iz Konvencije, a ispod njega da zapišu pravo koje su oni dali, a koje po njihovom mišljenju potpadaju pod ovu kategoriju. Na drugom papiru treba da zalepe one članove iz Konvencije koji nisu obuhvaćeni u njihovom katalogu prava.

! Napomena - voditelj može unapred iseći kompletne kartice za svaku grupu, mada nije smetnja da učesnici to urade i sami.

B (50')

Grupe biraju predstavnika i sledi izveštavanje o rezultatima do kojih su došli. Voditelj podstiče diskusiju pitanjima:

- *Da li ste imali teškoću da za neka prava iz svog kataloga pronađete odgovarajući član iz Konvencije?*
- *Ukoliko je odgovor DA, da li je to možda zato što se za neke odgovore sa vaše liste ne može reći da se zasnivaju na najosnovnijim ljudskim potrebama?*
- *Da li neki od članova Konvencije mogu da obuhvate više prava iz vašeg kataloga, i da li neko pravo koje ste vi naveli može da se stavi pod više članova iz Konvencije?*
- *Šta mislite o pravima koja se nalaze u Konvenciji o pravima deteta, a koja se nisu nalazila u vašem katalogu? Da li su ona podjednako važna za vas? Da li se možda ona odnose na specifičnu grupu dece? Da li različita iskustva i način na koji deca žive utiče i na prepoznavanje nekih prava kao bitnih (npr. deca koja nikada nisu učestvovala u oružanim sukobima ne prepoznaju kao bitan član 22 i član 38. Konvencije o pravima deteta; ili deca koja ne poznaju pojam dečjeg rada ne navode ovo pravo kao bitno za očuvanje zdravlja i mogućnost njegovog normalnog razvoja).*

Voditelj pravi kraći uvod u kome učesnicima pokazuje primerak Konvencije o pravima deteta i opisuje šta ona sadrži – *preambula i 3 dela*. (Voditelj se oslanja na tekst iz uvoda ovog Priručnika o Konvenciji o pravima deteta.)

Nakon toga ukazuje da su, otkako je Konvencija usvojena, činjeni brojni naponi da se prava sadržana u njoj klasifikuju i da je to činjeno u nameri da se olakša informisanje o pravima i sama primena tih prava.

Voditelj ponovo daje učesnicima kartice prava i govori da će njihov zadatak biti da te kartice koje su pročitali sada na određen način razvrstaju. Zatim im daje kategorije u koje trebaju da razvrstaju kartice prava.

Nazivi kategorija su:

- Ni crno ni belo;
- Moji najbliži i ja;
- Moja zaštita i bezbednost;
- Ko sam ja?
- Čujem, vidim, govorim i
- Znanje je moć.

! Napomena: Tokom odvijanja ove aktivnosti voditelj upućuje učesnike da mogu da premeštaju kartice, da organizuju i reorganizuju grupe sličnih prava i naglašava da ne postoji jedan tačan odgovor i da neke kartice mogu ostati nerazvrstane. On treba da podstakne grupu na diskusiju. Takođe, ukoliko neka od kartica, po njihovom mišljenju, ne može da se svrsta ni u jednu od ponuđenih kategorija, učesnici mogu da je zalepe sa strane i da sami daju ime ovoj grupi prava.

Kada se učesnici usaglase oko svojih rešenja, voditelj svakoj grupi daje pakpapier (hamer), lepak i flomastere i zamoli ih da naprave poster i napišu nazive grupa prava.

D (20')

Predstavnici grupa izlažu rešenja do kojih se došlo i objašnjavaju zašto su i na koji način članovi grupa složili kartice prava.

Voditelj podstiče diskusiju pitanjima:

- *Da li ste imali teškoća u klasifikovanju prava?*
- *Šta vam je predstavljalo najveći problem?*
- *Da li postoje sličnosti i razlike među klasifikacijama koje su grupe uradile?*
- *Da li se neka prava istovremeno pojavljuju u nekoliko grupa prava?*

Voditelj ukazuje da se prava deteta dele i svrstavaju da bi se lakše zapamtila i da bi se lakše radilo s njima, kao i da takvih podela ima više.

Pored podele, koja je potpuno proizvoljna, a koja je korišćena tokom ove aktivnosti, postoje i druge, zvanične podele, a često se koristi i klasifikacija koju je usvojio Komitet za prava deteta.

Komitet izdvaja definiciju deteta i osnovne principe. Zatim slede građanska i politička prava, porodična sredina i alternativna briga. Zasebnu grupu čine prava na osnovnu zdravstvenu i socijalnu zaštitu, a takođe i prava na obrazovanje, slobodno vreme, rekreaciju i kulturne aktivnosti. Najzad, Komitet u posebnu grupu svrstava prava deteta koja se nalaze u posebnim situacijama.

Ova klasifikacija je posebno značajna zato što predstavlja neku vrstu uputstva na osnovu kojeg države pripremaju izveštaje o sprovođenju preuzetih obaveza iz Konvencije.

Prava takođe mogu da se podele i na građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna. Postoji i podela koja prava deli na participativna, protektivna i prava kojima se obezbeđuje razvoj.

! Napomena – za ovu aktivnost voditelj može da koristi materijal za rad - grupe prava.

E (15')

Voditelj deli učesnicima primerak osnovnih principa i ističe da iako ima raznih podela da su *prava nedeljiva i međusobno povezana*. Isto tako je važno istaći da ne postoji hijerarhija prava, da su sva prava podjednako značajna, ali da se četiri prava ipak izdvajaju zato što se bez njihovog poštovanja nijedno drugo pravo ne može u potpunosti ostvariti.

Ova prava se zbog toga nazivaju PRINCIPI i to su:

- pravo na ŽIVOT, OPSTANAK I RAZVOJ,
- pravo na NEDISKRIMINACIJU,
- NAJBOLJI INTERES DETETA i
- pravo na PARTICIPACIJU.

Voditelj podstiče učesnike na diskusiju o vezi između osnovnih principa i ostvarenja drugih prava. Može da koristi sledeće primere kao podsticaj učesnicima:

- *škole nemaju obezbeđen pristup deci u invalidskim kolicima – da li u tom slučaju može da se govori o potpunom poštovanju prava na obrazovanje (dostupnosti obrazovanja svima)?;*
- *od ukupnog broja dece za koju je utvrđen smeštaj kao adekvatan oblik zaštite, 60% se nalazi u institucijama, a 40% na porodičnom smeštaju. To su deca bez roditeljskog staranja, deca sa smetnjama u razvoju i deca u sukobu sa zakonom. Da li je ovakva zaštita zasnovana na poštovanju njihovog najboljeg interesa ako znamo da je smeštaj u porodicama (hraniteljskim, usvojiteljskim) bolje rešenje?*

Na kraju svaki učesnik dobija primerak Konvencije (ili brošure) o pravima deteta, već u zavisnosti od toga šta je obezbeđeno.

Materijal za rad za učesnike – "KARTICE PRAVA"

<p>Član 1. DEFINICIJA DETETA Detetom se smatra osoba ispod 18 godina, ukoliko se zakonom date zemlje punoletstvo ne stiće ranije.</p>	<p>Član 2. NEDISKRIMINACIJA Sva prava primenjuju se na svu decu bez diskriminacije. Države imaju obavezu da štite decu od svih oblika diskriminacije i da preduzimaju pozitivne akcije u cilju promocije njihovih prava.</p>
<p>Član 3. NAJBOLJI INTERES DETETA Svi postupci koji se tiču deteta preduzimaće se u skladu s njegovim najboljim interesima. Države će obezbediti odgovarajuću brigu o detetu u slučaju kada roditelji ili staratelji to ne čine.</p>	<p>Član 4. OSTVARIVANJE PRAVA Države moraju da učine sve što je u njihovoj moći da bi se prava predviđena ovom Konvencijom ostvarila.</p>
<p>Član 5. PRAVA I OBAVEZE RODITELJA U ODNOSU NA RAZVOJNE MOGUĆNOSTI DETETA Države moraju poštovati prava i odgovornost roditelja, odnosno proširene porodice, da usmeravaju i savetuju dete u vezi njegovih prava, shodno njegovim razvojnim mogućnostima.</p>	<p>Član 6. OPSTANAK I RAZVOJ Svako dete ima neotuđivo pravo na život, a država ima obavezu da obezbedi njegov opstanak i razvoj.</p>
<p>Član 7. IME I DRŽAVLJANSTVO Dete ima pravo na ime od rođenja. Dete ima pravo na sticanje državljanstva i, ukoliko je moguće, pravo da zna svoje roditelje i da bude čuvano od strane roditelja.</p>	<p>Član 8. OČUVANJE IDENTITETA Država ima obavezu da štiti, i ukoliko je potrebno obezbedi ponovno uspostavljanje svih bitnih aspekata detetovog identiteta. To uključuje ime, državljanstvo i porodične veze.</p>
<p>Član 9. ODVAJANJE OD RODITELJA Dete ima pravo da živi sa svojim roditeljima, osim u slučaju kada se u odgovarajućem postupku oceni da je odvajanje u najboljem interesu deteta. Dete ima pravo da održava kontakt sa oba roditelja ukoliko je odvojeno od jednog od njih ili od oba roditelja.</p>	<p>Član 10. SPAJANJE PORODICE Deca i roditelji imaju pravo da napuste bilo koju zemlju i da uđu u svoju zemlju u cilju spajanja porodice ili održavanje odnosa između dece i roditelja.</p>

<p>Član 11. NEZAKONITO PREBACIVANJE I NEVRAĆANJE DECE</p> <p>Država ima obavezu da predupredi kidnapovanje i zadržavanje dece u inostranstvu, bilo da to radi roditelj ili neko drugi i da u tim slučajevima preduzima odgovarajuće mere.</p>	<p>Član 12. IZRAŽAVANJE MIŠLJENJA</p> <p>Dete ima pravo na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču</p>
<p>Član 13. SLOBODA IZRAŽAVANJA</p> <p>Dete ima pravo da slobodno izražava svoje poglede, da traži, prima i saopštava informacije i ideje svih vrsta i na razne načine, bez obzira na granice.</p>	<p>Član 14. SLOBODA MISLI, SAVESTI I VEROISPOVESTI</p> <p>Država će poštovati pravo deteta na slobodu misli, savesti i veroispovesti i pravo i obavezu roditelja da ih u tome usmeravaju.</p>
<p>Član 15. SLOBODA UDRUŽIVANJA</p> <p>Deca imaju pravo na slobodu udruživanja i slobodu mirnog okupljanja</p>	<p>Član 16. ZAŠTITA PRIVATNOSTI</p> <p>Deca imaju pravo na zaštitu od mešanja u njihovu privatnost, porodicu, dom i ličnu prepisku i pravo na zaštitu svoje časti i ugleda.</p>
<p>Član 17. PRISTUP ODGOVARAJUĆIM INFORMACIJAMA</p> <p>Država će obezbediti da deca imaju pristup informacijama i materijalima iz različitih izvora. Država će podsticati sredstva javnog informisanja da šire informacije od društvene i kulturne koristi za dete i preduzimati mere da decu zaštiti od štetnih informacija i materijala.</p>	<p>Član 18. ODGOVORNOST RODITELJA</p> <p>Oba roditelja imaju zajedničku odgovornost za podizanje deteta. Država će pružiti pomoć roditeljima u ostvarivanju odgovornosti za podizanje dece i obezbediti razvoj ustanova, kapaciteta i službi za zaštitu i brigu o deci.</p>
<p>Član 19. ZAŠTITA OD ZLOSTAVLJANJA I ZANEMARIVANJA</p> <p>Država će zaštititi dete od svih oblika maltretiranja dok je pod brigom roditelja ili drugih osoba koje se o njemu brinu i uspostaviće odgovarajuće programe prevencije i pomoći žrtvama zlostavljanja.</p>	<p>Član 20. ZAŠTITA DECE BEZ RODITELJA</p> <p>Država je obavezna da obezbedi posebnu zaštitu deci lišenoj roditeljskog staranja i da osigura smeštaj takve dece u odgovarajuće alternativne porodice ili ustanove. U zbrinjavanju dece lišene roditeljskog staranja dužna pažnja će biti posvećena detetovom kulturnom poreklu.</p>

<p style="text-align: center;">Član 21. USVOJENJE</p> <p>U zemljama koje priznaju i dopuštaju usvojenje ono će biti izvedeno u skladu sa najboljim interesom deteta i to samo uz saglasnost nadležnih vlasti i uz mere zaštite deteta.</p>	<p style="text-align: center;">Član 22. DECA IZBEGLICE</p> <p>Dete izbeglica ili dete koje traži izbeglički status ima pravo na posebnu zaštitu. Država ima obavezu da saraduje sa odgovarajućim organizacijama koje pružaju takvu zaštitu i pomoć.</p>
<p style="text-align: center;">Član 23. DECA SA SMETNJAMA U RAZVOJU</p> <p>Dete sa fizičkim ili mentalnim smetnjama u razvoju ima pravo na posebnu negu, obrazovanje i osposobljavanje za rad, koji će mu obezbediti potpun i dostojan život i postizanje za njega najvišeg stepena samostalnosti i socijalne integracije.</p>	<p style="text-align: center;">Član 24. ZDRAVLJE I ZDRAVSTVENA ZAŠTITA</p> <p>Dete ima pravo na najviši mogući standard zdravlja i zdravstvene zaštite. Države će posvetiti posebnu pažnju primarnoj zdravstvenoj zaštiti i prevenciji, zdravstvenom prosvetivanju i smanjenju smrtnosti odojčadi i dece. U tom smislu, država će se uključiti u međunarodnu saradnju i težiti da nijedno dete ne bude lišeno mogućnosti efikasne zdravstvene zaštite.</p>
<p style="text-align: center;">Član 25. PERIODIČNA PROVERA POSTUPKA</p> <p>Dete koje je država zbrinula radi staranja, zaštite ili lečenja, ima pravo na periodičnu proveru postupka i uslova.</p>	<p style="text-align: center;">Član 26. SOCIJALNA ZAŠTITA</p> <p>Dete ima pravo na socijalnu zaštitu uključujući socijalno osiguranje.</p>
<p style="text-align: center;">Član 27. ŽIVOTNI STANDARD</p> <p>Svako dete ima pravo na životni standard koji odgovara njegovom fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom i socijalnom razvoju. Roditelji imaju primarnu odgovornost da detetu obezbede adekvatan životni standard.</p> <p>Obaveza države je da pomogne i osigura da roditelji tu svoju odgovornost ispunjavaju. Ova obaveza države može uključivati materijalnu pomoć roditeljima i deci.</p>	<p style="text-align: center;">Član 28. OBRAZOVANJE</p> <p>Dete ima pravo na obrazovanje. Država je obavezna da osigura besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, podstiče različite oblike srednjeg obrazovanja dostupne svima i da omogući pristup višem obrazovanju u skladu sa sposobnostima deteta. Školska disciplina će se sprovoditi u skladu sa pravima deteta i uz poštovanje njegovog dostojanstva. Države će se uključiti u međunarodnu saradnju u cilju ostvarivanja ovog prava.</p>

<p>Član 29. CILJEVI OBRAZOVANJA</p> <p>Obrazovanje će imati za cilj razvoj detetove ličnosti, talenata i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovih krajnjih granica. Obrazovanje će pripremati dete za aktivan život u slobodnom društvu i negovati kod njega poštovanje prema roditeljima, njegovom kulturnom poreklu, jeziku i vrednostima, kao i poštovanje prema kulturnom poreklu i vrednostima drugih.</p>	<p>Član 30. DETE, PRIPADNIK MANJINE</p> <p>Deca pripadnici etničkih manjina i domorodačkog stanovništva imaju pravo da uživaju tekovine sopstvene kulture, da ispovedaju svoju veru i da govore svojim jezikom.</p>
<p>Član 31. SLOBODNO VREME, REKREACIJA I KULTURNE AKTIVNOSTI</p> <p>Dete ima pravo na odmor, igru, slobodno vreme i učešće u kulturnim i umetničkim aktivnostima.</p>	<p>Član 32. DEČJI RAD</p> <p>Dete ima pravo na zaštitu od rada koji ugrožava njegovo zdravlje, obrazovanje ili razvoj. Država će propisati minimalnu starost za zapošljavanje i regulisati uslove rada.</p>
<p>Član 33. ZLOUPOTREBA ŠTETNIH SUPSTANCI</p> <p>Deca imaju pravo na zaštitu od upotrebe narkotika i psihotropnih supstanci. Države imaju obavezu da spreče upotrebu dece u proizvodnji i prometu štetnih supstanci.</p>	<p>Član 34. SEKSUALNO ISKORIŠĆAVANJE</p> <p>Država će zaštititi decu od seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, uključujući prostituciju i pornografiju.</p>
<p>Član 35. OTMICA I TRGOVINA DECOM</p> <p>Država je obavezna da preduzme sve odgovarajuće mere da spreči otmicu, prodaju i trgovinu decom.</p>	<p>Član 36. DRUGI OBLICI ISKORIŠĆAVANJA</p> <p>Dete ima pravo na zaštitu od bilo kog vida iskorišćavanja, štetnog po njegovu dobrobit, pored onih navedenih u članovima 32, 33 i 34.</p>

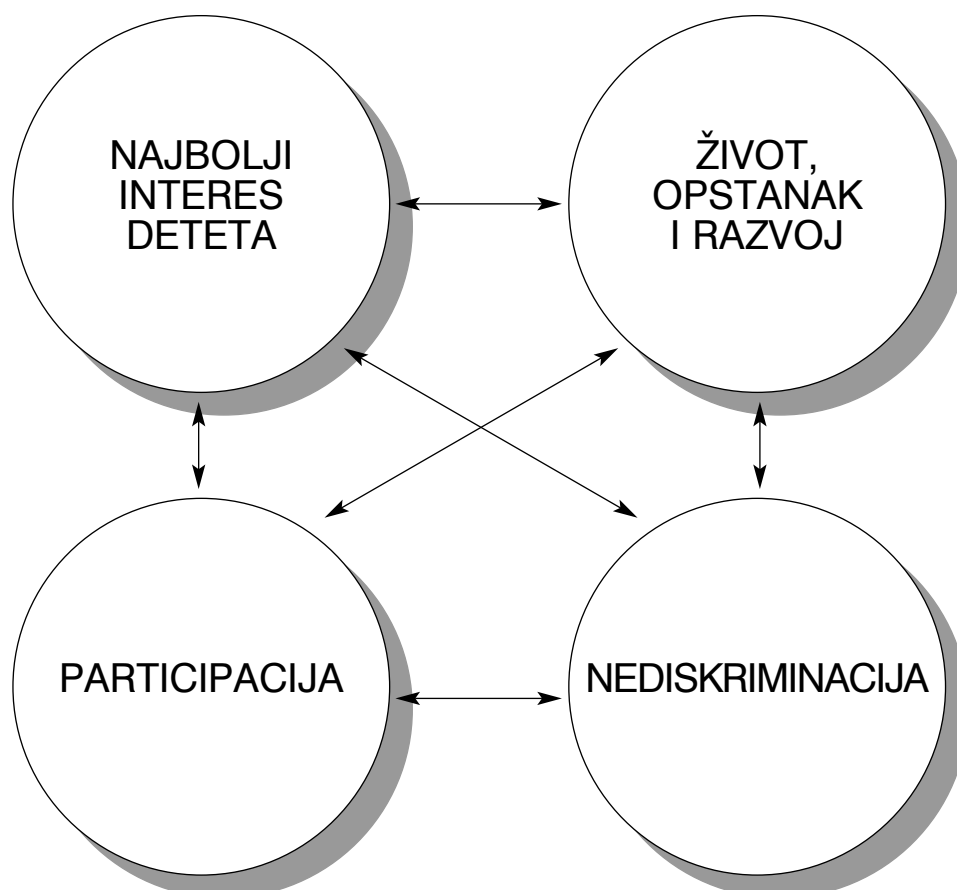
<p>Član 37. MUČENJE I LIŠENJE SLOBODE</p> <p>Nijedno dete ne sme biti podvrgnuto mučenju, okrutnom postupku ili kažnjavanju niti nezakonitom hapšenju i lišavanju slobode. Ni smrtna kazna, ni doživotn zatvor, bez mogućnosti oslobođenja, neće biti dosuđeni za prekršaje koje učine osobe ispod 18 godina starosti. Svako dete lišeno slobode odvaja se od odraslih, sem ako se ne smatra da je to u najboljem interesu deteta; ima pravo na pravnu i drugu pomoć i pravo da održava kontakt sa svojom porodicom.</p>	<p>Član 38. ORUŽANI SUKOBI</p> <p>Države ugovornice preduzimaju sve praktično izvodljive mere kako deca ispod 18 godina ne bi neposredno učestvovala u oružanim sukobima. Deca ispod 18 godina ne mogu biti regrutovana u oružane snage. Države će takođe osigurati zaštitu i brigu o deci pogođenoj oružanim sukobima, kako je to predviđeno međunarodnim pravom.</p>
<p>Član 39. OPORAVAK</p> <p>Država ima obavezu da obezbedi odgovarajući fizički i psihički oporavak i socijalnu reintegraciju dece koja su žrtve oružanih sukoba, mučenja, zanemarivanja, iskorišćavanja i zlostavljanja.</p>	<p>Član 40. MALOLETNIČKO PRAVOSUĐE</p> <p>Dete koje je u sukobu sa zakonom ima pravo na postupak kojim se podstiče njegovo dostojanstvo i osećanje lične vrednosti, koji vodi računa o njegovom uzrastu i koji obezbeđuje njegovu socijalnu reintegraciju. Dete ima pravo na pravnu i drugu pomoć u cilju svoje odbrane. Sudski postupak i smeštaj u kaznene institucije biće izbegnuti kad - god je to moguće.</p>

Prilog za voditelja – "GRUPE PRAVA"

Prava iz Konvencije o pravima deteta mogu se podeliti na različite načine. Neke od podela su:

1.
 - a) ekonomska, socijalna i kulturna;
 - b) građanska i politička;
2.
 - a) prava na obezbeđenje;
 - b) prava na participaciju;
 - c) prava na zaštitu;
3.
 - a) prava na opstanak;
 - b) prava na zaštitu;
 - c) prava na razvoj;
 - d) prava na participaciju;
4.
 - a) »stara prava«;
 - b) »nova prava«;
5. grupisanje prava na osnovu *Smernica Komiteta za prava deteta*
 - a) definicija deteta (član 1);
 - b) osnovni principi (čl. 2, 3, 6, 12);
 - c) građanska i politička prava (čl. 7, 8, 13, 14, 15, 16, 17, 37a);
 - d) porodična sredina i alternativna briga o detetu (čl. 5, 9, 10, 11, 18, 19, 20, 21, 25, 27, st. 1-3);
 - e) osnovna zdravstvena i socijalna zaštita (čl. 18, st.3, 23, 24, 26, 27, st. 1-3);
 - f) obrazovanje, slobodno vreme i kulturne aktivnosti (čl. 28, 29, 31);
 - g) dete u posebnim situacijama (čl. 22, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, a, b, d, 38, 39, 40).

Prilog za učesnike – "OSNOVNI PRINCIPI"

III Radionica: Sukob prava (130 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da učesnici shvate da postoje situacije u koje je direktno uključeno više učesnika koji istovremeno mogu imati različito mišljenje i zastupati različite stavove povodom iste stvari/događaja/teme. Ovakve situacije su često izvor sukoba koji je moguće razrešiti konstruktivno i nenasilno ako se razvija spremnost da se sasluša druga strana, uvažavaju njeni argumenti i razumeju njena osećanja i potrebe. Situacije sukoba ponekad mogu predstavljati i sukob prava.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- odigravanje situacije sukoba,
- razmatranje pozicije strana u sukobu,
- pronalaženje rešenja koje uzima u obzir potrebe i prava sukobljenih strana.

MATERIJAL za rad:

- papiri i olovke za svaku grupu,
- prilog "Uloge" – za svaku grupu po jedna uloga,
- 4 velika pakpapira (hamer) i flomaster za voditelja.

UVODNA AKTIVNOST: ISTA SITUACIJA VIŠE ARGUMENTACIJA (40')

A (40')

Voditelj pravi kraći uvod izlažući da će se u ovoj aktivnosti baviti situacijom u kojoj više osoba ima različito mišljenje o nekom problemu / temi.

Učesnici se dele u 5 grupa. Svaka grupa dobija primerak sa tekstom jedne od uloga u zadatoj situaciji, kao i priču koja ih uvodi u problem. Zadatak je da ga pažljivo pročitaju i zajednički utvrde listu svih argumenata kojima može da se brani (zastupa) pozicija te osobe.

Grupe same biraju svog predstavnika koji će u sledećem koraku igrati zadanu ulogu i odlučno braniti svoj stav bez obzira na mogući tok situacije.

Predstavnici grupa, po jedan iz svake grupe, u akvarijumu odigravaju situaciju uz prethodnu instrukciju da svaki od njih odlučno brani svoj stav iznoseći svoje argumente i bez obzira na mogući tok situacije.

Voditelj prekida odigravanje i podstiče diskusiju u velikoj grupi. Kao pomoć u vođenju razgovora može koristiti sledeća pitanja:

- *Kako biste opisali ovu situaciju koja se odigravala pred vama? Šta je za nju karakteristično?*

-
- *Da li su učesnici ove situacije došli do nekog rešenja? Zašto nisu bili u stanju da to učine?*
 - *Da li je ijedan od učesnika ijednog momenta pokušao da stvarno sasluša neku od strana u diskusiji? Da li je bilo mogućnosti da se uvažavaju i argumenti druge strane?*
 - *Šta ih je u tome sprečilo? Šta čini suštinu ovog sukoba?*
 - *Da li je uopšte moguće u situaciji kada različite osobe imaju različita mišljenja oko stvari koja je svima podjednako važna, doći do nekog prihvatljivog rešenja za svakog od njih? Kako je to moguće postići?*

Podstičući diskusiju, voditelj pomaže učesnicima da shvate da postoji mnogo situacija u kojima dolazi do sukoba/konflikta zato što različite strane u sukobu najčešće razmišljaju samo o svojim osećanjima, željama i potrebama. *Da bismo na konstruktivan način razrešili jednu takvu situaciju potrebno je da razmišljamo i o onoj drugoj strani, o tome šta nju navodi na takve stavove i ponašanja, koje su njene želje i potrebe. Ovakve situacije konflikta nekada mogu da predstavljaju i sukob prava, koga je takođe moguće rešiti na način prihvatljiv za obe strane.*

! Napomena: Nije svaka situacija konflikta ujedno i sukob prava. Ako su međusobno suprotstavljene samo želje (npr. sukob dva deteta oko jedne određene čokolade u situaciji kada im se nude tri različite), onda ne možemo govoriti o sukobu prava. Takođe, konflikti koji nastaju zbog različitih potreba nisu nužno sukob prava (npr. ćerka ima snažnu potrebu da bude češće u društvu sa majkom da bi se osetila prihvaćenom, a majka to ne može da joj ispuni u tolikoj meri pošto mora da radi).

CENTRALNA AKTIVNOST: SMISLIMO REŠENJE SITUACIJE (90')

A (15')

Voditelj ističe pet unapred spremljena velika papira/postera na kojima su napisana imena/uloge iz primera uvodne aktivnosti, kao i podnaslov – *želje i potrebe*.

Poziva učesnike da sada sedeći u velikom krugu zajedno pokušaju da razmišljaju koje su to želje i potrebe koje je svaka strana u sukobu zastupala.

Voditelj zapisuje na posterima odgovore učesnika (jedna po jedna uloga redom).

Kada se iscrpe odgovori, voditelj poziva učesnike da prokomentarišu rezultat.

- *Da li je sada jasnije šta je dovelo do sukoba?*
- *Da li se želje i potrebe sukobljenih strana bitno razlikuju?*

B (15')

Voditelj sada poziva učesnika da razmišljaju o tome koje od prava je svakoj od strana u sukobu prekršeno (ili za poštovanje kojeg svog prava se zalaže svaka od strana).

Na svakom od postera dodaje podnaslov – *prava*. Podstiče učesnike na diskusiju i zapisuje njihove odgovore.

Kada su odgovori iscrpljeni, voditelj kratko rezimira rezultat diskusije u velikoj grupi naglašavajući da je sada jasno da konflikt koji se analizira, istovremeno nalazi svoj uzrok u sukobu želja i potreba, ali da isto tako predstavlja i vrlo jasan sukob prava.

C (30')

Ostavljajući postere i dalje istaknute, voditelj zamoli učesnike da se sada ponovo vrate u svoje male grupe u kojima su radili u uvodnoj aktivnosti. Važno je da posteri budu vidljivi svim grupama.

Pre nego što da instrukciju za rad, pozivajući se na postere, voditelj ističe da je sada mnogo jasnije šta je mislila i osećala svaka od strana u sukobu, a zbog nespremnosti da čuju i uvažavaju jedni druge, da se stave u poziciju drugog, nisu mogli da dođu do rešenja koje bi bilo zadovoljavajuće za svakog od njih. Istovremeno, oni su se našli i u situaciji sukoba prava bez mogućnosti njegovog razrešenja.

Učesnici dobijaju zadatak da sada, imajući u vidu želje, potrebe i prava svih strana u sukobu, zajednički nađu neko zadovoljavajuće rešenje spora. Rešenje treba biti takvo da, po njihovom mišljenju, bude podjednako prihvatljivo za svaku od strana u sukobu i da na najbolji mogući način u datim okolnostima razrešava sukob prava.

D (15')

Predstavnici grupa ukratko izlažu svoja rešenja.

Nakon prezentacija voditelj poziva na diskusiju.

- *Da li sada možemo reći da ova rešenja uzimaju u obzir želje i potrebe svih strana u sukobu?*
- *U čemu se razlikuju rešenja pojedinih grupa?*
- *Da li smo ovim rešenjima uspeli da razrešimo situaciju sukoba prava? Kako smo to postigli?*
- *Da li je moguće naći takvo rešenje koje na zadovoljavajući način obezbeđuje poštovanje prava svih strana u sukobu? Od čega to zavisi?*

Voditelj pomaže učesnicima da shvate da situacije konflikta, osim što mogu da povrede osećanja druge osobe, mogu da dovedu i do kršenja njihovih prava. *To što imamo pravo na nešto ne znači da imamo apsolutnu slobodu da branimo svoje pravo zato što na takav način možemo ugroziti isto to ili neko drugo prave druge osobe. Znači, ostvarivanje sopstvenih prava ne sme ugroziti druge u ostvarivanju njihovih prava.*

Materijal za rad za učesnike – »MURITANIJA«, podela uloga

Osnovni podaci o Muritaniji

Muritanija je zemlja koja se nalazi negde blizu mora. Ima 7 miliona stanovnika, od čega 1 milion čine mladi uzrasta od 15 do 18 godina.

Muritanija je siromašna zemlja u kojoj se privreda zasniva na proizvodnji lekovitog blata, koje stanovnici nazivaju »mo«, i koje se izvodi u susednu zemlju Sezariju.

U Muritaniji postoji oštra granica, tj. podeljenost na mlade, koji se nazivaju Muri, i na odrasle (preko 18 godina), koji sebe nazivaju Tanijanci. Takođe, razvijen je i obred inicijacije koji zvanično omogućava ulazak mlade osobe u »svet« odraslih. Ovaj obred je veoma važan događaj, koji se dešava jednom u godini i kada se svako selo u Muritaniji sprema za ovaj dan, a Muri oblače nošnje i dobijaju kartice Tanijanaca – koje govore da su sada odrasli.

Muri imaju svoj kodeks, zvani Murijada, a u ovom kodeksu data su prava mladim Murima, koja im omogućavaju da odlučuju zajedno sa Tanijancima o svim stvarima bitnim za njihovu zemlju. Ovaj kodeks donešen je pre 12 godina, kada ga je čuveni vođa dao na poklon svome narodu.

Susedna zemlja sa kojom se graniči Muritanija je Sezarija. Sezarija je bogata zemlja koja ima 15 miliona stanovnika. Ima predivnu prirodu, šume, planine, reke i more a bave se zanatstvom, stočarstvom, pčelarstvom, a posebno turizmom, koji im donosi najveći profit.

Druga susedna zemlja Muritanije je Nansija. Nansija je mala zemlja, sa 2 miliona stanovnika. Ima predivnu reku Na i na njoj pokušavaju da razviju turizam. Zato najviše i vole da im dolaze Muri i Tanijanci, koji im omogućavaju popunjavanje 90% budžeta države.

Pozadina problema

Problem u Muritaniji nastaje kada mladi Muri odluče da odu na letovanje u Sezariju. U poslednjih 10 godina Muri su odlazili u Nansiju jer je postojao sporazum između Muritanije i Nansije o turist - saradnji. Tako su mladi Muri odlazili u Nansiju, a Nansijci su kupovali lekovito blato »mo«.

Tanijanci se oštro protive ovoj odluci i žele da sve u Muritaniji bude kao i dosada.

Uloge

Uloga 1.

Muri

Vi predstavljate mlade Mure iz zemlje Muritanije i imate 16 godina. Dosada su vaši vršnjaci letovali u Nansiji i vraćali se sa divnim iskustvima i uspomenu. Međutim, pre nekog vremena čuli ste o Sezariji – divnim gradovima, plažama, predivnim bungalovima... Želite da ove godine promenite mesto letovanja i da idete u Sezariju. Voleli biste da upoznate nove ljude i da vidite drugačija mesta. Odrasli Muritanije – Tanijanci, protive se vašoj odluci. Govore vam da vi nemate pravo da odlučujete o ovakvim stvarima, i da oni treba da donose odluke umesto vas. Uostalom, sve ove godine Muri su uživali u Nansiji, pa zašto ne bi i ove godine. Vi, naravno insistirate na kodeksu, zvanom Murijada, i tražite da se vaša odluka poštuje.

Uloga 2.

Tanijanci

Vi ste odrasli zemlje Muritanije. Kao siromašna zemlja, a želeći da poboljšate budžet vaše zemlje imali ste dogovor sa zemljom Nansijom o saradnji. Stanovnici vaše zemlje odlazili su u Nansiju, a zauzvrat oni su kupovali vaše lekovito blato »mo«. Ovaj ugovor je istekao, ali vi želite da nastavite sa ovakvim vidom saradnje. Mladi vaše zemlje, Muri, žele da probaju nešto novo – letovanje u Sezariji. Vi se oštro protivite ovakvoj odluci i smatrate da kodeks »Murijada« ne važi u ovom slučaju, jer se govori o vašim interesima. Brinete kako ćete organizovati odlazak u Sezariju, jer dosada nikada niste posetili ovu zemlju. U Nansiji ste znali svako mesto i znali ste šta možete tamo da očekujete.

Uloga 3.

Sezarci

Vi ste stanovnici bogate zemlje Sezarije. Vaša zemlja obiluje prirodnim bogatstvima, a imate i divno more na kojem gostuju brojni turisti svake godine. Voleli biste da ove godine dođu i mladi iz Muritanije, pošto biste time imali nekoliko hiljada gostiju više. Vi im nudite dobru ponudu, ali je najbitnije da ono što možete vi da im ponudite od prirodnih lepota, ne može nijedna druga zemlja. Vi biste takođe voleli da se mladi Sezarcu upoznaju sa Murima, da imaju priliku da popričaju, a eventualno i da se češće posećuju.

Uloga 4.

Nansijci

Vi ste stanovnici zemlje Nansije. Vaša zemlja nije mnogo bogata, a osnovni izvor za popunjavanje vašeg budžeta jeste turizam. Svake godine su vam u posetu dolazili mladi iz Muritanije i to je bilo izuzetno značajno za vašu zemlju. Imali ste sporazum sa Muritanijom o kupovini njihovog blata, a zauzvrat ste gostili Mure svake godine na plažama vaše reke. Vaša turistička ponuda je dosta slaba, ali imate predivnu reku Na, koja je vaš ponos. Mladi Nansijci družili su se svake godine sa Murima i razvili su divna prijateljstva. Svake godine imaju priliku da se druže, da prave zajedničke izlete i žurke, i vi biste voleli da se ova tradicija nastavi.

Uloga 5.

Donator Go

Vi ste donator Go. Imate veliku firmu u Muritaniji koja se bavi izvozom lekovitog blata »mo«. Svake godine finansirate odlazak mladih Mura na letovanje koje je za njih i te kako značajno. Ove godine mladi Muri su odlučili da, umesto da idu u Nansiju, gde letuju svake godine, odu u Sezariju. Tu svoju odluku pravdaju boljom ponudom i željom da vide nešto novo. Vama se ova ideja ne sviđa. Pričali ste sa Tanijancima i shvatili da biste ipak voleli da se tradicija nastavi. Vama je u interesu da mladi ne odu u Sezariju jer je to nova zemlja za njih, tamo nikada nisu boravili i ne znate kako će se tamo snaći. Uostalom, ukoliko im se nešto desi, svi će okriviti velikog donatora Goa, koji im je dao pare za letovanje.

IV Radionica: Participacija na delu (120')

CILJ:

Cilj ove radionice je da omogući učesnicima produbljenije razumevanje sadržaja člana 12 Konvencije o pravima deteta, kao i zavisnost učešća deteta od uzrasta, konteksta i interesa i prava druge strane.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- analiza primera participacije dece,
- šta je stvarna participacija i od čega zavisi,
- zašto je participacija korisna.

MATERIJAL za rad:

- papiri A4 i lepak - za svaku grupu,
- poster "Lestvica participacije" (pravi voditelj koristeći informacije iz priloga "Lestvica participacije"),
- prilog "Kartice participacije" - za učesnike (broj obezbeđenih kopija treba da bude za jedan veći od ukupnog broja malih grupa),
- prilog "Lestvica participacije" - prilog za voditelja,
- prilog "Dobrobiti participacije" - prilog za voditelja.

UVODNA AKTIVNOST - KAKO I KADA (40')

A (20')

Voditelj pravi kraći uvod u kome uvodi učesnike u temu ove radionice. Podseća ih na to da su svaka prava jednako važna, ali da se ipak 4 uzdižu na nivo principa bez čijeg ostvarenja nije moguće omogućiti ni poštovanje drugih prava. Jedan od tih principa je i participacija, odnosno član 12 koji kaže da: *dete ima pravo na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču*. Voditelj naglašava da je odluka u pravilu vezana i sa nekom aktivnošću koju preduzimamo da bismo tu odluku sproveli. Ponekad je teško u potpunosti razdvojiti sam proces odlučivanja i delovanja.

Učesnici se dele u 3 grupe. Prilog "Kartice participacije" se iseče i slučajnim redosledom podeli grupama.

! Napomena: ukoliko su grupe prevelike, voditelj može formirati 4-5 manjih grupa. U tom slučaju može pojedine kartice kopirati dva puta, tako da pojedine grupe rade i sa istim sadržajem.

Učesnici dobijaju zadatak da u okviru svojih grupa pažljivo pročitaju sadržaj kartica. Nakon toga treba da se sete situacija iz svog iskustva koje ilustruju svaku karticu.

C (20')

Predstavnici grupa iznose do čega su došli. Svaki predstavnik prvo pročita sadržaj pojedine kartice, a potom primer situacije iz života koji je uz nju vezan.

Nakon prezentacija voditelj podstiče diskusiju. Kao pomoć u tome može koristiti neka od ovih pitanja:

- *Po čemu se ove situacije razlikuju?*
- *Koje od njih su češće u stvarnom životu? Zašto mislite da je to tako?*
- *Da li u svim situacijama možemo govoriti o stvarnom učešću dece?*
- *Koje su to situacije koje po vašem mišljenju uzimaju u obzir mišljenje deteta na zadovoljavajući način? Zašto?*

GLAVNA AKTIVNOST – DA LI BAŠ UVEK I DA LI BAŠ SVE (80')

A (20')

Voditelj ponovo moli učesnike da se vrate u iste male grupe u kojima su prethodno radili. Svaka grupa sada dobija celokupan materijal "Kartice participacije" isečen u kartice i pomešan slučajnim redosledom.

Zadatak je da te kartice slože po hijerarhijskom redosledu (od najnižeg do najvišeg). Voditelj predlaže da naprave neku vrstu lestvice (merdevina) gde će donja prečka predstavljati najniži stepen učešća, a gornja najviši, po njihovom mišljenju. Složene kartice lepe na papir.

Predstavnici grupa izlažu svoje lestvice (merdevine), nakon čega sledi kraća diskusija.

- *Da li ima razlika među vašim rešenjima?*
- *Gde je saglasnost između vaših rešenja najveća?*
- *Gde su najveća neslaganja?*

C (20')

Voditelj izlaže poster "Lestvica participacije" i kratko je predstavlja:

Ovako, na primer, može da izgleda jedna lestvica na način kako su je pripremili autori ovog programa.

Ne znači da je ova lestvica tačna, a da vaše nisu tačne, neko će se složiti s jednim rešenjem, a neko s drugim. Malo kasnije ćemo videti zašto je to tako, ali pre toga da još jednom obratimo pažnju na ovaj poster. Verovatno ćemo se svi složiti da postoji izvestan broj situacija u kojima možemo govoriti da NEKAKVOG učešća dece ima (negde je ono manje, a negde veće). Istovremeno, u nekim od situacija apsolutno ne možemo govoriti o bilo kakvom uvažavanju mišljenja deteta.

Voditelj poziva učesnike da identifikuju situacije neučešća, odnosno, da odrede granicu gde po njihovom mišljenju počinje participacija.

-
- *Zašto ste tako odlučili?*
 - *Šta predstavlja minimum da bismo mogli da kažemo da neka forma učešća postoji?*
 - *Šta je potrebno da bi dete uopšte imalo mogućnost da donese neku odluku?*

Voditelj pomaže učesnicima da shvate da participacija počinje onda kada je obezbeđena INICIJALNA INFORMACIJA na osnovu koju dete stiže mogućnost IZBORA (nivo "Hoću-neću"). Da bismo uopšte mogli da govorimo da u određenoj situaciji ima učešća, dete mora dobiti prethodnu informaciju o tome o čemu je reč, a ono tada odlučuje da li će u tome da učestvuje ili ne.

D (25')

Voditelj poziva učesnike na diskusiju o tome od čega sve zavisi koliko je i kada moguće da dete učestvuje u donošenju odluka i aktivnostima koje su za njih vezane.

- *Da li uvek postoji mogućnost da dete samostalno odlučuje?*
- *Od čega to sve zavisi?*
- *U kojim situacijama je sloboda odlučivanja veća?*
- *Koje su to situacije kada je uticaj odraslih na odluku veći?*

Voditelj pomaže učesnicima da shvate da u svakodnevnom životu *nije moguće uvek obezbediti potpuno ravnopravno učešće deteta u odlučivanju i aktivnostima*. To zavisi od mnogo faktora, kao što su *uzrast deteta* (zrelost), *okolnosti* u kojima se odluka donosi, *sadržaj* (tema, predmet odlučivanja i aktivnosti), *interesi – prava druge strane*. Važno je da učesnici shvate da *svaki oblik učešća na svoj način jeste prihvatljiv, moguć i/ili opravdan u datoj situaciji*. Ako iz određene situacije izađemo sa osećajem da smo pobeđnici ili gubitnici, onda nema govora o participaciji. Odluka / aktivnost treba da bude prihvatljiva za obe strane.

Radionica se završava kraćim izlaganjem voditelja kojim pomaže učesnicima da shvate da je sama mogućnost slobodnog izražavanja mišljenja i mogućnosti uticaja na neku odluku višestruko korisna. Time što dete ima priliku da bude konsultovano, uvaženo i da zajednički radi sa odraslima, ono mnogo toga može da nauči, da razvije svoje samopouzdanje i da sa razumevanjem i odgovorno preuzme izvršenje takve jedne odluke. (Voditelj se oslanja na tekst iz priloga "Dobrobiti participacije".)

! Napomena: Ukoliko proceni da su učesnici zainteresovani, voditelj ovaj završni korak može organizovati u formi diskusije.

Materijal za rad za učesnike – "KARTICE PARTICIPACIJE"

Deca su u potpunosti ignorisana u svim odlukama i aktivnostima.

Ono što su deca rekla i uradila odrasli koriste u donošenju svojih odluka / realizaciji svojih akcija. Deca nemaju nikakva saznanja o tome.

Od dece se traži da učestvuju u nekom događaju, kaže im se o čemu treba da pričaju ili šta treba da rade.

Od dece se traži da učestvuju u nekom događaju, da kažu svoje mišljenje na zadanu temu.

Deca su u potpunosti informisana o temi/akciji. Znaju zašto i kako je potrebno da se uključe, ali ne mogu da utiču na tok aktivnosti.

Odrasli pokreću neku temu / akciju. Deca se uključuju u proces. Odrasli nakon toga donose odluku / izvode akciju i informišu decu.

Odrasli pokreću neku temu / akciju. Pozivaju decu i posle ravnopravno donose odluku / realizuju aktivnost.

Deca pokreću neku temu / akciju. Pozivaju odrasle da se ravnopravno uključe i da učestvuju.

Deca pokreću neku inicijativu / temu i potpuno samostalno donose odluku / realizuju aktivnost.

Prilog za voditelja – "LESTVICA PARTICIPACIJE"

Naziv stepena	Opis		Primer situacije za voditelja
9. SAMO MI	Deca pokreću neku temu/akciju i potpuno samostalno donose odluku / realizuju aktivnost.		<i>Deca odlučuju da žele da se obrazuju iz oblasti vršnjačke medijacije. Pozivaju psihologa škole, kao i roditelja jednog deteta, koji se bave ovom temom, da im budu edukatori, a potom pozivaju direktora škole da se dogovore o prostoru koji mogu da koriste. Zatim sami skupljaju materijal koji im je potreban za održavanje radionica. Deca na taj način potpuno samostalno organizuju celu aktivnost.</i>
8. A SADA I VI	Deca pokreću neku temu/akciju. Pozivaju odrasle da se ravnopravno uključe i da učestvuju.		<i>Deca samostalno pokreću pitanje obrazovanja iz oblasti vršnjačke medijacije. Pozivaju direktora i nastavnike da zajednički rade na rešavanju tog problema i da pronađu način da se ova edukacija organizuje.</i>
7. PRIKLJUČI SE	Odrasli pokreću neku temu/akciju. Pozivaju decu i posle ravnopravno donose odluku / realizuju aktivnost.		<i>Nastavnici odlučuju da se za učenike organizuje edukacija iz oblasti vršnjačke medijacije. <u>Zajedno</u> sa učenicima škole odlučuju o tome koje je vreme svima podjednako odgovarajuće za tu edukaciju, biraju učenike koji će prisustvovati radionicama, biraju konkretne teme koje ih interesuju i dogovaraju se oko raspodele konkretnih obaveza.</i>
6. RECI – REĆI ĆU TI	Odrasli pokreću neku temu/akciju. Deca se uključuju u proces. Odrasli nakon toga donose odluku / izvode akciju i informišu decu.		<i>Ministarstvo prosvete i sporta odlučuje da se u okviru škola organizuje edukacija iz oblasti vršnjačke medijacije, za same učenike. Nakon toga, pozivaju mlade da daju svoje predloge i rešenja oko najboljeg načina za organizovanje ove edukacije. Uzimajući u obzir predloge koje su dali mladi, odrasli donose konačnu odluku i informišu ih o rezultatu.</i>

5. HOĆU - NEĆU	Deca su u potpunosti informisana o temi/akciji. Znaju zašto i kako je potrebno da se uključe, ali ne mogu da utiču na tok aktivnosti.		<i>Školsko rukovodstvo je napravilo detaljan program edukacije iz oblasti vršnjačke medijacije. Učenici su pozvani da se uključe u skladu sa svojim interesovanjima.</i>
4. PRIČAM TI PRIČU	Od dece se traži da učestvuju u nekom ogađaju, da kažu svoje mišljenje na zadanu temu.		<i>Urednik jedne emisije odlučuje da kao dodatni prilog snimi anketu pitajući decu šta misle o uvođenju edukacije iz oblasti vršnjačke medijacije u škole.</i>
3. DEKORACIJA	Od dece se traži da učestvuju u nekom događaju, kaže im se o čemu treba da pričaju ili šta treba da rade.		<i>Povodom obeležavanja petogodišnjice od uvođenja programa vršnjačke medijacije u škole, uprava škole odlučuje da napravi svečanu priredbu na koju će pozvati predstavnike Ministarstva prosvete i sporta. Mladima u školi se ništa ne govori o razlozima, ali se insistira da obuku svečana odela i da pevaju na ovoj manifestaciji.</i>
2. MANIPULACIJA	Ono što su deca rekla i uradila odrasli koriste u donošenju svojih odluka / realizaciji svojih akcija. Deca nemaju nikakva saznanja o tome.		<i>Jedan od polaznika radionica o vršnjačkoj medijaciji postavlja vrlo uspešnu internet prezentaciju o ovoj temi. Njegovo rešenje nastavnik šalje na konkurs pod svojim imenom.</i>
1. MRTVO MORE	Deca su u potpunosti ignorisana u svim odlukama i aktivnostima.		<i>Jedini prostor u školi u kome se učenici okupljaju i gde se održava edukacija iz oblasti vršnjačke medijacije, uprava škole želi da izda sportskom klubu koji tu želi da napravi fitnes centar.</i>

Prilog za voditelja – "DOBROBITI PARTICIPACIJE"

Dobrobiti participacije deteta

Participacija sama po sebi nije stanje ili kranji ishod. Ona je stalan proces koji vodi podeljenoj odgovornosti i zajedničkim aktivnostima. Pobjednik se ne suprotstavlja gubitniku, zato što su obe strane pobjednici. Nema nametnutih rešenja, ona su zajednička. Stepjen i kvalitet doprinosa koji pojedinačne strane ostvaruju u procesu donošenja odluke i izvođenja aktivnosti, značajniji je od toga koliko je čije mišljenje ugrađeno u samu odluku. To je proces učenja čiji su efekti vidljivi i kratkoročno i dugoročno, a mogu se predstaviti trostruko:

1. Dete koje ima iskustvo izražavanja svog mišljenja, njegovog uvažavanja i preduzimanja aktivnosti, razvija visok stepen samopouzdanja i samovrednovanja. Ono je spremno da prihvati da mišljenja drugih takođe imaju vrednost i na takav način uči da deluje u duhu poštovanja i saradnje. Dete koje učestvuje u donošenju odluka koje se njega tiču, spremnije prihvata odgovornost za njihovo sprovođenje, jer u potpunosti razume razloge njihovog donošenja i posledice njihovog (ne) sprovođenja;
2. Odrasli koji podstiče model saradnje i učešća, slušanja i uvažavanja, otkriva nove kvalitete komunikacije s decom. Slušajući i uvažavajući dečja mišljenja širi svoja saznanja i spremniji je da adekvatnije odgovori na dečje potrebe. Takav model neminovno gubi negativne elemente autoritarnosti i stvara preduslove za delovanje iz pozicije *odraslog s pozitivnim autoritetom*;
3. Deca koja imaju iskustvo participacije i, shodno tome, razvijen sistem samovrednovanja, odgovornosti, uvažavanja mišljenja drugih i saradnje, izrašće u odrasle osobe (i roditelje) koji će takav model prenositi i na svoju decu, ugrađivati ga u sve socijalne relacije i na takav način činiti osnovu civilnog, demokratskog društva.

V Radionica: Uloge i odgovornosti (120 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da pomogne učesnicima da se upoznaju sa ulogama i odgovornostima koje osobe i institucije imaju u procesu ostvarivanja prava deteta.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- analiza mogućnosti uticaja dece na ostvarivanje prava,
- analiza obaveza odraslih u ostvarivanju prava deteta,
- analiza odgovornosti države u ostvarivanju prava deteta.

MATERIJAL za rad:

- papiri A4, olovke i flomasteri,
- komplet "Kartice prava" - za svaku grupu po dva,
- poster "Dimenzija uticaja" - za svaku grupu po jedan,
- pakpapier za zajednički poster.

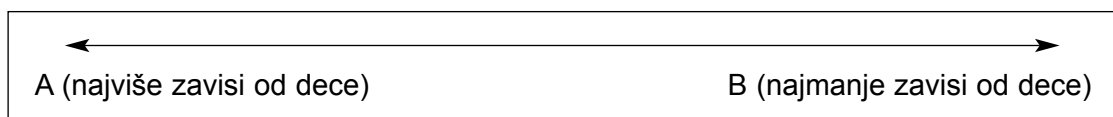
UVODNA AKTIVNOST: DIMENZIJA UTICAJA (40')

A (25')

Voditelj poziva učesnike koji sede u krugu, da razmisle o prethodnoj radionici i zaključcima do kojih su došli. Voditelj govori učesnicima da su u toj aktivnosti videli da i mladi imaju pravo da utiču i rade na ostvarivanju svojih prava. Naravno, postoje neke situacije gde mladi mogu da rade zajedno sa odraslima na ostvarenju svojih prava, ali postoje i situacije u kojima mladi mogu samostalno da rade tj. da se angažuju.

! Napomena za voditelja: za ilustraciju i davanje uvodne instrukcije voditelj može da koristi i materijal koji je korišćen u prethodnoj aktivnosti / radionici.

Nakon ovoga, voditelj poziva učesnike da se podele u manje grupe. Svaka grupa dobija isečen komplet kartica prava kao i poster Dimenzije uticaja.

Učesnici dobijaju zadatak da u okviru svojih grupa porazgovaraju o *mogućnosti uticaja same dece na ostvarenje pojedinih prava*, a na osnovu kartica koje su dobili od voditelja. Nakon toga razvrstavaju pojedinačne kartice na Dimenziji uticaja od pola A (najviše zavisi od dece) do pola B (najmanje zavisi od dece).

B (15')

Kada su učesnici završili razvrstavanje, voditelj poziva grupe da izdvoje 3 prava (kartice) sa pola A, na čije ostvarivanje po njihovom mišljenju deca najviše mogu da utiču.

Sledi razmena u kojoj predstavnici grupa iznose svoje zaključke.

Voditelj podstiče diskusiju pomažući učesnicima da shvate da *odgovornost u procesu zaštite i ostvarivanja prava deteta imaju i sama deca.*

- *Hajde da pogledamo ove kartice koje se nalaze na dimenziji A. KAKO, po vašem mišljenju, mladi mogu da utiču na ostvarivanje svojih prava?*
- *Zašto mislite da na ostvarenje ovog prava deca mogu mnogo da utiču?*
- *Kako deca mogu konkretno da utiču? Koji su to postupci / načini / akcije?*
- *Da li je moguće da prilikom rada na ostvarenju svojih prava, mladi dođu u sukob ili sa svojim vršnjacima ili, možda, i sa odraslima?*
- *Šta može da se uradi u takvim situacijama?*
- *Da li VEŠTINE MEDIJACIJE, tj. posredovanja u sukobu mogu da nam pomognu da se prevaziđu situacije sukoba prava, ali i da se na bolji način, možda u saradnji i sa drugim osobama, radi na ostvarivanju dečjih prava?*

! Napomena – ukoliko primeti pasivnost učesnika i stav tj. neprepoznavanje mogućnosti mladih da rade na ostvarivanju svojih prava, voditelj može da koristi prilog »Šta ja mogu da uradim« da bi ih naveo na moguće akcije.

CENTRALNA AKTIVNOST: KO I KAKO (80')

A (20')

Učesnici ostaju i dalje u malim grupama. Voditelj naglašava da deca neosporno mogu i treba da doprinesu ostvarenju prava, ali da to čak ni u situacijama koje su izabrali kao one na koje mogu najviše da utiču, *ne mogu u potpunosti sami.*

Radeći u grupama, učesnici imaju zadatak da za svako od tri izabrana prava (iz prethodnog koraka – prava na čije ostvarenje mogu najviše da utiču) navedu *KO je još po njihovom mišljenju odgovoran* za njegovu potpunu zaštitu / poštovanje / ostvarenje.

! Napomena – voditelj obilazi grupe i podstiče učesnike da daju što je moguće konkretnije odgovore i da se sete što je moguće više nosilaca uloga u procesu ostvarenja prava deteta (znači, ne samo "odrasli", već – roditelji, nastavnici, lekari, političari, itd.).

Predstavnici grupa iznose zaključke do kojih su došli, a voditelj zapisuje odgovore (jedan ispod drugog) na poster praveći zbirnu listu odgovornih (bez obzira o kom je pravu reč).

Nakon ovog koraka ne sledi razmena.

B (25')

Voditelj sada poziva učesnike da se vrate svojim Dimenzijama uticaja i da nasumice izaberu još 3 kartice, ali tako da uzimaju kartice počevši od sredine ka polu B (uključujući i kartice na samom kraju pola B). Za svaku od izabranih kartica prave listu "drugih" odgovornih.

Predstavnici grupa pročitaju naziv svake kartice (vrste prava) i listu odgovornih. Voditelj upisuje odgovore na poster (nove uloge dopisuje, a one koje se ponavljaju označava nekim znakom, npr. dodajući crtice uz nosioca uloge).

Kada je ovaj postupak okončan, sledi razmena i diskusija u kojoj voditelj pomaže učesnicima da shvate da se *odgovornost odraslih* odnosi na *ostvarenje svih prava* bez obzira na to koliko na ostvarenje određenog prava mogu da utiču i sama deca.

- *Šta primećujete, da li se ovde javlja neka pravilnost?*
- *Da li prava na čije ostvarenje mogu da utiču deca isključuju odgovornost odraslih?*
- *Čija je odgovornost veća – dece ili odraslih? Zašto je to tako?*
- *Kada bismo istim postupkom za svako od prava pravili listu odgovornih, da li bi tu uvek bili odrasli?*
- *Da li se odgovornost odraslih odnosi na ostvarenje svih prava?*

C (30')

"Videli smo sada zajedno da je odgovornost odraslih prevashodna. Kao što učešće dece u donošenju odluka i akcijama (a time i odgovornost u ostvarivanju prava) zavisi od više faktora, tako se i odgovornost odraslih za ostvarivanje prava deteta može posmatrati u odnosu na to iz koje uloge u društvu oni deluju."

Na osnovu liste odgovornih odraslih sa postera, *voditelj zajedno s učesnicima formira nekoliko najznačajnijih grupa/kategorija* (npr. ministarstva-vlada-država, mediji, političke partije, sudovi, nevladine organizacije, zdravstvo, roditelji, i td.). Ukoliko originalna lista ne sadrži neke od važnih aktera, voditelj podseća učesnike na njih i uvodi tu grupu.

Nakon toga i u velikom krugu, voditelj podstiče diskusiju o tome *kako (na koji način) su ove različite grupe odgovorne za ostvarivanje prava deteta*. Takođe, voditelj podstiče učesnike da se sete nekih primera koji ilustruju delovanje odraslih u zaštiti prava deteta.

Kao pomoć u vođenju diskusije može koristiti neka od sledećih pitanja:

- *Ako je reč o pravu na....koje od navedenih grupa nose posebnu odgovornost?*
- *Šta to konkretno znači? Šta treba da radi država, ..., mediji, ...? (voditelj podstiče učesnike da za svaku grupu u konkretnom slučaju navedu što je moguće preciznije objašnjenje).*
- *Da li možete da se setite nekog pozitivnog ilustrativnog primera koji pokazuje kako se ta odgovornost sprovodi u delo?*

-
- *Postoji li neka situacija koja ilustruje kada su odrasli propustili da zaštite ili su svojom aktivnošću direktno kršili prava deteta? Kako su postupili, a šta je trebalo da urade?*

! Napomena – najbolji način za podsticanje diskusije jeste njeno fokusiranje na neko pojedinačno pravo (npr. pravo na obrazovanje, pravo na izražavanje sopstvenog mišljenja, itd.). U zavisnosti od toka diskusije, voditelj uvodi nova prava i postepeno uopštava pitanje odgovornosti pojedinih grupa/kategorija.

Podstičući diskusiju, voditelj se oslanja na tekst iz uvoda u priručniku (deo o obavezi države) navodeći i nadopunjavajući primere. Pomaže učesnicima da shvate da primarnu odgovornost u ostvarivanju Konvencije o pravima deteta ima država s obzirom na to da se ona pristupanjem ovom međunarodnom ugovoru obavezala da će njene standarde sprovesti u delo. Takođe, i druge grupe dele tu odgovornost u skladu sa ulogom koju imaju u društvu, a država ima obavezu da stvara pretpostavke koje će omogućiti puno ostvarivanje prava deteta (donošenje zakona, informisanje o pravima deteta, razvoj ustanova i službi za zaštitu dece, podsticanje unapređenja u zaštiti, budžetske preraspodele koje zaštitu dece stavljaju na prioritetno mesto, zalaganje za sprovođenje zakona i usvojenih mera, nadzor i sankcionisanje kršenja prava deteta, itd.).

Prilog za voditelja: »ŠTA JA MOGU DA URADIM?«

U okviru radionice o ulogama i odgovornostima, voditelj treba da podstakne učesnike na razmišljanje o mogućnosti da se i oni angažuju na polju ostvarivanja sopstvenih prava.

- Naime, iako je primarna odgovornost države, tj. odraslih, i mlade osobe mogu dosta toga da urade da bi se Konvencija o pravima deteta sprovela u delo. Oni mogu da traže od odgovornih institucija ili pojedinaca da preuzmu akcije za poštovanje Konvencije, da sami pokreću ili učestvuju u akcijama koje se realizuju u školi ili u njihovoj lokalnoj zajednici.
- Na primer, u proceduri je novi Zakon o nevladinim organizacijama koji dozvoljava osobama starijim od 14 godina da se udružuju i sami osnivaju svoje organizacije sa ciljem sprovođenja aktivnosti.

Takođe, lobiranje, kao način delovanja, u kome se vrši pritisak na neku grupu (vlada, ministarstvo, nastavnici i dr.) radi realizacije nekih promena, često može da dovede do pozitivnih rezultata.

- Ponekada je dovoljno da se mladi u školi sami organizuju i predlože neku promenu ili akciju koju bi voleli da realizuju. Ukoliko smatraju da im treba neka dodatna pomoć da bi svoju zamisao ostvarili, jer smatraju da nisu u stanju da zagovaraju svoje interese (npr. edukacija iz neke oblasti), mogu da rade na podizanju svoje kompetencije time što će se obratiti nekoj osobi za pomoć, u početku ili čak pre realizacije samog pritiska, tj. akcije.
- Nekada mladi nemaju dovoljno veština i znanja da bi se izborili sa problemom koji imaju, ali tada mogu da se obrate nekoj odrasloj, kompetentnoj osobi, i od nje tražiti pomoć, tj. zajedno sa tom osobom/osobama raditi na ostvarenju svojih prava (pogledati deo o participaciji).
- U slučaju da je promena koju mladi zahtevaju izuzetno velika, ili se strahuje da odrasli neće odgovoriti na potrebe koje mladi imaju, oni mogu da se udruže sa drugim školama i da zajednički vrše pritisak, koji je tada veći nego u pojedinačnom slučaju. Na ovaj način postoji snaga u samom broju mladih ljudi koji se bore za neku ideju, i verovatnije je da će doći do promene ukoliko više ljudi traži istu stvar.
- Takođe, u nekim školama postoje i učenički parlamenti / odbori u koje je izabran po jedan predstavnik iz svakog odeljenja kao predstavnik razreda u tom telu. Ova tela mogu da daju predloge o školskim aktivnostima, uređenju škole, ili u slučaju da postoji očigledno kršenje prava učenika da skrenu pažnju nastavnika

na ovaj problem. Predstavnici odeljenja se stalno konsultuju sa učenicima iz svog razreda i zajednički donose odluke koje će se predstaviti na učeničkim parlamentima.

Naravno, da bi se neke od ovih akcija sprovele potrebno je da se mladi informišu i upoznaju sa postojanjem dokumenta koji štiti njihova prava, kao i da dobro poznaju problem i stepen ostvarivanja svojih prava. Oni takođe treba da veruju da mogu nešto da promene u svojoj sredini, u čemu im je jako bitna podrška od strane odraslih.

VI Radionica: Put ka participaciji u školi (100 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da podstakne učesnike na razmišljanje o mogućem učešću u odlučivanju i organizaciji školskog života.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- analiza mogućih konkretnih situacija učešća učenika,
- analiza faktora koji utiču na mogućnost učešća,
- izbor konkretne situacije kojom će se učenici u daljem radu baviti.

MATERIJAL za rad:

- papiri A4, olovke, flomasteri za rad u manjim grupama,
- hamer papir / pakpapir za izradu zajedničkog postera.
- prilog "U čemu učenici treba da učestvuju u odlučivanju" - za svakog učesnika,

CENTRALNA AKTIVNOST: MISLIMO DA JE POTREBNO (50')

A (20')

Voditelj podseća učesnike na zaključke iz prethodnih radionica i naglašava da postoji mnogo situacija, tema i oblasti koje se direktno tiču dece pa prema tome imaju pravo da povodom njih izraze svoje mišljenje i da njihovo mišljenje bude uzeto u obzir i da na takav način doprinesu ostvarenju nekog prava. Jedna od takvih situacija je svakako i škola. Da bi pravo na obrazovanje u potpunosti bilo ostvareno, potrebno je poštovati i pravo na participaciju pošto je ono jedan od četiri osnovna principa Konvencije o pravima deteta.

Učesnici sede u velikom krugu i svaki dobija kopiju priloga "U čemu učenici treba da učestvuju u odlučivanju?".

Voditelj objašnjava sadržaj priloga. "Ovo su situacije koje čine život škole – redovna nastava, dopunska i dodatna nastava, školske sekcije, uenička udruženja i organizacije, upravljanje školom, prostorna i vremenska organizacija. Istraživanja ueničke participacije u školi su pokazala da učenici imaju vrlo malu mogućnost uticaja čak i u onim situacijama koje nisu jasno definisane zakonom. Vaš zadatak je da svako za sebe razmisli o tome u kojoj od navedenih situacija *učenici treba da iskažu svoje mišljenje i učestvuju u odlučivanju*. Označite izabrane situacije!"

! Napomena: voditelj proverava da li su učesnicima jasne sve navedene kategorije. Objasnjava svaku pojedinačno navodeći na šta se one konkretno odnose. Na primer, školske sekcije – odluka o izboru raspoloživih sekcija, sadržaj aktivnosti na sekcijama, didaktički materijal, izbor nastavnika koji će voditi sekciju, vreme održavanja, izbor učenika koji će ići na sekciju, itd.

Kada su učenici završili zadatak, voditelj ih poziva da sada za svaku odabranu situaciju navedu konkretne primere željenog učešća.

B (30')

Učesnici se dele u nekoliko manjih grupa. U okviru grupa razmenjuju svoje odgovore i prave zajedničku listu svih konkretnih primera u okviru ponuđenih situacija.

! Napomena: voditelj unapred priprema hamer papir za poster na kome ispisuje naslove situacija na osnovu priloga "U čemu učenici treba da učestvuju u odlučivanju?"

Predstavnici grupa saopštavaju rezultate grupnog rada.

Voditelj upisuje na poster konkretne primere vodeći računa da na kraju bude vidljivo oko kojih primera postoji najmanja / najveća saglasnost učesnika.

Kada je poster kompletiran vodi se diskusija s ciljem da učesnicima pomogne da shvate da postoji mnogo različitih mišljenja o tome u kojim situacijama je potrebno obezbediti poštovanje prava učenika na participaciju u školi. Nezavisno od toga, pravo na participaciju je zagantovano i sistem obrazovanja (a time i sama škola) treba da obezbedi uslove za njegovo poštovanje. Kada i kako će se ono realizovati, zavisi od mnogo faktora, a jedan od njih je i spremnost samih učenika. (Zakonodavna rešenja, spremnost uprave i nastavnika, spremnost nadležnog ministarstva, spremnost samih učenika da iniciraju to pitanje, spremnost učenika da preuzmu odgovornost za učešće, itd.).

Kao pomoć u vođenju diskusije, voditelj koristi neka od navedenih pitanja:

- *Gde postoji najveće slaganje oko učešća učenika u odlučivanju? Zašto?*
- *Zašto vam je posebno važno da učenici učestvuju u odlučivanju u tim situacijama?*
- *Koje su to situacije gde se javljaju samo pojedinačna mišljenja? Zašto?*
- *Koje od ovih situacija procenjujete kao realno ostvarljive?*
- *Od čega zavisi da li će one zažveti? Da li su za to uvek potrebni posebni zakoni ili samo neki propisi na nivou škole?*
- *Da li su odrasli (uprava škole, nastavnici) po vašoj proceni spremni da omoguće učenikima veći stepen učešća? Zašto?*
- *Koliko ste vi sami spremni da se zalazete za veće učešće u odlučivanju? Da li to znači i vašu veću odgovornost?*

ZAVRŠNA AKTIVNOST: ŽELIMO DA UTIČEMO (35')

A (35')

Sedeći u velikom krugu voditelj radionice predstavlja učesnicima sledeću situaciju:

Zamislite trenutnu situaciju koja postoji u vašoj školi. Razmislite o tome koji odnosi vladaju između učenika, između učenika i nastavnika, kao i između učenika, nastavnika i uprave škole. Ono što možemo da primetimo jeste da se često u ovim odnosima javljaju sukobi u komunikaciji i nerazumevanje one "druge" strane.

Uzroci koji su doveli do ovakve situacije su brojni. Sa druge strane razmišljate kako bi se ovakvo stanje moglo promeniti. Na primer, čuli ste da se u susednoj školi realizuje program nenasilne komunikacije i vršnajčke medijacije. Ideja ovog programa je da se popravi odnos tj. komunikacija svih strana koje su deo školskog života kao i da se smanji broj sukoba koji postoje u školi. Znači, postoje načini da se realni problem, koji postoji u našoj školi, reši.

Nakon uvodne instrukcije, voditelj deli učesnike u četiri grupe.

Kada su grupe formirane, voditelj kaže: *"Tema koju smo izabrali kao nešto do čega nam je stalo i na čemu bismo želeli da se angažujemo možemo nazvati PROBLEMOM na čijem rešavanju želimo da radimo. Predstavite sada jedni drugima kako svako od vas vidi problem koji smo izabrali".*

Voditelj objašnjava da problem koji su izabrali predstavlja početno stanje akcije / projekta i poziva grupe da pri dnu većeg papira ukratko napišu problem. Takođe, voditelj podstiče učesnike i da tako formulisanom problemu dodele poseban kraći naziv (ako smatraju da je to potrebno) pod kojim će planirati svoju akciju / projekat.

Kada su učesnici završili, voditelj ih poziva da na vrhu papira formulišu cilj koji žele svojom akcijom / projektom da postignu i da povuku strelicu od početnog stanja (problema) ka cilju (očekivanom rešenju).

! Napomena - ako je potrebno, voditelj pomaže grupama oko formulisanja problema / naziva projekta, odnosno konačnog cilja.

Predstavnici grupa izveštavaju o načinu na koji su definisali izabrani problem. Čuvaju ovako pripremljen poster za sledeću radionicu.

Materijal za rad za učesnike – “U ČEMU UČENICI TREBA DA UČESTVUJU U ODLUČIVANJU?”

Navedi situacije iz školskog života u kojima bi učenici (po tvojoj proceni) trebalo da iskažu svoje mišljenje, da se njihovo mišljenje uvaži, odnosno, u čemu bi trebalo da učestvuju u odlučivanju.

REDOVNA NASTAVA

DOPUNSKA I DODATNA NASTAVA

ŠKOLSKE SEKCIJE

UČENIČKA UDRUŽENJA I ORGANIZACIJE

UPRAVLJANJE ŠKOLOM

PROSTORNA I VREMENSKA ORGANIZACIJA

VII Radionica: Planiranje akcije (105 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da omogući učesnicima da steknu uvid u moguće efekte njihove akcije i postojanje olakšavajućih i otežavajućih faktora u realizaciji.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- analiza mogućih efekata projekta,
- analiza olakšavajućih i otežavajućih faktora.

MATERIJAL za rad:

- papiri, olovke, flomasteri,
- prilog "Dijagram uticaja" - za svakog učesnika,
- prilog "I početno stanje - cilj" za svaku grupu,
- prilog "II početno stanje - cilj" za svaku grupu.

UVODNA AKTIVNOST: MOGUĆI EFEKTI (30')

A (30')

Učesnici su u svojim malim grupama, kao i na prethodnoj radionici, i rade na primeru koji su započeli u prethodnoj radionici – prevencija sukoba tj. vršnjačka medijacija.

Voditelj naglašava: *"Pre nego što počnemo sa razradom projekta i planiranjem konkretnih aktivnosti, važno je da prethodno razmislimo o tome kakve sve posledice naša akcija/projekat može imati na različite pojedince i grupe kojih se taj problem tiče. Na neke pojedince i grupe naša akcija može imati pozitivne efekte, a na neke to može delovati i negativno."*

Svaki učesnik dobija primerak "Dijagrama uticaja" i voditelj ukratko objašnjava primer koji se zasniva na stvarnom projektu. (Deca u domu bez roditeljskog staranja su planirala formiranje neke vrste upravnog odbora u kome bi zajedno sa odraslima odlučivali o svim pravilima i organizaciji života u domu.)

! Napomena – prilog "Dijagram uticaja" sa definicijom problema o realizaciji aktivnosti vezanih za primenu projekta vršnjačke medijacije u školi, može da posluži voditelju, kao jedan od modela, kako bi učesnici mogli da naprave svoje stablo, i da mu olakša praćenje rada grupa. Ovaj prilog se nedeli učesnicima.

Voditelj poziva učesnike da na listu papira naprave sličnu shemu (ili stablo koje se grana) na kojoj će biti predstavljeni svi oni na koje njihov projekat može imati nekakav uticaj.

! Napomena – voditelj obilazi grupe, ostavlja im kraće vreme za ovaj zadatak.

Nakon toga, učesnici treba da izaberu 2-3 grane/grupe koje procenjuju kao najvažnije i za svaku od njih treba da razmotre KAKVE sve posledice njihov projekat može imati po njih.

Aktivnost se završava bez razmene već samo završnim komentaram voditelja u kome naglašava da je važno o ovome voditi računa pre nego što počnemo s realizacijom neke aktivnosti ili projekta zato što uvek moramo voditi računa o tome kakve sve efekte možemo izazvati. Ti efekti mogu biti pozitivni, ali se može desiti da zalažući se za poštovanje svog prava prekršimo prava drugih. Takođe, moramo da vodimo računa da neke posledice koje proizilaze iz naše aktivnosti, ne dovedu do nove situacije sukoba tj. konflikta. Zbog ovoga je bitno da smo svesni potreba svih strana, na koje naš projekat može uticati.

CENTRALNA AKTIVNOST: POMAŽE ILI ODMAŽE

A (20')

Učesnici su i dalje u svojim grupama i ispred sebe imaju svoj poster iz prethodne radionice "Problem/naziv – cilj".

Voditelj deli grupama prilog "I Početno stanje – cilj" i poziva ih da ZA POČETAK razmisle o tome šta je to sve što im može pomoći, olakšati da ostvare svoj cilj. To mogu biti pojedinci, organizacije, događaji ili situacije. Treba da ih predstave STRELICOM PREMA GORE S LEVE STRANE puta do cilja.

! Napomena – voditelj obilazi grupe i pomaže im, upućuje ih i na sadržaj priloga kao pomoć u razmišljanju.

Nakon što su učesnici obavili zadatak, voditelj ih poziva da izaberu onu liniju koju smatraju najsnažnijom, najvažnijom (ono što bi im po njihovoj proceni bilo od najveće pomoći u realizaciji akcije) i da je označe podebljavanjem.

B (20')

Voditelj podseća učesnike da ne ide uvek sve lako i da uvek postoje i one okolnosti, pojedinci ili grupe koje odmažu, otežavaju ostvarenje plana.

Istim postupkom kao i u prethodnom koraku, učesnici razmišljaju o otežavajućih faktorima, označavaju ih STRELICOM PREMA DOLE S DESNE STRANE puta do cilja, i potom biraju i pojačavaju onu koja je najznačajnija.

C (10')

"Napredovanje ka cilju možemo podstaći na dva načina – tako što ćemo JAČATI one sile koje nam POMAŽU, ili ćemo SLABITI one sile koje nam ODMAŽU."

Voditelj poziva učesnike da ovaj put izaberu najjaču silu koja odmaže/otežava, da uzmu novi papir i da tu silu koja otežava označe kao NOVO POČETNO STANJE.

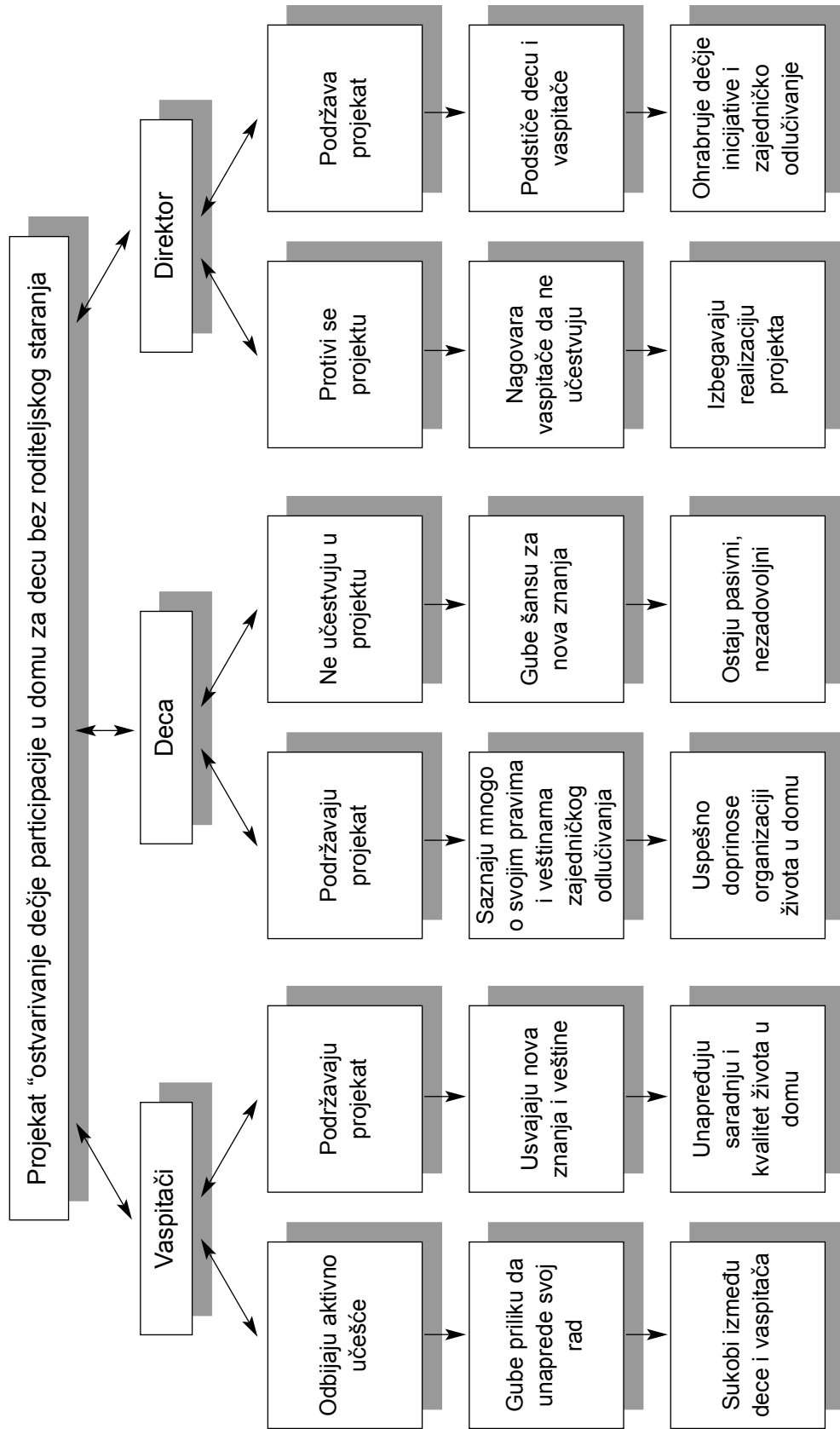
Voditelj deli grupama prilog "II Početno stanje – cilj i objašnjava (koristeći se i prilogom "I početno stanje – cilj") na primeru kako su deca u domu radeći na svom problemu istom metodom došla do faktora koji im najviše odmaže i izabrali ga kao novo početno stanje i osnovu za preduzimanje konkretne akcije, zato što je na prvobitan način formulisan problem bio suviše širok i težak za ostvarenje.

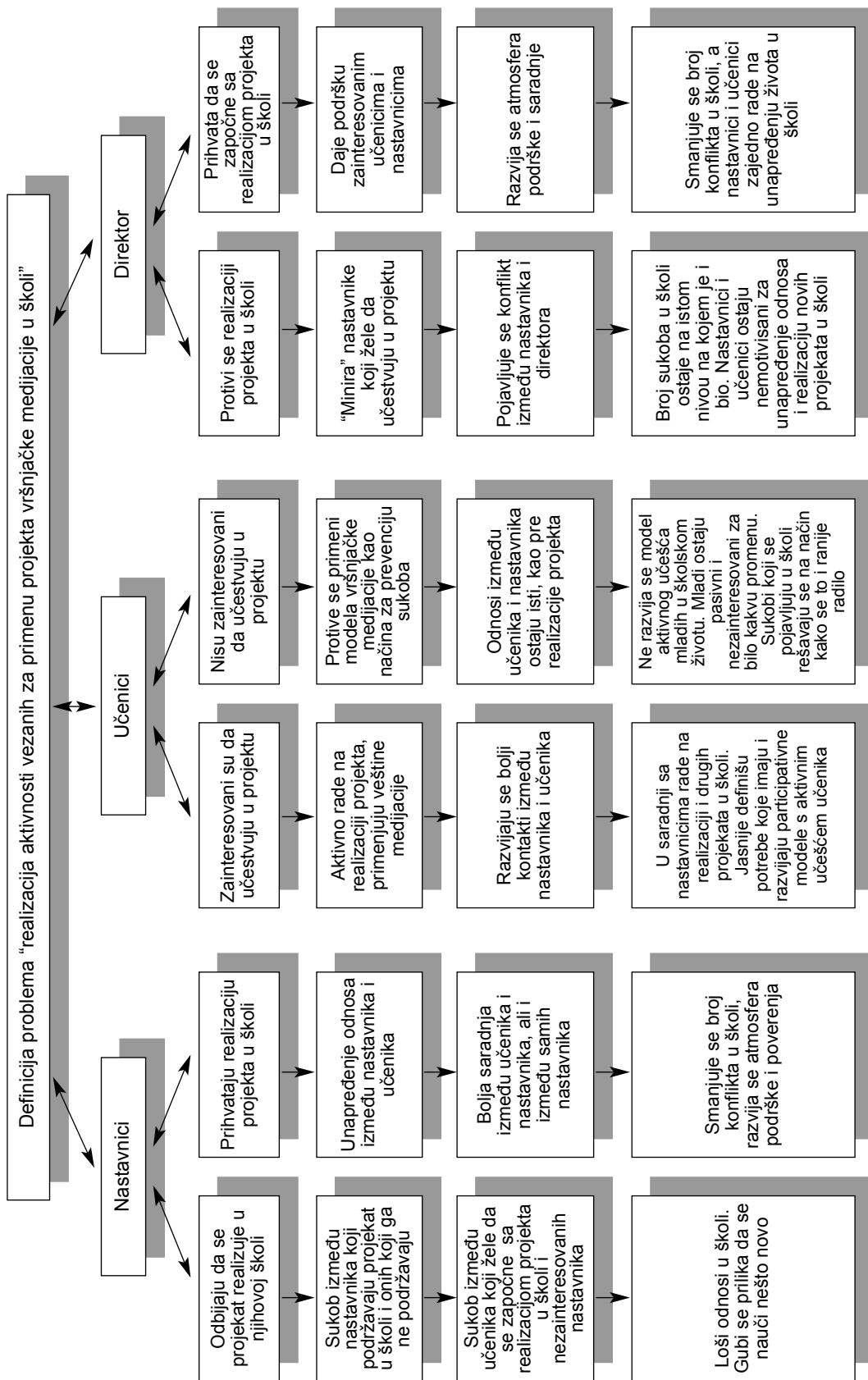
"Novo počeno stanje zahteva i formulisanje novog, konkretnog cilja". Učesnici formulišu novi cilj i upisuju ga pri vrhu lista papira. Voditelj obilazi grupe i pomaže im.

D (10')

Grupe predstavljaju svoj konačan izbor problema i cilja. Sledi kraća razmena i komentar voditelja da će na sledećoj radionici raditi na razradi konkretnih koraka koje treba preduzeti da bi realizovali svoje projekte.

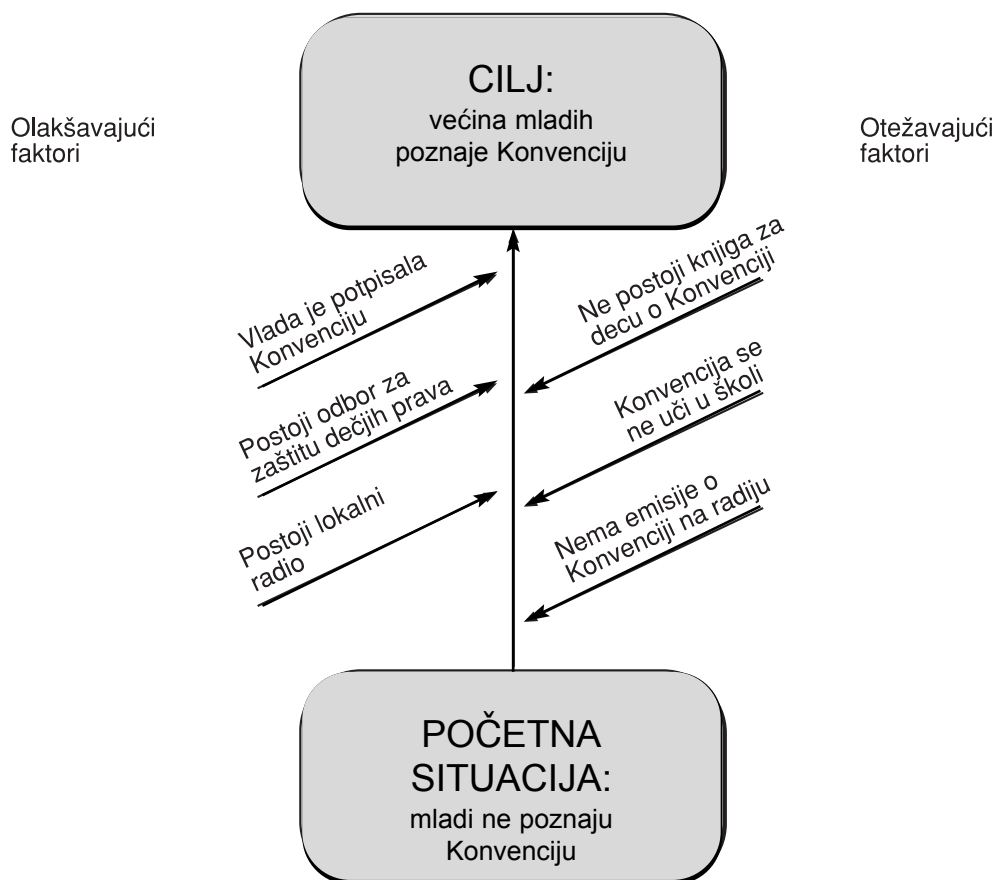
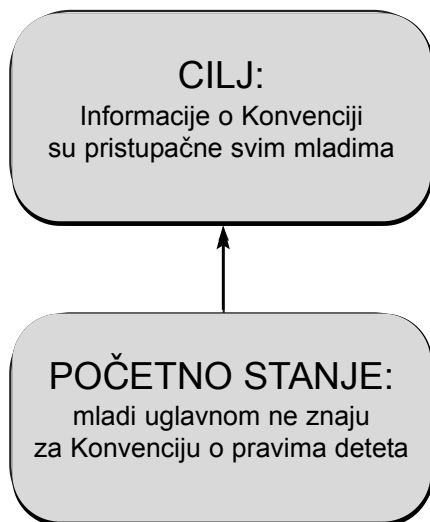
Prilog za učesnike - "PRIMER DIJAGRAMA UTICAJA"

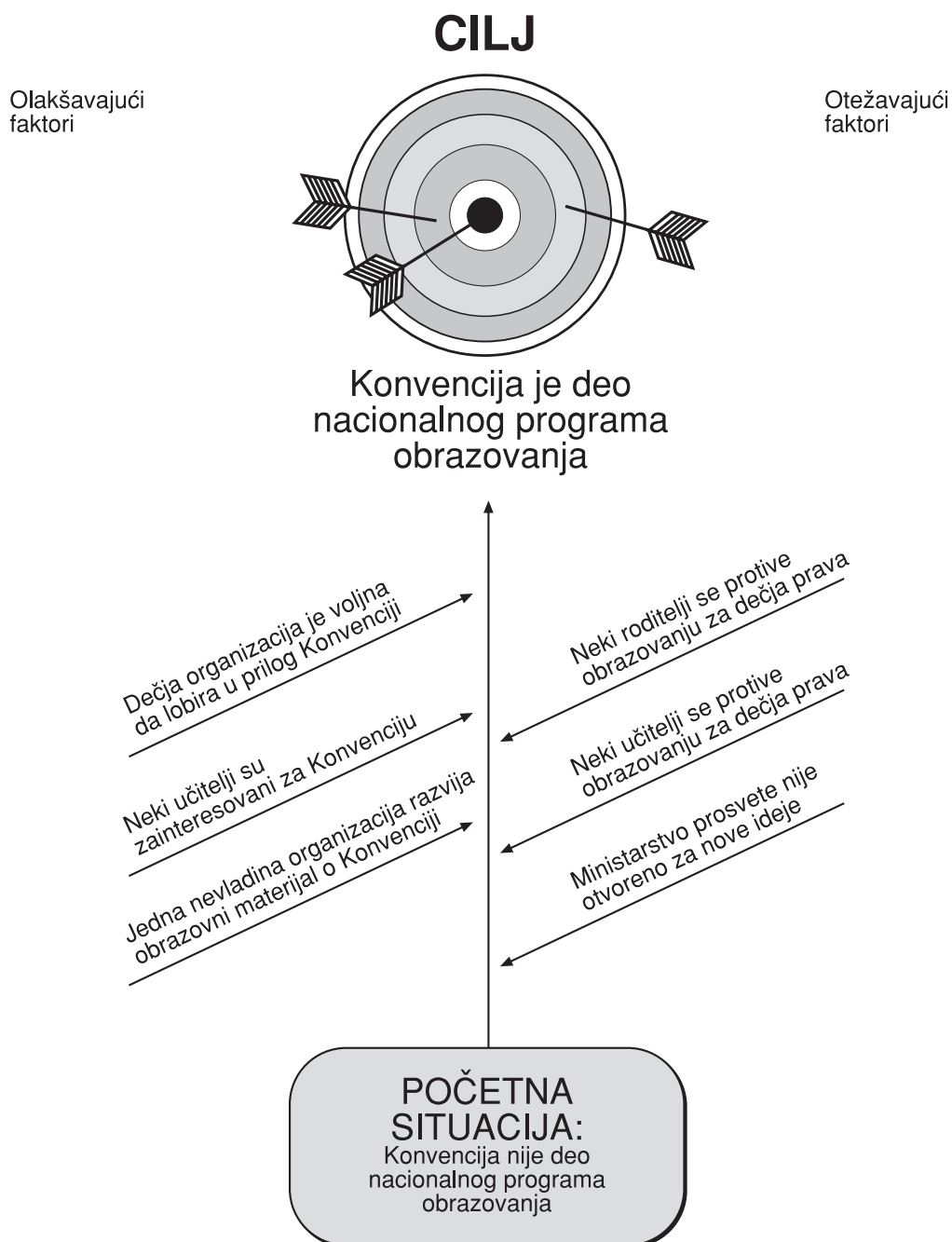

Prilog za voditelja - "PRIMER DIJAGRAMA UTICAJA"

Prilog za učesnike - "I početno stanje - cilj"

Prilog za učesnike - "II početno stanje - cilj"

VIII Radionica: Finalizacija plana akcije (145 – 165 minuta)

CILJ:

Cilj ove radionice je da omogući učesnicima da, kroz aktivno učešće, upotpune znanja neophodna za planiranje i izvođenje akcije.

PROCES se odvija kroz sledeće korake:

- pregled neophodnih aktivnosti,
- izrada vremenskog plana aktivnosti.

MATERIJAL za rad:

- papiri A4 isečeni na listiće (desetak za svaku grupu),
- olovke, flomasteri, markeri,
- pakpapir ili veći papir - za svaku grupu,
- prilog "Lista pitanja" - za svaku grupu.

CENTRALNA AKTIVNOST: ŠTA I KADA

A (15')

Voditelj podstiče učesnike da razmisle i razmotre šta sve konkretno treba da urade kako bi realizovali svoj plan akcije. Na putu od početnog stanja do cilja ima niz koraka/aktivnosti koje je potrebno preduzeti, a njih je neophodno unapred isplanirati.

Voditelj deli grupama prilog "Lista pitanja" i isečene papiriće. Poziva ih da ovu listu pitanja koriste kao podsetnik i pomoć u razmišljanju o tome šta sve konkretno treba da urade. Svaki korak/aktivnost treba da zapišu na posebnom listiću.

B (10')

Voditelj podseća učesnike da sve to što su isplanirali kao korake/aktivnosti ne može odjednom da se uradi. Zato je potrebno napraviti tzv. "vremensku skalu aktivnosti".

Učesnici treba da na pakpapirima nacrtaju vodoravnu liniju sa strelicom nadesno, pri čemu levi kraj predstavlja početak, a desni kraj završetak akcije. Papiriće sa koracima/aktivnostima rapoređuju duž linije počevši od onoga što prvo treba da se uradi, pa onda redom do poslednjeg.

C (10')

Osim redosleda koraka, važno je predvideti i trajanje svake pojedinačne aktivnosti. Na takav način dolazimo do procene ukupnog trajanja akcije. Ono što je, takođe, važno, jeste i definisanje tačnog vremena (datuma) početka akcije i planiranje očekivanog roka završetka.

Učesnici rade na zadatku, voditelj obilazi grupe i pomaže ih ako je potrebno.

D (10')

Kod planiranja neke akcije od izuzetnog je značaja i znati ko će šta uraditi, mora postojati precizan dogovor oko toga ko preuzima odgovornost za koju aktivnost.

Voditelj poziva učesnike da u okviru svojih grupa isplaniraju i raspodelu zaduženja.

Aktivnost se završava uputstvom voditelja da će u drugom, završnom delu radionice svaka grupa predstaviti svoj plan akcije. Pauzu koja sledi mogu iskoristiti za to da se dogovore oko načina prezentacije. Bitno je da predstavljanje plana akcije ne sme da traje duže od 10 minuta.

E (80-100' vreme trajanja zavisi od broja grupa)

Grupe predstavljaju svoje planove akcije.

Posle svake prezentacije slede pitanja i komentari ostalih učesnika, a potom voditelj daje svoj komentar oslanjajući se na pitanja iz priloga "Lista pitanja". Voditelj treba da bude pozitivan, da najpre istakne sve što je dobro u planu akcije, a kritiku da uobliči u sugestiju.

! Napomena – u slučaju da neka grupa zaista želi da realizuje projekat, ili ako voditelj proceni da bi neki projekat imao realne šanse da bude ostvaren, ponuditi mogućnost daljih konsultacija i pomoći nakon ovog programa radionica.

Materijal za učesnike – "LISTA PITANJA"

- Da li će nam biti potrebna nečija DOZVOLA za ostvarenje naše akcije?
 - Āija? Kako ćemo stupiti u kontakt s njima?
 - Kako ćemo im predstaviti svoju akciju / kako ćemo ih 'ubediti'?
- KOME je naša akcija neposredno namenjena?
 - Vršnjacima, profesorima, roditeljima,.....Kako ćemo informisati o svojoj akciji?
 - Da li je potrebno da ih pozovemo da se uključe? Kako ćemo to uraditi?
- Da li će nam za izvođenje ovog projekta biti potrebne neke posebne VEŠTINE?
 - Da li nam je potrebna obuka kojom bismo savladali veštine prevencije sukoba ili posredovanja u sukobima?
 - Ko će nam pomoći da ih savladamo?
 - Ko bi sve trebalo da prođe ovu obuku? Da li uključiti i nastavnike?
- Da li je potrebno da pozovemo MEDIJE da proprate naše akcije?
- Da li će nam biti potreban PROSTOR za izvođenje aktivnosti?
 - Kakav prostor? Kako ćemo do njega doći?
- Da li izvođenje naše akcije zahteva određena SREDSTVA?
 - Šta nam je potrebno (novac, materijali, oprema, usluge)?
 - Kako ćemo ih obezbediti? Kome ćemo se obratiti?
- Kako ćemo MERITI USPEŠNOST našeg projekta?
 - Šta će biti pokazatelji uspešnosti?
- Kako ćemo čuvati PODATKE o realizaciji akcije?
 - Da li ćemo voditi zabeleške? Koje podatke ćemo skupljati i čuvati?
 - Kako ćemo napisati završni izveštaj?
- Da li očekujemo neke TEŠKOĆE u realizaciji našeg plana?
 - Koje su moguće prepreke na koje bismo mogli naići? Kako da ih sprečimo?

Konvencija o pravima deteta

Usvojena na Generalnoj skupštini UN, 20. novembra 1989.

Tekst

PREAMBULA

Države ugovornice ove Konvencije,

Smatrajući da, u skladu sa principima proklamovanim u Povelji Ujedinjenih nacija, priznavanje urođenog dostojanstva i jednakih i neotuđivih prava svih pripadnika ljudske zajednice predstavlja osnovu slobode, pravde i mira u svetu,

Imajući u vidu da su narodi Ujedinjenih nacija u Povelji ponovo potvrdili veru u osnovna ljudska prava i dostojanstvo i vrednost ljudske ličnosti i odlučili da doprinose društvenom napretku i podizanju životnog standarda u većoj slobodi,

Prihvatajući da su Ujedinjene nacije u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i međunarodnim paktovima o ljudskim pravima proklamovale i saglasile se da svakom pojedincu pripadaju sva prava i slobode sadržane u njima, bez obzira na rasu, boju kože, pol, jezik, veroispovest, političko i drugo ubeđenje, nacionalno ili društveno poreklo i imovinsko stanje, rođenje ili drugi status,

Podsećajući da su Ujedinjene nacije u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima proklamovale da detinjstvu pripadaju posebna briga i pomoć,

Uverene da porodici, kao osnovnoj jedinici društva i prirodnoj sredini za razvoj i blagostanje svih njenih članova a posebno dece, treba da bude pružena neophodna zaštita i pomoć kako bi mogla u potpunosti da preuzme odgovornosti u zajednici,

Prihvatajući da dete, u cilju potpunog i skladnog razvoja ličnosti, treba da raste u porodičnoj sredini, u atmosferi sreće, ljubavi i razumevanja,

Smatrajući da dete treba da bude u potpunosti pripremljeno da živi samostalno u društvu i da bude vaspitano u duhu ideala proklamovanih u Povelji Ujedinjenih nacija, a posebno u duhu mira, dostojanstva, tolerancije, slobode, ravnopravnosti i solidarnosti,

Nezvanični rezime glavnih odredbi

Preambula

Preambula podseća na osnovne principe Ujedinjenih nacija i posebne odredbe određenih, relevantnih ugovora i deklaracija o ljudskim pravima. Ona potvrđuje da je deci, usled njihove osetljivosti, potrebna posebna briga i zaštita i posebno ističe primarnu ulogu porodice u nezi i zaštiti deteta. U njoj se takođe reafirmišu: neophodnost pravne i druge zaštite deteta pre i posle rođenja, važnost poštovanja kulturnih vrednosti zajednice iz koje dete potiče i vitalna uloga međunarodne saradnje u zaštiti prava deteta.

Imajući u vidu da je potreba za proširivanjem posebne brige za dete izražena u Ženevskoj deklaraciji o pravima deteta iz 1924. godine i u Deklaraciji o pravima deteta koji su usvojile Ujedinjene nacije 1959. godine i priznata u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, u Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (posebno u članovima 23 i 24), u Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (posebno u članu 10) i u statutima i odgovarajućim instrumentima specijalizovanih agencija i međunarodnih organizacija koje se bave zaštitom dece,

Imajući u vidu, kako je naznačeno u Deklaraciji o pravima deteta koju je usvojila Generalna skupština 20. novembra 1959. godine, da su "detetu, sa obzirom na njegovu fizičku i mentalnu nezrelost, potrebni posebna zaštita i briga, uključujući odgovarajuću pravnu zaštitu kako pre, tako i posle rođenja",

Podsećajući na odredbe Deklaracije o socijalnim i pravnim principima koji se odnose na zaštitu i blagostanje dece, sa posebnim osvrtom na nacionalno i međunarodno starateljstvo i usvojenje, Pravila Ujedinjenih nacija o minimalnim standardima za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila) i Deklaraciju o zaštiti žena i dece u slučaju vanrednog stanja i oružanog sukoba,

Prihvatajući da u svim zemljama sveta ima dece koja žive u izuzetno teškim uslovima i da je takvoj deci neophodna posebna briga,

Posvećujući dužnu pažnju značaju tradicija i kulturnih vrednosti svakog naroda za zaštitu i skladan razvoj deteta,

Prihvatajući značaj međunarodne saradnje za poboljšanje uslova života dece u svim zemljama, posebno u zemljama u razvoju,

Saglasile su se o sledećem:

I DEO

Član 1.

Za potrebe ove Konvencije dete je svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, ukoliko se, po zakonu koji se primenjuje na dete, punoletstvo ne stiće ranije.

(1) Definicija deteta

Detetom se smatra osoba ispod 18 godina, ukoliko se zakonom date zemlje punoletstvo ne stiće ranije.

Član 2.

1. Države ugovornice ove Konvencije će poštovati i obezbeđivati prava utvrđena ovom Konvencijom svakom detetu koje se nalazi pod njihovom jurisdikcijom bez ikakve diskriminacije i bez obzira na rasu, boju kože, pol, jezik, veroispovest, političko ili drugo uverenje, nacionalno, etničko ili socijalno poreklo, imovinsko stanje, onesposobljenost, rođenje ili drugi status deteta, njegovog roditelja ili zakonskog staratelja.

2. Države ugovornice će preduzeti sve odgovarajuće mere kako bi se obezbedila zaštita deteta od svih oblika diskriminacije ili kažnjavanja zasnovanog na statusu, aktivnostima, izraženom mišljenju ili uverenju detetovih roditelja, zakonskih staratelja ili članova porodice.

Član 3.

1. U svim aktivnostima koje se tiču dece, bez obzira da li ih preduzimaju javne ili privatne institucije socijalnog staranja, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tela, najbolji interesi deteta biće od prvenstvenog značaja.

2. Države ugovornice se obavezuju da detetu obezbede takvu zaštitu i brigu koja je neophodna za njegovu dobrobit, uzimajući u obzir prava i obaveze njegovih roditelja, zakonskih staratelja ili drugih pojedinaca koji su pravno odgovorni za dete i u tom cilju će preduzeti sve odgovarajuće zakonodavne i administrativne mere.

3. Države ugovornice će obezbediti da se institucije, službe i ustanove odgovorne za brigu ili zaštitu dece prilagode standardima koje su utvrdili nadležni organi, posebno u oblasti sigurnosti, zdravlja, u pogledu broja i podobnosti osoblja, kao i stručnog nadzora.

Član 4.

Države ugovornice će preduzeti sve potrebne zakonodavne, administrativne i ostale mere za ostvarivanje prava priznatih u ovoj Konvenciji. U pogledu ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, države ugovornice će preduzeti takve mere maksimalno koristeći svoja raspoloživa sredstva, a gde je to potrebno, u okviru međunarodne saradnje.

Član 5.

Države ugovornice će poštovati odgovornosti, prava i dužnosti roditelja ili, gde je takav slučaj, članova šire porodice ili zajednice, kako je predviđeno lokalnim običajima, zakonskih staratelja ili drugih osoba zakonski odgovornih za dete, da bi se omogućilo, na

(2) Nediskriminacija

Sva prava primenjuju se na svu decu bez diskriminacije. Države imaju obavezu da štite decu od svih oblika diskriminacije i da preduzimaju pozitivne akcije u cilju promocije njihovih prava.

(3) Najbolji interesi deteta

Svi postupci koji se tiču deteta preduzimaće se u skladu sa njegovim najboljim interesima. Države će obezbediti odgovarajuću brigu o detetu u slučaju kada roditelji ili staratelji to ne čine.

(4) Ostvarivanje prava

Države moraju da učine sve što je u njihovoj moći da bi se prava predviđena ovom Konvencijom ostvarila.

(5) Prava i obaveze roditelja u odnosu na razvojne mogućnosti deteta

Države moraju poštovati prava i odgovornost roditelja, odnosno proširene porodice, da usmeravaju i savetuju dete u vezi njegovih prava, shodno njegovim razvojnim mogućnostima.

način koji je u skladu sa razvojnim mogućnostima deteta, odgovarajuće usmeravanje i savetovanje u ostvarivanju prava priznatih ovom Konvencijom.

Član 6.

1. Države ugovornice priznaju da svako dete samim rođenjem ima pravo na život.

2. Države ugovornice će obezbediti u najvećoj mogućoj meri opstanak i razvoj deteta.

Član 7.

1. Dete će biti registrovano odmah nakon rođenja i imaće od rođenja pravo na ime, pravo na sticanje državljanstva i koliko je to moguće, pravo da zna ko su mu roditelji i pravo na njihovo staranje.

2. Države ugovornice će obezbediti primenu ovih prava u skladu sa svojim nacionalnim zakonom i svojim obavezama u skladu s odgovarajućim međunarodnim instrumentima iz ove oblasti, posebno u slučajevima u kojima bi dete u suprotnom bilo apatrid.

Član 8.

1. Države ugovornice se obavezuju da poštuju pravo deteta na očuvanje identiteta, uključujući državljanstvo, ime i porodične odnose u skladu sa zakonom, bez nezakonitog mešanja.

2. U slučajevima kada je dete nezakonito lišeno nekih ili svih elemenata svog identiteta, države ugovornice će obezbediti odgovarajuću pomoć i zaštitu kako bi mu što pre bio vraćen identitet.

Član 9.

1. Države ugovornice će obezbediti da dete ne bude odvojeno od svojih roditelja protiv njihove volje, osim kada nadležne vlasti, uz sudski nadzor, odrede u skladu sa važećim zakonom i postupkom, da je takvo odvajanje neophodno u najboljem interesu deteta. Takva odluka može biti neophodna u određenom slučaju, kao npr. ako roditelji zlostavljaju ili zanemaruju dete ili žive odvojeno pa se mora doneti odluka o mestu stanovanja deteta.

2. U svakom postupku koji proizilazi iz stava 1 ovog člana, sve zainteresovane strane imaće mogućnost da učestvuju u postupku i da iznesu svoje mišljenje.

3. Države ugovornice će poštovati pravo deteta odvojenog od jednog ili oba roditelja da redovno održava lične odnose i neposredne kontakte sa oba roditelja, osim ako je to u suprotnosti sa najboljim interesima deteta.

(6) Opstanak i razvoj

Svako dete ima neotuđivo pravo na život, a država ima obavezu da obezbedi njegov opstanak i razvoj.

(7) Ime i državljanstvo

Dete ima pravo na ime od rođenja. Dete ima pravo na sticanje državljanstva i, ukoliko je moguće, pravo da zna svoje roditelje i da bude čuvano od strane roditelja.

(8) Očuvanje identiteta

Država ima obavezu da štiti i ukoliko je potrebno obezbedi ponovno uspostavljanje svih bitnih aspekata detetovog identiteta. To uključuje ime, državljanstvo i porodične veze.

(9) Odvajanje od roditelja

Dete ima pravo da živi sa svojim roditeljima, osim u slučaju kada se u odgovarajućem postupku oceni da je odvajanje od roditelja u najboljem interesu deteta. Dete ima pravo da održava kontakt sa oba roditelja ukoliko je odvojeno od jednog od njih ili od oba roditelja.

4. U slučajevima kada je razdvajanje posledica mere koju je preduzela država ugovornica, kao što je pritvor, hapšenje, egzil, deportacija ili smrt (uključujući smrt koja je nastupila iz bilo kog razloga dok je osoba pod merom države) jednog ili oba roditelja deteta, ta država ugovornica će, na zahtev, pružiti roditeljima, detetu ili, prema okolnostima, nekom drugom članu porodice, neophodne informacije o tome gde se nalazi odsutni član (članovi) porodice, osim ako bi pružanje takve informacije bilo štetno po dobrobit deteta. Države ugovornice će dalje osigurati da samo podnošenje takvog zahteva ne proizvede nikakve negativne posledice po osobu (osobe) na koju se odnosi.

Član 10.

1. U skladu sa obavezom država ugovornica, shodno članu 9, stav 1, zahtevi deteta ili njegovih roditelja da uđe na teritoriju države ugovornice ili je napusti radi ponovnog spajanja porodice, države ugovornice će rešavati na pozitivan, human i ekspeditivan način. Države ugovornice će dalje obezbediti da podnošenje takvog zahteva ne prouzrokuje nikakve štetne posledice za podnosiocima i članovima njihove porodice.

2. Dete čiji su roditelji nastanjeni u različitim državama će imati pravo da, osim u izuzetnim okolnostima, redovno održava lične odnose i neposredne kontakte sa oba roditelja. U tom cilju i u skladu sa obavezom država ugovornica shodno članu 9, stav 2, države ugovornice će poštovati pravo deteta i njegovih roditelja da napuste svaku zemlju, uključujući i sopstvenu, kao i da uđu u svoju zemlju. Pravo na napuštanje bilo koje zemlje, biće podložno samo ograničenjima propisanim zakonom i koja su potrebna radi zaštite nacionalne bezbednosti, javnog poretka (*ordre public*), javnog zdravlja ili morala ili prava i sloboda drugih i koja su u skladu sa ostalim pravima priznatim u ovoj Konvenciji.

Član 11.

1. Države ugovornice će preduzeti mere za borbu protiv nezakonitog prebacivanja i zadržavanja dece u inostranstvu.

2. U tom cilju, države ugovornice će podsticati zaključivanje bilateralnih ili multilateralnih sporazuma ili pristupanje postojećim sporazumima.

Član 12.

1. Države ugovornice će obezbediti detetu koje je sposobno da formira svoje sopstveno mišljenje, pravo slobodnog izražavanja tog mišljenja o svim pitanjima koja se tiču deteta, s tim što se mišljenju deteta posvećuje dužna pažnja u skladu sa godinama života i zrelošću deteta.

(10) Spajanje porodice

Deca i njihovi roditelji imaju pravo da napuste bilo koju zemlju i da uđu u svoju zemlju u cilju spajanja porodice ili održavanja odnosa između dece i roditelja.

(11) Nezakonito prebacivanje i nevraćanje dece

Država ima obavezu da predupredi kidnapovanje i zadržavanje dece u inostranstvu, bilo da to radi roditelj ili neko drugi i da u tim slučajevima preduzima odgovarajuće mere.

(12) Izražavanje mišljenja

Dete ima pravo na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču.

2. U tom cilju, detetu će posebno biti pružena mogućnost da bude saslušano u svim sudskim i administrativnim postupcima koji se tiču deteta, bilo neposredno ili preko zastupnika ili odgovarajućeg organa, na način koji je u skladu sa procesnim pravilima nacionalnog zakona.

Član 13.

1. Dete ima pravo na slobodu izražavanja; pravo obuhvata slobodu da traži, prima i daje informacije i ideje svih vrsta bez obzira na granice, bilo usmeno, pismeno ili štampano, u umetničkoj formi ili preko bilo kog drugog sredstva informisanja po izboru deteta.

2. Primena ovog prava može biti predmet određenih ograničenja, ali samo takvih koja su određena zakonom i neophodna:

(a) radi poštovanja prava ili ugleda drugih; ili

(b) radi zaštite nacionalne bezbednosti ili javnog poretka (*ordre public*), ili javnog zdravlja ili morala.

Član 14.

1. Države ugovornice će poštovati pravo deteta na slobodu misli, savesti i veroispovesti.

2. Države ugovornice će poštovati prava i obaveze roditelja i, u određenim slučajevima zakonskih staratelja, radi usmeravanja deteta na ostvarivanje njegovog prava na način koji je u skladu s razvojnim sposobnostima deteta.

3. Sloboda izražavanja veroispovesti ili uverenja može biti predmet samo takvih ograničenja koja su određena zakonom i potrebna da zaštite javnu sigurnost, poredak, zdravlje, ili moral i osnovna prava i slobode drugih.

Član 15.

1. Države ugovornice će priznati pravo deteta na slobodu udruživanja i slobodu mirnog okupljanja.

2. Ostvarivanju ovih prava ne mogu biti postavljena nikakva ograničenja, osim onih koja su u skladu sa zakonom i koja su neophodna u demokratskom društvu i u interesu su nacionalne sigurnosti ili javne bezbednosti, javnog poretka (*ordre public*), zaštite javnog zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih.

Član 16.

1. Nijedno dete neće biti izloženo proizvoljnom ili nezakonitom mešanju u njegovu privatnost, porodicu,

(13) Sloboda izražavanja

Dete ima pravo da slobodno izražava svoje poglede, da traži, prima i saopštava informacije i ideje svih vrsta i na razne načine, bez obzira na granice.

(14) Sloboda misli, savesti i veroispovesti

Država će poštovati pravo deteta na slobodu misli, savesti i veroispovesti i pravo i obavezu roditelja da ih u tome usmeravaju.

(15) Sloboda udruživanja

Deca imaju pravo na slobodu udruživanja i slobodu mirnog okupljanja.

(16) Zaštita privatnosti

Deca imaju pravo na zaštitu od mešanja u njihovu privatnost, dom, porodicu i ličnu

dom ili prepisku, niti nezakonitim napadima na njegovu čast i ugled.

prepisku i pravo na zaštitu svoje časti i ugleda

2. Dete ima pravo na zakonsku zaštitu protiv takvog mešanja ili napada.

Član 17.

Države ugovornice uvažavaju značajnu ulogu sredstava javnog informisanja i obezbediće da dete ima pristup informacijama i materijalima iz različitih nacionalnih i međunarodnih izvora, posebno onih koji su usmereni na razvoj njegovog socijalnog, duhovnog i moralnog dobra i fizičkog i mentalnog zdravlja. U tom cilju, države ugovornice će:

(17) Pristup odgovarajućim informacijama

Država će obezbediti da deca imaju pristup informacijama i materijalima iz različitih izvora. Država će podsticati sredstva javnog informisanja da šire informacije od društvene i kulturne koristi za dete i preduzimati mere da decu zaštiti od štetnih informacija i materijala.

(a) podsticati sredstva javnog informisanja da šire informacije i materijal od društvenog i kulturnog interesa za dete u skladu sa duhom člana 29;

(b) podsticati međunarodnu saradnju u izradi, razmeni i širenju takvih informacija i materijala iz različitih kulturnih, nacionalnih i međunarodnih izvora;

(c) podsticati izdavanje i distribuciju dečjih knjiga;

(d) podsticati sredstva javnog informisanja da posvete posebnu pažnju jezičkim potrebama deteta koje pripada manjinskoj grupi ili je domorodac;

(e) podsticati razvoj odgovarajućih smernica za zaštitu deteta od informacija i materijala štetnih po njegovo dobro, imajući u vidu odredbe članova 13 i 18.

Član 18.

1. Države ugovornice će uložiti najveće napore da se obezbedi priznavanje principa da oba roditelja imaju zajedničku odgovornost u podizanju i razvoju deteta. Roditelji ili, u zavisnosti od slučaja, zakonski staratelji imaju prevashodnu odgovornost za podizanje i razvoj deteta. Najbolji interesi deteta će biti njihova osnovna briga.

(18) Odgovornost roditelja

Oba roditelja imaju zajedničku odgovornost za podizanje deteta. Država će pružiti pomoć roditeljima u ostvarivanju odgovornosti za podizanje dece i obezbediti razvoj ustanova, kapaciteta i službi za zaštitu i brigu o deci.

2. U cilju garantovanja i unapređivanja prava iz ove Konvencije, države ugovornice će pružiti odgovarajuću pomoć roditeljima ili zakonskim starateljima u ostvarivanju odgovornosti za podizanje deteta i obezbeđivati razvoj ustanova, kapaciteta i službi za zaštitu dece.

3. Države ugovornice će preduzeti odgovarajuće mere da obezbede da deca zaposlenih roditelja koriste usluge i kapacitete dečje zaštite koji im pripadaju.

Član 19.

1. Države ugovornice će preduzeti odgovarajuće zakonske, administrativne, socijalne i obrazovne mere za zaštitu deteta od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja, zapostavljanja ili nemarnog postupanja, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje, dok je pod brigom roditelja, zakonskih zastupnika ili bilo koje druge osobe koja se brine o detetu.

2. Takve zaštitne mere, treba, prema potrebi, da uključuju efikasne postupke za donošenje socijalnih programa za obezbeđivanje neophodne podrške detetu i onima koji se o detetu staraju, kao i drugih oblika zaštite i sprečavanja, utvrđivanja, prijavljivanja, prosljeđivanja, istrage, postupanja i praćenja slučajeva ovde navedenog zlostavljanja deteta i, po potrebi, obraćanja sudu.

Član 20.

1. Detetu koje je privremeno ili stalno lišeno porodične sredine ili kojem, u njegovom najboljem interesu, ne može biti dopušteno da u takvoj sredini ostane, imaće pravo na posebnu zaštitu i pomoć države.

2. Države ugovornice će u skladu sa svojim nacionalnim zakonima obezbediti alternativnu brigu za takvo dete.

3. Takva briga može da uključi, između ostalog, smeštaj u drugu porodicu, *kafalah* prema islamskom pravu, usvojenje ili, ako je neophodno, smeštaj u odgovarajuće ustanove za brigu o deci. Pri razmatranju rešenja, dužna pažnja će biti posvećena potrebi uspostavljanja kontinuiteta u podizanju deteta kao i etničkom, religioznom, kulturnom i jezičkom poreklu deteta.

Član 21.

Države ugovornice koje priznaju i/ili dozvoljavaju sistem usvajanja će obezbediti da najbolji interesi deteta budu od prevashodne važnosti i one će:

(a) obezbediti da usvojenje deteta odobravaju samo nadležni organi koji utvrđuju, u skladu sa odgovarajućim zakonima i postupkom i na osnovu svih relevantnih i pouzdanih informacija, da je usvojenje dopušteno s obzirom na status deteta u odnosu na roditelje, rodbinu i zakonske staratelje i da su se, ukoliko je tako propisano, zainteresovana lica saglasila sa usvojenjem nakon upoznavanja sa svim bitnim činjenicama, a na osnovu stručnih mišljenja u meri kojoj su ona nužna.

(19) Zaštita od zlostavljanja i zanemarivanja

Država će zaštititi dete od svih oblika maltretiranja dok je pod brigom roditelja ili drugih osoba koje se o njemu brinu i uspostaviće odgovarajuće programe prevencije i pomoći žrtvama zlostavljanja.

(20) Zaštita dece bez roditelja

Država je obavezna da obezbedi posebnu zaštitu deci lišenoj roditeljskog staranja i da osigura smeštaj takve dece u odgovarajuće alternativne porodice ili ustanove. U zbrinjavanju dece lišene roditeljskog staranja dužna pažnja će biti posvećena detetovom kulturnom poreklu.

(21) Usvojenje

U zemljama koje priznaju i dopuštaju usvojenje ono će biti izvedeno u skladu sa najboljim interesom deteta i to samo uz saglasnost nadležnih vlasti i uz mere zaštite deteta.

(b) priznati da se međudržavno usvojenje može smatrati alternativnim načinom brige o detetu, ukoliko se dete ne može smestiti u drugu porodicu ili biti usvojeno ili se o detetu ne može na pogodan način voditi briga u zemlji njegovog porekla;

(c) obezbediti da dete na koje se primenjuje međudržavno usvojenje uživa svu zaštitu i standarde jednake onima koji postoje u slučaju nacionalnog usvojenja;

(d) preduzeti sve odgovarajuće mere da obezbedi da u međudržavnom usvojenju smeštaj nema za posledicu neopravdanu finansijsku korist za one koji u tome učestvuju;

(e) unaprediti, kada je to pogodno, ciljeve ovog člana zaključivanjem bilateralnih ili multilateralnih dogovora ili sporazuma i nastojati da se u tom okviru obezbedi da smeštanje deteta u drugu zemlju sprovede nadležne vlasti ili organi.

Član 22.

1. Države ugovornice će preduzeti odgovarajuće mere da se obezbedi da dete koje traži izbeglički status ili koje se smatra izbeglicom u skladu sa važećim međunarodnim ili nacionalnim zakonom i postupkom, bilo da je bez pratnje, bilo da je u pratnji roditelja ili neke druge osobe, dobije odgovarajuću zaštitu i humanitarnu pomoć u uživanju prava utvrđenih ovom Konvencijom i drugim međunarodnim instrumentima o ljudskim pravima ili humanitarnom pravu, čije su one ugovornice.

2. U tom cilju, države ugovornice će obezbediti, ukoliko smatraju za shodno, saradnju u svim naporima Ujedinjenih nacija i drugih nadležnih međuvladinih ili nevladinih organizacija koje saraduju sa Ujedinjenim nacijama da zaštite takvo dete i da njemu/njoj pomognu da pronađe roditelje ili druge članove porodice, da bi se dobile informacije potrebne za ponovno sjedinjenje. U slučajevima kada roditelji ili drugi članovi porodice ne mogu biti pronađeni, detetu će biti pružena ista zaštita kao i svakom drugom detetu koje je stalno ili privremeno lišeno porodične sredine iz bilo kog razloga, kako je utvrđeno ovom Konvencijom.

Član 23.

1. Države ugovornice priznaju da dete sa fizičkim ili mentalnim smetnjama u razvoju treba da uživa pun i kvalitetan život, u uslovima koji obezbeđuju dostojanstvo, unapređuju samopouzdanje i olakšavaju njegovo aktivno učešće u zajednici.

(22) Deca izbeglice

Dete izbeglica ili dete koje traži izbeglički status ima pravo na posebnu zaštitu. Država ima obavezu da saraduje sa odgovarajućim organizacijama koje pružaju takvu zaštitu i pomoć.

(23) Deca sa smetnjama u razvoju

Dete sa fizičkim ili mentalnim smetnjama u razvoju ima pravo na posebnu negu, obrazovanje i osposobljavanje za rad, koji će mu obezbediti potpun i dostojan život i postizanje za njega najvišeg stepena samostalnosti i socijalne integracije.

2. Države ugovornice priznaju pravo deteta sa smetnjama u razvoju na posebnu brigu i ohrabrujuće i obezbeđivati, prema raspoloživim sredstvima, detetu koje ispunjava uslove i onima odgovornim za brigu o njemu, pružanje pomoći koja se zahteva i koja je primerena stanju deteta i mogućnostima roditelja ili drugih koji o detetu brinu.

3. Uvažavajući posebne potrebe deteta sa smetnjama u razvoju, pomoć koja se pruža u skladu sa stavom 2, biće besplatna, uvek kada je to moguće, uzimajući u obzir finansijske mogućnosti roditelja ili drugih koji brinu o detetu i biće osmišljena tako da obezbedi detetu sa smetnjama u razvoju delotvoran pristup i sticanje obrazovanja, obuke, zdravstvene zaštite, usluga rehabilitacije, pripremu za zapošljavanje i mogućnosti rekreacije na način koji vodi postizanju najveće moguće socijalne integracije i individualnog razvoja deteta, uključujući njegov kulturni i duhovni razvoj.

4. Države ugovornice će unapređivati, u duhu međunarodne saradnje, razmenu odgovarajućih informacija na polju preventivne zdravstvene zaštite i medicinskog, psihološkog i funkcionalnog lečenja deteta sa smetnjama u razvoju, uključujući i širenje i pristup informacijama o metodama rehabilitacije, obrazovanja i profesionalnih usluga, sa ciljem da omogući stranama ugovornicama da unaprede svoje sposobnosti i veštine i da prošire svoja iskustva u ovim oblastima. U tom smislu, posebno će se voditi računa o potrebama zemalja u razvoju.

Član 24.

1. Države ugovornice priznaju pravo deteta na uživanje najvišeg ostvarivog zdravstvenog standarda i na kapacitete za lečenje i zdravstvenu rehabilitaciju. Države potpisnice će nastojati da obezbede da nijedno dete ne bude lišeno prava pristupa takvim uslugama zdravstvene zaštite.

2. Države ugovornice će težiti punom ostvarivanju ovog prava, a posebno će preduzimati odgovarajuće mere:

(a) da smanje smrtnost odojčadi i dece;

(b) da obezbede pružanje potrebne medicinske pomoći i zdravstvene zaštite svoj deci sa naglaskom na razvoj primarne zdravstvene zaštite;

(c) da se bore protiv bolesti i nehranjenosti, uključujući i u okviru primarne zdravstvene zaštite, između ostalog kroz primenu raspoložive tehnologije i obezbeđenje snabdevanja adekvatnim hranljivim namirnicama i

(24) Zdravlje i zdravstvena zaštita

Dete ima pravo na najviši mogući standard zdravlja i zdravstvene zaštite. Države će posvetiti posebnu pažnju primarnoj zdravstvenoj zaštiti i prevenciji, zdravstvenom prosvetavanju i smanjenju smrtnosti odojčadi i dece. U tom smislu države će se uključiti u međunarodnu saradnju i težiti da nijedno dete ne bude lišeno mogućnosti efikasne zdravstvene zaštite.

čistom pitkom vodom, uzimajući u obzir opasnosti i rizike zagađenja životne sredine;

(d) da obezbede odgovarajuću zdravstvenu zaštitu majkama pre i posle porođaja;

(e) da omoguće da svi segmenti društva, a posebno roditelji i deca, budu informisani i da imaju pristup obrazovanju, kao i da im se pomogne u korišćenju osnovnih znanja o dečjem zdravlju i ishrani, prednosti dojenja, higijene, čistoće okoline i sprečavanju nesreća;

(f) da razvijaju preventivnu zdravstvenu zaštitu, savetovanje roditelja, obrazovanje i usluge za planiranje porodice.

3. Države ugovornice će preduzimati sve efikasne i odgovarajuće mere u cilju ukidanja tradicionalne prakse štetne po zdravlje dece.

4. Države ugovornice se obavezuju da unapređuju i podstiču međunarodnu saradnju u cilju postepenog postizanja potpune realizacije prava iz ovog člana. U tom smislu, posebno će se voditi računa o potrebama zemalja u razvoju.

Član 25.

Države ugovornice priznaju pravo detetu koje su nadležni organi zbrinuli u cilju staranja, zaštite ili lečenja njegovog fizičkog ili mentalnog zdravlja, na periodičnu proveru obezbeđenog tretmana i sve druge okolnosti od značaja za njegovo zbrinjavanje.

(25) Periodična provera zbrinjavanja

Dete koje je država zbrinula radi staranja, zaštite ili lečenja ima pravo na periodičnu proveru postupka i uslova.

Član 26.

1. Države ugovornice priznaju pravo svakog deteta na korišćenje socijalne zaštite, uključujući socijalno osiguranje, i preduzimaće potrebne mere za postizanje punog ostvarivanja ovog prava u skladu sa nacionalnim zakonom.

(26) Socijalna zaštita

Dete ima pravo na socijalnu zaštitu uključujući socijalno osiguranje.

2. Ove mere, ako je to moguće, treba da se sprovede uzimajući u obzir sredstva i položaj deteta i osoba koje su odgovorne za izdržavanje deteta, kao i sve druge bitne okolnosti vezane za takve zahteve koje je dete ili neko u njegovo ime podneo.

Član 27.

1. Države ugovornice priznaju pravo svakog deteta na životni standard koji odgovara detetovom fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom i socijalnom razvoju.

(27) Životni standard

Svako dete ima pravo na životni standard koji odgovara njegovom fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom i socijalnom razvoju. Roditelji imaju primarnu odgovornost da detetu obezbede adekvatan životni standard. Obaveza

2. Roditelj(i) ili drugi odgovorni za dete imaju prvenstvenu odgovornost da osiguraju, u okviru svojih

spособnosti i finansijskih mogućnosti, uslove života potrebne za razvoj deteta.

3. Države ugovornice će, u skladu sa nacionalnim uslovima i u okviru svojih mogućnosti, preduzeti potrebne mere da pomognu roditeljima i drugima odgovornim za dete da ostvare ovo pravo i ako je potrebno, obezbediće materijalnu pomoć i programe, naročito u pogledu ishrane, odevanja i stanovanja.

4. Države ugovornice će preduzeti sve odgovarajuće mere kako bi obezbedile da dete dobija izdržavanje od roditelja ili drugih lica koja su finansijski odgovorna za dete, kako u okviru strana ugovornica, tako i iz inostranstva. Posebno, ako lice koje je finansijski odgovorno za dete ne živi u istoj državi u kojoj i dete, države ugovornice će podsticati pristupanje međunarodnim sporazumima, odnosno zaključenje takvih sporazuma, kao i drugih odgovarajućih sporazuma.

Član 28.

1. Države ugovornice priznaju pravo na obrazovanje i u cilju postepenog postizanja ovog prava, a na osnovu jednakih mogućnosti, posebno će:

(a) učiniti osnovno obrazovanje obaveznim i besplatnim za sve;

(b) podsticati razvoj različitih oblika srednjeg obrazovanja, uključujući opšte i stručno obrazovanje, koje bi bilo na raspolaganju i dostupno svakom detetu i preduzimati pogodne mere kao što su uvođenje besplatnog obrazovanja i pružanje finansijske pomoći kada je to potrebno;

(c) omogućiti, svim odgovarajućim sredstvima, da više obrazovanje bude dostupno svima u skladu sa sposobnostima;

(d) omogućiti da obrazovne i stručne informacije i saveti budu dostupni svoj deci;

(e) preduzimati mere za obezbeđenje redovnog pohađanja škole i smanjenje stope napuštanja škole.

2. Države ugovornice će preduzimati potrebne mere da se disciplina u školi sprovodi na način primeren ljudskom dostojanstvu deteta i u skladu sa ovom Konvencijom.

3. Države ugovornice će pokretati i podsticati međunarodnu saradnju po pitanjima obrazovanja, posebno u cilju doprinošenja iskorenjavanju neznanja i nepismenosti u svetu i olakšavanja pristupa naučnim

države je da pomogne i osigura da roditelji tu svoju odgovornost ispunjavaju. Ova obaveza države može uključivati materijalnu pomoć roditeljima i deci.

(28) Obrazovanje

Dete ima pravo na obrazovanje. Država je obavezna da osigura besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, podstiče različite oblike srednjeg obrazovanja dostupne svima i omogućiti pristup višem obrazovanju u skladu sa sposobnostima deteta. Školska disciplina će se sprovoditi u skladu sa pravima deteta i uz poštovanje njegovog dostojanstva. Država će se uključiti u međunarodnu saradnju u cilju ostvarivanja ovog prava.

i tehničkim saznanjima i modernim nastavnim metodima. U tom smislu, posebno će se voditi računa o potrebama zemalja u razvoju.

Član 29.

1. Države ugovornice se slažu da obrazovanje deteta bude usmereno na:

(a) razvoj detetove ličnosti, talenta i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovih krajnjih mogućnosti;

(b) razvoj poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda i principa utvrđenih Poveljom Ujedinjenih nacija;

(c) razvoj poštovanja detetovih roditelja, njegovog/njenog kulturnog identiteta, jezika i vrednosti, nacionalnih vrednosti zemlje u kojoj dete živi, zemlje iz koje potiče i civilizacija različite od njegove/njene sopstvene;

(d) pripremanje deteta za odgovoran život u slobodnom društvu, u duhu razumevanja, mira, tolerancije, jednakosti polova, prijateljstva među narodima, etničkim, nacionalnim i verskim grupama i sa licima domorodačkog porekla;

(e) razvoj poštovanja prema prirodnoj okolini.

2. Nijedan deo ovog člana ili člana 28 neće biti tumačen tako da ograničava slobodu pojedinaca ili tela da ustanove ili upravljaju obrazovnim ustanovama, uvek u skladu sa poštovanjem principa utvrđenih u stavu 1 ovog člana i zahtevima da će obrazovanje koje se pruža u takvim ustanovama odgovarati minimalnim standardima koje država propisuje.

Član 30.

U onim državama u kojima postoje etničke, verske ili jezičke manjine ili lica domorodačkog porekla, detetu koje pripada takvoj manjini ili je domorodac, neće biti uskraćeno pravo, u zajednici sa drugim članovima njegove grupe, da uživa svoju kulturu, da ispoveda i manifestuje svoju veru ili da koristi svoj jezik.

Član 31.

1. Države ugovornice priznaju pravo deteta na odmor i slobodno vreme, na učešće u igri i rekreativnim aktivnostima koje odgovaraju uzrastu deteta i na slobodno učešće u kulturnom životu i umetnosti.

2. Države ugovornice će poštovati i podsticati pravo deteta na puno učešće u kulturnom i umetničkom životu i podržaće pružanje odgovarajućih i jednakih mogućnosti za kulturne, umetničke, rekreativne i slobodne aktivnosti.

(29) Ciljevi obrazovanja

Obrazovanje će imati za cilj razvoj detetove ličnosti, talenata i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njihovih krajnjih mogućnosti. Obrazovanje će pripremati dete za aktivan život u slobodnom društvu i negovati kod njega poštovanje prema roditeljima, njegovom kulturnom poreklu, jeziku i vrednostima kao i poštovanje prema kulturnom poreklu i vrednostima drugih.

(30) Dete pripadnik manjine

Deca pripadnici etničkih manjina i domorodačkog stanovništva imaju pravo da uživaju sopstvenu kulturu, da ispovedaju svoju veru i da koriste svoj jezik.

(31) Slobodno vreme, rekreacija i kulturne aktivnosti

Dete ima pravo na odmor, igru, slobodno vreme i učešće u kulturnim i umetničkim aktivnostima.

Član 32.

1. Države ugovornice priznaju pravo deteta da bude zaštićeno od ekonomskog iskorišćavanja i od obavljanja bilo kog posla koji bi mogao da bude opasan ili bi ometao školovanje deteta ili bi bio štetan po zdravlje deteta ili za fizički, mentalni, duhovni, moralni ili društveni razvoj deteta.

2. Države ugovornice će preduzeti pravne, administrativne, društvene i obrazovne mere da bi se obezbedila primena ovog prava. U tom cilju i u skladu sa važećim odredbama međunarodnih instrumenata, države ugovornice će posebno:

(a) obezbediti minimalnu starosnu granicu ili granice za zapošljavanje;

(b) obezbediti odgovarajuće regulisanje vremena i uslova zapošljavanja; i

(c) obezbediti odgovarajuće kazne ili druge sankcije da bi se osigurala efikasna primena ovog člana.

Član 33.

Države ugovornice će preduzeti sve odgovarajuće mere, uključujući pravne, administrativne, socijalne i obrazovne, da zaštite decu od nezakonite upotrebe narkotika i psihotropnih supstanci, kako je definisano odgovarajućim međunarodnim ugovorima i da spreče korišćenje dece u nezakonitoj proizvodnji i trgovini tim supstancama.

Član 34.

Države ugovornice se obavezuju da štite decu od svih oblika seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja. U te svrhe, države ugovornice će naročito preduzimati sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mere za sprečavanje:

(a) navođenja ili prisiljavanja deteta na učešće u ma kojoj nezakonitoj seksualnoj aktivnosti;

(b) iskorišćavanja dece za prostituciju ili druge nezakonite seksualne radnje;

(c) iskorišćavanja dece u pornografskim predstavama i materijalima.

Član 35.

Države ugovornice će preduzimati sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mere da spreče otmicu, prodaju ili trgovinu decom u bilo koju svrhu ili u bilo kojoj formi.

(32) Dečji rad

Dete ima pravo na zaštitu od rada koji ugrožava njegovo zdravlje, obrazovanje ili razvoj. Država će propisati minimalnu starost za zapošljavanje i regulisati uslove rada.

(33) Zloupotreba štetnih supstanci

Deca imaju pravo na zaštitu od upotrebe narkotika i psihotropnih supstanci. Države imaju obavezu da spreče upotrebu dece u proizvodnji i prometu štetnih supstanci.

(34) Seksualno iskorišćavanje

Država će zaštititi decu od seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, uključujući prostituciju i pornografiju.

(35) Otmica i trgovina decom

Država je obavezna da preduzme sve odgovarajuće mere da spreči otmicu, prodaju i trgovinu decom.

Član 36.

Države ugovornice će štiti decu od svih drugih oblika iskorišćavanja štetnih po bilo koji vid detetove dobrobiti.

Član 37.

Države ugovornice će obezbediti da:

(a) nijedno dete ne bude podvrgnuto mučenju ili drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju. Ni smrtna kazna, ni doživotni zatvor, bez mogućnosti oslobađanja, neće biti dosuđeni za dela koja izvrše osobe mlađe od 18 godina;

(b) nijedno dete ne bude nezakonito ili proizvoljno lišeno slobode. Hapšenje, zadržavanje u pritvoru i zatvaranje deteta će biti u skladu sa zakonom i primenjeno jedino kao poslednja moguća mera i to na najkraći mogući vremenski period;

(c) sa svakim detetom lišenim slobode bude humano postupano i uz poštovanje urođenog ljudskog dostojanstva i na način koji uvažava potrebe osoba njihovog uzrasta. Posebno, svako dete lišeno slobode biće odvojeno od odraslih, izuzev ukoliko se smatra da to nije u interesu deteta, i imaće pravo da održava kontakte sa svojom porodicom putem prepiske i poseta, osim u izuzetnim okolnostima;

(d) svako dete lišeno slobode imaće pravo da mu odmah bude omogućen pristup pravnoj i drugoj odgovarajućoj pomoći, kao i pravo da pobija zakonitost tog lišavanja slobode pred sudom ili drugim nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim organima i na brzu odluku u svakom takvom postupku.

Član 38.

1. Države ugovornice se obavezuju da poštuju i obezbeđuju poštovanje pravila međunarodnog humanitarnog prava koja su za njih obavezujuća u situacijama oružanih sukoba, a odnose se na dete.

2. Države ugovornice će preduzeti sve moguće mere da obezbede da osobe koje nisu navršile 15 godina direktno ne učestvuju u neprijateljstvima.

3. Države ugovornice će se uzdržati od regrutovanja u svoje oružane snage osoba koje nisu navršile 15 godina. U regrutovanju onih osoba koje su navršile 15 godina, ali koje nisu navršile 18 godina, države ugovornice će nastojati da daju prednost onima koji su najstariji.

4. U skladu sa svojim obavezama po međunarodnom humanitarnom pravu da štite civilno stanovništvo u

(36) Drugi oblici iskorišćavanja

Dete ima pravo na zaštitu od bilo kog vida iskorišćavanja, štetnog po njegovu dobrobit, pored onih navedenih u članovima 32, 33, i 34.

(37) Mučenje i lišenje slobode

Nijedno dete ne sme biti podvrgnuto mučenju, okrutnom postupku ili kažnjavanju niti nezakonitom hapšenju i lišavanju slobode. Ni smrtna kazna ni doživotni zatvor bez mogućnosti oslobađanja, neće biti dosuđeni za prekršaje koje učine osobe ispod 18 godina starosti. Svako dete lišeno slobode odvaja se od odraslih, sem ako se ne smatra da je to u najboljem interesu deteta; ima pravo na pravnu i drugu pomoć i pravo da održava kontakt sa svojom porodicom.

(38) Oružani sukobi

Države ugovornice preduzimaju sve praktično izvodljive mere kako deca ispod 15 godina ne bi neposredno učestvovala u oružanim sukobima. Deca ispod 15 godina ne mogu biti regrutovana u oružane snage. Države će takođe osigurati zaštitu i brigu o deci pogođenoj oružanim sukobima, kako je to predviđeno međunarodnim pravom.

oružanim sukobima, države ugovornice će preduzeti sve moguće mere da obezbede zaštitu i brigu o deci koja su pogođena oružanim sukobom.

Član 39.

Države ugovornice će preduzeti sve odgovarajuće mere da podstiču fizički i psihički oporavak i društvenu reintegraciju deteta žrtve: svakog oblika zanemarivanja, iskorišćavanja ili zlostavljanja; mučenja ili bilo kog drugog oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja; ili oružanog sukoba. Takav oporavak i reintegracija će se vršiti u uslovima koji podstiču zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo deteta.

Član 40.

1. Države ugovornice priznaju pravo svakom detetu za koje se tvrdi, koje je optuženo ili za koje je utvrđeno da je prekršilo krivični zakon, na postupak usklađen sa unapređivanjem detetovog osećaja dostojanstva i vrednosti, koji njega/nju podstiče na poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda drugih i koji uzima u obzir uzrast deteta i činjenicu da je poželjno zalagati se za njegovu/njenu reintegraciju i preuzimanje konstruktivne uloge u društvu.

2. U tom cilju i imajući u vidu sve bitne odredbe međunarodnih instrumenata, države ugovornice će posebno obezbediti:

(a) da se ni za jedno dete neće tvrditi, niti će biti optuženo ili utvrđeno da je prekršilo krivični zakon, činjenjem ili propuštanjem koji u vreme izvršenja nisu bili zabranjeni unutrašnjim ili međunarodnim pravom;

(b) da se svakom detetu koje je osumnjičeno ili optuženo da je prekršilo krivični zakon, garantuje najmanje:

(I) pretpostavka nevinosti dok se krivica ne dokaže po zakonu;

(II) da bude odmah i neposredno obavešteno o optužbama protiv njega/nje, a ako je primereno preko njegovih/njenih roditelja ili zakonskih staratelja, i da ima pravnu ili drugu odgovarajuću pomoć u pripremi i iznošenju svoje odbrane;

(III) da nadležan, nezavisan i nepristrasan organ ili sudsko telo bez odugovlačenja donese odluku, u pravičnom postupku u skladu sa zakonom, uz prisustvo pravnog ili drugog odgovarajućeg zastupnika i njegovih/njenih roditelja ili zakonskih staratelja, osim ukoliko se ne smatra da to nije u najboljem interesu deteta, posebno uzimajući u obzir njegove godine ili

(39) Oporavak

Država ima obavezu da obezbedi odgovarajući fizički i psihički oporavak i socijalnu reintegraciju dece koja su žrtve oružanih sukoba, mučenja, zanemarivanja, iskorišćavanja ili zlostavljanja.

(40) Maloletničko pravosuđe

Dete koje je u sukobu sa zakonom ima pravo na postupak kojim se podstiče njegovo dostojanstvo i osećanje lične vrednosti, koji vodi računa o njegovom uzrastu i koji vodi njegovoj socijalnoj reintegraciji. Dete ima pravo na pravnu i drugu pomoć u cilju svoje odbrane. Sudski postupak i smeštaj u kaznene institucije biće izbegnuti kad god je to moguće.

položaj;

(IV) da ne bude prisiljeno da svedoči ili da prizna krivicu; da ono ispita ili da budu ispitanici svedoci druge strane i da se obezbedi učešće i saslušanje njegovih/njenih svedoka pod jednakim uslovima;

(V) da, ukoliko se smatra da je prekršilo krivični zakon, takvu odluku i svaku dosuđenu meru koja iz toga proizilazi, ponovo razmatra viši, nadležni, nezavisni i nepristrasni organ ili sudsko telo u skladu sa zakonom;

(VI) da ima besplatnu pomoć prevodioca ukoliko dete ne može da razume ili ne govori jezik koji se koristi;

(VII) da se poštuje njegova privatnost u svim fazama postupka.

3. Države ugovornice će nastojati da podstiču stvaranje zakona, postupaka, organa i ustanova koji se izričito odnose na decu i bave decom za koju se tvrdi, koja su optužena ili za koju je utvrđeno da su prekršila krivični zakon, a posebno:

(a) utvrđivanje najniže starosne granice ispod koje deca ne mogu biti smatrana sposobnom za kršenje krivičnog zakona;

(b) donošenje mera, kadgod je moguće i poželjno, za postupanje sa takvom decom, bez pribegavanja sudskom postupku, s tim da budu u potpunosti poštovana ljudska prava i zakonska zaštita.

4. Biće stavljen na raspolaganje širok spektar mera, kao što su briga, usmeravanje, nadzor; pravna pomoć; uslovno kažnjavanje; prihvati; obrazovanje i programi stručne obuke i druge alternative institucionalnoj brizi kako bi se obezbedilo da se s decom postupa na način koji odgovara njihovoj dobrobiti i koji je srazmeran kako okolnostima tako i učinjenom delu.

Član 41.

Ništa iz ove Konvencije neće uticati na bilo koje odredbe koje su pogodnije za ostvarivanje prava deteta a koje mogu biti sadržane u:

(a) pravu države ugovornice, ili

(b) međunarodnom pravu koje obavezuje tu državu.

(41) Poštovanje najviših standarda

Ukoliko su standardi dečjih prava važećih nacionalnih i međunarodnih zakona viši od onih koje ova Konvencija predviđa, primenjivaće se viši standardi.

II DEO

Član 42.

Države ugovornice se obavezuju da sa principima i odredbama ove Konvencije najšire upoznaju, na odgovarajući i aktivan način, kako odrasle tako i decu.

Član 43.

1. U cilju provere napretka koji su države ugovornice postigle u sprovođenju obaveza preuzetih ovom Konvencijom, biće ustanovljen Komitet za prava deteta koji će izvršavati funkcije navedene u daljem tekstu.

2. Komitet će činiti deset eksperata visokih moralnih vrednosti i priznate stručnosti na polju koje pokriva ova Konvencija. Članove Komiteta će birati države ugovornice iz redova svojih državljana i oni će delovati u ličnom svojstvu, uz poštovanje ravnomerne geografske zastupljenosti, kao i glavnih pravnih sistema.

3. Članovi Komiteta će se birati tajnim glasanjem sa liste osoba koje imenuju države ugovornice. Svaka država ugovornica može nominovati jednu osobu iz redova svojih državljana.

4. Prvi izbor za Komitet održaće se najkasnije šest meseci od datuma stupanja na snagu ove Konvencije, a zatim svake druge godine. Najkasnije četiri meseca pre datuma svakog izbora, Generalni sekretar Ujedinjenih nacija će uputiti pismo državama ugovornicama kojim ih poziva da dostave svoje nominacije u roku od dva meseca. Generalni sekretar će zatim pripremiti listu svih tako nominovanih osoba, po abecednom redu, naznačujući države ugovornice koje su ih nominovale, i podneće je državama ugovornicama ove Konvencije.

5. Izbori će se održavati na sastancima država ugovornica koje će sazivati Generalni sekretar u sedištu Ujedinjenih nacija. Na tim sastancima, na kojima će kvorum činiti dve trećine država ugovornica, u Komitet će biti izabrane one osobe koje su dobile najveći broj glasova i apsolutnu većinu glasova predstavnika strana ugovornica koje su prisutne i glasaju.

6. Članovi Komiteta će biti birani na period od četiri godine. Oni će imati pravo na ponovni izbor, ako budu ponovo nominovani. Mandat pet članova izabranih na prvim izborima prestaje nakon dve godine; odmah posle prvih izbora, predsedavajući sastanka će žrebom izabrati ovih pet članova.

(42) Upoznavanje sa Konvencijom

Države ugovornice imaju obavezu da sa pravima sadržanim u ovoj Konvenciji upoznaju kako odrasle tako i decu.

Primena i stupanje na snagu

Odredbe članova 43 do 54 predviđaju:

(I) Ustanovljenje Komiteta za prava deteta, sastavljenog od 10 eksperata, koji će razmatrati izveštaje članica Konvencije, nakon 2, odnosno svakih 5 godina po ratifikaciji Konvencije. Konvencija stupa na snagu pošto je prvih 20 država ratifikuje.

(II) Države su obavezne da svoje izveštaje učine dostupnim najširoj javnosti svojih zemalja.

(III) Komitet za prava deteta može predložiti da se obave posebne studije o pitanjima dečjih prava i može svoje procene izveštaja podneti na uvid svakoj državi ugovornici i Generalnoj skupštini UN.

(IV) Radi "podsticanja efikasne primene Konvencije i unapređivanja međunarodne saradnje", specijalizovane agencije UN, kao što su: UNESKO, UNICEF, Svetska zdravstvena organizacija, imaju pravo da prisustvuju sednicama Komiteta za prava deteta. Ove organizacije kao i druga nadležna tela, uključujući nevladine organizacije sa konsultativnim statusom pri Ujedinjenim nacijama, mogu pružiti dragocene informacije ili savet u cilju optimalne primene Konvencije.

7. Ukoliko član Komiteta umre, podnese ostavku ili izjavi da iz bilo kog drugog razloga on ili ona ne može dalje da obavlja dužnosti u Komitetu, država ugovornica koja je predložila tog člana će imenovati drugog eksperta iz redova svojih državljana, a po odobrenju Komiteta, da obavlja dužnost do isteka mandata.

8. Komitet donosi sopstvena Pravila o radu.

9. Komitet bira svoje funkcionere na period od dve godine.

10. Sastanci Komiteta će se obično održavati u sedištu Ujedinjenih nacija ili na bilo kom pogodnom mestu koje Komitet odredi. Komitet će se obično sastajati jedanput godišnje. Trajanje sastanaka biće određeno, a ukoliko je potrebno ponovo razmatrano, na sastancima država ugovornica ove Konvencije, a po odobrenju Generalne skupštine.

11. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija će obezbediti potrebno osoblje i uslove za efikasno obavljanje funkcija Komiteta na osnovu ove Konvencije.

12. Članovi Komiteta formiranog na osnovu ove Konvencije će primati prinadležnosti iz sredstava Ujedinjenih nacija, po odobrenju Generalne skupštine i pod uslovima i u formi koje utvrdi Skupština.

Član 44.

1. Države ugovornice se obavezuju da podnose Komitetu, preko Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, izveštaje o merama koje su usvojile za ostvarivanje prava koja su ovde priznata i o napretku ostvarenom u pogledu uživanja tih prava:

(a) u roku od dve godine od stupanja na snagu ove Konvencije u odnosnoj državi ugovornici;

(b) zatim svakih pet godina.

2. Izveštaji sačinjeni u skladu sa ovim članom će ukazati na činioce i eventualne teškoće koji utiču na stepen ispunjavanja obaveza iz ove Konvencije. Izveštaji će takođe sadržati takve informacije koje će Komitetu omogućiti sveobuhvatno sagledavanje sprovođenja Konvencije u odnosnoj zemlji.

3. Države ugovornice koja je podnela sveobuhvatni inicijalni izveštaj Komitetu ne mora u svojim kasnijim izveštajima, podnetim u skladu sa stavom 1 (b) ovog člana, da ponavlja prethodno date osnovne informacije.

4. Komitet može da traži od države ugovornice dodatne informacije od značaja za primenu ove Konvencije.

5. Komitet će svake dve godine podnositi Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, preko Ekonomskog i socijalnog saveta, izveštaje o svojim aktivnostima.

6. Države ugovornice će obezbediti da im izveštaji budu dostupni najširoj javnosti u njihovim zemljama.

Član 45.

U cilju podsticanja efikasne primene Konvencije i unapređenja međunarodne saradnje na polju koje pokriva Konvencija:

(a) Specijalizovane agencije, UNICEF i drugi organi Ujedinjenih nacija će imati pravo da budu predstavljeni prilikom razmatranja primene onih odredaba ove Konvencije koje spadaju u okvire njihovih ovlašćenja. Komitet može pozvati specijalizovane agencije, UNICEF i druga nadležna tela koja smatra odgovarajućim da pruže stručni savet za primenu Konvencije u oblastima koje spadaju u okvire njihovih ovlašćenja. Komitet može pozvati specijalizovane agencije, UNICEF i druge organe Ujedinjenih nacija da podnesu izveštaje o primeni Konvencije iz oblasti koje spadaju u okvire njihovih aktivnosti.

(b) Komitet će preneti, ukoliko smatra za potrebno, specijalizovanim agencijama, UNICEF-u i drugim nadležnim telima, sve izveštaje država ugovornica koji sadrže zahteve ili ukazuju na potrebu za tehničkim savetom ili pomoći, zajedno sa eventualnim napomenama i predlozima Komiteta o tim zahtevima i pokazateljima.

(c) Komitet može preporučiti Generalnoj skupštini da zatraži od Generalnog sekretara da prouči određena pitanja koja se odnose na prava deteta.

(d) Komitet može da iznosi predloge ili daje opšte preporuke zasnovane na informacijama primljenim shodno članovima 44 i 45 ove Konvencije. Takvi predlozi i opšte preporuke biće preneti svakoj zainteresovanoj državi potpisnici, a Generalna skupština će o njima biti obavještena zajedno sa eventualnim komentarima država ugovornica.

III DEO

Član 46.

Ova Konvencija je otvorena za potpis svim državama.

Član 47.

Ova Konvencija podleže ratifikaciji. Instrumenti ratifikacije biće deponovani kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

Član 48.

Ova Konvencija će ostati otvorena za pristupanje svim državama. Instrumenti o pristupanju biće deponovani kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

Član 49.

1. Ova Konvencija će stupiti na snagu tridesetog dana od datuma deponovanja kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija dvadesetog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju.

2. Za svaku državu koja ratifikuje ili pristupi Konvenciji posle deponovanja dvadesetog instrumenta o ratifikaciji ili pristupanju, Konvencija će stupiti na snagu tridesetog dana nakon što država deponuje svoj instrument o ratifikaciji ili pristupanju.

Član 50.

1. Svaka država ugovornice može predložiti amandman i dostaviti ga Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija. Generalni sekretar će potom proslediti amandman državama ugovornicama sa zahtevom da ukažu da li žele konferenciju država ugovornica u cilju razmatranja i glasanja o predlozima. U slučaju da se u roku od četiri meseca od datuma slanja predloga najmanje jedna trećina država ugovornica opredeli za takvu konferenciju, Generalni sekretar će sazvati konferenciju pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija. Svaki amandman usvojen većinom prisutnih država ugovornica koje su glasale na konferenciji biće podnet na odobrenje Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija.

2. Amandman usvojen u skladu sa stavom 1 ovog člana će stupiti na snagu kada ga odobri Generalna skupština Ujedinjenih nacija i kada ga prihvate dve trećine država ugovornica.

3. Kada amandman stupi na snagu, obavezivaće one države ugovornice koje su ga prihvatile, dok će ostale države ugovornice i dalje biti obavezane odredbama ove Konvencije i bilo kojim ranijim amandmanom koji su prihvatile.

Član 51.

1. Generalni sekretar Ujedinjenih nacija će primati i slati svim državama tekst rezervi koje države ugovornice stave u vreme ratifikacije ili pristupanja.

2. Rezerva nespojiva sa ciljem i svrhom ove Konvencije neće biti dozvoljena.

3. Rezerve mogu biti povučene u bilo koje vreme obaveštenjem u tom cilju upućenom Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija koji će tada obavestiti sve države. Takvo obaveštenje će proizvesti dejstvo od datuma kada ga primi Generalni sekretar.

Član 52.

Država ugovornica može otkazati ovu Konvenciju pismenim obaveštenjem upućenim Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija. Otkaz stupa na snagu godinu dana od dana kada Generalni sekretar primi ovo obaveštenje.

Član 53.

Generalni sekretar Ujedinjenih nacija je određen za deponitara ove Konvencije.

Član 54.

Original ove Konvencije čiji su arapski, engleski, francuski, kineski, ruski i španski tekstovi jednako verodostojni, biće deponovani kod Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija.

REČNIK POJMOVA

ADOLESCENCIJA – period čovekovog intenzivnog razvoja, od kraja puberteta do zrelog doba, a po nekim autorima od kraja detinjstva pa do sticanja zrelosti. Najčešće se kao period adolescencije navodi vremenski uzrast između 12-14, pa do 18-21. godine.

ADOLESCENT – mladić ili devojka u periodu adolescencije.

ADOLESCENTSKA KRIZA – normalna, razvojna psihička kriza, vezana za prelazak iz jednog socijalnog statusa u drugi, koja se javlja u periodu adolescencije i, po pravilu, spontano se prevazilazi.

ADOLESCENTSKE GRUPE – neformalne grupe mladih ljudi, približno istih godina, sličnih ili istih osnovnih stavova, interesovanja i pogleda na svet, koja ima svoje norme i obrasce ponašanja.

AGRESIJA – snažan napad kada se koristi fizička sila, verbalno vređanje ili konfrotivan telesni stav i gestikulacija.

AKTIVNO SLUŠANJE – veština slušanja druge osobe s pažnjom i poštovanjem, uz jasno (verbalno i neverbalno) stavljanje do znanja da je slušamo; obuhvata niz tehnika koje pomažu razumevanju osećanja i potreba sagovornika.

ALTRUIZAM – naklonjenost ka drugima, ljubav prema drugima.

ARBITRIRANJE – postupak u kome treće lice ili treća strana u sukobu preuzima ulogu vrhovnog procenjivača situacije, nudi, ili čak nameće svoja rešenja problema, poziva se na autoritete, pravila, prethodna iskustva.

ASERTIVNOST – izražavanje osećanja, potreba, ideja, uverenja na način koji uvažava drugu osobu.

BRAINSTORM – brzo navođenje ili zapisivanje ideja bez razmišljanja o njihovom značenju, adekvatnosti.

CENTRACIJA – usmerenost na sebe, nesposobnost da se stavimo u poziciju druge osobe, da sagledamo stvari iz njenog ugla.

DECENTRACIJA – sposobnost da se stavimo u poziciju druge osobe, da razumemo druge i same sebe, pogled iz tuđeg ugla.

DEKLARACIJA – dokument koji nema snagu zakona, već predstavlja moralnu obavezu za članove – potpisnice deklaracije.

DETE (PO KONVENCIJI O PRAVIMA DETETA) – svako ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života, osim ukoliko se u datoj državi punoletstvo ne stiče ranije.

DONATOR – pojedinci, međunarodne ili nacionalne organizacije koji daju finansijska sredstva za realizaciju nekog cilja ili plana.

»DISKURS NASILJA« – pojava u kojoj strukture moći i autoriteti počinju da diskvalifikuju jednu od strana u konfliktu, ili jedni druge, a u jeziku koji se koristi sve je više pretnji i ultimatumata.

EMPATIJA – jasno razumevanje osećanja, potreba, misli i želja druge strane, bez suđenja i procenjivanja, saosećanje.

ESKALACIJA – narastanje sukoba, dalji razvoj konflikta, njegovo širenje i produbljivanje.

FRAKCIONIZAM – pojava u konfliktu kada indirektni učesnici konflikta počnu da biraju jednu od strana u sukobu.

HEDONIZAM – prema psihološkoj doktrini, svaki čin motivisan je željom za zadovoljstvom ili averzijom prema nezadovoljstvu; prema etičkoj doktrini, dužnost je tražiti zadovoljstvo i izbegavati nezadovoljstvo i bol.

HUMANISTIČKI PRISTUP – psihološki pravac i pokret koji afirmiše teorijske postavke da čovek poseduje pre dobru, ili u vrednosnom smislu neutralnu prirodu, a ne rđavu i infantilnu.

INTERAKCIJA – međudejstvo, uzajamni odnosi između članova grupe, između grupa, između pojedinca i sredine, materijala.

JA PORUKE – poruke koje se odnose na nas, kojim govorimo o sebi iz sebe, povezujući se sa sopstvenim mislima, osećanjima, potrebama, kao i sa onim čemu težimo; poruke kojima vrednujemo tako da iskazujemo svoj doživljaj onoga što sami činimo ili što drugi čine na taj način što to stavljamo u odnos sa svojim vrednostima (»ja mislim, osećam, želim, treba mi, hoću, volim, dopada mi se ...«).

JEZIK POZITIVNE AKCIJE – izražavanje sopstvenih zahteva, očekivanja u odnosu na sebe i druge u afirmativnoj formi, ne šta ne želim, već šta želim, ne šta neću, već šta hoću, ne šta mi se ne dopada, već šta mi se dopada.

KOMPROMIS – vrsta rešenja konflikta kod koga obe strane bivaju delimično ili polovično zadovoljne rešenjem, jer samo jednim delom zadovoljavaju svoje potrebe, želje, težnje; prihvataju ga kao privremeno rešenje na putu do konačnog, kao trenutno jedino moguće, kao obostrano prihvatljivo, kao izraz uzajamnih ustupaka i nastojanja da se uspostavi saradnja.

KOMUNIKACIJA – proces razmene poruka (verbalnih i neverbalnih) između najmanje dve osobe, koja se odvija sa određenim ciljem i namerom, npr. radi izražavanja osećanja, potreba i misli, na način koji je drugima razumljiv.

KOMUNIKATIVNA SPOSOBNOST – sposobnost prilagođavanja različitim situacijama komunikacije.

KONFLIKT – dinamički, interaktivni proces, sukob oprečnih stavova, impulsa, interesa ili težnji.

KONFRONTACIJA – direktno suprotstavljenje drugačijem mišljenju, interpretaciji i viđenju problema.

KONSEKVENCA – posledica nekog dela ili (ne) činjenja.

KONSENZUS – način donošenja odluke koji zahteva saglasnost svih učesnika u odlučivanju; nastaje kada svi mogu da kažu da prihvataju odluku mada to nije ono što u potpunosti žele.

KONSTRUKTIVIZAM – teorijski pristup u psihologiji koji uzroke ili opšta pravila objašnjava domenima psihologije a ne nekim drugim naukama.

KONTEKST KOMUNIKACIJE – čini svaka situacija u kojoj se komunikacija odvija, koju određuje broj učesnika, vreme odigravanja, karakteristike prostora, uzrast učesnika, pol, uloge, prethodno iskustvo.

KONVENCIJA – sporazum ili dogovor u obliku običajnog prava o modalitetima i normama ponašanja.

KRIVIČNA ODGOVORNOST – uslovi potrebni da se na izvršioca krivičnog dela primeni krivična sankcija.

KRIVIČNO NEODGOVORNA OSOBA – maloletno lice mlađe od 14 godina.

LATENTNI KONFLIKT – konflikt koji još nije prešao u manifestnu fazu, koji tinja, ili konflikt koji je rešen do faze kompromisa, nema još konačnog rešenja problema.

MALOLETNIK – osoba koja još nije napunila 18 godina starosti.

MANIPULACIJA – pokušaj da se na neku osobu (osobe) utiče da bi se ostvarile sopstvene potrebe i želje, tj. pokušaj da ostvarimo sopstveni cilj putem menjanja ponašanja ili mišljenja neke osobe ili osoba.

MEDIJACIJA – posredovanje u sukobu između dve strane vođenjem procesa rešavanja problema u cilju iznalaženja zajedničkog rešenja.

MEDIJATOR – specijalno obučena osoba za posredovanje u sukobima.

MEĐUNARODNO JAVNO PRAVO – predstavlja skup ugovornih ili običajnih pravnih pravila koja uređuju odnose među državama i drugih subjekata međunarodnog prava (npr. međunarodnih organizacija), kao i odnose u okviru međunarodne zajednice. Može biti opšte (tada važi za sve države) ili partikularno (tada važi za dve ili više država).

MOĆ – sposobnost da nađemo rešenja koja želimo iz pozicije POBEDA / POBEDA.

NASILJE – agresivno ponašanje prema nekoj osobi s ciljem da se istoj nanese neka šteta.

NEREGULARAN – nepravilan.

NEVLADINE ORGANIZACIJE – vidi *udruženje građana*.

NORMA – pravilo.

NORMATIVNO – društveno opravdan kriterijum.

»VENTILIRANJE« – slobodno iskazivanje doživljaja, opažaja, misli, osećanja, procena, sudova...svega što je trenutno u svesti sa namerom da se smanji unutrašnja napetost sagovornika i tako otvori put za uspostavljanje samokontrole.

OBLIGACIONI ODNOS – pravni odnos po kome je jedno lice ovlašćeno da zahteva od drugog lica određeno ponašanje, predaju neke stvari, izvršenje neke radnje ili uzdržavanje od nečega na šta bi, inače, imalo pravo.

OSEĆANJA/EMOCIJE – jedan od osnovnih psihičkih doživljaja, koji predstavlja karakteristično uzbuđeno stanje organizma izazvano nekim emocionalnim stimulusom ili situacijom – manifestuju se na subjektivnom nivou (lični doživljaj, npr. strah, radost, tuga...), fiziološkom (ubrzan rad srca, znojenje...) i ponašajnom (plač, stezanje pesnica...); mogu biti prijatne i neprijatne.

PARADIGMA – model ili uzor po kojem se nešto gradi ili stvara; pouka prema kojoj se neka pojava otkriva, stvara ili objašnjava; pravilo koje važi za sve.

PARAFRAZIRANJE – ponavljanje onoga što je rečeno drugim rečima uz zadržavanje autentičnosti doživljaja (osećanja i potrebe).

PARTICIPACIJA – učešće, odnosno prema Konvenciji o pravima deteta, pravo deteta na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se to mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču.

POLNA SOCIJALIZACIJA – usvajanje vrednosnog sistema i načina ponašanja u odnosima polova.

POLNA ULOGA – standardi i očekivanja u odnosu na polne uloge koje su definisane u svakoj kulturi.

POTREBA – pojam koji označava motive i vrednosti svakog pojedinca, ono što ga pokreće na akciju, a razlikuje se od instinkta, želje, namere – nezadovoljene potrebe uzrokuju pojavu neprijatnih osećanja i obrnuto.

POTREBA – težnja za ostvarenjem nekog cilja koja je svojstvena svim ljudima.

PRAVO – opšta, zagarantovana pravila kojima se uređuju odnosi između ljudi, kao i odnosa ljudi prema zajednici.

PREAMBULA – uvodni deo pravnog akta u okviru kojeg se iznose ciljevi ili objašnjenja onoga što u daljem tekstu sledi.

PREDRASUDA – stav koji pojedinca čini sklonim da dela, misli, opaža i oseća na način koji se podudara sa povoljnom, ili (češće) nepovoljnom ocenom o nekom licu ili predmetu; mogu biti rasne, polne, uzrasne, etničke, klasne.

PREGOVARANJE – rasprava o nesporazumu sa jednom ili više osoba s ciljem da se uspostavi uzajamno razumevanje i pronađu zajednička, obostrano prihvatljiva rešenja, odnosno načini da se do njih dođe na obostrano zadovoljstvo.

PROJEKAT – pisana forma u koju pojedinci ili organizacije stavljaju svoje ideje i akcije koje žele da realizuju, a s ciljem ostvarenja promena u društvu.

REFLEKTOVANJE – tehnika slušanja kojom se sagovorniku »vraća«, »odražava« smisao onoga što doživljava i što nastoji da saopšti, posebno osećanja.

REPRESIJA – sistem zabrana i mera, kojima se kažnjava nepoželjno ponašanje i tako vrši pritisak.

SANKCIJA – kazna koja se izriče u slučaju kršenja zakona.

SEPARACIJA – odvajanje, rastavljanje.

SLIKA O SEBI – celovita slika koju pojedinac ima o sebi, uključujući i spoljne odlike – telesni izgled, kao i spoljne odnose – socijalni, porodični i profesionalni status.

SLOBODA GOVORA – pravo svakog građanina da jasno iznosi svoje misli i shvatanja. Sloboda govora je povezana sa ostalim osnovnim političkim pravima i slobodama građana, ali je njena realna ostvarljivost uslovljena stepenom demokratičnosti nekog društva.

SLOBODA MISLI – pravo svakog građanina da slobodno misli i odabere svoj pogled na svet. Ovo je bitna pretpostavka ostvarivanja dečjih tj. ljudskih prava pojedinca.

SOCIJALNO JA – aspekt našeg JA nastao u socijalnoj interakciji, pod dejstvom opažanja načina na koji na nas reaguje društvena sredina.

STRANA U KONFLIKTU – osoba ili grupa koja je direktno u konfliktu sa drugom osobom ili grupom.

SVEST O SEBI – kompleksna svest o sopstvenom JA kao izdvojenom, osobenom, i neponovljivom entitetu, kao i njegovim pojedinim aspektima – fizičkom, socijalnom i moralnom.

TENZIJA – napetost; u konfliktima se javlja među učesnicima kao manifestacija nastojanja da vladaju sobom i situacijom tako što savladavaju svoje emocije koje imaju u vezi sa njom.

TI PORUKE – poruke koje se odnose na drugu osobu ili grupu u kojima govorimo svoje procene, sudove o njima i tako ih činimo odgovornima za naša osećanja, potrebe i ponašanja.

UDRUŽENJA GRAĐANA – nestranačka, neprofitna i nepolitička organizacija formirana s ciljem sprovođenja nekih akcija, a nastaje udruživanjem najmanje 10 osoba, koje se nazivaju – članovi osnivači. U svetu se koristi naziv “nevladine organizacije”, a ovaj izraz je i u našoj zemlji ušao u kolokvijalni govor.

USTAV – najviši pravni akt neke države.

ZAKON – zbirka propisa kojima se nešto dopušta, zabranjuje, određuje, tj. pisani pravni akt koji izdaje zakonodavni organ. Putem zakona pojedinci ostvaruju svoja prava i on, na neki način, reguliše odnose među ljudima u određenoj državi.

ZASTUPANJE – vršenje određenih radnji pred zakonodavnim i sudskim telima u ime nekog lica. Zastupanje se može ostvariti na osnovu akta donetog po zakonu (zakonski zastupnik), ili na osnovu ugovora između zastupnika i zastupanog.

ŽELJA – psihička težnja ili žudnja, svesna ili nesvesna koja, podstaknuta predstavom poželjnog objekta, stremljenjem njegovom dostizanju – često se mešaju potrebe i želje – želja je najčešće način na koji potreba može biti zadovoljena.

KORISNE VEB-SAJT ADRESE

U prilogu možete pronaći listu veb-sajt adresa koje vam mogu pružiti dodatne informacije vezane za teme kao što su prevencija konflikta, adolescencija, Konvencija o pravima deteta i dr. Ove dodatne informacije mogu vam pomoći ne samo u boljoj realizaciji edukacije zasnovanom na primeni ovog priručnika, već vam mogu poslužiti i kao izvor dodatnih informacijama u vašem svakodnevnom radu sa mladima.

<http://www.gtz.de>

Veb-sajt adresa Nemačke organizacije za tehničku saradnju (GTZ) koja je osnovana 1975. godine kao javno preduzeće sa sedištem u Ešbornu, u Nemačkoj. GTZ svoje programe sprovodi u više od 120 zemalja pri čemu realizuje projekte tehničke pomoći sa idejom smanjenja siromaštva, unapređenja obrazovanja, pružanja saveta i pomoći u oblasti socijalnog, privrednog i infrastrukturnog razvoja, i dr. Na ovoj adresi možete pronaći informacije o realizaciji programa i projekata GTZ-a u velikom broju država u svetu.

<http://www.kinderberg.org>

Veb-sajt adresa Kinderberg International e.V. Kinderberg je nemačka nevladina organizacija sa sedištem u Štutgartu, osnovana 1992. godine. Osnovni cilj organizacije je, pre svega, pomoć deci i mladima i unapređenje njihovog položaja u društvu. Kancelarija u Beogradu je otvorena 1998. i svi projekti su primarno bili namenjeni zdravstvenoj zaštiti dece, a glavni partner u projektu je bio Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta – »Dr. Vukan Čupić« sa sedištem u Novom Beogradu.

<http://www.cnvc.org>

Centar za nenasilnu komunikaciju. Sajt je nastao sa idejom upoznavanja i obrazovanja sa osnovama nenasilne komunikacije, kao procesom jačanja sopstvenih snaga i poboljšanja odnosa sa drugim ljudima.

<http://adnr.com>

Veb-sajt adresa koja sadrži bitne onlajn informacije o prevenciji i posredovanju u sukobima. U okviru ovog sajta možete pronaći interesantne članke vezane za temu konflikta, knjige koje se bave ovom temom, novine koje možete da naručite, arhivske podatke i dr.

<http://www.mediate.com>

Veb-sajt koji sadrži osnovne informacije o medijacionim tehnikama. Pored direktorijuma, ovde možete da pronađete i informacije o treninzima, liste međunarodnih trenera, biblioteku sa velikim brojem naslova, kao i druge publikacije koje se bave ovom temom. Ovo je najposećeniji sajt u svetu koji nudi informacije ali i edukaciju širokoj publici, mladima, profesionalcima koji se bave ovom temom i svim zainteresovanima.

<http://www.coe.ufl.edu>

Sajt Univerziteta u Floridi koji se bavi prevencijom konflikta i vršnjačkom medijacijom. Sajt je nastao kao rezultat četvorogodišnjeg projekta koji je finansirala država a nudi veliki broj materijala na temu edukacije i treninga iz oblasti vršnjačke medijacije.

<http://www.cruinstitute.org>

Veb-sajt nevladine organizacije koji je nastao sa idejom treninga koncepta medijacije i veština mladih ali i odrasle populacije. Iskustvo u medijaciji i treninzima čine CRU Institut posebnom organizacijom. Od 1987. godine, pa do danas, urađen je veliki broj treninga u školama, a njihov radni materijal je jedan od najčešće korišćenih ne samo u školama u Americi nego i u drugim državama.

<http://home.rica.net>

Veb-sajt adresa komunikaciono-medijacionog centra koji je ustanovio program vršnjačke medijacije u školama. Ideja je da se studentima pomogne da postanu posrednici u sukobima u njihovoj školskoj sredini. Ovaj program, pored toga što pomaže učenicima da dobiju odgovorniju ulogu u rešavanju svakodnevnih problema, pomaže i nastavnicima da više vremena posvete obrazovanju, predavanjima a manje uvođenju i sprovođenju discipline.

<http://www.stanford.edu>

Veb-sajt Stanfordskog centra za adolescenciju koji pruža multidisciplinarni pristup u upoznavanju sa ovim razvojnim periodom. Na ovom sajtu nalaze se informacije o treninzima i seminarima, istraživanjima, konferencijama koje se održavaju, a koje imaju u svom fokusu ovu ciljnu grupu i dr.

<http://www.focusas.com>

Fokus adolescentski servis koji predstavlja onlajn centar za pružanje informacija i koji sadrži veliku bazu podataka o periodu adolescencije. Ovaj sajt je podrška u radu ne samo školama i profesionalcima koji rade sa adolescentima, već i roditeljima, studentima i drugim zainteresovanim pojedincima.

<http://yu.cpd.org.yu>

Veb-sajt adresa Centra za prava deteta iz Beograda. Centar za prava deteta je nevladina organizacija koja deluje na celoj teritoriji Srbije i Crne Gore sa idejom promocije i praćenja primene Konvencije o pravima deteta. Na ovoj adresi možete da pronađete brojne publikacije koje se bave ovom temom, korisne informacije na nacionalnom, ali i regionalnom nivou, novosti, informacije o realizovanim projektima, ali i linkove koji vas vode na brojne druge adrese međunarodnih organizacija koje se bave decom i mladima.

<http://www.decadeci.org.yu>

Veb-sajt adresa autonomne grupe koja se zove "Deca-deci". Ova grupa je nastala 1997. godine i sedište joj je u Beogradu, a okuplja adolescente uzrasta od 14 do 18 godina. Njihov cilj je obrazovanje njihovih vršnjaka kao i širenje informacija o Konvenciji o pravima deteta.

<http://www.crnps.org.yu>

Centar za razvoj neprofitnog sektora je nevladina, nezavisna i neprofitna institucija koja ima ulogu informaciono–dokumentacionog, komunikativnog, savetodavnog i istraživačkog centra koji služi kao servis nevladinim organizacijama u zemlji. Pored baze podataka o velikom broju registrovanih informacija, ovde možete pronaći i informacije o projektima koji se realizuju u našoj zemlji, informacije o pisanju predloga projekata, konkursima donatora i dr.

<http://www.seecran.org>

Veb-sajt adresa organizacije pod nazivom "Mreža akcija za prava deteta u jugoistočnoj Evropi - SEECRAN". SEECRAN je mreža nevladinih organizacija, agencija, institucija i pojedinaca koji rade na promociji Konvencije o pravima deteta u jugoistočnoj Evropi, sa sedištem u Ljubljani, a sa preko 50 članica iz 11 zemalja.

LITERATURA

JOHNSON, M. J. & PRUTZMAN, P. (1998): *Creative Response to Conflict, Inc. Friendly Classroom. Mediation Manual (School Mediation - From Planning to Practice)*: CCRC, New York 10960.

ADELSON, J. (1971): The political imagination of the young adolescent. *Daedalus*, Fall, 1013 – 50.

BENEDICT, R. (1976): *Continuities and Discontinuities in Cultural Conditioning*. U: Skolnick, A. (Ed.), *Rethinking Childhood: Perspectives on Development and Society*. Boston: Little, Brown and Company.

BLYTH, D. A. & SIMMONS, R. G. (1985): Satisfaction with body image for early adolescent females: the impact of pubertal timing within different school environments, *Journal of Youth and Adolescence*, 14: 207 – 26.

BROWN, B. B., EICHER, S. A., & PETRIE, S. (1986): *The importance of peer group (crowd) affiliation in adolescence*. *Journal of adolescence*, No.11, pp 121 - 133.

COLEMAN, J. C. & HENDRY, L. (1996): *The nature of Adolescence - adolescence and society*. London and New York: Routledge.

DAMON, W. & HART, D. (1988): *Self - understanding in Childhood and Adolescence*. Cambridge: Cambridge University Press.

DOUVAN, E. & ADELSON, J. (1966): *The Adolescent Experience*. New York: John Wiley.

DUCK, S. W. (1973): *Similarity and perceived similarity of personal constructs as influences on friendship choice*. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, No. 12, pp 1 - 6.

DUNPHY, D. C. (1972): *Peer group socialisation*. U: Hunt, P. J. (Ed.), *Socialisation in Australia*. Sydney: Angus & Robertson.

ELKIND, D. (1967): Egocentrism in adolescence, *Child Development* 38: 1025 – 34.

ERIKSON, E. (1976): *Omladina, kriza, identifikacija*. Titograd: NIP Pobjeda.

FASICK, F. A. (1994): *On the invention of adolescence*. *Journal of Early Adolescence*, No. 14, pp 6 - 23.

GALTUNG, J. *Peace by Peaceful Means, Peace and Conflict Development and Civilization*. PRIO - International Peace Research Institute, Oslo: SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.

GOLDRATT, R. (2002): *TOCFE -Theory of Constraints for Education*, Inc., Program teorije ograničenja u obrazovanju: Univerzitet u Tel Avivu, Izrael. Prevod Centra za kreativnu akciju, Beograd.

GORDON, T. (1998): *Kako biti uspešan nastavnik*. Beograd: MOST i Kreativni centar.

GREENWALD, A. G. (1980): *The totalitarian ego: Fabrication and revision of personal history*. *American Psychologist*, No. 35, pp 603 - 618.

HARTER, S. (1990): *Causes, correlates and the functional role of global self-worth: A life - span perspective*. U: Kolligian, J. & Sternberg, R. (Eds.), *Perceptions of competence and incompetence across the life-span*. New Haven, CT: Yale University Press.

HAVIGHURST, R. J. (1972): *Developmental Tasks and Education*. New York: McKay.

Interni materijal Centra za interaktivnu pedagogiju, prema Step by step metodologiji: CRI, New York & Centar za interaktivnu pedagogiju, Beograd.

KIMMEL, D. C. & WEINER, I. W. (1995): *Adolescence - A Developmental transition*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

KRSTIĆ, D. (1996): *Psihološki rečnik*. Beograd; Savremena administracija.

LERNER, R. M. & KARABENICK, S. (1974): Physical attractiveness, body attitudes and self-concept in late adolescents, *Journal of Youth and Adolescence* 3: pp 7 – 16.

LEWIN, K. (1939): *Field theory and experiment in social psychology*. Concepts and methods. *American Journal of Sociology*, No. 44, pp 868 - 896.

MARCIA, J. E. (1966): Development and validation of ego identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, No. 3, pp 551 - 559.

MARCIA, J. E. (1967): Ego identity status: Relationship to change in self - esteem, "general maladjustment" and authoritarianism. *Journal of Personality*, No. 35, pp 118 - 133.

MUUSS, R. E. (1996): *Theories of Adolescence*. New York: McGraw - Hill.

PETROVIĆ, P. S. (1998): *Mali leksikon psihološko - psihijatrijskih i pravnih pojmova*. Beograd: Partenon.

PIAGET, J. (1980): Intellectual evolution from adolescence to adulthood. U: Muuss, R. E. (Ed.) *Adolescent Behaviour and Society*. New York: Random House.

PIPP, S., JENNINGS, S., SHAVER, P., LAMBORN, S. & FISHER, K. W. (1985): *Adolescents' theories about the development of their relationships with parents*. Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 48, No. 4, pp 991 - 1001.

POPADIĆ, D. i dr. (2000): *Uvod u mirovne studije*. Beograd: Grupa MOST.

ROZENBERG, M. (2002): *Jezik saosećanja (Nenasilna komunikacija)*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

SCHLEGEL, A. & BARRY, H. III. (1991): *Adolescence: An anthropological inquiry*. New York: Free Press.

SELMAN, R. L. (1980): *The growth of interpersonal understanding: Developmental and clinical analyses*. New York: Academic Press.

SIMMONS, R. & ROSENBERG, S. (1975): Sex, sex roles and self-image, *Journal of Youth and Adolescence* 4: 229 – 56.

The Community Board Program, Inc. (1992): *Conflict Resolution Resources for School and Youth*. San Francisco, CA 94102.

UZELAC, M. (1997): *Za Damire i Nemire – Vrata prema nenasilju*. Zagreb: Centar za kulturu mira i nenasilja.

VALSINER, J. (1989): *Human Development and Culture: The Social Nature of Personality and Its Study*. Massachusetts / Toronto : Lexington Books.

VERNON, A. (1998): *The Passport Program: A Journey through Emotional, Social, Cognitive, and Self-Development*. Champaign / Illinois: McNaughton & Gunn, Inc.

VIDOVIĆ, S. i dr. (2000): *Kako možemo zajedno*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

VRANJEŠEVIĆ, J. (2001): *Promena slike o sebi: autoportret adolescencije*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

VUČKOVIĆ, Š. N. i dr. (2003): *Sada znam – zato mogu*. Beograd: Centar za prava deteta.

VUČKOVIĆ, Š. N. (2000): *Prava deteta i Konvencija o pravima deteta*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.